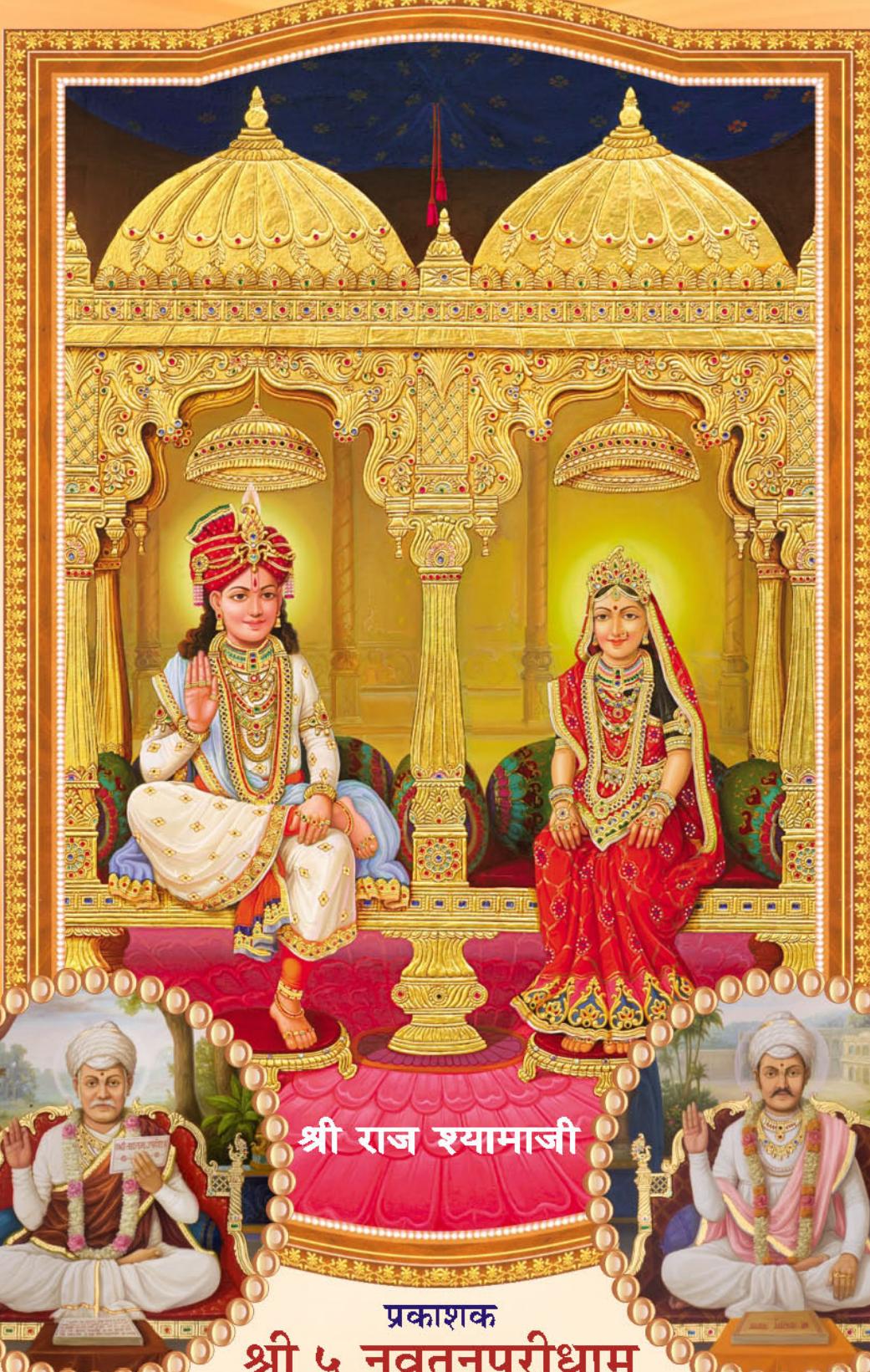

महामति श्री प्राणनाथजी प्रणीत

श्री राज्ञ

श्री राज श्यामाजी

प्रकाशक
श्री ५ नवतनपुरीधाम
जामनगर

महामति श्री प्राणनाथजी महाराज

निजानन्दाचार्य श्री देवचन्द्रजी महाराज

શ્રી તારતમ સાગર

“નિજનામ શ્રી કૃષ્ણજી, અનાદિ અક્ષરાતીત” ।
સો તો અબ જાહેર ભયે, સબ વિધ વતન સહીત ॥

શ્રી રાસ ગ્રન્થ પ્રારંભ

શ્રી શ્રી ગ્રન્થ રાસ કિતાબ અંજલ વાણી પુરાની
પ્રમોદ પુરી હબસા મધ્ય ઉતરી સો શુરૂ હુએ.

શ્રી રાસ ગ્રન્થનું અવતરણ વિકિમ સંવત ૧૭૧૪-૧૫માં પ્રબોધપુરી (હબસા) બંદીગૃહમાં શ્રી નવતનપુરી-જામનગરમાં થયું. પૂર્ણભ્રત્વ પરમાત્મા અક્ષરાતીત શ્રી કૃષ્ણ-શ્રીરાજજી તથા બ્રહ્માત્માઓની દિવ્ય રાસલીલા (પ્રેમરસ) થી પરિપૂર્ણ હોવાને લીધે એને ઈજલ (અંજલ) વાણી પણ કહેવામાં આવી છે. એમાં ભૂમિકા રૂપે મૂકવામાં આવેલાં શરૂઆતનાં પાંચ પ્રકરણો વિકિમ સંવત ૧૭૨૨ માં દીવમાં ઊતર્યા છે, જેમાં મોહજળથી આત્મ-જાગૃતિ તરફ પ્રેરણા અપાઈ છે. આ ગ્રન્થમાં કુલ ૮૬ પ્રકરણ અને ૬૦૭ ચોપાઈ છે તથા એની ભાષા ગુજરાતી છે.

મોહજલનું પ્રકરણ

ચાલ – હવે પહેલાં મોહજલની કહું વાત, તે તાં દુખરૂપી દિન રાત ।
દાવાનળ બળો કે ભાંત, તેની કેટલી કહું વિઘ્યાત ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતીનારૂપે મહામતિ શ્રી પ્રાણનાથજી કહે છે, હવે હું સર્વપ્રથમ મોહજલ (ભવસાગર)ની વાત કહી રહ્યો છું. એમાં દિવસ અને રાત બંને દુઃખરૂપ છે. દાવાનળની જેમ કામ, કોધ, લોભ, મોહ અને અહંકાર દ્વારા ઉત્પત્ત થતો સંતાપ મનુષ્યના અંતઃકરણને પ્રત્યેક ક્ષણે બાળી રહ્યો છે. એનું વર્ણન હું ક્યાં સુધી કરું ?

વિસ્વને લાગી જાણો બ્રાધ, માંહેં અગિન બળે અગાધ ।
તે તાં પીડે દુસ્ત ને સાધ, નહીં અધભિષણની સમાધ ॥ ૨ ॥

જાણો સમગ્ર જગત જ આ રોગથી પીડિત છે. સહુમાં સંતાપરૂપી અજ્ઞિ બળી રહ્યો છે. આ માયા સજ્જન અને દુર્જન બંનેને પીડા પહોંચાડે છે. કોઈને ય ક્ષણમાત્ર માટે શાંતિ નથી.

કૃપા કરો છો અમજ તણી, સિખામણ દેઓ છો અતિ ઘણી ।
અહિનિસ લેઓ છો અમારી સાર, તો મોહજલ ઉત્તરસું પાર ॥ ૩ ॥

હે ધામધણી સદ્ગુરુ ! આપ અમારા ઉપર કૃપા કરો છો. સિખામણ પણ ઘણી આપો છો. રાત દિવસ અમારી સાર સંભાળ લો છો. એથી અમે ભવસાગર પાર કરી શકીશું.

એ માયા છે અતિ બળવંતી, ઉપની છે મૂલ ધારી થકી ।
મુનિજનને મનાવ્યા હાર, સિવ બ્રહ્માદિક નવ લહે પાર ॥ ૪ ॥

આ માયા અતિશય શક્તિશાળી છે. કારણ કે એ મૂળ સ્વરૂપ શ્રી રાજજીની પ્રેરણાથી જ ઉત્પન્ન થઈ છે. એની સમક્ષ ઋષિમુનિઓએ પણ પોતાની હાર સ્વીકારી છે. ભગવાન શંકર અને બ્રહ્માજ જેવા દેવો પણ એનો પાર પામી શક્યા નથી.

સુક સનકાદિકને નવ ટળી, લખમી નારાયણને ફરી વળી ।
વિસ્તુ વૈકુંઠ લીધાં માંહેં, સાગર સિખર ન મૂક્યાં ક્યાંહેં ॥ ૫ ॥

શ્રી શુક્રેવજ તેમજ બ્રહ્માજના માનસપુત્ર સનકાદિક પણ આ માયાના પ્રભાવથી બચી શક્યા નથી. એણે લક્ષ્મીજ અને ભગવાન નારાયણને પણ ઘેરી લીધા છે. એટલે સુધી કે એણે ભગવાન વિષ્ણુના વૈકુંઠને પણ પોતાની લપેટમાં લીધું છે. સાગરથી શિખર સુધી અર્થાત્ પાતાલથી વૈકુંઠ સુધી આ માયાએ કોઈને છોડ્યાં નથી.

એ ઉપર હવે સું કહું, બીજા નામ તે કેહના લઉં ।
એણે વચને સરવાળો થયો, બ્રહ્માંડનો ધન સરવે આવયો ॥ ૬ ॥

વળી આ માયાના વિષયમાં બીજું કેટલું કહું ? બીજાં કોનાં કોનાં નામ લઉં ? ઉપર કહેલા શબ્દોમાં બધું જ સમાવિષ્ટ થઈ ચૂક્યું છે. વસ્તુત: બ્રહ્માંડની બધી શક્તિઓ એમાં સમાઈ ગઈ છે.

તત્વ સહુએ એણીએ જીતી લીધાં, ચૌદ લોક પોતાનાં કીધાં ।
વળી લીધો તત્વ મોહ, જે થકી ઉપન્યા સહુ કોય ॥ ૭ ॥

આ માયાએ પાંચેય તત્વ (પृથ્વી, જવ, તેજ, વાયુ અને આકાશ) તથા ચૌદ લોક સહિત સમગ્ર બ્રહ્માંડને વશ કરી લીધાં છે. વળી જેમાંથી આ વિશ્વ બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ થઈ છે તે મોહ તત્વ પર પણ એણે કાબૂ કરી લીધો છે.

સાખી – કહે ઈન્દ્રાવતી વલ્લભા, એ માયા છે અતિ છલ ।
હવે જુધ માંડ્યું છે અમસૂં, એહનું કહું ન જાય બલ ॥ ૮ ॥

ઇન્દ્રાવતી સ્વરૂપે મહામતિ કહે છે કે, હે પ્રિયતમ ધંડી ! આ માયા છળકપટ્ઠી ભરેલી છે. હવે એણે મારી સાથે યુદ્ધ માંડ્યું છે. એની શક્તિ (બળ) નું વર્ણન થઈ શક્તું નથી.

એહના આઉધ અમૃત રૂપ રસ, છળ બલ વલ અકલ ।
અગિન કુટિલ ને કોમલ, ચંચલ ચતુર ચપલ ॥ ૯ ॥

યુદ્ધ માટે આ માયાનાં આયુધ (અસ્વ) આ પ્રમાણે છે: અમૃત (ભૌતિક સુખોનું પ્રલોભન), રૂપ (સૌંદર્ય), રસ (મધુર અને મીઠી ભાષા), છળકપટ, શક્તિ, દાવપેચ તેમજ બુદ્ધિયાતુર્ય તથા કામ, કોધ રૂપી અગિન, કુટિલતા, ચંચળતા, ચતુરતા અને ચપળતા.

ચાલ – હવે એહનો કેટલો કહું વિસ્તાર, જોરાવર અતિ અપાર ।
મોસૂં જુધ માંડ્યું આસાધાર, જુધ કરે છે વારંવાર ॥ ૧૦ ॥

હવે એના પ્રભાવ ક્ષેત્રના વિષયમાં વિસ્તારપૂર્વક કેટલું કહું ? એ તો અપાર જોરાવર છે. એણે મારી સાથે અસાધારણ યુદ્ધ માંડ્યું છે અને તે વારંવાર યુદ્ધ કર્યા કરે છે.

એહને લાગ્યો કોઈ એવો ખાર, મારો કેડ ન મૂકે નાર ।
મેં બાંધ્યાં સામા હથિયાર, તો જાણ્યો જોપે એહનો માર ॥ ૧૧ ॥

મારા પ્રત્યે એને એવી તો ઈર્ષા છે કે એ મારો પીઠો છોડતી નથી. જ્યારે મેં એનો સામનો કરવા માટે શીલ, સંતોષ અને દયારૂપી હથિયાર બાંધી લીધાં ત્યારે મને એની ઘાતક શક્તિનો યથાર્થ અનુભવ થયો.

એણે સમે જે અમમાં વીતી, કેટલી કહું તેહ ફજીતી ।
મેં તો રૂડી રીતે ગ્રહીતી, પણ મુને લીધી જતી ॥ ૧૨ ॥

એવે વખતે મારી સાથે જે ઘટના ઘટી અર્થાત્ મારી જેટલી ફજીતી (હાંસી) થઈ તેનું વર્ણન હું ક્યાં સુધી કરું ? મેં તો સદ્ગુરુનાં ચરાળ સારી રીતે ગ્રહ્યાં હતાં અર્થાત્ ધામધારી અને સુંદરસાથની સેવાનો ભાર સારી રીતે ઉપાડી લીધો હતો તેમ છતાં એણે મને જતી લીધો.

બાંહે ગ્રહી લઈ નિસરી, મેં ત્રણ જુધ કીધાં ફરી ફરી ।
પછે ગત મત મારી હરી, લઈ વસ પોતાને કરી ॥ ૧૩ ॥

માયા મારો હાથ પકડીને મને તેની તરફ બેંચી ગઈ. મેં તેની સાથે ત્રણ- ત્રણ વાર યુદ્ધ કર્યું.
પણ પછી એણે મારી ગતિ અને મતિ બંનેને હરી લઈ મને વશીભૂત કરી લીધો.

માયા સાથેનાં ત્રણ યુદ્ધોનું વિવરણ :

- (૧) પ્રથમ યુદ્ધ :- સદ્ગુરુની આજ્ઞાથી અરબ જઈને ખેતાભાઈના કાર્યમાં પાંચ વર્ષ વીતાવીને પાછા આવતાં, જૂઠા આરોપને લઈને એક મહિના સુધી રાજદરબારમાં છિસાબ- કિતાબનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે એમણે રોકાઈ જવું પડ્યું. અંતે તેઓ નિર્દ્દેખ સિદ્ધ થયા.
- (૨) દ્વિતીય યુદ્ધ :- ફૂલબાઈનો પ્રસંગ. “આપ ધર્મને મહત્વ આપશો કે પત્નીને” એમ વિહારીજાએ પૂછતાં શ્રીજાએ ધર્મને માટે ઘર છોડવું પડ્યું. આમાં પણ તેવો નિર્દ્દેખ સિદ્ધ થયા.
- (૩) તૃતીય યુદ્ધ :- સદ્ગુરુની સ્મૃતિમાં મેળો કરવાની ઈચ્છા પણ અધૂરી રહી ગઈ. નિર્દ્દેખ હોવા છતાં પણ તેમને હબસા (ગ્રબોધપુરી) માં જવું પડ્યું. વિરહની તીવ્રતાને કારણે સદ્ગુરુ હદ્યમાં બેસી ગયા અને વાણી પ્રગટવા લાગી. આમ ત્રણ યુદ્ધોમાં તેઓ વિજયી થયા છે.
પરંતુ ચોથીવાર :- રાજ્યનો કર ચૂકવવા માટે આપેલા વચ્ચના બદલામાં પોતાના મંત્રી (શ્રીજા)ને અમદાવાદના સુબેદાર પાસે બાન (નજરકેદ) માં મૂકીને જામનગરના નરેશ પાછા આવ્યા. વખતસર કર પહોંચતો નહીં કરવાને કારણે કૂર શાસક સૂબાએ જામનરેશના મંત્રી (શ્રીજા)ને સજા કરવાનો નિર્ણય કર્યો. કહેવાય છે કે એવે વખતે કાનજીભાઈએ સ્વીવેશ લઈને બંદીગૃહમાં જઈ શ્રીજાને બહાર મોકલી દીધા. આ પ્રસંગમાં છઘવેશ ધારણ કરીને બહાર નિકળવું પડ્યું. આથી શ્રીજા કહે છે કે ત્રણ ત્રણ વાર તો માયાને મેં જતી લીધી, પરંતુ ચોથી વાર તેણે મારા પર વિજય મળેવી લીધો.)

તમે અનેક સિખામણ કહી, પણ ભરમ આડે મેં કાંઈ નવ ગ્રહી ।
મોસું એવી તોહજ થઈ, જો વાણી તમારી મેં નવ લહી ॥ ૧૪ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી !આપે ધણો ઉપદેશ આપ્યો, પરંતુ ભ્રમ અને અજ્ઞાનના આવરણને લઈને મેં

કંઈ પણ ગ્રહણ કર્યું નહીં. હું આપના ઉપદેશ(વચન)નું પાલણ કરી શક્યો નહિ એ કારણે મારી આ દશા થઈ.

(ધ્રોળથી આવ્યા પછી સદ્ગુરુએ પૂછ્યું હતું કે હવે તો માયાના કાર્યમાં જશો નહિ ને ? ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું હતું કે હવે નહિ જાઉં. પરન્તુ સદ્ગુરુના ધામગમન પછી પુનઃ રાજકાર્યમાં જોડાવું પડ્યું ત્યારે તેમને ફરીથી માયાનો જાટકો લાગ્યો.)

તમે પેરે પેરે સમજાવી, મુને તોહે બુધ ન આવી ।
જુગતે કરીને જગાવી, લઈ તારતમે લગાવી ॥ ૧૫ ॥

આપે મને અનેક પ્રકારે સમજાવ્યું તેમ છતાં મારામાં વિવેક બુદ્ધિ આવી નહીં. પછી આપે મને યુક્તિપૂર્વક જગાડી તારતમ જ્ઞાન આપ્યું.

તમે અંતરગતે દીધાં દ્રસ્ટાંત, ત્યારે ભાગી મારા મનની ભાંત ।
હવે તમે આવ્યા એકાંત, સંસાર દસા થઈ સ્વાંત ॥ ૧૬ ॥

હે સદ્ગુરુ! આપે અંતરાત્મામાં બેસીને અનેક દસાંત આપ્યાં, ત્યારે મારા મનની ભાંતિઓ મટી. હવે આપ મારા અંતકરણમાં એકાન્ત સ્થાને આવીને બેસી ગયા છો. આથી મારી સાંસારિક વૃત્તિઓ શાંત થઈ ગઈ છે.

જ્યારે ધણી ધણવટ કરે, ત્યારે બલ વેરીનાં હરે ।
વળી ગયાં કામ સરાડે ચઢે, મન ચિત્વયાં કારજ સરે ॥ ૧૭ ॥

જ્યારે ધામધણી રક્ષા કરે છે અર્થાત્ પોતાના શરણમાં લે છે ત્યારે શત્રુનું બળ પણ કંઈ બગાડી શકતું નથી, બગડેલાં કામ પણ ફરીથી પાટે ચડી જાય છે અને મનવાંછિત કાર્ય પણ સિદ્ધ થાય છે.

સાખી - માયાના મુખ માંહેથી, જુગતે કાઢી જોર ।
દઈ તજારક અતિ ધણી, માયા ક્રીધી પાધરી દોર ॥ ૧૮ ॥

માયાના મોંઢામાંથી આપે મને યુક્તિપૂર્વક બહાર કાઢ્યો અને એને (માયાને) એવી રીતે દંડિત કરી કે તે સીધી દોર થઈ ગઈ. (ભાગી ગઈ.)

ધણીની જેમ ધણવટ, લીધી ભલી પેરે સાર ।
આ દુખ રૂપણીના મુખ માંહેથી, બીજો કોણ કાઢે વિના આધાર ॥ ૧૯ ॥

પતિ જેવી રીતે પોતાની પત્નીની રક્ષા કરે તે પ્રકારે આપે મારી સારી રીતે દેખભાગ કરી. નહીં તો હે પ્રાણાધાર ! આપની સહાયતા વિના મને આ દુઃખમય માયાના મુખમાંથી બીજું કોણ બહાર કાઢી શક્યું હોત ?

ચાલ - તમે કૃપા ક્રીધી અતિ ધણી, જાણી મૂલ સગાઈ ઘરતણી ।
માયા પાડી પડતાલે હણી, બળ દીધું મુને મારે ધણી ॥ ૨૦ ॥

હે ધામધણી સદ્ગુરુ! મૂળ ઘર પરમધામના સંબંધને લક્ષ્યમાં લઈને આપે મારા ઉપર અત્યધિક કૃપા કરી, જેને કારણે મેં માયાને પાટુ મારીને (પદ-પ્રહારથી) પાડી દીધી અને આ શક્તિ પણ આપે જ આપી છે.

વળી ગત મત આવી સુધ સાર, છલ છુટ્યો ને થયો કરાર ।
દ્યાનો નવ લાધે પાર, ત્યારે અળગો થયો સંસાર ॥ ૨૧ ॥

આ રીતે ગયેલી ગતિ-મતિ અને બળ-બુદ્ધિ મને ફરીથી પ્રામ થઈ ગયાં. માયાથી મુક્ત થઈ જવાને લઈને શાંતિ અને આનંદનો અનુભવ થવા લાગ્યો. આપની દ્યાનો કંઈ પાર પામી શકાતો નથી અને ત્યારે તો આ માયાવી સંસાર મારાથી છૂટી ગયો છે.

હવે આવ્યું ધન અવિનાસી, દુખ દાવાનળ ગયું નાસી ।
રુદે ગ્રહું લીલા વિલાસી, હવે તે હું કરું પ્રકાસી ॥ ૨૨ ॥

હવે તારતમ રૂપી અવિનાશી ધન મને પ્રાપ્ત થયું. દુઃખરૂપી દાવાનળ અર્થાત્ માયાથી ઉત્પત્ત કામ, કોષ ઈત્યાદિ નષ્ટ થઈ ગયાં. હવે ધામધણીની અખંડ (વ્રજ, રાસ, પરમધામની) લીલાઓને હૃદયમાં ધારણ કરીને તેને પ્રકાશિત કરું છું. અર્થાત્ અખંડ પરમધામની લીલામાં વિલસિત (લીલાવિલાસ) સ્વરૂપને હૃદયમાં ધારણ કરીને એને અભિવ્યક્ત કરું છું.

હવે એ ધન મેં જોપે જાણ્યું, જિલ્ભ્યાએ ન જાય વખાણ્યું ।
મારા હૈડામાં આણ્યું, અમ વિના કોણે ન માણ્યું ॥ ૨૩ ॥

હવે તારતમ જ્ઞાનરૂપી આ અખંડ ધનને મેં સારી રીતે જાણી લીધું છે. એનું મહત્વ હવે વાણી દ્વારા વર્ણિત નથી થઈ શકતું. આ ધન તો મારા હૃદયમાં સ્થિર થઈ ચૂક્યું છે. મારા સિવાય આ ધન (અદ્વૈત વાણી)નો બીજા કોઈએ અનુભવ કર્યો નથી.

સાખી – બલ નથી આંહી અમતણું, નહીં અમારે વસ ।

એ નિધ આવી તમ થકી, તે મેં ચિત કીધું ચોકસ ॥ ૨૪ ॥

હે ધામધણી! મારી પાસે તો કોઈ શક્તિ પણ નહોતી અને આ મારી કોઈ ક્ષમતાની વાત પણ નથી. જ્ઞાનનું આ અખંડ ધન આપની પાસેથી જ પ્રામ થયું છે. આ વાસ્તવિકતાનો મેં મારા હૃદયથી સ્વીકાર કરી લીધો છે.

મેં ચિત માંહેં ચિતવ્યું, જાણ્યું કરસું સેવા સાર ।
મણ્યો ધણી મુને ધામનો, સુફળ કરું અવતાર ॥ ૨૫ ॥

મારા મનમાં એવી ધારણા હતી કે હું સદ્ગુરુ તથા સુંદરસાથની સેવા કરીશ કારણ કે સદ્ગુરુના રૂપમાં મને ધામધણી પ્રામ થયા છે. એમની સેવા કરીને હું મારો અવતાર (માનવ જીવન) સફળ કરીશ.

જે મનોરથ મનમાં રહ્યો, મારા ધણી શ્રીરાજ ।
ખરું કરતાં ખોટા માંહેંથી, પણ નવ સિધ્યું એકે કાજ ॥ ૨૬ ॥

હે મારા શ્રી રાજજી ! આપની તથા સુંદરસાથની સેવા કરવાનો મારો મનોરથ મનમાં જ રહી ગયો. આ જૂઠા સંસારમાં રહીને સત્ય કાર્ય (સેવા) કરવાનો ઉત્સાહ હતો, પરંતુ એ સંકલ્પ પણ સિદ્ધ થયો નહીં.

મેં મારું બળ જાણ્યું, હું તો છું અતિ મૂઢ ।
એ થાય સરવે ધણી થકી, તે મેં કીધું દ્રઢ ॥ ૨૭ ॥

મેં મારી શક્તિ અને સામર્થ્યને જાણી લીધું છે કે હું (ખરેખર) અતિ અજ્ઞાની છું. ધામધણીની

દ્યાથી જ બધું થાય છે. એવો દઢ વિશ્વાસ મને થઈ ગયો છે.

ચાલ - મુને દુખ સાલે એ મન માંહેં, નવ જાએ કહ્યું તે ક્યાહેં ।

ગમે તમને તેહજ થાય, બીજે સામું કોણે ન જોવાય ॥ ૨૮ ॥

મારા મનમાં આ દુઃખ (સદ્ગુરુનો ઉત્સવ અધૂરો રહેવો એ) સદૈવ ખટકતું રહે છે. કોઈની પાસે પણ એને વ્યક્ત કરી શકતો નથી. આપને જે પ્રિય છે તે થઈ રહ્યું છે. આપના સિવાય બીજા કોઈ સામે અમારે જોવું પણ નથી. અર્થાત્ અન્ય કોઈની આશા રાખી પણ શકતી નથી.

એ દુખ લાગ્યું મુને સહી, એ ઉત્કંઠા મારા મનમાં રહી ।

એણી દાજે તે મુને રહી, નિધ હાથથી નિસરી ગઈ ॥ ૨૯ ॥

આ દુઃખનો અનુભવ નિશ્ચિતપણે મને જ થયો છે, કારણ કે મારા મનની તીવ્ર ઈચ્છા મનમાં જ રહી ગઈ. આ પશ્ચાત્તાપ રૂપી અગ્નિની જવાળાએ મને જ અત્યથિક બાળ્યો છે, જેને કારણે સેવારૂપી નિધિ પણ (સદ્ગુરુનો ઉત્સવ મનાવવા માટે એકત્રિત કરેલ સામગ્રી) મારા હાથમાંથી નિકળી ગઈ.

જાણ્યું લાભ માયાનો લેસું, નિદ્રાને વાસો દેસુ ।

ધણીને ચરણે રહેસું, માયા કહેસે તે સરવે સહેસુ ॥ ૩૦ ॥

મારા મનમાં એવી ધારણા હતી કે સદ્ગુરુનો ઉત્સવ કરીને, માયામાં રહેવા છતાં સેવાનો લાભ લઉં. અજ્ઞાનની નિદ્રાને છોડીને ધણીના ચરણોમાં રહી અને માયાની વિઘ્ન બાધાઓને પણ સહન કરતો રહું.

એણો સમે વલી ફેરવી લીધી, માયાએ સિખામણ દીધી ।

ધણી થકી વેમુખ કીધી, પાણીની જેમ પીધી ॥ ૩૧ ॥

આવે વખતે માયાએ પોતાની કુટિલ શીખામણ આપી મારી બુદ્ધિને ફેરવી નાખી. ધામધણીથી વિમુખ કરીને પાણીની જેમ પી ગઈ અર્થાત્ માયાએ મને ધણીની સેવા અને દર્શનથી વિમુખ કરી દીધો.

એહવો છળ કરી છેતરી, મન મૂળ માંહેંથી ફેરી ।

એણો આપ સરીખી કરી, ચિત ચિતવણી બહુવિધ ધરી ॥ ૩૨ ॥

આ પ્રકારે છળકપટ કરીને એણો મને ઠગ્યો. એટલું જ નહિ, મૂળ પરમધામથી પણ મારા મનને વિમુખ કરી દીધું. સત્ય - ધર્મ અને ધામધણીથી વિમુખ કરીને એણો મને એમાં પોતાના જેવો બનાવી દીધો. એને કારણે ચિતમાં પણ વિવિધ પ્રકારના માયાવી ચિંતન થવા લાગ્યાં. અર્થાત્ માયાએ મારા ચિંતનને બહિમુખ કરી દીધું અને પરિણામે મારી સદ્બુદ્ધિ પણ હરાઈ ગઈ.

મન માંહેં સવળું દેખે, જાણો માયા સુખ અલેખે ।

ધણીનાં સુખ ના પેખે, વિષ અપ્રત લાગે વિસેખે ॥ ૩૩ ॥

મનમાં તો મને એવો અનુભવ થઈ રહ્યો હતો કે માયા સરળ અને સીધી - સાદી છે અને એમાં અપરિમિત સુખ છે. આથી આ ભ્રમમાં ફસાઈને મેં ધણીના અખંડ સુખો પ્રત્યે વિચાર કર્યો નહિ, જેથી માયાનાં વિષયુક્ત જૂઠાં સુખ મને અમૃત સમાન મધુર અને રૂચિકર જણાવા લાગ્યાં.

જુઓ ભૂલવી છેતરે કેમ, આગે છેતરી મુને જેમ ।
સુકળ તો પુકારે એમ, જે છલ પુરી એ ભરમ ॥ ૩૪ ॥

જુઓ તો, આ માયા અમને ભૂલવીને કેવી ઠાં રહી છે ! એણે પહેલાં પણ સદ્ગુરુના જીવનકાલમાં મને છેતર્થો હતો. શુકદેવજીએ તો એને બ્રમ અને છળ-કપટની નગરી કહી છે.

આંહીં સોહેલી થઈ તમ થકી, એહને ઓળખતું કોય નથી ।
સુકદેવે તો કાંઈક કથી, બીજા રહ્યાં મથી મથી ॥ ૩૫ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! આપની દ્યાથી આ માયા અમારે માટે (અમારી દાણિએ) સરળ અને સુખોધ બની ગઈ છે. એને આજ સુધી કોઈએ ઓળખી નથી. શુકદેવમુનિએ એના વિશે કેટલીક પ્રાસંગિક વાતો કરી છે, પરંતુ બીજા લોકો તો તેના વિષયમાં મંથન કરી અટકી ગયા.

એહને નિરમૂળ કરી નાખી તમે, હજુ જોપે જાણી નથી અમે ।
એહના રમાડ્યાં સહુ રમે, માંહેં બંધાણાં સહુ કો ભમે ॥ ૩૬ ॥

હે સદ્ગુરુ ! આપે આ માયાને નિર્મૂળ કરી દીધી છે. તેમ છતાં આજ સુધી હું તેને બરાબર રીતે ઓળખી શક્યો નથી. તેના સંકેતાનુસાર બધા લોકો નાચી રહ્યા છે અને એના જૂઠા કર્મકાંડનાં બંધનોમાં બંધાઈને જન્મ-મૃત્યુના ચકમાં ફર્યા કરે છે.

એ વચન તો આંહી કહેવાય, જો અમે નવ બંધાવું માયાએ ।
એહના બંધ પડ્યાં સહુ કાયાએ, અમે છુટ્યા ધણીની દ્યાએ ॥ ૩૭ ॥

માયાના વિષયમાં આવાં વચન ત્યારે જ કહી શકાય કે જ્યારે અમે સ્વયં એના બંધનમાં ફસાયેલા ન હોય. એના બંધનમાં તો બધા શરીરધારી (જીવ) બંધાયેલા છે, જ્યારે હું ધણીની કૃપાથી એનાથી મુક્ત થઈ શક્યો છું.

એમ ચૌદ લોકમાં કોઈ નવ કહે, જે પાર માયાનો આ લહે ।
મોટી મત ધણીમાં રહે, બીજા ભાર પુસ્તક કેરા વહે ॥ ૩૮ ॥

ચૌદલોક બ્રહ્માંડમાં આ પ્રકારે કોઈ કહી શકતું નથી કે એણે માયાનો પાર પામી લીધો છે. પ્રિયતમ ધણીનાં ચરણોમાં રહેનારી બુદ્ધિ જ શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ (મહામતિ - શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન) કહેવાય છે. અને લોકો તો પુસ્તકીય જ્ઞાનનો બોજ ઉઠાવી રહ્યા છે.

સાખી - સાખ પુરાણ વેદાન્ત જો, ભાગવત પૂરે સાખ ।
નહીં કથા એ દંતની, સત વાણી એ વાક ॥ ૩૯ ॥

શાખ, પુરાણ, વેદાન્ત અને શ્રીમદ્ભાગવત સદ્ગુરુનાં વચનોની પૂર્ણ સાક્ષી પૂરે છે. આ વાણી દંતકથા (જૂઠી કે કલ્પિત કથા) નથી. આ વાણીનું પ્રત્યેક વાક્ય (વચન) સત્ય છે.

આ વેરાટ માંહેં દીસે નહીં, પાર વચન સુધ જેહ ।
લવો મુખ બોલાએ નહીં, તો કેમ પાર પામે તેહ ॥ ૪૦ ॥

આ જગતમાં એવી કોઈ પણ વ્યક્તિ જોવા મળતી નથી, કે જેને પારનાં વચનો (સંસારથી પર શૂન્ય નિરાકાર તથા તેની પાર અક્ષર અને અક્ષરાતીત) ની સૂજ હોય. પરમપદ અક્ષરાતીતના

વિષયમાં તો તલમાત્ર (એક વર્ણનો ચોથો હિસ્સો) પણ મુખથી ઉચ્ચારી શકતો નથી તો પુસ્તકીય જ્ઞાન પરમતત્ત્વનો પાર કેવી રીતે પામી શકે છે ?

ચાલ - હવે માયાનો જે પામસે પાર, તારતમ કરસે તેહ વિચાર ।

બ્રહ્માંડ માંહેં તારતમ સાર, એણો ટાળ્યો સહુનો અંધકાર ॥ ૪૧ ॥

હવે માયા પર જે કોઈ વિજ્ય પ્રાપ્ત કરશે (અર્થાત્ જ્ઞાન વૈરાગ્ય દ્વારા એને જાણી લેશે) તે તારતમ જ્ઞાન પર વિચાર કરી શકશે. આ સંસારમાં તારતમ જ્ઞાન જ સારતત્ત્વ (સર્વશ્રેષ્ઠ) અને શાશ્વત મોક્ષનું સાધન છે. એણો સહુના અજ્ઞાનાંધકારને દૂર કરી દીધો છે.

લોક ચૌદે માયાનો ફંદ, સહુ છલતણાં એ બંધ ।

સમજ્યાં વિના સહુએ અંધ, તારતમ કહેસે સહુ સનંધ ॥ ૪૨ ॥

આ ચૌદે લોક માયાના બંધનથી બંધાયેલા છે. માયાનાં આ બધાં બંધન છળ- કપટથી ભરેલાં છે. પરમતત્ત્વને સમજ્યા વિના બધું અંધકારમય છે. તારતમજ્ઞાન જ આ બધાનું સ્પર્ધીકરણ કરી શકે છે.

નહીં રાખું સંદેહ એક, પૈયા કાઢું સહુનાં છેક ।

આ વાણી થાસે અતિ વિસેક, કહું પારના પાર વિવેક ॥ ૪૩ ॥

શ્રીજ કહે છે કે - હું તારતમના માધ્યમથી કોઈ પણ પ્રકારનો સંદેહ રહેવા નહિ દઉં. સહુને માટે અંત (પરમધામ) સુધીના માર્ગને પ્રશસ્ત કરી દઈશ. આ વાણીનો વિશેષ રૂપે પ્રચાર અને પ્રસાર થશે. આથી હું સંસારથી પર નિરાકાર અને એનાથી પણ પર અક્ષર અને અક્ષરાતીતનું વિવેકપૂર્ણ વિવરણ (નીર-કીર બુદ્ધિથી) પ્રસ્તુત કરીશ.

ન કહેવાય માયા માંહેં આ વાણી, પણ સાથ માટે કહેવાણી ।

સાથ આવસે રહે આંણી, તે મેં નેહેચે કહું જાણી ॥ ૪૪ ॥

આ વાણી માયાવી જગતમાં કહી ન શકાય, પરંતુ સુંદરસાથને માટે એ કહેવાઈ છે. સુંદરસાથ એને હૃદયમાં ધારણ કરીને એકત્ર થશે એ વિશ્વાસથી મેં આ વાણીને વ્યક્ત કરી છે.

ભારે વચન છે નિરધાર, સાથ કરસે એહ વિચાર ।

જો ન કહું સતનો સાર, તો કેમ સાથ પહોંચસે પાર ॥ ૪૫ ॥

આ તારતમવાણી (સદ્ગુરુનાં વચન) અતિ ગહન અને મહત્વપૂર્ણ છે. સુંદરસાથ તેના પર વિચાર કરશે. જો હું સત્ય વસ્તુ (અખંડ પરમધામ)નું વર્ણન ન કરું તો સુંદરસાથ કેમ કરીને સંસારથી પાર થઈ પરમધામ પહોંચશે ?

સાખી - સાથ મળીને સાંભળો, જાગી કરો વિચાર ।

જેણે અજવાણું આ કરયું, પરખો પુરષ એ પાર ॥ ૪૬ ॥

હે સુંદરસાથજ ! આપ સહુ મળીને સાંભળો અને જાગ્રત થઈને (પોતાના મૂળ સ્વરૂપને પિદ્ધાણીને) વિચાર કરો. જેમણે આ અખંડ જ્ઞાનને પ્રકાશિત કર્યું છે એવા પાર પુરુષ (સદ્ગુરુ)ને ઓળખો.

આપણ હજુ નથી ઓલખ્યા, જુઓ વિચારી મન ।
વિવિધ પેરે સમજાવિયાં, અને કહી નિધ તારતમ ॥ ૪૭ ॥

આપણે લોકોએ હજુ સુધી એમને ઓળખ્યા નથી. આ તથ્ય પર મનથી વિચાર કરો. સદ્ગુરુ ધણીએ આપણને અનેક પ્રકારે (દષ્ટાંત અને સાક્ષી આપીને) સમજાવ્યાં અને તારતમ જ્ઞાનરૂપી અખંડ નિધિનું વર્ણન કર્યું.

નિત પ્રતે સહુ સાથને, વાલોજુ દિયે છે એ સાર ।
દ્યા કરીને વરણવે, આપણ આગલ આધાર ॥ ૪૮ ॥

આપણા ઘારા સદ્ગુરુ દરરોજ સુંદરસાથને આ સાર (વ્રજ, રાસ અને ધામનાં) વચન કહે છે.
આપણા આત્માના આધાર સદ્ગુરુએ કૃપા કરીને આપણી સમક્ષ એનું વર્ણન કર્યું છે.

પ્રજતણી લીલા કહી, વળી વિસેખે રાસ ।
શ્રી ધામતણાં સુખ વરણવે, દિયે નિધ પ્રાણનાથ ॥ ૪૯ ॥

આપણા પ્રાણનાથ સદ્ગુરુએ સર્વ પ્રથમ પ્રજની લીલાનું, ત્યાર પદ્ધી વિશેષ રૂપે રાસ અને પરમધામનાં અનંત સુખોનું વર્ણન કરીને આપણને એ અખંડ નિધિ સોંપી છે.

હવે એહ ધણી કેમ મૂકિએ, વળી વળી કરો વિચાર ।
મૂલ બુધ ચેતન કરી, ધણી ઓળખો આ વાર ॥ ૫૦ ॥

હે સુંદરસાથજ ! આપ વારંવાર વિચાર કરો. આવા ધામધણી સદ્ગુરુને આપણે કેવી રીતે ભૂલી (હોડી) શકીએ ? આપણી મૂળ બુદ્ધિને જગત કરીને હવે ધામધણીને ઓળખીએ.

આ જોગવાઈ છે જાગ્યા તણી, અને વિચાર માંહેં સમજણ ।
જે સમજો તે જાગજો, પણ આ અવસર અરધો બિણ ॥ ૫૧ ॥

આ મનુષ્ય જીવન આત્મજગૃતિ માટે છે એવો વિચાર કરવો એ જ સમજદારી છે અર્થાત્ આ વાસ્તવિકતા પર વિચાર કરવો એ જ સાચી સમજદારી છે. જેમણે આ તથ્યને સમજ લીધું છે, તેઓ જગત થઈ જાય. વસ્તુતઃ આ અવસર (માનવ જીવન) અર્ધી ક્ષણ માટે જ છે.

આગે ધણી પધાર્યા અમમાં, અમે કરી ન સક્યા ઓળખાણ ।
એ નિખરપણે નિધ નિગમી, થઈ અતિ ધણી હાણ ॥ ૫૨ ॥

હે સુંદરસાથજ ! સદ્ગુરુ પ્રથમવાર આપણી વચ્ચે પધાર્યા ત્યારે આપણે એમને ઓળખી શક્યા નહીં. આપણી આ નાસમજને કારણે આપણે સદ્ગુરુરૂપી અખંડ નિધિને ખોઈ નાખી, જેને લઈને આપણને અત્યાધિક હાનિ થઈ.

આવ્યા ધણી ના ઓલખ્યા, અમે ભૂલ્યાં એણી ભાંત ।
વિના વિચારે ના સમજયાં, નિગમી નિધ સાખ્યાત ॥ ૫૩ ॥

ધામધણી સ્વયં સદ્ગુરુના રૂપમાં પધાર્યા. આપણે તેમને ઓળખ્યા નહિ. એ રીતે આપણે મોટી ભૂલ કરી. એમનાં વચનો પર વિચાર ન કરવાને કારણે એમને ઓળખી શક્યા નહિ અને સાક્ષાત્ નિધિસ્વરૂપ સદ્ગુરુને ખોઈ દીધા.

ચાલ - જોઈ વિચારિએ એક વચન, તો અળગાં થઈએ પાસેથી કેમ ।
 દીજે પ્રદબ્ધિણા રાત ને દિન, કીજે ફેરો સુફલ ધન ધન ॥ ૫૪ ॥

જો સદ્ગુરુના એક જ વચન પર વિચાર કરીને આપણે તેનું પાલન કર્યું હોત તો અમે તેમનાથી અલગ કેમ થાત ? દિવસ- રાત તેમની પરિકમા કરત, તેમને દંડવત કરત અને આ માનવજીવનના સુઅવસરને સફળ (ધન્ય) કરી દેત.

દીવે ટાળ્યો જ્યારે સુન સોહાગ, ત્યારે પતંગ પામ્યો વેરાગ ।
 કાં ઝંપાવી ઓલવે આગ, કાં કાયાનો કરે ત્યાગ ॥ ૫૫ ॥

જ્યારે દીપકની જ્યોતિ પતંગિયાના અંધકારમય આશ્રયસ્થળનો નાશ કરે છે ત્યારે પતંગિયાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે ક્યાં તો દીપકની જ્યોતિ પર ઝંપલાવીને તેને ઓલવી નાખે છે અથવા તો એ જ્યોતિથી પોતાની જાતને જલાવી દઈને પોતાના દેહનો ત્યાગ કરે છે.

જુઓ જીવતણી એ રીત, નવ મૂકે અંધેરની પ્રીત ।
 ધણી અમારો અક્ષરાતીત, અમે તોહે ન સમજ્યા પતીત ॥ ૫૬ ॥

હે સુંદરસાથજ ! આ તુચ્છ જીવની (બલિદાનની) આ પદ્ધતિને તો જુઓ ? તે અંધકાર પ્રત્યેનું ખેંચાણ પ્રેમવશ છોડી શકતો નથી. આપણા પ્રિયતમ ધણી તો અક્ષરાતીત (સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ) છે. તેમ છતાં આપણે એટલા તો પતીત છીએ કે તેમને સમજ શકતા નથી.

હવે ઘર માંદે ઉંચું કેમ જોસું, હંસી કહી વાત ના કરી વરસુ ।
 એ ધણી વિના કેને અનુસરસું, હવે અમે રોઈ રોઈને મરસુ ॥ ૫૭ ॥

હવે અખંડ ઘર પરમધામમાં પહોંચીને મસ્તક ઊંચું રાખી ગર્વ અને ગૌરવપૂર્વક એમની સમુખ કેવી રીતે જોઈશું ? આપણે આપણા પ્રિયતમ ધણી સાથે (આ સંસારમાં આવીને) હસીખુશીથી વાત પણ ન કરી. આવા ધણી સિવાય આપણે કોનું અનુસરણ કરીશું ? હવે તો આપણે રોઈ રોઈને જ મરવું છે અર્થાત્ હવે તો પશ્ચાત્તાપમાં જ જીવન વ્યતીત કરવું પડશે.

એ અમારી વીતકની વિધ, મુને મરડી કીધી બેસુધ ।
 અમને છેતરયાં ઓણી બુધ, તો ગઈ અખંડ અમારી નિધ ॥ ૫૮ ॥

આ મારા જીવનની કથા છે. માયાએ મને જકડી લઈને બેહોશ કરી દીધો અને માયાવી બુદ્ધિએ મને એવી રીતે ઢગી લીધો (અર્થાત્ ધણીના માર્ગમાંથી વિમુખ કરી દીધો) કે સદ્ગુરુ રૂપે પ્રામ થયેલ અખંડ નિધિ અમારા હાથમાંથી નિકળી ગઈ.

જો પાણીવલ અળગાં જાય, તો ખિણમાત્ર વરસા સો થાય ।
 ધણી વિના કેમ રહેવાય, જો કાંઈક નિધ ઓલખાય ॥ ૫૯ ॥

(વ્રજ રાસમાં) પાણીના પરપોટાની જેમ અર્થાત્ ક્ષણમાત્ર માટે પણ આપણે આપણા પ્રિયતમથી અલગ થતાં હતાં તો તે ક્ષણ આપણે માટે યુગો જેવી બની જતી. અહીં જો આપણને ધણીની થોડી પણ ઓળખ હોય તો તેમની અનુપસ્થિતિમાં આપણે કેમ રહી શકીએ ?

મીન જલ વિના જેણી અદાય, અંતર વ્રહ ન ખમાય ।
 તો વ્રહ આપણ કેમ સહેવાય, જો એક લવો સમજાય ॥ ૬૦ ॥

જેવી રીતે માછલી પાણી વિના તરફે છે અને જળનો વિયોગ સહન કરી શકતી નથી, તેવી

રીતે સદ્ગુરુનાં વચનોનો સહેજ પણ સાર આપણે અનુભવ્યો હોત તો આપણે તેમનો વિરહ કેવી રીતે સહન કરી શકત ?

અમે ગ્રહ ધડીનો ભમ્યાં, જે દિન વ્રથા નિગમ્યાં ।

અમે ભરમ માંહેં ભમ્યાં, જો અગની ગ્રહ ના દભ્યાં ॥ ૬૧ ॥

આપણે ધડીનો વિયોગ સહન કર્યો. ધડીની ઓળખ વગરના એ દિવસો વ્યર્થ ગયા. મોહમાયાના ભ્રમમાં પડીને ભટકતાં રહ્યાં, પરંતુ વિરહનો સંતાપ શાંત ન થયો.

સાખી - એણે મોહે માંહું કર્યાં, કરી ન સક્યાં વિચાર ।

સુનાઈ આવી સહુને, તો આડો આવ્યો સંસાર ॥ ૬૨ ॥

આ માયાએ મને ભ્રમમાં નાખીને વશીભૂત કરી લીધો. આથી હું વિચારશૂન્ય બની ગયો. સહુસુંદરસાથ અજ્ઞાનરૂપી ઊંઘમાં સૂઈ ગયો. સમગ્ર ઈન્દ્રિયોમાં અજ્ઞાનતાને કારણે નિકિયતા (શૂન્યતા) છવાઈ ગઈ. એને કારણે ધામધડીના માર્ગમાં સંસાર અંતરાયરૂપ બની ગયો.

જો વિધ લહું વચનની, તો સંસાર અમને સું ।

એનું કાંઈ ચાલે નહીં, જો ઓલખું આપોપું ॥ ૬૩ ॥

જો સદ્ગુરુનાં વચનોનું વિધિવત્ પાલન કરીશું તો સંસારનાં બંધનો આપણને કેવી રીતે બાંધશે ? સ્વંય (આત્મા)નો પરિચય (ઓળખાણ) થતાં માયાનો કોઈ પ્રભાવ પડતો નથી.

આગળ એમ કહ્યું છે, જે આંધળો ચાલે સહી ।

જ્યારે ભટકે ભીત નિલાટમાં, તિહાં લગે દેખે નહીં ॥ ૬૪ ॥

પહેલાંના (અગાઉ) સમજદાર લોકોએ કહ્યું છે કે અંધ લોકો પોતાની ધારણાશક્તિ વડે માર્ગ પર ચાલે છે. જ્યાં સુધી તેમનું મસ્તક ભીતની સાથે ભટકાતું નથી ત્યાં સુધી તેમને ઝ્યાલ (હોશ) આવતો નથી.

તે તાં અમને અનભવ્યું, અમે તોહે ન જાણી સનંધ ।

ધાણ લાગ્યો કપાલમાં, અમે તોહે અંધના અંધ ॥ ૬૫ ॥

આપણે અનુભવ તો કરી લીધો તેમ છતાં આ માયાના સંબંધને સમજી શક્યા નહીં. કપાળમાં લોઢાના ધાણનો ધા લાગવા છતાં પણ આપણે અંધના અંધ જ રહી ગયા.

ાંખ તોહે ના ઉધડી, વાલે કહી અનેક વિધ ।

અંધ અમે એવાં થયાં, નિગમી બેઠાં નિધ ॥ ૬૬ ॥

આટલું થવા છતાં પણ આપણા વિવેક અને વિચારરૂપી નેત્રો ખુલ્યાં નહિ. જો કે સદ્ગુરુ ધડીએ તો અનેક પ્રકારે દષ્ટાંતો આપીને આપણને સમજાવ્યું. પણ આપણે એવા તો અંધ થઈ ગયા કે સદ્ગુરુ રૂપી પ્રામ અખંડ ધનને પણ ખોઈ બેઠા.

અંધને આંખ રૂટે તણી, પણ અમને માંહેં ન બહાર ।

તો નિધ ખોઈ હાથથી, જો કીધો નહીં વિચાર ॥ ૬૭ ॥

અંધની આંખ હૃદયમાં હોય છે, પરંતુ આપણી આંખ ન તો હૃદયમાં છે કે ન તો બહાર છે.

આથી આપણે સદ્ગુરુના રૂપમાં પ્રામ થયેલ નિધિ આપણે હાથે જ ખોઈ બેઠા. કેમ કે એમનાં વચનો પર સહેજ પણ વિચાર કર્યો નહિ.

ચાલ – અંધને આંખ રૂટે તણી હોય, પણ અમને નવ દીસે કોય ।

અમે તો રહ્યાં નિધ ખોય, ટાણે ભૂલ્યાં સું થાય રોય ॥ ૬૮ ॥

અંધની આંખ હદ્યમાં હોય છે અર્થાત્ તે અંતર્હદ્યથી વિચાર કરે છે, પરંતુ આપણી પાસે અંદરની અને બહારની બંને આંખો ન હોવાને કારણે આપણે ક્યાંય પણ જોઈ શક્યા નહિ. આથી આપણે સદ્ગુરુરૂપી નિધિને ખોઈ નાખીને બેસી રહ્યા. અવસર ચૂકી ગયા પછી રોવું અને પસ્તાવું શું કામનું ?

ગાએ અવસર સું થાય પછે, ધન ગયે હાથ સહુ ઘસે ।

માંહેં હાણા બહાર સહુ હંસે, તે તો માંહેંની માંહેં રડસે ॥ ૬૯ ॥

અવસર ચૂકી ગયા પછી થઈ પણ શું શકે ? હાથથી ધન નિકળી જતાં બધા હાથ ઘસીને રહી જાય છે પોતે બિત્તર હાનિ-નુકશાન સહન કરે છે અને બહાર સહુ (અન્ય લોકો) હાંસી પણ ઉડાવે છે. એણે તો મનને મનમાં રોવું-પસ્તાવું પડે છે.

સાથ એ પેર અમસૂં થઈ, નિધ હાથ આવી કરી ગઈ ।

દિન ઘણાં અમ માંહેં રહી, પણ અમે દુસ્તે જાણી નહીં ॥ ૭૦ ॥

હે સુંદરસાથજ ! આપણી સાથે પણ એવું જ થયું છે. સદ્ગુરુના રૂપમાં મળેલ નિધિ હાથ આવ્યા પછી પણ ચાલી ગઈ. જોકે ધણી તો કેટલાય દિવસ આપણી પાસે રહ્યા, પરંતુ આપણી દુષ્ટાને કારણે આપણે એમને જાણી (પિછાણી) શક્યા નહિ.

દુરમતી કરે તેમ કીધું, અમૃત ઢોળીને વિષ પીધું ।

ધણી સહેજે આવ્યાં સુખ ન લીધું, કારજ કોઈ નવ સિદ્ધું ॥ ૭૧ ॥

દુષ્ટ લોકો જે પ્રકારનો વ્યવહાર કરે છે તેવો જ વ્યવહાર આપણે કર્યો. સદ્ગુરુ ધણીનાં અમૃતમય વચનોને છોડીને માયારૂપી વિષનું પાન કર્યું. સરળતાથી મળેલ ધણીના સુખનો અનુભવ કર્યો નહિ, તેથી કોઈ કામ સિદ્ધ થયું નહિ.

હવે એ દુખ કેને કહિએ, અંગ માંહે આતમ સહિએ ।

કીધું પોતાનું લઈએ, હવે દોષ કોને દઈએ ॥ ૭૨ ॥

હવે દુઃખની આ કથા કોને સંભળાવું. બિત્તર હદ્યમાં જ સહન કરવી પડશે. પોતે કરેલાં કાર્યોનું ફળ પોતે જાતે જ ભોગવવું પડશે. હવે આને માટે કોને દોષ દેવાય ?

તોહે ધણીએ હાથથી મૂક્યાં નહીં, તો વલી આપણામાં આવ્યાં સહી ।

એ નિધ મુખથી ન જાય કહી, જે આંહીં અમ ઉપર દ્યા થઈ ॥ ૭૩ ॥

આટલું હોવા છતાંય સદ્ગુરુ ધણીએ આપણો હાથ છોડ્યો નહિ. તેઓ પુનઃ આપણા અંત:કરણમાં બિરાજમાન થયા. ધામધણી સદ્ગુરુએ અહીં આપણા પર દ્યા કરી છે તે (નિધિ) નું વર્ણન તો મુખથી થઈ શકે એમ નથી.

ધન ગયું તે આવ્યું વળી, ગયો અંધકાર સહુ ટળી ।
સુખના સાગર માંહે ગળી, એને બીજો ના સકે કોય કળી ॥ ૭૪ ॥

ખોયેલું સદ્ગુરુ રૂપી ધન ફરીથી પ્રાપ્ત થઈ ગયું, પરિણામે અજ્ઞાનનો અંધકાર પૂરેપૂરી રીતે ટળી ગયો. હવે હું આનંદના સાગરમાં નિમગ્ન થઈ ગયો છું. આનંદની આ ચરમ અવસ્થાને કોઈ બીજો કેવી રીતે સમજ શકશે ?

હવે મેં સુખ અખંડ લીધાં, મનનાં મનોરથ સીધાં ।
વાલે આપ સરીખડાં કીધાં, ફલ વાંછાથી અધિક દીધાં ॥ ૭૫ ॥

હવે મેં પરમધામનાં અખંડ સુખો ગ્રહણ કરી લીધાં છે. મનની બધી અભિલાષાઓ પૂરી થઈ ગઈ. સદ્ગુરુએ મને પોતાના સમાન કરી દીધો અને મારી અપેક્ષા કરતાં પણ અધિક સુખ (ફળ) મને આખ્યું અર્થાત્ પરમધામના સાક્ષાત્કારની ઈચ્છા હતી, પરંતુ ધણી સ્વયં હૃદયમાં આવીને બેસી ગયા અને વાણી વ્યક્ત થવા લાગી.

સાખી - કપા કીધી અતિ ધણી, વળી આવ્યા તત્કાલ ।
તેહજ વાણી ને તેહજ ચરચા, પ્રેમ તણી રસાલ ॥ ૭૬ ॥

મારા ધણીએ મારા પર અત્યધિક કૂપા કરી. તેઓ ફરીથી આવીને મારા હૃદયમાં બેસી ગયા. હવે પહેલાંની જેમ પ્રેમ-રસ-પૂર્ણ વાણી અને એ જ ચર્ચાલાપ થવા લાગ્યાં છે.

વળી વચન સોહામણાં, વળી વરણવની વિધ વિધ ।
આવ્યા તે આનંદ અતિ ધણો, લાવ્યા તે નેહેચલ નિધ ॥ ૭૭ ॥

હવે ફરીથી એ જ મધુર વચનો દ્વારા પરમધામનું વૈવિધ્યપૂર્ણ વર્ણન થવા લાગ્યું. હૃદયમાં આનંદનો પ્રભાવ ઉમટ્યો. કેમ કે અચલ નિધિ (તારતમ વાણી) રૂપે સદ્ગુરુ ધણીનું પુનરાગમન થયું છે.

એ નિધ નિરમલ અતિ ધણી, દિઓ સાથને સાર ।
કોમળ ચિત કરી લીજિએ, જેમ રૂદે રહે નિરધાર ॥ ૭૮ ॥

આ તારતમ જ્ઞાનની અખંડ નિધિ અત્યંત નિર્મળ છે. સદ્ગુરુએ એનો સાર (બ્રજ, રાસ અને પરમધામનું રહસ્ય) સુંદરસાથને આખ્યું છે. હે સુંદરસાથજી ! પોતાના હૃદયને અત્યંત નમ્ર અને કોમળ બનાવીને આ સારને ગ્રહણ કરો, કે જેથી આ નિર્મળ નિધિ ચોક્કસપણે હૃદયમાં સ્થિર થઈ શકે.

પચ્ચીસ પખ છે આપણાં, તેમાં ક્રીજે રંગ વિલાસ ।
પ્રગટ કહ્યાં છે પાધરા, તમે ગ્રહજો સહુ સાથ ॥ ૭૯ ॥

પરમધામના પચ્ચીસ પક્ષ આપણા માટે છે. આપ એમાં આનંદ વિલાસ કરો. સદ્ગુરુ ધણીએ સ્પષ્ટ અને સરળ શબ્દોમાં કહ્યું છે. આથી તમે સહુ સુંદરસાથ અને ગ્રહણ કરો.

આપણું ધન તાં એહ છે, જે દિઓ છે આધાર ।
રખે અધિષ્ણ તમે મૂક્તાં, વાલો કહે છે વારંવાર ॥ ૮૦ ॥

સદ્ગુરુ ધણી આપણાને જે આપી રહ્યા છે, તે જ પચ્ચીસ પક્ષ આપણી વાસ્તવિક સંપત્તિ (ધન)

છે. હે સુંદરસાથજી ! આપ તેને અડધી ક્ષાળ માટે પણ છોડશો નહિ. ધણી પણ આપણાને વારંવાર આ જ કહે છે.

પખ પચ્ચીસ છે અતિ ભલાં, પણ એ છે આપણો ધરમ ।
સાખ્યાત તણી સેવા કીજિએ, એ રૂટે રાખજો મરમ ॥ ૮૧ ॥

પરમધામના પચ્ચીસ પક્ષ અત્યંત રમણીય છે. પરંતુ હમણાં તો આપણું એ કર્તવ્ય (ધર્મ) છે કે આપણે સદ્ગુરુને સાક્ષાત્ ધામધણી માની તેમની સેવા કરીએ અને તે ગૂઢ રહસ્યને (મર્મ) હદ્યમાં ધારણ કરીએ.

ચિત ઉપર વલી ચાલિએ, ધણી તણે વચન ।
એ વાણી તમે ચિત ધરો, હું કહું છું દઢ કરી મન ॥ ૮૨ ॥

સદ્ગુરુ ધણીના ચિતને અનુકૂળ થઈને અને તેમનાં વચનો અનુસાર (આજ્ઞાનુસાર) ચાલવું છે. આથી આ વાણીને તમે હદ્યમાં ધારણ કરો અને હું મનને દઢ કરીને તમને કહું છું.

દઈ પ્રદાનિષા અતિ ધણી, કરું દંડવત પરણામ ।
સહુ સાથના મનોરથ પૂરજો, મારા ધણી શ્રીધામ ॥ ૮૩ ॥

હે ધામધણી ! હું (ઇન્દ્રાવતી) વારંવાર પરિક્રમા કરી દંડવત પ્રણામ કરું છું અને ફરીથી કહું છું કે હે મારા ધામધણી ! આપ સમસ્ત સુંદરસાથના મનોરથ પૂર્ણ કરજો.

મનના મનોરથ પૂરણ કીધાં, મારા અનેક વાર ।
વારણે જાય ઈંદ્રાવતી, મારા આત્મના આધાર ॥ ૮૪ ॥

હે ધણી ! આપે મારા મનની કામનાઓને અનેક વાર પૂર્ણ કરી છે. હે મારા આત્માના આધાર સદ્ગુરુ ! આ ઈન્દ્રાવતી (નો આત્મા) આપનાં ચરણોમાં સમર્પિત છે.

પ્રકરણ ૧ ચોપાઈ ૮૪

માયા ગઈ પોતાનો ધેર, હવે આતમ તું જાગ્યાની કેર ।
તો માયાનો થયો નાસ, જો ધણિએ કીધો પ્રકાસ ॥ ૧ ॥

માયા પોતાને સ્થાને ચાલી ગઈ. અર્થાત્ માયાવી પ્રવૃત્તિઓ શાંત થઈ ગઈ. હે આત્મા ! હવે તું જાગૃત થવાનો પ્રયત્ન કર. હવે તો સદ્ગુરુએ અંતર-હદ્યને પ્રકાશિત કરીને માયાનો નાશ કરી દીધો છે.

કેમ જાણિએ માયા ગઈ, અંતર જોત તે પ્રગટ થઈ ।
હવે આતમ કરે કાંઈ બલ, તો વાણી ગાઉં નહેયલ ॥ ૨ ॥

માયા લુલ થઈ ગઈ છે એ કેવી રીતે જાણી શકાય ? (કારણ) કે અંતરાત્મામાં જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રજ્જવલિત થઈ ગેઠી છે. હવે જો આત્મા સહેજ પ્રયત્ન કરે તો હું અખંડ વાણીનું ગાન કરું.

લઘુ દીરઘ પિંગળ ચતુરાઈ, એહ તો કિવની છે બડાઈ ।
એનો અરથ હું જાણું સહી, પણ આ નિધમાં તે સોભે નહીં ॥ ૩ ॥

હુસ્વ દીર્ઘ (લઘુ-ગુરુ) અને પિંગળશાસ્ત્ર (છંદશાસ્ત્ર) ની નિપુણતા તો કવિઓને માટે મહત્વની છે. એના યથાર્થને પણ હું સારી રીતે જાણું છું, પરંતુ આ બધું અખંડ વાણીરૂપી નિધિમાં શોભા આપતું નથી.

મારે તો નથી કાંઈ કિવનું કામ, વચન કહેવા મારે ધણી શ્રીધામ ।
જે આંહી આવીને કહ્યાં, ગજ સારું મારા ચિત્તમાં રહ્યાં ॥ ૪ ॥

કોઈ કવિની જેમ કવિતા કરવી એ મારું કામ નથી. મારે તો મારા ધામધણીનાં વચનોનું વર્ણન કરવું છે. આ વચનો સદ્ગુરુ ધણીએ આ બ્રહ્માંડમાં આવી મને કહ્યાં ને મેં મારી બુદ્ધિ અનુસાર તેને મારા ચિત્તમાં ગ્રહણ કર્યો.

સાથ આગળ કહીસ હું તેહ, પહેલા ફેરાના સનેહ ।
ધણીએ જે કહ્યાં અમને, સાંભળો સાથ કહું તમને ॥ ૫ ॥

હેવે હું ગ્રથમ આગમન (પ્રજ અવતરણ)ના પ્રેમ અને સ્નેહની વાતો સહુ સુંદરસાથ સમક્ષ કહું છું. હે સુંદરસાથજી ! જે વચન સદ્ગુરુ ધણીએ સ્વયં મને કહ્યાં છે તેને આપ સાંભળો.

તમે જોપે ગ્રહજો દ્રઢ મન કરી, હું તમને કહું ફરી ફરી ।
સાથ સકળ લેજો ચિત ધરી, હું વાલોજી દેખાડું પ્રગટ કરી ॥ ૬ ॥

હે સાથજી ! આપ આ વચનોને દઢતાપૂર્વક હૃદયંગમ કરો. હું તમને વારંવાર આગ્રહપૂર્વક કહું છું. આપ સુંદરસાથ આ વચનોને હૃદયમાં ધારણ કરો. હું પ્રિયતમ સદ્ગુરુ ધણીના સાક્ષાત્ સ્વરૂપનું દર્શન કરાવી રહ્યો છું.

શ્રી દેવચંદજીને લાગું પાય, જેમ આ દુસ્તર જોપે ઓળખાય ।
દઈ પ્રદાનિષ્ઠા કરું પરણામ, જેમ પોહોંચે મારા મનની હામ ॥ ૭ ॥

હું સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદજીના શ્રીચરણોમાં પ્રજામ કરું છું કે જેથી આ દુસ્તર સંસારને સારી રીતે ઓળખી શકું. આથી હું તેમની પરિકમા કરતાં તેમને પ્રજામ કરું છું, જેથી મારા મનની અભિલાષા પૂરી થાય.

જેટલી સનંધ કહી છે તમે, તે દ્રઢ કરી સરવે જોઈએ અમે ।
લીલા તમે કહી અપાર, તેહ તણો નવ લાધે પાર ॥ ૮ ॥

હે સદ્ગુરુ ! જે કંઈ યથાર્થ (તારતમ જ્ઞાન દ્વારા) આપે કહ્યું છે તે મેં દઢતાપૂર્વક ગ્રહણ કર્યું. આપે તો ધણીની અખંડ લીલાઓનું અપાર વર્ણન કર્યું છે. એનો તો કોઈ પણ પાર (અંત) પામી શકતું નથી.

ચૌદ ભવન માયા અંધાર, પાર નહીં મોટો વિસ્તાર ।
તમને પૂછું સમરથ સાર, હું કેણી પેરે કરું વિચાર ॥ ૯ ॥

ચૌદલોક બ્રહ્માંડમાં માયા (અજ્ઞાન) નો અંધકાર ફેલાયેલો છે. એનું ક્ષેત્ર એટલું તો વિસ્તૃત છે કે એનો પાર પામવો કઠિન છે. હે સર્વશક્તિમાન ધણી ! હું આપને વિનયપૂર્વક પૂછું છું કે

એનો પાર પામવાને માટે કઈ રીતે વિચાર કરું ?

તમે તારતમના દાતાર, અજવાલું કીધું અપાર ।
સાથ તણાં મનોરથ જેહ, સરવે પૂરણ કીધાં તેહ ॥ ૧૦ ॥

હે સદ્ગુરુ ! આપ તો અખંડ તારતમ જ્ઞાનના દાતા છો. એના દ્વારા અપાર (અનંત) પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો છે. સુંદરસાથની બધી મનોકામનાઓ આપે પૂર્ણ કરી છે.

તારતમ તણે અજવાસ, પૂરણ મનોરથ કીધાં સાથ ।
તમતણે ચરણ પસાયે, જે ઉત્કંઠા મનમાં થાય ॥ ૧૧ ॥

દિવ્ય તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા આપે સમસ્ત સુંદરસાથના મનોરથ પૂર્ણ કર્યા છે. હવે આપના ચરણોના પ્રતાપે (કૃપા દ્વારા) જે પણ ઉત્કંઠા મનમાં ઉત્પત્ત થશે તે બધી પૂર્ણ થઈ જશે.

જેટલી મનમાં ઉપજે વાત, તે સહુ આતમ પૂરે સાખ ।
મન જીવને પૂછે જેહ, ત્યારે જીવ સહુ ભાજે સંદેહ ॥ ૧૨ ॥

મારા મનમાં જેટલી આશંકાઓ ઉત્પત્ત થાય છે તે સહુની સાક્ષી મારો આત્મા પૂરે છે. મન જીવને જે કઈ પૂછે છે તે સહુનું સમાધાન જીવાત્મા દ્વારા થાય છે.

એ નિધ બીજે કોને ન અપાય, ધણી વિના કોને સામું ન જોવાય ।
એને અજવાળે થયે સું થાય, આ પોહોરામાં ધણી ઓળખાય ॥ ૧૩ ॥

અખંડ જ્ઞાનમય આ નિધિ અન્ય કોઈ (માયાવી જીવ)ને આપી શકાય નહિ અને સદ્ગુરુ ધણી સિવાય અન્ય કોઈ એનો દાતા પણ આપણી સમક્ષ નથી. આ તારતમ જ્ઞાનના અખંડ પ્રકાશમાં શું ન થઈ શકે ? આ જીવનમાં ધામધણી અને માયા બંનેની ઓળખ થઈ શકે છે.

આપ તણી પણ ખબર પડે, ઘર પર આતમ રૂદે ચઢે ।
એ અજવાણું જ્યારે થયું, ત્યારે વળી પાછું સું રહ્યું ॥ ૧૪ ॥

આ જ્ઞાન દ્વારા પોતાના મૂળ સ્વરૂપનો પરિચય સ્વયં પ્રાપ્ત થઈ જશે. મૂળ ઘર (પરમધામ) તથા ધામધણીનું સ્મરણ હૃદયમાં પ્રવેશ કરશે. જ્યારે આ બધાં (સ્વયં પરમધામ અને પરમાત્મા સ્વરૂપ) પ્રકાશિત થશે ત્યાર પછી શું બાકી રહેશે ?

એ સું માયા કરે બલ, ફેરવે કલ કરે વિકલ ।
અજવાળામાં ના રહે ચોર, જાગતાં નવ ચાલે જોર ॥ ૧૫ ॥

આ માયા પોતાના બળથી શું કરી શકે છે ? તે યુક્તિપૂર્વક સદ્ગુરુજીને દુર્ભુદ્ધિમાં અર્થાત્ શાંતિને અશાંતિમાં ફેરવી નાખે છે. જેવી રીતે પ્રકાશમાં ચોરનું કોઈ જોર ચાલતું નથી તેવી રીતે જાગૃત થતાં માયાની શક્તિ પણ કામ કરી શકતી નથી.

જઈપે જીતે વિદ્યાએ, પણ એને અજાણ્યું ન જાય ।
જ્યારે વાલોજ સાહે થાય, ઝખ મારે ત્યારે માયાય ॥ ૧૬ ॥

જો કે વિદ્યાના પ્રભાવ દ્વારા માયાને જીતી શકાય છે, તેમ છતાં તેનો પ્રભાવ પૂરેપૂરો નાથ થતો નથી. અર્થાત્ માયા વિદ્યાનોને પણ પ્રભાવિત કરે છે. જ્યારે સદ્ગુરુ ધારીની કૃપા થશે ત્યારે માયા કંઈ પણ કરી નહીં શકે. જો કે દુનિયામાં ધારી બધી વિદ્યાઓ છે, પરંતુ એનાથી અજ્ઞેય (પરમાત્મા) ને જાણી શકતા નથી. જ્યારે સદ્ગુરુની કૃપા થશે ત્યારે માયા દૂર થશે અને પરમાત્મા પ્રકાશિત થશે.

તે માટે તમે સુણજો સાથ, એક કહું અનુપમ વાત ।

ચરચા સુણજો દિન ને રાત, આપણને ગુઠા પ્રાણનાથ ॥ ૧૭ ॥

આથી હે સુંદરસાથજી ! આપ સાંભળો, હું એક અનોખી (અનુપમ) વાત કહું છું. આપ દિવસરાત ધારીની ચર્ચા સાંભળો. કેમ કે પ્રાણ પ્રિયતમ સદ્ગુરુ ધારી પ્રસન્ન થઈને આપણા ઉપર વાણીની વર્ષા કરી રહ્યા છે.

વચન કહ્યાં તે મનમાં ધરો, રખે અધિષ્ણા પાછા ઓસરો ।

આ પોહોરો છે કઠણ અપાર, રખે વિલંબ કરો આ વાર ॥ ૧૮ ॥

હે સુંદરસાથજી ! સદ્ગુરુ ધારીનાં કહેલાં વચનોને ધારણ કરો. આ કાર્યમાં અડધી ક્ષણનો પણ વિલંબ ન કરો. આ સમય અતિ કઠણ (કષ્ટપ્રદ) પરીક્ષાની ધરી છે. આથી આ અમૂલ્ય સમયનો લાભ લેવામાં વિલંબ કરવો ઉચિત નથી.

આ જોગવાઈ છે જો ધારી, સાહે આપણાને થયા ધારી ।

બેઠાં આપણ માંહેં કહે, પણ સાથ માંહેં કોઈ વિરલો લહે ॥ ૧૯ ॥

આ માનવ શરીર આત્માની ઓળખ માટે અમૂલ્ય અવસર રૂપે પ્રામ થયું છે અને પ્રિયતમ સદ્ગુરુ ધારી પણ આપણી સહાયતા માટે તત્પર છે. તેઓ મારા અંતર-આત્મામાં બેસીને બોલી રહ્યો છે, પરંતુ સુંદરસાથમાં કોઈ વિરલો જ અને ગ્રહણ કરી રહ્યો છે.

સાથ માંહેં અજવાણું થયું, પણ ભરમ તણું અંધારું રહ્યું ।

તે ટાણ્યાનો કરું ઉપાય, તો મનોરથ પૂરણ થાય ॥ ૨૦ ॥

બ્રહ્માત્માઓમાં તારતમનો દિવ્ય પ્રકાશ ફેલાયો તો ખરો પરંતુ બ્રમનો પડદો દૂર ન થવાને કારણે અંધકાર (અજ્ઞાન) પૂર્ણરૂપે દૂર થયો નહિ. એને દૂર કરવાની યુક્તિ હું વિચારી રહ્યો છું, જેથી સમસ્ત સાથના મનોરથ પૂર્ણ થાય.

જે મનોરથ મનમાં થાય, તત્ભિષણ કીજે તેણે તાય ।

આ જોગવાઈ છે પાણી બલ, આપણ કરી બેઠા નેહેચલ ॥ ૨૧ ॥

સત્કર્મ કરવાની અભિલાષા મનમાં ઉત્પન્ન થાય તો તેને એ જ ક્ષણે પૂર્ણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કારણ કે આ માનવ શરીર ક્ષણભંગુર (પાણીના પરપોટા જેવું) છે અને આપણે તેને અખંડ (સ્થાયી) માની બેઠા છીએ.

નેહેચલ જોગવાઈ નહીં એણે ઠામ, અધિષ્ણામાં થાય કૈ કામ ।

ઈન્દ્રાવતી કહે આ વાર, નિદ્રા નવ કીજે નિરધાર ॥ ૨૨ ॥

આ શરીર આ નશ્વર સંસારમાં અખંડ અને અવિનાશી નથી. અહીં તો એક ક્ષણમાંય કંઈ કેટલીય

ઘટનાઓ બને છે. આથી ઈન્જ્રાવતી કહે છે કે હવે તો નિશ્ચય કરીને અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને છોડો.

પ્રકરણ ૨ ચોપાઈ ૧૦૬

રાગ મારુ

ભૂંડા જવ જાગજે રે

કાંઈ ધણી તણે ચરણ પસાએ, તું ભરમ ઉડાડજે રે ॥ ટેક ॥ ૧

હે ભૂંડા જવ ! હવે તું જાગૃત થા. પ્રિયતમ ધણીનાં શ્રીચરણોની કૃપા વે પોતાની ભ્રમરૂપી નિદ્રાનો ત્યાગ કરી સ્વયં પોતાને (મૂળ સ્વરૂપને) ઓળખી લે.

આપણ નિદ્રા કેમ કરું રે, નિદ્રાનો નથી લાગ ।

ભરમની નિદ્રા જે કરે, કાંઈ તેહનું મોટું અભાગ ॥ ૨ ॥

હવે અમે સૂઈ રહીશું તો કામ કેમ ચાલશે ? આ સમય ઊંઘમાં પડ્યા રહેવાનો નથી. જેઓ બાંતિને લઈને નિદ્રામાં દૂષ્યા રહે છે તેમનું એ મોટું દુર્ભાગ્ય છે.

આ જોગવાઈ છે આપણી, નહીં આવે બીજી વાર ।

હાથ તાણી દીધે જાય છે, ભૂંડા કાં ન કરે હજી સાર ॥ ૩ ॥

આ માનવ શરીર બીજી વાર ફરી પ્રામ નહિ થાય. તાલી પાડવામાં જેટલો સમય થાય એટલી જ ક્ષાણમાં આ (અમૂલ્ય માનવ દેહ) એક એક શાસ વે વીતી રહ્યો છે. આથી હે દુષ્ટ જવ ! હવે પણ તું સાવધાન કેમ થતો નથી ?

ધણી રે આપણામાં આવિયાં, ભૂંડા કાં નવ જાગે જવ ।

પેરે પેરે તુંને ગ્રીછવ્યો, તું હજી કરે કાં ઢીલ ॥ ૪ ॥

પ્રિયતમ ધણી આપણી પાસે આવ્યા, તેમ છતાં હે દુષ્ટ તું કેમ જાગતો નથી ? ધણીએ તો તને વારંવાર અલગ અલગ પ્રકારે સમજાવ્યું તો પણ હજી તું કેમ વિલંબ કરે છે ?

ધણિએ ધણવટ જે કરી, તું તાં જોને વિચારી તેહ ।

આ પાપણીને પરહરી, તું કાં ન કરે સનેહ ॥ ૫ ॥

પ્રિયતમ ધણીએ તને જે રીતે અપનાવી લીધો અને તારી રક્ષા કરી, તેને હે જવ ! તું વિચારી જો. આ દુષ્ટ માયાને છોડીને તું પ્રિયતમ ધામધણી સાથે પ્રેમ કેમ કરતો નથી ?

આપણાને તેડવા આવિયાં, આ દુસ્તર માયા માંહે ।

ઓળખીને કાં ઓસરે, ભૂંડા એમ થયો તું કાંએ ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ ધામધણી આપણાને (સુંદરસાથને) બોલાવવા માટે પરમધામથી આ દુસ્તર માયાવી સંસારમાં પદ્ધાર્યા. એમને ઓળખ્યા છતાં પણ તું કયા કારણે એમનાથી વિમુખ થઈ રહ્યો છે ?

ધણિએ આપણાસું જે કરી રે, તું તાં જોને વિચારી મન ।

કોડી તે હાથથી પરી કરી, તુંને દીધું છે હાથ રતન ॥ ૭ ॥

ધામધણીએ આપણા પર જે કૃપા કરી છે તેને મનથી વિચારી જો. કોડી જેવી તુચ્છ માયાને હાથથી છોડાવીને તારતમજ્ઞાનરૂપી અમૂલ્ય રત્ન તને આપ્યું છે.

જીવડા તું ધારણ કેહી કરે, ભૂંડા ઘુટ્યો દિન અનેક ।
જોવંતા જોગવાઈ ગઈ, ભૂંડા હજિએ તું કાં નવ ચેત ॥ ૮ ॥

હે જીવ ! તું માયાના મદમાં તારું પોતાપણું કેમ ભૂલી ગયો છે ? હે દુષ્ટ, તેં આ માયામાં વ્યસ્ત રહીને અનેક દિવસો વર્દ્ધ ગુમાવ્યા છે. જોતજોતામાં તારું જીવન ચાલ્યું જાય છે. હે પાપી જીવ ! હજી સુધી તું સાવધાન કેમ થતો નથી ?

આપણા ઉપર અતિ ધણી રે, દયા કરે છે આધાર ।
આપણો કાજે દેહ ધર્યા, ભૂંડા હજિએ તું કાં ન વિચાર ॥ ૯ ॥

આપણા પ્રાણાધાર સદ્ગુરુ ધણી આપણા ઉપર અસીમ કૃપા કરે છે. આપણા માટે જ તેમણે માનવ શરીર ધારણ કર્યું છે. હે દુષ્ટ જીવ ! તું હજી પણ કેમ વિચાર કરતો નથી ?

ભરમ ભૂંડો તમે પરહરો, જેમ થાય અજવાલું અપાર ।
વચન વાલાજી તણો, તું મૂલગાં સુખ સંભાર ॥ ૧૦ ॥

હે જીવ ! આ ભાંતિ અને અજ્ઞાનનો ત્યાગ કર જેથી અંતરત્મામાં ધણીના અખંડ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાઈ જાય. પ્રિયતમ ધણીનાં અમૂલ્ય વચનોને ગ્રહણ કરીને તું મૂળ પરમધામનાં સુખોને યાદ કર.

આ વાલો તે આવિયાં, એ સુખતણા દાતાર ।
આપણા માંહેં તેહજ બેઠાં, જોઈ અજવાણું સંભાર ॥ ૧૧ ॥

અખંડ સુખ આપનાર પ્રિયતમ ધામધણી અક્ષરાતીત આ સંસારમાં (સદ્ગુરુ રૂપે) આવ્યા છે. તેઓ જ આપણા હંદ્યમાં બેઠા છે. તારતમ જ્ઞાનના અજવાળામાં તેમને નિરખીને તું પોતાની જાતને સંભાળ.

દુરમતી તું કાં થયો, હું તો પાડું બુંબ અપાર ।
ાંહીં આવ્યા ન ઓળખ્યા, પછે કેહી પેરે મોંહ ઉપાડ ॥ ૧૨ ॥

હે જીવ ! તું દુર્મતિ કેવી રીતે બની ગયો ? હું તને વારંવાર પોકાર પાડું છું. ધામધણી અહીં પદ્ધાર્યા અને તેમને તેં ઓળખ્યા પણ નહિ. હવે તું પરમધામમાં તેમની સામે તારું મસ્તક કેવી રીતે ઊંચું રાખી શકીશ ?

ાંખ ઉઘાડી જો જીઉંએ, જીવ લીજે તે લાભ અનેક ।
ાંહીં પણ સુખ ધણાં માણિએ, અને આગળ થાય વસેક ॥ ૧૩ ॥

જો અંતરચ્યક્ષુઓ ખોલીને જોઈશ તો હે જીવ ! તને અહીં (માનવશરીરનો સદ્ગ્યોગ કરીને) અધિક લાભ મળશે. આ લોકમાં પણ અનેક આધ્યાત્મિક સુખ માણી લે અને પછી તો પરમધામમાં અનેક વિશિષ્ટ સુખ મળવાનાં જ છે.

આ અજવાલું જો જોઈએ, જીવ તારતમ મોટો સાર ।

વાલાજીને ઓલખે, તો તું નવ મૂકે નિરધાર ॥ ૧૪ ॥

જો સદ્ગુરુ દ્વારા પ્રામ આ જ્ઞાનના પ્રકાશને તું જોઈશ તો હે જીવ ! તારતમ જ્ઞાન જ એકમાત્ર સર્વશ્રેષ્ઠ સારતત્ત્વ જણાશે. આ જ્ઞાન દ્વારા સદ્ગુરુની ઓળખ થતાં તું ચોક્કસ તેમનાં ચરણક્રમણ છોડશે નહિ.

વાલો વદેસી આવી મલ્યા, કાંઈ આપણાને આ વાર ।

દુખ માંહે સુખ માણિએ, જો તું ભરમની નિદ્રા નિવાર ॥ ૧૫ ॥

પ્રિયતમ ધણી વિટેશ (સંસાર)માં આવી આ વખતે આપણ બધાને મલ્યા આથી તેમને ઓળખીને અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને હઠાવશો ત્યારે આ દુઃખપૂર્ણ સંસારમાં પણ સુખની અનુભૂતિ થશે.

આ જોગવાઈ છે બિણા પાણીવલ, કેટલું તુંને કહેવાય ।

પણ અચરજ મુને એહ થાય છે, જે જાણ્યું ધન કેમ જાય ॥ ૧૬ ॥

આ માનવશરીર પાણીના પરપોટાની જેમ ક્ષણભંગુર છે આ બાબતમાં તને કેટકેટલું કહેવું ? મને આશર્ય તો એ થાય છે કે જાણકારી હોવા છતાં પણ સદ્ગુરુરૂપી અખંડ ધનને હાથથી કેમ નિકળી જવા દીધું ?

આગલ આપણ સું કર્દ્યું, જ્યારે અજવાણે થઈ રાત ।

આ તાં વાલેજીએ વળી કૃપા કરી, ત્યારે તરત થયું પ્રભાત ॥ ૧૭ ॥

જ્યારે સદ્ગુરુ હતા તે સમયે આપણે શું કર્યું ? તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશમાં પણ રાત થઈ ગઈ હતી. અર્થાત્ આપણી જાણકારીમાં જ સદ્ગુરુ અદશ્ય થઈ ગયા. આ તો આપણા પ્રિયતમ ગુરુએ આપણા પર ફરીથી કૃપા કરી છે અને તે મારા હદ્યમાં બિરાજમાન થયા અને તરત જ્ઞાનનું પ્રભાત થયું.

એવડી વાત દેખી કરી, તે તાં જોયું તારી દ્રષ્ટ ।

હજ તું ભરમમાં ભૂલિયો, તુંને કેટલું કહું પાપિષ્ઠ ॥ ૧૮ ॥

આવડી મહત્ત્વપૂર્ણ ઘટનાને તેં પોતાની નજરે જોઈ છે, સમજ છે અને તેમ છતાં તું હજ સુધી અજ્ઞાનમાં ભટકી રહ્યો. હે દુષ્ટ જીવ ! હવે હું તને કેટલું સમજાવું ?

અજવાલે વાલો ઓલાખ્યા, ત્યારે પાછળ રહ્યું સું ।

જાણી બૂજીને મૂઢ થયો, ભૂંડા એમ થયો કાં તું ॥ ૧૯ ॥

આ જ્ઞાનના પ્રકાશમાં જ્યારે આપણે પ્રિયતમ ધણીને ઓળખી લીધા તો પછી બાકી શું રહ્યું ? તું તો જાણી બૂજને મૂર્ખ બની ગયો. હે પાપી ! તારામાં આ પરિવર્તન કેમ થયું ?

પેરે પેરે મેં તુંને કહું રે, સુણ રે ધણીનાં વચન ।

અધભિષા વાલો ન વીસરે, જો તું જુએ વિચારી મન ॥ ૨૦ ॥

હે જીવ ! મેં તને વારંવાર અનેક પ્રકારે સમજાયું કે ધણીનાં વચનો સાંભળ. જો તેં આ તથને વિચાર્ય હોત તો તું એક ક્ષણ માટે પણ ધણીને ભૂલ્યો ન હોત.

અનેક વચન તુંને કહ્યાં, માન એકનો કરે વિચાર ।
અરથ લવે તારો અરથ સરે, ભૂંડા એવડો તું કાં કહેવરાવ ॥ ૨૧ ॥

હે જીવ ! તું તારી જાતને ઓળખ. તારા માટે જ અનેક વચન કહ્યાં છે. એના પર વિચાર કરીને એમાંથી તું એકાદ વચન પણ સ્વીકારી લે. અદ્ધા અક્ષરથી પણ તારું કામ સિદ્ધ થઈ જાય તો પછી તું સદ્ગુરુથી આ બધું કેમ કહેવરાવે છે ?

હવે રે તુંને હું જે કહું, તે તું સાંભળ દ્રઢ કરી મન ।
પચ્યીસ પખ છે આપણાં, તેમાં ઝીલજે રાત ને દિન ॥ ૨૨ ॥

હવે મેં તને જે પણ કંઈ કહ્યું તેને દઢ મને (એક ચિંતા) સાંભળ. પરમધામના પચ્યીસ પક્ષ આપણા છે. તું તેમાં રાત અને દિવસ આનંદપૂર્વક વિહાર કર.

એ માંહેંથી રખે નીસરે, પલ માત્ર અળગો એક ।
મનનાં મનોરથ પૂરણ થાસે, ઉપજસે સુખ અનેક ॥ ૨૩ ॥

આ પચ્યીસ પક્ષ (પરમધામ)થી તું તારી સુરતાને એક ક્ષાણ માટે પણ અળગી કરીશ નહિ. તારા મનના બધા મનોરથો પૂર્ણ થશે અને તને ધામનાં અનંત સુખો પ્રાપ્ત થશે.

સાખ્યાત તણી સેવા કર રે, ઓલખીને અંગ ।
શ્રીધામ તણા ધણી જાણજે, તું તાં રખે કરે તેમાં ભંગ ॥ ૨૪ ॥

હે જીવ ! સદ્ગુરુના સ્વરૂપને ઓળખ. તેમને સાક્ષાત્ ધામધણી સમજને તેમના પર શ્રેષ્ઠ રાખ અને તેમની સેવામાં કોઈ કમી ન આવે તેમ કર.

મુખથી સેવા તુંને સી કહું, જો તું અંતર આડો ટાલ ।
અનેક વિધ સેવા તણી, તુંને ઉપજસે તત્કાળ ॥ ૨૫ ॥

હે જીવ ! સેવાની બાબતમાં મૌખિક ઉપદેશ આપતાં તને હું શું કહું ? જો તું અન્તરાત્મામાંથી અજ્ઞાનનું આવરણ દૂર કરીશ અર્થાત્ બ્રમભુક્ત થઈશ તો અનેક પ્રકારની સેવાઓના ભાવ તારા હદ્યમાં તત્કાળ પ્રગટ થશે.

પહેલે ફેરે આપણ આવિયાં, તે તો વાલે કહ્યું છે વિવેક ।
તે તાં લાભ લઈને જાગ્યાં, હવે આપણ કરું રે વિસેક ॥ ૨૬ ॥

પ્રથમ અવતરણ (વ્રજ અને રાસ)માં આપણો (ગોપીઓ રૂપે) આવ્યાં હતાં. એનું વિવેકપૂર્ણ વર્ણન આપણા સદ્ગુરુએ કર્યું છે. એ વખતે થોડો લાભ લઈને આપણો ક્ષાણ માત્ર માટે પરમધામમાં જાગી ગયાં હતાં. (પછી આ બ્રહ્માંડમાં આવ્યાં) હવે આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં તેનાથી પણ આધિક લાભ લેવો છે.

પહેલે ફેરે થયું આપણને, ગોપદ વધ સંસાર ।
એણે પગલે ચાલિએ, જો તું પહેલો ફેરો સંભાર ॥ ૨૭ ॥

પ્રથમ અવતરણમાં બ્રજથી રાસ તરફ જતી વખતે આપણને આ સંસાર, ગાયના વાઇડાના પગની ખરીથી બનેલા ખાડામાં ભરેલા પાણીની જેમ, તુંચુ લાગતો હતો. હે જીવ ! એ પ્રસંગને

તું યાદ કર. હજી પણ આપણે એ માર્ગ ચાલવું છે.

એટલા માટે આ અજવાણું, વાલેજાએ કીધું વાર ।
નરસૈયાં વચન પ્રગટ કીધાં, કંઈ બ્રજ તણા વિચાર ॥ ૨૮ ॥

આથી સદ્ગુરુએ આ વખતે પણ આ માર્ગને પ્રકાશિત કર્યો છે. બ્રજની આ વાતો પર વિચાર કરવા માટે સદ્ગુરુએ ભક્ત નરસિંહ મહેતાનાં વચનો દ્વારા પણ આપણને સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજાવ્યું છે.

કહે ઈદ્રાવતી નરસૈયાં વચન, જો જોઈએ કરીને ચિત ।
ધણિએ જે ધન આપિયું, કંઈ કરી આપણને હિત ॥ ૨૯ ॥

ઇન્દ્રાવતીના આત્મસ્વરૂપ સ્વામીજી કહે છે, હે સુંદરસાથજ ! આપણે નરસિંહ મહેતાનાં વચનોને જો એકાગ્ર થઈ સાંભળીશું તો સ્પષ્ટ થશે કે ધણીએ તેનાથી વિશિષ્ટ તારતમરૂપી ધન આપીને આપણા પર અપાર ઉપકાર કર્યો છે.

પ્રકરણ ઉ ચોપાઈ ૧૩૫

રાગ : ધન્યાસરી

પ્રેમ સેવા વાલે પ્રગટ કીધી, બ્રજ તણી આ વાર ।
વચન વિચારીને જો જોઈએ, કંઈ નરસૈયા તણા નિરધાર ॥ ૧ ॥

પ્રિયતમ સદ્ગુરુ ધણીએ અહીં આ જાગાણીના બ્રહ્માંડમાં બ્રજની પ્રેમલીલા અને સેવાનું સ્પષ્ટપણે વર્ણન કર્યું છે. આ સંદર્ભમાં ભક્ત નરસિંહ મહેતાનાં વચનો ઉપર પણ નિશ્ચિતપણે વિચાર કરવો જોઈએ.

શ્રી ધામતણાં સાથ સાંભળો, હું તો કહું છું લાગીને પાય ।
જે રે મનોરથ કીધાં આપણો, તે પૂરણ ઓણી પેરે થાય ॥ ૨ ॥

હે અખંડ પરમધામના સાથી બ્રહ્માત્માઓ ! આપ સાંભળો. હું ચરણોમાં પ્રણામપૂર્વક નિવેદન કરું છું કે પરમધાધમાં આપણે સહુ સુંદરસાથે જેવો ખેલ જોવાની ઈચ્છા કરી હતી તે આ પ્રકારે પૂરી થઈ.

બ્રજમાં કીધી આપણા વાતડી, તે તાં સઘળી માંહે સનેહ ।
કામ કરતાં અતિ ધણાં, પણ બિણા નવ છાડયો નેહ ॥ ૩ ॥

બ્રજમંડલમાં આપણે બ્રહ્માત્માઓએ જે વાતો (લીલાઓ) કરી હતી તે બધી પ્રેમમય હતી. અર્થાતું ત્યાં તો બધાં વચ્ચે પ્રેમ જ હતો. ધરકામમાં વ્યસ્ત રહેવા છતાં પ્રિયતમ ધણી પ્રત્યેનો સ્નેહ એક ક્ષણ માટે પણ ભૂલતાં નહોતાં.

વિવિધ પેરે સિંણગાર જો કરતાં, મન ઉલાસ જ થાય ।
મનનાં મનોરથ પૂરણ કરતાં, રંગ ભર રૈણી વિહાય ॥ ૪ ॥

વિવિધ પ્રકારના શાણગાર કરતાં આપણાં મનમાં વિશેષ ઉલ્લાસ પેદા થતો. પ્રિયતમ ધણી સાથે રહીને મનોકામના પૂરી કરતાં પરમાનંદમાં રાત વીતી જતી હતી.

ઉઠતાં બેસતાં રમતાં, વાલો ચિત્થી તે અળગો ન થાય ।
જ્યારે વન પધારતાં, ત્યારે ભિણ બરસા સો થાય ॥ ૫ ॥

ઉઠતાં, બેસતાં, રમતાં અર્થાતું કોઈ પણ વખત પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ અમારા ચિત્થી અલગ થતાં નહોતા અર્થાતું તેમનું ધ્યાન (સ્વરૂપ) હૃદયથી અળગું થતું નહોતું. જ્યારે તેઓ (ગાય અને ગોવાળો સાથે) વનમાં જતા તે વખતની એક ક્ષણ પણ આપણે માટે વર્ષો સમાન થતી હતી.

માંહોમાંહે વિચાર જ કરતાં, વાત જ કરતાં એહ ।
આતમ સહુની એકજ દીસે, જુજવી તે દીસે દેહ ॥ ૬ ॥

પરસ્પર મળીને આપણે જ્યારે કોઈ વિચાર કરતાં તો તે બધા પ્રિયતમ (શ્રી કૃષ્ણ) ના વિષયમાં જ હતા. આપણા બધાનો આત્મા તો એક જ હતો, પરંતુ બાધ્ય દાખિએ સહુનાં શરીર જુદાં જુદાં દેખાતાં હતાં.

નિસ દિવસ વાલાજીસું વાતો, રામત કરતાં જાય ।
ભિણમાત્ર જો અળગાં થૈએ, તો વિછોડો ભિણ ન ખમાય ॥ ૭ ॥

રાત- દિવસ પ્રજમાં પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ સાથે જ વાતો થયા કરતી હતી અને તેમની સાથે રામત (કીડા) કરતાં દિવસ વીતી જતો. જો પણ ભર માટે પણ આપણે પ્રિયતમથી અળગાં થતાં તો તે ક્ષણભરનો વિયોગ પણ સહન થતો નહોતો.

વિવિધ વિલાસ વાલાજીસું કરતાં, પૂરણ મનોરથ થાય ।
જ્યારે વાછરડાં લઈ વન પધારે, ત્યારે રોવંતાં દિન જાય ॥ ૮ ॥

પ્રિયતમ ધણી શ્રીકૃષ્ણ સાથે અનેક પ્રકારે આનંદ- વિલાસ કરતાં આપણી મનોકામના પૂરી થઈ જતી હતી. જ્યારે શ્રી કૃષ્ણ ગાય વાછડાને લઈને વનમાં જતા તો આખો દિવસ એમનું સ્મરણ કરતાં કરતાં વીતી જતો.

દાણલીલાની રામત કરતાં, માથે મહી માખણનો ભાર ।
વચન રંગનાં ઉથલા વાલતાં, રમતાં વન મંજાર ॥ ૯ ॥

(દહીં, માખણ વેચવા છતાં માર્ગમાં) દાણલીલાની રામત (ખેલ) કરતી વખતે આપણાં મસ્તક પર દહીં અને માખણની મટકી રહેતી. એવે વખતે પરસ્પર પ્રેમપૂર્વક હાસ્ય વિનોદની ઊલટી-સીધી વાતો (ઉથલા) કરતાં કરતાં આપણે વન પ્રદેશમાં રમતા હતા.

પ્રજ નરસૈએ પ્રગટ કીધું, અતિ ઘણાં વચન વિવેક ।
એ વચન જોઈને ચાલિએ, તો આપણ થૈએ વિસેક ॥ ૧૦ ॥

ભક્ત નરસિંહ મહેતાએ વિવેકપૂર્વક પ્રજની લીલાઓનાં ગીત ગાયાં છે. એમનાં કહેલાં વચનો પર વિચાર કરી ચાલીશું તો પ્રજલીલાનું વિશેષ મહત્વ સમજમાં આવશે.

પ્રજલીલા અતિ મોટી છે, જો જો નરસૈયાં વચન પ્રમાણ ।
એ પગલાં સરવે આપણાં, તમે જાણી સકો તે જાણ ॥ ૧૧ ॥

પ્રજની લીલા અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે. નરસિંહ મહેતાનાં વચ્નો તેનાં સાક્ષી છે. હે સુંદરસાથજી ! જો તમે સમજતા હો તો સમજો. આ માર્ગ આપણો પોતાનો જ છે.

કહે ઈદ્રાવતી સુણો રે સાથજી, ઈહાં વિલંબ ક્રીધાંની નહીં વાર ।

એ અજવાણું ક્રીધું મારે વાલે, આપણને આ વાર ॥ ૧૨ ॥

ઈન્દ્રાવતીના આત્માસ્વરૂપે સ્વામીજી કહે છે, હે સુંદરસાથજી ! આપ સહુ સાંભળો. હવે અહીં વિલંબ કરવાનો વખત નથી. આ વખતે મારા ધણી સદ્ગુરુએ આપણા સહુ માટે આ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવ્યો છે.

પ્રકરણ ૪ ચોપાઈ ૧૪૭

રાગ : ધન્યાસરી

ઓણો પગલે આપણા ચાલિએ, કાંઈ પગલાં એ રે પરમાણ, સુંદરસાથજી ।

પેહેલે ફેરે આપણા જેમ નિસરિયાં, તમે જાણ થાઓ તે ચિત આણા ।

ચિત આણીને રંગ માણો, સુંદરસાથજી ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી, આપણે જે પ્રેમ માર્ગ દ્વારા પ્રજમાંથી રાસ તરફ પ્રયાણ કર્યું હતું તે માર્ગ પર ચાલીએ. એ માર્ગ પ્રમાણભૂત છે. પ્રથમ અવતરણમાં પ્રજથી રાસ તરફ જતાં આપણે સંસાર અને શરીરને તુચ્છ સમજીને એને છોડી દીધાં હતાં. હવે એ પ્રસંગને હૃદયમાં ધારણ કરી ધણી સાથે એવા પ્રકારનો પ્રેમ કરો.

રાસ નરસૈએ રે નવ વરણ્યો, મારે મન ઉત્કંઠા એહ ।

ચરણ પસાએ રે વાલાતણો, તમે સાંભળો કહું હું તેહ ॥ ૨ ॥

ભક્ત નરસિંહ મહેતાએ રાસલીલાનું વર્ણન કર્યું નથી. મારા મનમાં એ લીલાનું વર્ણન કરવાની ઈચ્છા જાગૃત થઈ છે. સદ્ગુરુ ધણીનાં ચરણોના પ્રતાપથી હું રાસલીલાનું વર્ણન કરું છું. હે સુંદરસાથજી ! આપ એને સાંભળો.

શ્રી ધણીએ જે રે વચ્ન કહ્યાં, તે મેં સાંભળ્યાં રે અનેક ।

પણ મેં રે મારા ગજા સારું, કાંઈ ગ્રહ્યા છે લવલેસ ॥ ૩ ॥

પ્રિયતમ ધણીએ કરેલું પ્રજ અને રાસની લીલાઓનું વર્ણન મેં અનેક પ્રકારે સાંભળ્યું, પરંતુ મેં મારી બુદ્ધિના ગજા (ક્ષમતા) અનુસાર એમાંથી થોડું જ ગ્રહણ કર્યું.

સરદ નિસા રે પૂનમ તણી, આવ્યો તે આસો રે માસ ।

સકલ કલાનો ચંદ્રમા, એણી રજનીએ ક્રીધો રે રાસ ॥ ૪ ॥

શરદપૂનમની રાત્રિ, આસો માસ, ચંદ્રમા સોળે કળાઓ સાથે પોતાની છટા ફેલાવી રહ્યો છે, એવી રાત્રિમાં શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીઓ (બ્રત્માત્માઓ)એ રાસ લીલા કરી.

રાસ તણી રે લીલા કહું, જે ભરિયાં આપણો પાય ।

નિમખ ના ક્રીધી રે નિસરતાં, તતભિષણ તેણો રે તાય ॥ ૫ ॥

હું અખંડ રાસલીલાનું વાણ કરું છું, જેમાં પ્રવેશ માટે આપણે બ્રહ્માત્માઓએ ગોપીરૂપે પગલાં માંદ્યાં હતાં. ત્રજ મંડળથી પ્રસ્થાન કરતી વખતે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યો નહોતો. વેણુનાદ સાંભળતાં આપણે તત્કષણ નિકળી પડ્યાં હતાં.

સંજાને સમે રે વેણ વાઈયો, કંઈ વૃંદાવન મોઝાર ।
એણે સમે સહુ ઊભું મૂકિયું, તેહને આડો ન આવ્યો રે સંસાર ॥ ૬ ॥

સંધ્યા-સમયે શ્રી કૃષ્ણે વૃંદાવનમાં જઈને વેણુનાદ કર્યો. એ વખતે આપણે બધી ગોપીઓ જે જે સ્થિતિમાં હતી તે તેમની તેમ છોડીને નિકળી ગઈ હતી. તે વખતે સંસારનાં બંધનો આપણે માટે માર્ગમાં બાધક બની ન શક્યાં.

નહીં તો કુલાહલ એવડો હુતો, પણ ચિતડાં વેધાં રે પ્રમાણ ।
સાથ સહુએ રે વેણ સાંભળ્યો, બીજો શ્રવણ તણો ગુણ જાણ ॥ ૭ ॥

નહિ તો એ સમયે ત્રજમાં ગાય અને ગોપગોવાળોના આવનજાવનને કારણે એટલો તો કોલાહલ મચી જતો કે કંઈ પણ સાંભળવું કઠિન બનતું. પરંતુ આપણે ગોપીઓનું ચિત્ત તો સદા શ્રી કૃષ્ણમાં જ મજન હોવાને લઈને એમનો વેણુનાદ જ આપણાને સંભળાયો અને આપણાં ચિત્ત વ્યાકુળ થઈ ઊઠ્યાં, જ્યારે બીજાઓને તો કેવળ શ્રવણ-સુખ જ પ્રાપ્ત થયું.

કોઈ સખી રે હુતી ગાય દોહતી, દૂધ ઘોણિયો રે હાથ માંહે ।
એણે સમે વેણ થઈ વલ્લભની, પડી ગયો ઘોણિયો રે તેણો તાએ ॥ ૮ ॥

કોઈ સખીઓ ગાય દોહી રહી હતી. તેના હાથમાં તાંબડી હતી. એ વખતે શ્યામની વેણુ વાગી. એને સાંભળતાં જ એ ક્ષણે તાંબડી પડી ગઈ.

કોઈ સખી રે કામ કરે ઘર મધે, આડો ઊભો સસરો પત જેહ ।
વેણ સુણી રે પાટુ દઈ નિસરી, એણી દ્રષ્ટમાં સરૂપ સનેહ ॥ ૯ ॥

કોઈ એક સખી પોતાના ઘરકામમાં વ્યસ્ત હતી. પતિ અને સસરો સામે ઊભા હતા. વેણુનાદ સાંભળતાં જ તે એની સૂધબૂધ ખોઈ બેઠી અને એમને હડસેલીને નિકળી ગઈ. કેમકે સખીઓ (બ્રહ્માત્માઓ)ની સ્નેહપૂર્ણ દણિમાં શ્યામસુંદરની છબીએ સ્થાન જમાવ્યું હતું.

કોઈ સખી રે વાત કરે પતસું, ઊભી ધવરાવે રે બાલ ।
એણે સમે વેણ થઈ વલ્લભની, પડી ગયો બાલ તેણો તાલ ॥ ૧૦ ॥

કોઈ એક સખી પોતાના પતિ સાથે વાતચીત કરતી ઊભી ઊભી પોતાના બાળકને ધવરાવતી હતી. અચાનક પ્રિયતમ ધણીની બંસીનો નાદ સંભળાયો અને તત્કષણ બાળક નીચે પડી ગયું.

કોઈ સખી રે હુતી પ્રીસણો, હાથ થાલી પ્રીસે છે ધાન ।
એણે સમે વેણ થઈ વલ્લભની, પડી ગઈ થાળી તે તાન ॥ ૧૧ ॥

કોઈ સખી ભોજન પિરસી રહી હતી. તે હાથમાં થાળી લઈ રંધેલું ધાન પિરસી રહી હતી. એ સમયે બંસીનો નાદ થતાં ભાવાવેશમાં આવવાને કારણે એના હાથમાંથી થાળી પડી ગઈ.

કોઈ સખી રે એણે સમે નિસરતાં, એક પગ ભાંડાં રે માંહે ।

બીજો પગ પતના રૂએ પર, એણી દ્રષ્ટે ન આવ્યું રે કોઈ ક્યાંહે ॥ ૧૨ ॥

આવે વખતે ઘેરથી નિકળતાં કોઈ કોઈ સખીનો એક પગ ભાણામાં પડ્યો અને બીજો પગ પતિની છાતીએ જઈ અડ્યો. કારણકે બંસીનાદ સાંભળતાં જ તેને કોઈ સાંસારિક વસ્તુઓ દાખિમાં આવી જ નહિ. અર્થાત્ તે પોતાપણું ગુમાવી બેઠી.

કોઈ સખી રે વેગે વધૂટતાં, પડિયો હડફટે સસરો ત્યાંહે ।

આકાર વહેરે ઘણવે ઉતાવળા, ચિત જઈ બેઠું વાલાજી માંહે ॥ ૧૩ ॥

કોઈ એક સખી ઉતાવળી થઈ નિકળતી વખતે પોતાના સસરા સાથે ભટકાઈ પડતાં તે પડી ગયો. કેમકે તે સખીનો દેહ ત્વરિત ગતિએ ત્યાં પહોંચવા માગતો હતો અને ચિત તો પહેલેથી જ શ્યામસુંદર શ્રી કૃષ્ણ પાસે પહોંચી ગયું હતું.

માતા પિતા પત સાસુ સસરો, રોવતાં ન સુણિયાં રે બાલ ।

વાયને વેગે રે વધુટિયો, વેણ સાંભળતાં તત્કાલ ॥ ૧૪ ॥

માતા, પિતા, પતિ, સાસુ, સસરા અને પોતાના રોતાં બાળકોની પણ વ્રજ ગોપિકાઓએ પરવાહ કરી નહિ. વેણુ સાંભળતાં જ તેઓ તત્કાળ પવનગતિએ નીકળી પડી.

વસ્તર વિના સખી જે નાહતી, તેણો નવ સંભારિયાં રે અંગ ।

વેણ સાંભળતાં રે વાલા તણી, એણો વેગમાં ન કીધો રે ભંગ ॥ ૧૫ ॥

જે સખી વખ્યરહિત થઈ સ્નાન કરતી હતી તે પોતાનાં અંગને સંભાળી શકી નહીં. પ્રિયતમ ધણીના વેણુનાદને સાંભળતાં જ તેણે અન્ય સખીઓની ગતિમાં ભંગ થવા દીધો નહિ અર્થાત્ તે પણ તેમની સાથે જ એજ ગતિએ ચાલી નીકળી.

કોઈ સખી રે હુંતી નવરાવતી, હાથ લોટો નામે છે જલ ।

સુણી સ્વર પડિયો લોટો અંગ ઉપર, ન બોલાણું ચિતડે વ્યાકુલ ॥ ૧૬ ॥

કોઈ એક સખી (પતિને) સ્નાન કરાવી રહી હતી. હાથમાં લોટો લઈને જળ રેડી રહી હતી. બંસીનો મધુર નાદ સાંભળતાં જ પાણીનો લોટો પતિના શરીર પર જઈ પડ્યો અને વ્યાકુળ ચિત હોવાથી તે મુખથી કંઈ બોલી પણ ન શકી.

ગોપદ બદ્ધ રે એણો સમે, સુકળાએ નિરધારિયો તે સાર ।

ત્રાટકડે રે ત્રટકા કરિયા, કાંઈ બંધડા હતા જે સંસાર ॥ ૧૭ ॥

આ પ્રસંગને શુક્લેવજીએ શ્રીમદ્ભાગવતમાં ગોવત્સપદ કહ્યો છે. જેવી રીતે ગાયના વાઇડાના પગની ખરીના ખાડામાં ભરેલા પાણીને ઓળંગી જવામાં કોઈ મુશ્કેલી પડતી નથી તેવી રીતે સંસારસાગરને પાર કરવામાં ગોપીઓને કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી પડી નહીં. સંસારનાં બધાં બંધાનોને તેમણે તણાખલાની જેમ તુચ્છ સમજીને ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યાં.

સંસાર તણાં રે કામ સરવે કરતાં, પણ ચિતમાં ન ભેદ્યો રે પાસ ।

વિલંબ ન કીધી રે વધૂટતાં, એ તામસિયોના પ્રકાસ ॥ ૧૮ ॥

જો કે ગોપીઓ સંસારનાં બધાં કાર્ય તો કરતી હતી પણ એમના મનમાં સંસારનો મોહ લેશમાત્ર નહોતો તેથી માયાનાં બંધનોને તોડિને મુક્ત થવામાં તેમને સહેજ પણ વિલંબ થયો નહિ. આ

ગતિવિધિ સ્પષ્ટપણે તામસ સ્વભાવવાળી સખીઓની હતી.

કોઈ સખી રે સિંશાંગ કરતાં, સુશી તેણે વેણ શ્રવણ ।
પાયનાં ભૂષણ કાને પેહેરિયાં, કાન તણાં રે ચરણ ॥ ૧૬ ॥

કેટલી સખીઓ શાશગાર સજી રહી હતી. તેમના કાનોમાં બંસીનો ધનિ જેવો સંભળાયો કે તેઓએ પગનાં આભૂષણ કાનમાં અને કાનનું આભૂષણ પગમાં પહેરી લીધાં.

એક નૈણે રે અંજન કરિયું, બીજું રહ્યું રે એમ ।
વેણનો સ્વર સાંભળ્યાં પછી, રાજસિયો રહે રે કેમ ॥ ૨૦ ॥

એક આંખમાં અંજન કર્યું તો બીજી આંખ આંજયા વગર જ રહી ગઈ. બંસીનાદ સાંભળ્યાં પછી રાજસ સ્વભાવની સખીઓ ધરમાં કેવી રીતે રહી શકે ?

રાજસિયે રે કાંઈક નૈણે દીઠો, પણ વિચાર કરે તો થાય વેડ ।
તામસિયો રે મોહોવડ થૈયો, રાજસિયે ન મૂક્યો તેહનો કેડ ॥ ૨૧ ॥

રાજસ સ્વભાવની સખીઓએ આંખ માંડી ચારે બાજુ જોયું. જો તેઓ વિચાર કરે તો વિલંબ થવાની સંભાવના હતી. તામસ સ્વભાવની સખીઓ તો સહૃથી આગળ નીકળી ગઈ હતી. રાજસી સખીઓએ પણ તેમનો કેઢો છોડ્યો નહિં.

સ્વાંતસિયે રે વિચાર કરિયો, તેને આડા દેવરાણાં રે વાર ।
કુટમ સગા રે સહુ ટોળે મળી, ફરીને વલ્યાં ભરતાર ॥ ૨૨ ॥

સાત્વિક સ્વભાવની સખીઓએ બહાર નીકળવાનો વિચાર તો કર્યો જ હતો પણ દરવાજા બંધ કરી દેવાયા. કુટુંબનાં બધાં સગાંવહાલાં એકટાં થઈ ગયાં. આમ એમના પતિઓએ મળીને તેમનો માર્ગ રોકી લીધો.

ત્યારે મન માંણે વિચાર કરિયો, એ કાં આડા થાય દુરિજન ।
એ સું જાણે વર નહીં એનો વાલૈયો, તો જાતાં વારે છે વન ॥ ૨૩ ॥

જ્યારે સાત્વિક સ્વભાવની સખીઓ મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે આ દુષ્ટ લોકો અમારા માર્ગમાં કેમ આડા આવ્યા છે ? પણ તેઓ ક્યાં જાણે છે કે અમારા પ્રિયતમ પતિ તો શ્રી કૃષ્ણ છે. આથી તેઓ અમને વૃદ્ધાવન જતાં રોકી રહ્યા છે.

ધિક ધિક પડો રે આ સંસારને, કાં ન ઉઠે રે અગિન ।
પ્રહ તામસ રે ભેળાં થયાં, ત્યારે અંગડાં થયાં રે પતન ॥ ૨૪ ॥

સાત્વિક સ્વભાવની સખીઓ કહે છે કે ધિક્કાર છે આવા સંસારને, એમાં હજી સુધી કેમ આગ લાગતી નથી. આ વખતે ગોપીઓના હદ્યમાં શ્રી કૃષ્ણના વિયોગનો વિરહ અને અન્ય કુટુંબીજનો પ્રત્યે કોથ (તામસ) એ બંને એક સાથે પ્રગટ્યાં ત્યારે એમના દેહ છૂટી ગયા.

વાસ્નાઓ વહિયો રે અતિ વેગમાં, વાર ન લગી રે લગાર ।
વસ્ત ખરી રે કેમ રહે વાલા વિના, તેણે સાથ સમો કીધો સિંશાંગ ॥ ૨૫ ॥

આમ આ સખીઓના આત્મા તરત નીકળીને વૃદ્ધાવન પહોંચી ગયા. એમને ક્ષણમાત્રનો પણ વિલંબ ન થયો. ખરેખર બ્રહ્માત્માઓ પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ વગર કેવી રીતે રહી શકે ? એ સાત્વિક

આત્માઓએ યોગમાયા દ્વારા રચાયેલા રાસમંડળમાં પહોંચી રાજ્ય અને તામસ વૃત્તિની સખીઓની સાથોસાથ દિવ્ય શાશગાર સજ્યો.

**પ્રજવધૂ કુમારકાઓની, કહી નહીં સુકળાએ વિગત ।
તે કેમ સંસે રાખું મારા સાથને, તેની કરી દઉં જુજવી જુગત ॥ ૨૬ ॥**

પ્રજવધૂઓ (ગોપીઓ) ની કુમારિકાઓનું વર્ણન શુકદેવજીએ કર્યું નથી. તો સુંદરસાથના મનમાં આ બાબતમાં સંદેશ શા માટે રહેવા દઉં ? તેથી બ્રહ્માત્માઓ અને કુમારિકાઓનું વર્ણન અલગ અલગ કરી દઉં છું.

**જેટલી નાહતી કારતિક કુમારિકા, એ વાસના નહીં ઉતપન ।
એની લજ્યા લોપાવી હરીને વસ્તર, તેસું કીધો વાયદો વચન ॥ ૨૭ ॥**

જેટલી કુમારિકાઓ કાર્તિક સ્નાન કરી રહી હતી, તે બધી બ્રહ્મવાસનાઓ નહોતી. ચીરહરણ કરીને શ્રીકૃષ્ણે તેમની લજ્યાનું પણ હરણ કર્યું અને અખંડ રાસલીલા રમવાનું વચન પણ આપ્યું.

**જે સખી હુતી કુમારકા, ઘર નહીં તેહનાં અંગ ।
સનેહ બલ દયા લીધી ધણી તણી, તે મળીને ભળી સાથને રંગ ॥ ૨૮ ॥**

આ કુમારિકાઓના પરાત્મા અક્ષરધામમાં નહોતા. શ્રી કૃષ્ણ પ્રત્યે એમનો આધિક પ્રેમ હોવાને કારણે એ પ્રેમના બજે એમણે શ્રી કૃષ્ણની કૃપા પ્રાપ્ત કરી અને રાસલીલામાં બ્રહ્માત્માઓના શરીરમાં પ્રવેશી પોતાની મનોકામના પૂર્ણ કરી.

**સાથ દોડે રે ધણવે આકલો, મનની ના પોહોંતી હામ ।
જોગમાયા સાખી આવી જુગતસું, સિંધગાર કીધો એણો ઠામ ॥ ૨૯ ॥**

બ્રહ્માત્માઓ પ્રજમાં અત્યંત ઉત્સુકતાથી દોડીને આવ્યા હતા. આ શરીરના માધ્યમથી રાસ રમવાની તેમની મનોકામના પૂરી ન થઈ. રાસમંડલમાં પહોંચતાની સાથે જ સામે યોગમાયા આવી અને એણે યુક્તિપૂર્વક બધા બ્રહ્માત્માઓને નવીન શાશગાર ધારણ કરાવ્યા.

**સુણોજી સાથ કહે ઈન્દ્રાવતી, જોગમાયાનો જુઓ વિચાર ।
એ કેણી પેરે હું વરણવું, મારા સાથ તણો સિંધગાર ॥ ૩૦ ॥**

શ્રી ઈન્દ્રાવતીના રૂપમાં સ્વામીજી કહે છે, હે સુંદરસાથજી ! સાંભળો. યોગમાયાના આ અનુપમ (અલૌકિક, દિવ્ય) બ્રહ્માંડને વિચારપૂર્વક જુઓ. યોગમાયા નિર્મિત સુંદરસાથના દિવ્ય શાશગારનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું ?

**વચન ધણીતણાં મેં સાંભળ્યાં, મારા ગજ સારું રે પ્રમાણ ।
એક સ્યામાજીને વરણવું, બીજો સાથ સકલ એણી પેરે જાણ ॥ ૩૧ ॥**

મેં આપણા ધણી શ્રી દેવચંદ્રજીનાં દિવ્ય વચનોને સાંભળ્યાં અને મારી બુદ્ધિ અનુસાર એને ગ્રહણ કર્યા. સહુ પ્રથમ હું શ્યામાજીના અલૌકિક શાશગારનું વર્ણન કરું છું. બીજા બધા બ્રહ્માત્માઓ (ગોપીઓ)નો શાશગાર પણ એ પ્રકારે જાણવો.

રાગ : ધન્યાસરી

શ્રી ઠકુરાણીજીનો સિંગાર

અખંડ સરૂપની અસ્થિર આકારે, સોભા કહું ઘણવે કરીને સનેહ ।
જોઈ જોઈ વચન આણું કે ઊંચા, પણ ના આવે વાણી માંહેં તેહ ।
સોભા સિંગાર સ્યામાજીને નિરખુંજી ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતીના સ્વરૂપમાં સ્વામીજી કહે છે કે હું અસ્થિર આકાર (અસ્થાઈ પાંચ તત્ત્વોના શરીર) વડે શ્યામાજી મહારાણીના અખંડ સ્વરૂપની સ્થાયી શોભા (સુંદરતા)નું પ્રેમપૂર્વક વર્ણન કરું છું.
એને માટે પસંદ કરેલા શ્રેષ્ઠતમ શબ્દોનો ઉપયોગ કરવા માગું છું. તેમ છતાં એ દિવ્ય શોભા શબ્દોમાં સમાતી નથી. શ્યામાજીની એ દિવ્ય શોભા અને શાણગારને હું અંતર્દૃષ્ટિ જોઉં છું.

એ સોભા ના આવે વાણી માંહેં, પણ સાથ માટે કહેવાણી ।
એ લીલા સાથના રૂદેમાં રમાડવા, તો મેં સબદમાં આણી ॥ ૨ ॥

શ્યામાજીની આ અલૌકિક શોભાનું વર્ણન શબ્દોમાં સમાતું નથી તેમ છતાં સુંદરસાથ માટે એનું વર્ણન કરવું આવશ્યક છે. એ લીલા અને સ્વરૂપને સુંદરસાથના હૃદયમાં બિરાજમાન કરવાને માટે મેં શબ્દોના માધ્યમથી વર્ણન કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

ચરણ અંગૂઠા અતિ ભલા, પાસે કોમલ આંગળિયો સાર ।
રંગ તો અતિ રલિયામણો દીસે, નખ હીરાતણાં જલકાર ॥ ૩ ॥

શ્યામાજી મહારાણીનાં શ્રીચરણોના અંગૂઠા અત્યંત સુંદર છે. એની પાસે કોમળ કમનીય આંગળિયો છે. અંગૂઠા અને આંગળિયોનો રંગ અત્યંત સુંદર દેખાય છે. નખોની અનુપમ આભા તો હીરાની જેમ ચ્યકતી જોવામાં આવે છે.

હીરા તે પણ તેહજ ભોમના, આ જિભ્યા તિહાં ન પોહોંચાય ।
આણી જિભ્યાએ જો ન કહું સાથને, તો રુદે પ્રકાસ કેમ થાય ॥ ૪ ॥

આ હીરો પણ એ અખંડ ભૂમિનો છે. આ લૌકિક વાણી ત્યાં સુધી પહોંચતી નથી. જો હું લૌકિક જીબથી વર્ણન ન કરું તો સુંદરસાથના હૃદયમાં તેના જ્ઞાનનો પ્રકાશ કેવી રીતે થશે ?

ફણા તો રંગ પતંગ છે, કંકસા નસો નિરમલ નિરધાર ।
કૂકમ રંગો પાની સોભે, ચરણ તલી વલી સાર ॥ ૫ ॥

શ્યામાજી મહારાણીના ચરણના પંજા લાલ રંગના છે. બે આંગળિયો વચ્ચેનો હિસ્સો તથા નસો પણ અત્યંત સુંદર, સ્વચ્છ અને કોમળ છે. પગની પાની મનોહર કુમકુમ રંગથી શોભે છે અને ચરણનો તળિયાનો ભાગ અત્યંત સુંદર અને શ્રેષ્ઠ છે.

લાંક તો દીસે અતિ લહેકતો, રેખા સોભિત અતિ પાય ।
ટાંકણ ધૂંટી ને કાંડા કોમલ, પીંડી તે વરણવી ન જાય ॥ ૬ ॥

પગના તળિયે પડતો લાંકનો ખાડો અત્યંત તેજોમય અને ચમકદાર છે. તેમની રેખાઓની શોભા અનુપમ છે. એડિના ઉપરના હિસ્સામાં આવેલી ધૂંટી અને કાંડાં અત્યંત કોમળ છે. પિંડલીની

શોભાનું વર્ણન તો થઈ જ શકતું નથી.

કુંદન કેરા અણવટ સોહે, વિધુડા કરે ઠમકાર ।
માણક મોતી ને નીલા પાના, જુગતે અતિ જડાવ ॥ ૭ ॥

ચરણકમળના અંગૂઠામાં સોનાના વિછિયા શોભી રહ્યા છે અને તેમનો ઝણકાર સંભળાઈ રહ્યો છે. આ વિછિયા માણોક, મોતી, નીલમ અને પત્રાથી યુક્તિપૂર્વક જડેલા છે.

કંબી કડલાં રણજણ બાજે, ઘુંઘરી તણાં ઘમકાર ।
હેમ તણાં વાલા માંહેં ગઠિયા, જાંઝર તણાં ઝમકાર ॥ ૮ ॥

પગમાં કંબી- કડાંનો ઝણકાર થઈ રહ્યો છે. (ઝાંજરની) ઘૂઘરનો ઘમકાર સંભળાય છે. ઘૂઘરું કે ઘૂઘરી સોનાના તારને ગાંઠીને બનાવેલી છે. સોનાના તારમાં ગંઠાપેલ ઝાંજર મધુર સ્વરે ઝણકાર કરે છે.

કંબિએ નંગ આસમાની ફૂલવેલ, જુગતે કુંદન જડાવ ।
જડાવ લાલ નંગ નીલા પીલા, કડલે સોભા અતિ થાય ॥ ૯ ॥

કંબી- કડાંઓમાં આસમાની રંગનાં મોતી જડેલાં છે અને સોનામાં ફૂલવેલની નકશી કરીને એમાં કલાકૃતિ કરવામાં આવી છે. કડાંમાં પણ લાલ અને આસમાની અને પીળા રંગનાં નંગ જડેલાં છે. તેમની શોભા અતિ સુંદર છે.

ઘુંઘરીનો ઘાટ જુગતનો, કોરે કરડા કુંદન ।
માંહે મોતી ફરતાં દીસે, મધ્ય જડિયાં નીલા નંગ ॥ ૧૦ ॥

ઘૂઘરિયોનો ઘાટ પણ યુક્તિપૂર્ણ છે. તેની કોરે સોનાના નાના નાના દાણા જડ્યા છે અને ચારે તરફ મોતી પરોવાં છે. એના મધ્યમાં આસમાની નંગ જડેલાં છે.

ઝાંજરિયા એક જીઈ જુગતનાં કોરે લાલ જડાવ કંગરી ।
એક હાર બે હીરા તણી, બીજી મધ્ય દરપણ રંગ દોરી ॥ ૧૧ ॥

ઝાંજરી પણ અલગ યુક્તિથી કરી છે. તેની કોર ઉપર લાલ નંગ- પ્રવાલ જડેલાં છે. એમાં એક સેર બેવડા હીરાની છે અને વચ્ચે આભલાં ભરેલી રંગીન દોરી છે.

ભૂષણ ચરણે સોભંતા, અને બોલંતાં રસાલ ।
જુજવી જુગતનાં જવેર જ દીસે, કરે તે અતિ ઝલકાર ॥ ૧૨ ॥

આ બધાં આભૂષણો ચરણકમલમાં શોભાયમાન છે અને એ બધાં મધુર ઝંકાર કરે છે, એમાં વિવિધ પ્રકારનું ઝવેરાત જોવા મળે છે અને એ બધાં અત્યંત પ્રકાશમાન છે.

વસ્તર કેણી પેરે વરણવું, એતાં સાએર અતિ સરૂપ ।
મારા જીવની ખેવના ભાજવા, હું તો કહું ગજા સારું કૂપ ॥ ૧૩ ॥

શ્યામાજી મહારાણીનાં અંગ- વખોનું હું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? એના અલૌકિક સ્વરૂપનું વર્ણન તો સાગર પેઠે અગાધ છે. મારા જીવની જિજ્ઞાસા સંતોષવા માટે હું મારું કૂપ- સંદર્શ (અલ્ય)

બુદ્ધિથી વર્ણન કરું છું.

નીલી તે લાહિનો ચરણિયો, અને માંહેં કસબની ભાંત ।
કોરે કોરે કાંગરી, ઈન્દ્રાવતી જુએ કરી ખાંત ॥ ૧૪ ॥

શ્યામાજ્ઞા ચણિયાનો રંગ આસમાની અને લાહી મિશ્રિત છે. અને એમાં સોનાના કસબની ભાત કરી છે. કોરે વેલબુઢા ગુંથેલા છે. ઈન્દ્રાવતી ઘણી ચાહનાથી તેને જોઈ રહી છે.

કાંગરી કેરી જુગત જોઈએ, દ્રઢ કરીને મન ।
માણક મોતી હીરા કુંદન, નીલા તે પાચ રતન ॥ ૧૫ ॥

ચણિયાની કિનારમાં જે કાંગરી ભરી છે તેની ખૂબીને તો આપણે જોતાં જ રહી જઈએ છીએ.
જો બારીકાઈથી ધ્યાનપૂર્વક જોઈએ તો એમાં માણક, મોતી, હીરા, કુંદન (શુદ્ધ સોનું) નીલમ
અને પાચ (હરિતમણિ) નું જડતર અનુપમ દીસે છે.

ભાંત તો ભલી પેરે વરણવું, માંહેં વેલ સોનેરી સાર ।
વસ્તર સમિયલ વનિયલ દીસે, નવ સુજે કોય તાર ॥ ૧૬ ॥

એ જડાવકામની નિપુણતાનું વિસ્તારથી વર્ણન કરું છું. ઉપરોક્ત રત્નોની વચ્ચેના અંતરાળમાં
સોનાના તારની વેલ ગુંથી છે. વખોની જેમ એ વેલોને પણ એવી રીતે ગુંથી છે કે તેના તારના
તંતુ (તાણા-વાણા) દેખાતા નથી. (અર્થાત્ એ તાર વખો સાથે એકરૂપ થઈ ગયા છે.)

અનેક વિધનાં ફૂલ જ દીસે, માંહેં જવેર તણાં ઝલકાર ।
નાડી તો અતિ સોભા ધરે, જેમાં રંગ દીસે અગ્યાર ॥ ૧૭ ॥

એ ચણિયામાં અનેક પ્રકારનાં ફૂલ-પત્તી દસ્તિગોચર થાય છે. એમાં ભાત-ભાતનું જવેરાત
જગમગે છે. એની નાડીમાં અગિયાર રંગોની શોભા વણેલી છે. તેથી એ નાડી પણ અત્યંત
સુંદર દેખાય છે.

નીલો પીળો સેત સેંદુરિયો, માંહેં કસબની ભાંત ।
સ્યામ ગુલાલિયો અને કેસરિયો, માંહેં જાંબુ તે રંગની જાત ॥ ૧૮ ॥

એ નાડીમાં આસમાની, પીળા, સફેદ, સિન્હરિયા રંગની વચ્ચે વચ્ચે વેલબુઢાનો કસબ કર્યો છે.
શ્યામ, ગુલાબી અને કેસરિયો રંગ પણ શોભે છે. વચ્ચે વચ્ચે જામલી રંગની ઝલક પણ વરતાય છે.

જુગત એક વલી જુઈ છે, ઊભી લાખી લિબોઈની દોર ।
માણકદે દ્રઢ કરીને જુએ, સોભિત બંને કોર ॥ ૧૯ ॥

આ નાડીમાં એક બીજી પણ યુક્તિ જોવામાં આવે છે. તેના બંને છેડાઓ પર નીચેથી ઉપર લાખી
(લાખ જેવા રાતા) અને લીંબુ રંગના દોરા વણેલા છે. માણકદે (શ્રી ઈન્દ્રાવતી) ધ્યાનપૂર્વક
આ બંને છેડાઓની શોભાને નિરખી રહી છે.

ચીણ ચરણિએ જોઈએ, માંહેં વેલ મોતી ઝળકંત ।
રતી નીલી ચુંની કુંદનમાં, ભલી પેરે માંહેં ભલંત ॥ ૨૦ ॥

આ ચણિયાની વિવિધ ભાતની હીરાકળી દીસે છે, જેમાં મોતી - ગૂંથેલી વેલબુઢાની કલા જલકે છે. લાલ અને આસમાની રંગનાં નંગ સોનામાં એવી રીતે ભજી ગયાં છે કે તેમની શોભા અપરિમિત જોવા મળે છે.

એ ઉપર જે સોભા ધરે, કાંઈ તેહનો ન લાભે પાર ।
અંગ ચરણિયો પ્રગટ દીસે, સાડી માંહેં સિંણગાર ॥ ૨૧ ॥

એના ઉપર પહેરેલી સાડીની શોભાનો પાર નથી. શ્રી શ્યામાજીએ પહેરેલ સાડી નિર્મળ અને પારદર્શક હોવાથી તેમનાં શ્રીઅંગ, ચણિયો અને શાણગાર સ્પષ્ટ દાસ્તિગોચર થાય છે.

છૂટક છાપા કુંદન કેરા, સાડી સંદૂરિએ રંગ ।
હીરા માણેક મોતી લસણિયા, મધ્ય પાંચ વાણીનાં નંગ ॥ ૨૨ ॥

સિન્દૂરિયા રંગની સાડીમાં વિવિધ આકૃતિઓ ધરાવતા સોનેરી બુઢા જડેલા છે. એમાં હીરા, માણેક, મોતી, લસણિયો અને મધ્યમાં પાચ પ્રકારનાં નંગ જડેલાં છે.

સોભા તો ધણીએ સોહામણી, જો દ્રઢ કરી જોઈએ મન ।
જીણાં વસ્તર ને અતિ ઉત્તમ, કાનિએ દોરી ત્રણ ॥ ૨૩ ॥

જીશવટથી જોઈએ તો એ સાડીની શોભા ધણી સોહામણી જોવામાં આવે છે. તે અત્યંત બારીક અને મુલાયમ છે અને તેની કિનાર પર ત્રણ ધારી દોરી (અર્થાત્ ત્રેવડી દોરીની કોર) શોભી રહી છે.

માંહેં મોતી કોરે કસબી, ત્રીજી નીલી ચુની સાર ।
અનેક વિધની વેલ જો સોભે, છેડે કરે જલકાર ॥ ૨૪ ॥

વચમાં મોતી અને કિનારી પર કસબ જડેલા છે. મોતી અને તારકસબની સાથે આસમાની રંગની રત્નકણિકાઓ જડેલી છે. સાડીમાં નંગોની સજાવટયુક્ત અનેક વેલપત્તિઓ શોભે છે. સાડીની બંને કિનારો ઝગમગી રહી છે.

સુંદર લાંક સોહામણો, વાંસો દીસે સાડીમાં અંગ ।
વેણ તલે કંચુકીની કસો, જુગતે સોહે બંધ ॥ ૨૫ ॥

સાડીમાંથી પીઠનો ભાગ (વાંસો) દેખાઈ રહ્યો છે. એમાં પીઠનો લાંક (ખાડો) અત્યંત કમનીય છે. ચોટી (ચોટલા) નીચે પીઠ પર ચોળીની કસ યુક્તિપૂર્વક બાંધી હોઈ એ બંધ ખૂબ સુંદર લાગે છે.

અંગનો રંગ નિરખ્યો ન જાય, ક્યાંહે ન માય કણ કાંત ।
પેટ પાંસા ઉર કંઠ નિરખતાં, ઈન્દ્રજાવતી પામે સ્વાંત ॥ ૨૬ ॥

શ્રી શ્યામાજીનાં શ્રી અંગોમાંથી કોટિ સૂર્ય સમાન કાંતિ પ્રકટ થવાને કારણે એમનાં શ્રી અંગોને નિરખી શકતાં નથી. એમનાં પેટ- પાંસણિયો, વક્ષસ્થલ તેમજ કંઠની શોભા નિરખી ઈન્દ્રજાવતીને અત્યંત સુખ શાંતિનો અનુભવ થાય છે.

અંગનો રંગ અજવાસ ધરે, તિહાં સ્યામ ચોલી સોભાવે ।
સુંદર સરવે સિંણગાર સોહાવે, તિહાં લહેર ભૂષણ કણ આપે ॥ ૨૭ ॥

શ્યામાજ્ઞનાં શ્રી અંગોનો વર્ણ દેદીઘ્યમાન પ્રકાશ જેવો છે. તેઓએ પહેરેલ શ્યામ રંગની ચોળી અતિ શોભે છે. તેમણે ધારણ કરેલ બધા શાષ્ટગાર એમને અત્યંત શોભા આપે છે. આભૂષણોનાં રત્નોમાંથી નીકળતાં ડિરણો ચારે તરફ ઝલકાર કરી રહ્યાં છે.

કસકસતી ચોલીને કઠણ પયોધર, પીલા ખડપા સોભંત ।
કસ ઢામેં જે કાંગરી, તિહાં નીલા જવેર ઝલકંત ॥ ૨૮ ॥

કઠણ સ્તન પર કસકસતી ચોળી ધારણ કરી છે. એના પર પીળા રંગના ખડપા શોભે છે. કસની સાથે જોડાયેલ કાંગરીમાં નીલમણિનો પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો છે.

ભરત ભલી પેરે સોભિત, કાંઈ પચરંગ ચુની સાર ।
અનેક વિધનાં ફૂલ વેલ, ખસબોય તણાં બહેકાર ॥ ૨૯ ॥

ચોળીમાં કરેલ ભરતકામમાં પણ પચરંગી (વિવિધ રંગી) રત્નકણીઓ જડેલી છે. એમાં વિવિધ પ્રકારની ફૂલવેલની ભાત કરી છે અને એમાંથી મધુર સુંગધ પ્રસરી રહી છે.

કંચુકી જડાવ છે જુગત જુજવી, ઉપર આભરણ ભલી ભાંત ।
સુંદર સરૂપ જોઈ જોઈને, મારો જીવ થાય નિરાંત ॥ ૩૦ ॥

ચોળીમાં વિવિધ પ્રકારનાં નંગ ખૂબી પૂર્વક જડેલાં છે. એના ઉપર વિવિધ પ્રકારનાં આભૂષણો સુંદર રીતે પહેરેલાં છે. શ્યામાજ્ઞના આ સુંદર સ્વરૂપને નિરખી નિરખીને મારા આત્માને શાંતિ અને અખંડ સુખ મળે છે.

કંઠ કેણી પેરે વરણવું, મારા જીવને નથી કાંઈ બલ ।
પાંચ હાર તિહાં પ્રગાટ દીસે, સોભિત દોરે વલ ॥ ૩૧ ॥

શ્યામાજ્ઞના કંઠની સુંદરતાનું વર્ણન તો શું કરું? કેમ કે એનું વર્ણન કરવાની શક્તિ મારા જીવમાં નથી. (તેમ છતાં સુંદરસાથના સંતોષને માટે હું કહી રહ્યો છું) એમના કંઠમાં પાંચ હાર સુશોભિત છે. એમાં પરોવાયેલ દોરાઓ પણ અત્યંત શોભાયમાન છે.

એક હાર હીરા તણો, બીજો પાંચ વરણ રતન ।
ત્રીજો હાર મોતી નિરમલનો, કાંઈ ચોથો હેમ કંચન ॥ ૩૨ ॥

શ્રીશ્યામાજ્ઞાએ કંઠમાં ધારણ કરેલ પાંચ હાર પૈકીનો એક હીરાનો, બીજો પાંચ પ્રકારનાં રત્નોથી જડિત, ત્રીજો નિર્મળ મોતીઓનો, અને ચોથો શુદ્ધ સોનાનો બનેલો છે.

હેમ તણો હાર જુઈ રે જુગતનો, નવ સર નવ પાટલી ।
જડાવ હીરા પાચ રતન મોતી, માંહેં માણક ને નીલવી ॥ ૩૩ ॥

સોનાના હારની ખૂબી તો નિરાળી છે. તે નવ છૂટી સેરો અને નવ પાટલીઓનો બનેલો છે. એમાં હીરા, પાચ, રત્ન, મોતી, માણક અને નીલમ જડેલાં છે.

ઉતરી ત્રણ સર સોભંતી, કાંઈ દોરો જડિત અચંભ ।
હું કેણી પેરે વરણવું, મારી જિભ્યા આણે અંગ ॥ ૩૪ ॥

એ હારમાંથી નીચે નીકળતી ત્રણ સેરો અતિ શોભે છે. એના દોરાની ગુંથણી પણ વિસ્મય પમાડે

છે. એનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું ? મારી જ્ઞાન તો આ નશ્વર દેહની છે.

કંચુકીના કંઠલા ઉપર કોરે, કંઈ દોરે તેજ અપાર ।
સાત રંગનાં નંગ પાધરાં, જોત કરે જલકર ॥ ૩૫ ॥

ચોળીના કંઠલાની કોરના દોરાઓ અપાર તેજથી યમકી રહ્યા છે. એમાં સુપેરે જેદેલ સાત રંગનાં નંગોની જ્યોતિ ભારે યમકારા મારી રહી છે.

માંહેં મોતી માણાક હીરા, પાનાં ને પુખરાજ ।
કુંદન માંહેં રતન નંગ જલકે, રમવા સુંદરી કરે સાજ ॥ ૩૬ ॥

એમાં વચ્ચે વચ્ચે મોતી, માણોક, હીરા, પમા અને પુખરાજનાં નંગ સોનામાં જેદેલાં છે જે જળકી રહ્યાં છે. આ રીતે રાસ ઉત્સવ માટે શ્યામાજી સાજ-શાશ્વત કરી રહ્યાં છે.

કંઠલે માણાક ને વલી મોતી, કુંદન માંહેં પાનાં નંગ ।
ચીડતણી ચારે સર સોભે, કોઈ ધાત વસેકનાં રંગ ॥ ૩૭ ॥

કંઠલામાં માણોક અને મોતી જડ્યાં છે તેમજ સોનામાં પમા જેદેલ છે. હારમાં કસીને બાંધેલી ચાર સેરો શોભે છે, જેની વિશિષ્ટ ધાતુનો રંગ જળકી રહ્યો છે.

એ ઉપર વળી નિરખીને જોઈએ, તો કંઠસરી ભલી ગઈ અંગ ।
કંઠસરી કેરી કલી જુજવી, કંઈ જુજવા છે તેહનાં નંગ ॥ ૩૮ ॥

એ કંઠલાને ધ્યાનપૂર્વક નિરખીએ તો એની કંઠસરી કંઠ સાથે એકરૂપ થતી દણ્ણગોચર થાય છે.
કંઠસરીના અંકોડાઓની શોભા અનેરી છે અને એના નંગ પણ નિરાળાં છે.

કંઠસરી જડાવ જુગતની, માંહેં રાતી નીલી જવેરોની હાર ।
સકલ સિંઘાસ સ્યામાજીને સોભે, કુંદનમાં મોતી જલકાર ॥ ૩૯ ॥

કંઠસરી ખૂબીપૂર્વક જેદેલી છે. એમાં મધ્યમાં લાલ અને આસમાની રત્નોની પંક્તિ છે. સોનાની સેરોમાં પરોવેલાં મોતી નીચે લટકી રહ્યાં છે અને તે શોભામાં વધારો કરે છે. આમ શ્યામાજીનો સકળ શાશ્વત અતિ શોભાયમાન છે.

નખ થકી કર વરણવું, એહ જુગત અતિ સાર ।
આંગળિયોં અંગૂઠા કોમળ, નખ હીરા તણા જલકાર ॥ ૪૦ ॥

હવે શ્યામાજીના નખથી લઈને હાથ સુધીનું વર્ણન કરું છું. એની શોભા તો અતિ ઉત્તમ છે.
હાથના અંગૂઠા અને આંગળિયો કોમળ છે. તેમના નખ હીરાની જેમ યમકે છે.

ઝીણી રેખા હથેલિએ દીસે, પોહોંચા સોભિત પતંગ ।
આંગળિએ બીસા બીસ દીસે, કોમલ કલાઈ અતિ રંગ ॥ ૪૧ ॥

હથેળીમાં ઝીણી (બારીક) રેખાઓ દીસે છે. પહોંચો લાલ રંગથી શોભાયમાન છે. આંગળિયો પર અંક્તિ રેખાઓ પણ પૂરેપૂરી દીસે છે. કલાઈ અત્યંત કોમળ અને કમનીય છે.

વીટી જડાવ છે છ આંગળિએ, સાતમી અંગૂઠી અતિ સાર ।

આભલિયો ને ફરતાં પાનાં, દરપણામાં મુખ જલકાર ॥ ૪૨ ॥

ઇ આંગાળિયોમાં રત્ન જડિત વીટીઓ ધારણ કરી છે અને સાતમી અંગૂઠી અંગૂઠા પર ધારણ કરી છે, જે સર્વોત્તમ છે. અંગૂઠીમાં મધ્યમાં નાનાં નાનાં આભલાં અને ફરતાં પત્રા જડેલા છે, અને આભલાંમાં શ્રી શ્યામાજીનું મુખ જગારા મારી રહ્યું છે.

બે વીટી ને હીરા મોતી, બીજી બે રંગ બે રતન ।

પાંચ રંગની પાચ એકને, એકને કરડા કંચન ॥ ૪૩ ॥

પહેલી બે વીટીઓ હીરા અને મોતીની છે. એ પછીની બેમાં બે-બે રંગનાં રત્ન ચમકી રહ્યાં છે. એકમાં પાંચ રંગની પાચ જડેલી છે જ્યારે છઠી વીટી સોનાના કરડા સ્વરૂપની છે.

પોહોંચી ને નવધરી દીસે, ઉપર ઊંચા નંગ ।

માણક મોતી પાંના કુંદન, એ સોભે પોહોંચીના નંગ ॥ ૪૪ ॥

પહોંચામાં નવધરી (નવગ્રહોના નંગ જડેલી) પહોંચી શોભે છે. એમાં નંગો ઉપર ઊઠેલાં છે. પહોંચીનાં નંગોમાં માણેક, મોતી, પાનાં અને સોનામાં જડેલ નંગો અતિ શોભાયમાન છે.

નવધરી ને નિરમલ મોતી, હીરા ને રતન ।

કુંદન માંહે પાનાં પુખરાજ, ચૂડ માંહે નવ રંગ ॥ ૪૫ ॥

નવધરીમાં નિર્મળ મોતી, હીરા અને રત્નો જડેલાં છે. વળી સોનામાં પત્રા અને પુખરાજ બેસાડેલા છે. ચૂડલામાં નવ રંગ દીપે છે.

નવ રંગનાં નંગ જુજવા, તેહનાં તે જુજવાં રૂપ ।

હું મારી બુધ સારું વરણવું, પણ એહ છે અદ્ભૂત ॥ ૪૬ ॥

ચૂડલાના નવરંગનાં નવ રત્નો અલગ અલગ જડેલાં છે તેથી એનાં રૂપ પણ અલગ - અલગ દીપે છે. હું તો મારી બુદ્ધિ અનુસાર વર્ણન કરી રહ્યો છું પણ એની શોભા તો અત્યંત અદ્ભૂત અને અનુપમ છે.

નીલવી ને લસણિયાં સોભિત, પાનાં ને વળી લાલ ।

માણક મોતી હીરા કુંદન, માંહે રતન તણાં જલકાર ॥ ૪૭ ॥

એમાં નીલકાંત અને લસણિયો એ રત્નો શોભે છે. વળી પત્રા અને લાલ રત્ન પણ જડ્યાં છે. માણેક, મોતી, હીરા, વગેરે જવેરાત અને સોનામાં જડેલાં રત્નોનો જલકાર અનુપમ છે.

કોણી આગળ કાંકણી, જાંબુ રંગ નંગ જડાવ ।

કુંદનના કરકરિયાં સોભે, જોત કરે અપાર ॥ ૪૮ ॥

કોણી પાસે કાંકણી (કાંગરાવાળું કંકણ) ધારણ કરી છે, જેમાં જાંબુડિયા રંગનાં નંગ જડેલાં છે એના સોનાના મનોહર કાંગરાની જ્યોતિ અપાર જલકે છે.

મોહોલિયે મોતી ને કાંગરી, નીલી રાતી ચુની કુંદન ।

વેલ માંહે હીરા હાર દીસે, ઈદ્રાવતી જુએ દ્રઢ મન ॥ ૪૯ ॥

ચોળીના મહોરા (બાંધ) પર મોતી અને ગોટ લગાડેલ છે અને એના ઉપર આસમાની, લાલ તથા સોનેરી બુઝીઓ મઠી છે. એ મહોરા પર વેલકામ કર્યું છે. જે હીરાના હાર સમાન દીસે છે. એની શોભા ઈન્દ્રાવતી એકચિતે નિરખી રહી છે.

સુંદર ને સોભે એક જુગતે, જણ બાજે રસાલ ।
ચૂડ કેરા છાપા અતિ સોભે, ઉર પર લટકે માલ ॥ ૫૦ ॥

અહીં શ્યામાજીનું સૌંદર્ય અને સુશોભન (શાણગાર) ચારુતાથી એકરૂપ થયાં છે. બધાં આભૂષણો મધુર જાણકાર કરે છે. (ચોળી પર છાપેલા) સાંકળીદાર ભાતના છાપા અતિ શોભી રહ્યા છે. વક્ષઃસ્થલ પર માળા લટકે છે.

ગાલ તણો રંગ કહ્યો ન જાય, અધુર પરવાલીની ભાંત ।
દંત સોભે રંગ દાડિમની કળિયોં, હરવટી અધુર વચે લાંક ॥ ૫૧ ॥

શ્યામાજીના ગુલાબી ગાલોનું લાવજ્ય વર્ણનાતીત છે. એના અધર પ્રવાલ જેવા લાલ ચટક રંગના છે. દાંતોની શોભા દાડમની કળિયોની પેઠે શોભે છે. હોઠો અને હડપચી વચ્ચેનો લાંક (ખાડો) સ્પષ્ટપણે દેખાય છે.

મુખ ચોક સોભિત અતિ માંડની, અને જલકે કાને જાલ ।
જડાવ માણક મોતી ને હીરા, કુંદનમાં પાનાં લાલ ॥ ૫૨ ॥

શ્યામાજીનો ચહેરો-મહોરો અને માંડણી (સંરચના) અત્યંત સુંદર છે. કાનમાં જાલ (નામનું ઘરેણું) જણકી રહ્યું છે. એ જાલમાં માણેક, મોતી, હીરા જડચા છે અને શુદ્ધ સોનામાં પત્રા અને લાલ રત્ન જડેલાં છે.

નાસિકા વેસર લાલ મોતી લટકે, આંખડિએ અંજન સોહે ।
પાંપણ ચલવે ને પીઉજીને પેખે, ચતુરાઈએ મન મોહે ॥ ૫૩ ॥

નાસિકાના અગ્રભાગમાં નથણી પહેરી છે, જેમાં લાલ મોતી લટકી રહ્યું છે. આંખમાં કાજળ શોભી રહ્યું છે. પોતાની પાંપણો મધુર રીતે ફેરવીને પ્રિયતમને નિરખી રહ્યાં છે અને પોતાની આ ચતુરાઈથી પ્રિયતમ (શ્રી રાજજી)નું મન મોહી લે છે.

નયણાં ચપલ અતિ અણિયાલાં, અને રેખા સોભિત માંહે લાલ ।
બેહુગમાં ભકુટીની સોભા, ટીલડી તે મધ્ય ગુલાલ ॥ ૫૪ ॥

તેમનાં નયન ચપળ અને અતિ અણિયાળાં છે. એમાંની લાલ રેખાઓ શોભાયમાન છે. બંને આંખો પરની ભ્રમરોની શોભા તો નિરાળી જ છે. લલાટની મધ્યમાં લાલ - ગુલાલની બિંદી કરેલ છે.

મારા સાથ સુણો એક વાતડી, આ સરૂપ તે કેમ વરણવાય ।
એક ભૂષણતણી જો ભાંત તમે જીઓ, તો આણો દેહ જીવ ન ખમાય ॥ ૫૫ ॥

હે સુંદરસાથજ ! એક વાત સાંભળો. શ્રી શ્યામાજીના લાવજ્ય અને રૂપમાધુર્યપૂર્ણ સ્વરૂપનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું ? અરે ! એક આભૂષણની શોભાની જાંખી થઈ જાય તો આ દેહમાં જીવ

રહી ન શકે.

એક વેસર ઉપર લાલ જ દીસે, તે લાલકનો ન લાભે પાર ।
જેટલા માંહેં મીટ ફરી વલે, એટલે દીસે ઝલકાર ॥ ૫૬ ॥

નથણી પરના લાલ રતની લાલિમા તો અમાપ છે. દણ્ણ જ્યાં સુધી પહોંચે છે તે બધું લાલિમાંથી ઝળકતું દણ્ણગોચર થાય છે.

ખીટલડી જડાવ ભલી પેરે, માંહેં લાલ હીરા સુયંગ ।
માણક મોતી નીલા પાનાં, માંહેં પાંચ વાનીનાં નંગ ॥ ૫૭ ॥

કાનમાં જે ખીટલડી નામનું આભૂષણ પહેરેલું છે તેમાં વિવિધ નંગ ઘણી કુશળતાથી જડેલાં છે.
એની વચ્ચે લાલ રત્ન અને હીરા સુંદરતા વધારી રહ્યા છે. એમાં માણેક, મોતી, નીલમ, પત્રા
વગેરે પાંચ પ્રકારનાં નંગ જડેલાં છે.

કરણ લવને જે સોભા ધરે, ઉપર સાડીની કોરે ।
સાણગટડા માંહેં પીઉજને પેખે, આડી દ્રષ્ટે હેરે ॥ ૫૮ ॥

કાનની પાછળના ખાલી ભાગની શોભા મનોહર છે. એના ઉપર સાડીની કિનાર સુશોભિત
છે. શ્યામાજ ઘૂંઘટની અંદરથી પોતાના પ્રિયતમને ત્રાંસી નજરે નિહાળી રહ્યા છે.

નિલવટ વેણા ચોકડો, પાંચ મોતી તિહાં સોભે ।
લાલ પાચ કુંદન માંહેં સોભિત, જોઈ જોઈને જીવ થોભે ॥ ૫૯ ॥

લલાટ ઉપર ટીકો દીસે છે જેમાં પાંચ મોતી શોભી રહ્યાં છે. લાલ- પ્રવાલ તથા પાચ નંગ
સોનામાં જડેલાં હોઈ શોભાયમાન છે. એને નિરખી નિરખીને જીવ એમાં સ્થિર થઈ જાય છે.

પટલી સામી છ ફૂલી સોભે, મધ્ય સેંદુરની રેખે ।
બેઠુગમાં મોતી સર સોભે, ઈન્દ્રાવતી ખાંત કરી પેખે ॥ ૬૦ ॥

મસ્તક પર સેંથીની બને તરફ વાળને બે પંક્તિઓમાં ગૂથેલા છે. સામેથી જોતાં આમાં છ ફૂલ
સુશોભિત જણાય છે. બંને તરફ ત્રણ - ત્રણ ફૂલ અને વચ્ચે લાલ સિન્દૂરથી સેંથી પૂરી છે.
બંને તરફ મોતીની માળાઓ લટકી રહી છે. આ અલૌકિક શોભાને ઈન્દ્રાવતી અતિ ચાહ
(ઉમંગ-ખાર)થી નિરખી રહી છે.

ચાર ફૂલી તે ફરતી દીસે, બે ફૂલી અણિયાલી ।
મધ્ય લાલ મોતી ફરતાં પાનાં, એ જુગત ક્યાંહે ન ભાલી ॥ ૬૧ ॥

સેંથીમાં ચાર ફૂલ વૃત્તાકાર દીસે છે જ્યારે બે ફૂલ અણિયાળાં છે. એમની વચમાં લાલ અને
મોતી છે જ્યારે ફરતાં પત્રાનાં નંગ જગ્યાં છે. આ પ્રકારની શોભા અને સુંદરતા અન્યત્ર ક્યાંય
ભાળી (જોઈ) નથી.

રાખડલીમાં રતન નંગ ઝલકે, હીરા પાનાં બેઠુ ભાંત ।
માણક મોતી ફરતાં દીસે, વેણ ચુઅ ગૂંથી અખ્યાત ॥ ૬૨ ॥

ચોટલામાં રત્ન ઝળકી રહ્યાં છે અને હીરા તથા પત્રા બંનેનાં રત્નો બંને તરફ શોભયમાન છે

તેમાં ફરતાં માણેક મોતી દીસે છે. ચોટલો સુંગાધિત અતાર નાખીને ગુંથેલ છે. એમાં ક્યાંય ઊણાપ વરતાતી નથી.

પાંચ રંગના પાંચે કુમક, સોહે મૂલ વેણને બંધ ।
ગોફણડે કુમક જે દીસે, તેહનો સ્યામ કસબી રંગ ॥ ૬૩ ॥

શ્યામાજીના ચોટલા પર પાંચ રંગનાં પાંચ કુમતાં છે, જે ચોટલાના મૂળ બંધને શોભા આપે છે. ચોટલો ગુંથવામાં જે કુમતાંનો પ્રયોગ થયો છે તે શ્યામ અને કસુંબી રંગનાં છે.

ગોફણડે ઘૂંઘરડી ફરતી, અને બોલંતી રસાલ ।
ફરતાં પાનાં દોરી બંધ સોભે, વેણ લેહેકે જેમ વ્યાલ ॥ ૬૪ ॥

અંબોડે લટકાવવાના ગોફણડા (એક ઘરેણું)માં ફરતી સુંદર ઘૂંઘરીઓ છે જે મધુર જણકાર કરે છે. ચોટલાના દોરીબંધને ફરતાં પત્રાનાં નંગ શોભી રહ્યાં છે. આ ચોટલો જાણો કાળા નાગની જેમ ઝૂમી રહ્યો છે.

મુખ માંહેં બીડી તંબોલની, મંદ મરકલડો સોભે ।
ઈન્દ્રાવતી નયણેસું નિરખે, અતિ ઘણું કરીને લોભે ॥ ૬૫ ॥

મુખમાં તાંબૂલનું બીઠું છે. મંદ મંદ હાસ્ય તેમના મુખની શોભા વધારી રહ્યું છે. ઈન્દ્રાવતી પોતે નજર ભરીને એ મુખારવિંદની શોભાને નીરખી રહી છે અને હૃદયમાં ઉત્સાસ ભરીને જાણો એને જોયા જ કરીએ એવા લોભની દાણિએ જોઈ રહી છે.

મુખદું નિહાલે અંગૂઠીમાં, સોભા ધરે સરવા અંગ ।
સણગટડો સિણગાર સોભાવે, શ્રી કસણ કેરી અરધંગ ॥ ૬૬ ॥

શ્યામાજી જ્યારે પોતાનું મુખ અંગૂઠીમાં જુવે છે તો તેમનાં બધાં અંગો પુલકિત થઈ વિશેષ શોભાયમાન થાય છે. શ્રી કૃષ્ણજીની આ અર્ધાંગના શ્યામાજી જ્યારે ઘૂમટો તાણો છે ત્યારે તો તેમનો શણગાર વિશેષરૂપે દેદીઘ્યમાન થઈ ઉઠે છે.

મુખથી વાણી જે ઓચરે, કાંઈ એ સ્વર અતિ રસાલ ।
એક માત્ર કણકા જો રૂદે આવે, તો થાય ફેરો સુફલ સંસાર ॥ ૬૭ ॥

શ્રી કૃષ્ણજીના મુખારવિંદમાંથી જે વાણી નીકળે છે, તે અત્યંત મધુર અને રસપૂર્ણ સ્વરો(ઉચ્ચારણો) થી ભરપૂર છે. આ સ્વર અને શણગારની શોભા ક્ષણભર માટે પણ જો હૃદયમાં સ્થિર થઈ જાય તો સંસારમાં આપણું આગમન સરળ થઈ જાય.

સુખમ સરૂપ ને ઉનમદ અંગો, કેણી પેરે એ વરણવાય ।
મારી બુધ સારુ હું વરણવું, ઈન્દ્રાવતી લાગે પાય ॥ ૬૮ ॥

શ્રી શ્યામાજી મહારાજીનું સ્વરૂપ સૂક્ષ્મ આત્મ-તત્ત્વના તેજો પુંજની પેઠે અંગ-ઉપાંગોને ઉન્માદથી ભરી દેનારું વિલક્ષણ છે, તેથી એનું વારણ કેવી રીતે કરી શકાય ? તેમ છતાં મારી બુદ્ધિ અનુસાર મેં વર્જન કર્યું છે. આમ કહીને ઈન્દ્રાવતી શ્રી શ્યામાજીનાં ચરણોમાં વંદન કરે છે.

પાંઉ ભરે એક ભાંતસું, સ્યામાજી સોભે એણી ચાલ ।

જીવ નિરખીને નેત્ર ઠરે, ઈન્દ્રાવતી લિએ રંગ લાલ ॥ ૬૮ ॥

શ્રી શ્યામાજી અનુપમ અને વિશેષ સંતુલિત ચાલે ચાલી રહ્યાં છે. તેમની ચાલવાની આ રીત અત્યંત મોહક છે. આ શોભાને નીરખીને આંખોને શીતળતા થાય છે. ઈન્દ્રાવતી ઉત્સાહ અને પ્રેમમાં મજન થઈ નીરખતાં-નીરખતાં અનુરાગ-લાલિમાથી લાલ-લાલ થઈ રહી છે.

એ સિંધુગાર જોઈએ જ્યારે નિરખી, ત્યારે સું કરે માયાનો પાસ ।

સાથ સકલ તમે જો જો વિચારી, વલી સ્યામા તે આવ્યા સાખ્યાત ॥ ૭૦ ॥

આ શાણગારની શોભાને જો અતઃદસ્થિથી જોઈએ તો માયાનો પ્રમાણ શું કરશે ? તમે વિચાર કરી જુઓ. શ્યામાજી પુનઃ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીરૂપે સાક્ષાત્ પ્રગટ થયા છે.

સુંદર સોભા સ્યામાજી કેરી, નિરખી નિરખી ને નિરખુંજી ।

અંતર ટાળીને એક થયાં, ઈન્દ્રાવતી કહે હું હરખુંજી ॥ ૭૧ ॥

શ્રી શ્યામાજીના સ્વરૂપની સુંદર શોભાને ઈન્દ્રાવતી વારંવાર નીરખવા જંખે છે. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે માયાના આવરણને હટાવીને મારા હદ્યમાં શ્યામાજી એકાકાર થઈ ગયાં છે, આથી હું હર્ષિત (પુલકિત) થાઉં છું.

પ્રકરણ ૬ ચોપાઈ ૨૪૮

શ્રી સાથનો શાણગાર - રાગ ધન્યાસરી

જોગમાયાનો દેહ ધરીને, શ્રી શ્યામાજી થયાં તૈયાર ।

તતભિંડા તિહાં તેણો ઠામે, મારે સાથે કીધો સિંધુગાર ॥ ૧ ॥

(શ્યામસુંદર શ્રી કૃષ્ણે બ્રહ્માત્માઓ (ગોપીઓ) સાથે રાસ લીલા કરવા માટે યોગમાયાના મંડળની રચના કરી જેમાં) યોગમાયાનો શુંગારપૂર્ણ દેહ ધારણ કરીને શ્રી શ્યામાજી રાસલીલા માટે તૈયાર થઈ ગયાં. એ વખતે એ સ્થાને અમે સુંદરસાથે (સખીઓએ) પણ મળીને યોગમાયાનો અલૌકિક શાણગાર ધારણ કર્યો.

સોભા સાગર સાથ તણી, સખી કેણી પેરે એ વરણવાય ।

હું રે અબૂજ કાંઈ ઘણું નવ લહું, એનું નિરમાણ કેમ કરી થાય ॥ ૨ ॥

હે સખી ! યોગમાયા દ્વારા સખીઓએ ધારણ કરેલી સાગર સમાન અપાર શોભાનું વર્જિન કેવી રીતે કરી શકાય ? હું અજ્ઞાની આ શોભામાંથી ઘણું તો ગ્રહી શકતો નથી તો પછી એનું નિરૂપણ કેવી રીતે થાય ?

કોટાન કોટ જાણો સૂરજ ઉદ્યા, બ્રહ્માંડ ન માય જલકાર ।

પ્રધલ પૂર જાણો સાયર ઉલટ્યો, એક રસ થઈ સરવે નાર ॥ ૩ ॥

સખીઓના દિવ્ય શાણગારને જોઈને તો એમ લાગે છે કે જાણો કરોડો સૂર્ય એક સાથે ઉંયા છે અને એમનો પ્રકાશ યોગમાયાના સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં પણ સમાઈ શકતો નથી. એમ લાગે છે કે જાણો તેજોમય સમુદ્ર જાણો હિલોળે ચડ્યો છે અને એ અંડ પ્રકાશપુંજમાં બધી સખીઓ

(બ્રહ્માંગનાઓ) એકરસ થઈ ગઈ છે.

એક નખતણી જો જોત તમે જુઓ, તેમાં કે ને સૂરજ હંપાય ।
કેમ કરી સોભા વરણવું રે સભિયો, મારો સબદ ન પહોંચે ત્યાંય ॥ ૪ ॥

અમના એક નખની તેજોમય જ્યોતિને તમે જુઓ તો એના પ્રકાશ આગળ તો અસંખ્ય સૂર્યોનો પ્રકાશ પણ જાંખો પડી જાય છે. હે સુંદરસાથજ ! આ શોભાનું વર્ણન હું કેમ કરીને કરી શકું ? કેમ કે એ શબ્દાતીત ભૂમિકામાં મારો એક શબ્દ પણ પહોંચી શકતો નથી.

વળી ગુણ જો જો તમે નખતણાં, હું તેહનો તે કહું વિચાર ।
સૂરજ દ્રષ્ટે તાપ જ થાય, આણો અંગ ઉપજે કરાર ॥ ૫ ॥

વળી એ નખોના ગુણ તમે જુઓ, એ અંગે વિચાર કરીને હું તમને કહું છું કે અહીના સૂર્યને જોતાં ગરમી કે બળતરા થાય છે જ્યારે નખના આ પ્રકાશથી તો અંગે અંગમાં ટાઢક વળે છે (આનંદ પ્રગટે છે અને શીતળતા અનુભવાય છે.)

સાથતણી રે સાડિયું જ્યારે જોઈએ, તેમાં રંગ દીસે અપાર ।
અનેક વિધનાં જવેર જ દીસે, કરે તે અતિ જલકાર ॥ ૬ ॥

સખીઓની સાડીઓ પર જ્યારે દણ્ઠિપાત કરીએ છીએ તો તેમાં અપાર રંગ દણ્ઠિગોચર થાય છે. એટલું જ નહિ, એમાં વિવિધ પ્રકારનું જવેરાત દીસે છે જે ખૂબ જળકી રહ્યું છે.

તેવા સરૂપ ને તેવા ભૂષણ, તેજ તણા અંબાર ।
એ અજવાલું જ્યારે જીવ જીઉં, ત્યારે સું કરે સંસાર ॥ ૭ ॥

જેવું દિવ્ય સ્વરૂપ છે એવાં જ દિવ્ય અને તેજોમય આભૂષણો પણ છે. સર્વત્ર તેજનો અંબાર જ દીસે છે. આવા દિવ્ય પ્રકાશને જ્યારે જીવ જોઈ લે છે ત્યારે તેને સંસારનાં તુચ્છ આકર્ષણો કેવી રીતે આકર્ષી શકે ?

માંહેં માંહેં વાલાજીની વાતો, બીજો ચિતમાં નથી ઉચાર ।
તતભિંણ વેણ સાંભળતાં વલ્લભ, ભિંણ નવ લાગી વાર ॥ ૮ ॥

સખીઓ (બ્રહ્માત્માઓ) પરસ્પર પ્રિયતમ ધળીની જ વાતો કરી રહી છે. અમના હદ્યમાં બીજો કોઈ વિચાર પેદા જ થતો નથી. પ્રિયતમ શ્યામસુંદરની બંસીનો નાદ સાંભળતાં સંસારનો ત્યાગ કરવામાં એમને એક ક્ષણનો પણ વિલંબ થતો નહિ.

મન ઉમંગ વાલાજીસું રમવા, આયત અતિ ઘણી થાય ।
આનંદ માંહેં અતિ ઉજાય, ધરણી ન લાગે પાય ॥ ૯ ॥

સખીઓ જ્યારે બંસીનાદ સાંભળીને વ્રજથી વૃંદાવન જઈ રહી હતી ત્યારે તેમના મનમાં શ્રી કૃષ્ણ સાથે રાસલીલા કરવાની ઉત્કટ ઈચ્છા હતી. એ આનંદના ઉત્સાહમાં દૂતગતિએ દોડતી જઈ રહી હતી. તેમના પગ જ્ઞાણે પૃથ્વીને સ્પર્શિતા જ નહોતા.

ભૂષણ સ્વર સોહામણાં, મુખ વાણી તે બોલે રસાલ ।

એ સ્વરને જ્યારે શ્રવણા દીજે, ત્યારે આડો ન આવે પંપાલ ॥ ૧૦ ॥

સખીઓના શાણગારનાં આભૂષણોમાંથી ઉઠતો ધનિ અત્યંત મધુર છે. તેમની વાણી પણ રસમયી છે. એ બંને સ્વરો (ધનિ અને વાણી) ને જો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળીએ છીએ ત્યારે આ જૂઠો સંસાર આપણે માટે બાધક બની શકતો નથી. અર્થાત્ આપણે મોહજણમાં ફસાઈ શકતાં નથી.

સાથ સકલ મારા વાલા પાસે આવ્યો, મન આણી ઉલાસ ।

વિવિધ પેરે વાલાજીસું રમવા, ચિત્તમાં નથી માયાનો પાસ ॥ ૧૧ ॥

આ પ્રમાણે શાણગારથી સુસજ્જ થઈ સખીઓ મારા પ્રિયતમ (શ્રીકૃષ્ણ) પાસે પહોંચી. એમના મનમાં પ્રિયતમ સાથે વિવિધ પ્રકારે રમણ કરવાનો ઉમંગ હતો. એમના ચિત્તમાં માયાનો જરા પણ સ્પર્શ નહોતો.

રસ ભર રંગ વાલાજીસું રમવા, ઉછરંગ અંગ ન માય ।

ઈન્દ્રાવતી બાઈ કહે ધામના સાથને, હું નમી નમી લાગું પાય ॥ ૧૨ ॥

પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ સાથે રસપૂર્વક રમણ કરવાની ઈચ્છાને કારણે સુંદરસાથના મનમાં આનંદ અને ઉલાસ માતો નહોતો. ઈન્દ્રાવતી સખી કહે છે કે પરમધામના આ સુંદરસાથ (બ્રહ્માત્માઓ)નાં ચરણોમાં હું લળી લળીને વિનમ્રતાપૂર્વક પ્રણામ કરું છું.

પ્રકરણ ૭ ચોપાઈ ૨૬૧

શ્રી રાજજીનો શાણગાર

પહેલો સિણગાર કીધો મારે વાલેજાએ, તેહનું તે વરણવું લવલેસ ।

પછે સંવાદ વાલાજી સાથનો, તે મારી બુધ સારું કહેસ ॥ ૧ ॥

યોગમાયાના મંડળમાં પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણે સર્વપ્રથમ અલૌકિક શાણગાર ધારણ કર્યો. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આનું થોડું વર્ણન કર્યા પછી પ્રિયતમ તથા સુંદરસાથ વચ્ચે થયેલ પરસ્પરના પ્રેમસંવાદનું વર્ણન હું મારી બુદ્ધિ અનુસાર કરીશ.

સોભા રે મારા સ્યામ તણી, સખી કેણી પેરે વરણવું એહ ।

સબદાતીત મારા વાલાજીની સોભા, મારી જિભ્યા આણી દેહ ॥ ૨ ॥

હે સખીઓ ! મારા શ્યામસુંદર શ્રી કૃષ્ણની શોભાનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું ? મારા પ્રાણાધાર પ્રિતમની શોભા તો શબ્દાતીત છે (અને એનું વર્ણન કરનારી) મારી આ જીભ તો આ માયાવી ક્ષર દેહનો જ ભાગ છે.

ચરણ તણાં અંગૂઠા કોમળ, નખ હીરા તણાં જલકાર ।

રંગ તો જોઈ જોઈ મોહિએ, પાસે કોમળ આંગળિયોં સાર ॥ ૩ ॥

શ્રી રાજજી (શ્રી કૃષ્ણ) ના ચરણકમળના અંગૂઠા કોમળ છે અને તેના નખ હીરાની જેમ તેજસ્વી આભાથી ચમકે છે. ચરણોની સુંદરતા અને એનો રંગ જોઈને મન મોહિત થાય છે. એ અંગૂઠા પાસેની ચારેય આંગળિયો કોમળ અને શ્રેષ્ઠ છે.

ફણા નસો અને કંકસા, અતિ રંગ ધણું રે સોહાય ।
જીવ થકી અળગાં નવ કીજે, રાખિએ ચરણ ચિત માંય ॥ ૪ ॥

ચરણના ફણા (આગળનો ઉપરનો ભાગ), નસો અને આંગળિયો વચ્ચેનો ભાગ મોહક અને શોભાયમાન છે. આ ચરણની શોભા અને સુંદરતાને આપણે આપણા પ્રાણોથી ક્યારેય અળગી કરવી ન જોઈએ અને તેને નિરંતર ચિતમાં ધારણ કરી રાખીએ.

ચરણ તળે પદમની રેખા, કરે તે અતિ જલકાર ।
પાની લાંક લાલ રંગ સોભે, ઈંદ્રાવતી નિરખે કરાર ॥ ૫ ॥

ચરણના તળિયામાં પદ(કમળ)ની રેખાકૃતિ છે. તે અત્યંત તેજોમયી હોઈ જગારા મારી રહી છે. પાની અને લાંક (પગનો ખાડો) લાલ રંગથી શોભે છે. ઈંદ્રાવતી તેને જોઈને અત્યંત પુલકિત (આનંદિત) થાય છે.

ટાંકન ધૂંટી ને કાંડા કોમળ, કાંબી કડલાં બાજે રસાલ ।
ધૂંઘરડી ઘમ ઘમ સ્વર પૂરે, માંહેં ઝાંઝર તણો જમકાર ॥ ૬ ॥

ચરણોની એડી ઉપરનો ભાગ, ધૂંટી અને કાંડાં અત્યંત કોમળ છે. એના પર કડાં અને નૂપુર પહેરેલાં છે, જે રસમય અને મધુર ધ્વનિ ફેલાવે છે. એમાં લગાડેલી ધૂઘરીઓ ઘમક ઘમક ધ્વનિ દ્વારા જાણજી રહી છે.

કાંબી કડલાં જુગતે જડિયાં, સાત વાની નંગ સાર ।
લાલ પાનાં હીરા માણાક નીલવી, કુંદનમાં મોતી જળકાર ॥ ૭ ॥

એમણે પહેરેલાં નૂપુર અને કડાં (વલય)માં સાત પ્રકારનાં સુંદર નંગ ખૂબીપૂર્વક જડેલાં છે. એમાં લાલ (પ્રવાલ), પત્રા, હીરા, માણાક, નીલમ અને મોતી શુદ્ધ સોનામાં જડેલાં હોઈ અત્યંત પ્રકાશમાન થઈ રહ્યાં છે.

ઝાંઝરિયાં જડાવ જુગતનાં, કરકરિયાં સોભાંત ।
ધૂંઘરડી કરડા જડતરમાં, જલહલ હેમ કરંત ॥ ૮ ॥

પગમાં પહેરેલી ઝાંઝરી ખૂબ યુક્તિપૂર્વક બનાવી છે. એના છેડા પર કરેલ કાંગારી (રસ-રવાના દાઢા) અત્યંત શોભે છે. સોનામાં જડેલ ધૂઘરીઓ અને રત્નકણિકાઓ જગમગી રહી છે.

કનક તણાં વાલા માંહેં ગઠિયા, નિરમલ નાકા જલકંત ।
ઝાંઝરિયામાં જુગતે જડિયાં, ભલી પેરે માંહેં ભલાંત ॥ ૯ ॥

સોનાના તારમાં ધૂઘરીઓ પરોવેલી છે. અને તેમનાં છિદ્રો ચમકી રહ્યાં છે. ખાસ ખૂબીપૂર્વક એને એવી રીતે જોડ્યાં છે કે એમનો પરસ્પરનો મેળ સુંદર લાગે છે.

પીંડી ઉપર પાયચા, ને ઝીણી કુરલી જલવાર ।
કેસરિએ રંગ સૂથણી, ઈંદ્રાવતી નિરખે કરાર ॥ ૧૦ ॥

પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણના પગની પિંડીઓ પર દસ્તિગોચર થતા પાયચા (પાયજામાની મહોરી) પર

નાની નાની બુદ્ધીઓ કાઢેલી છે. પાયજામો કેસરી રંગનો છે. ઈન્દ્રાવતી અને જોઈને પુલકિત થાય છે.

મોહોલિએ મોતી ને વલી નેણે, વેલ ટાંકી બેહુ ખાંત ।
નાડી માંહે નવ રંગ દીસે, માણેકદે જુએ કરી ખાંત ॥ ૧૧ ॥

પાયજામાની મહોરી પર મોતી ટાંકેલાં છે અને નેફા પર બંને તરફ બે પ્રકારની વેલ ટાંકી છે.
નવરંગી નાડી શોભા રહી છે. એને માણેકદે (ઈન્દ્રાવતી) ઉત્સાહપૂર્વક નીરખી રહી છે.

સેત સ્યામ ને સણિએ સેંદુરિએ, કખુવર બંને કોર ।
નીલો પીલો જાંબૂ ગુલાલિયો, એ સોભા અતિ જોર ॥ ૧૨ ॥

પાયજામાની નાડીના નવરંગમાં સફેદ, શ્યામ, ખાંખી, સિન્દુરિયા, આસમાની, પીળો,
જાંબુલિયો અને ગુલાલી રંગ અને બંને છેડા કસુંબી કે કુમકુમ જેવા લાલ રંગના છે. આ બધા
રંગો અત્યંત શોભા આપે છે.

પીળી પટોલી પહેરી એક જુગતે, માંહે વિવિધ પેરે જડાવ ।
જવ તણું જીવન જ્યારે જોઈએ, ત્યારે નવ મૂકાએ લગાર ॥ ૧૩ ॥

પીળું પીતાંબર ખૂબ કુશળતાપૂર્વક પહેરેલું છે એમાં પણ અનેક પ્રકારનું જડતરકામ છે. પ્રાણાધાર
શ્રી શ્યામસુંદરના આ શાણગારની શોભા જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ તો એક પળ માટે પણ
તેના પરથી દણ્ણિ હટાવવાનું મન થતું નથી.

કોરે વેલ જડાવ જુગતની, મધ્ય જડાવનાં ફૂલ ।
જડાવ ઝણહળ જોર કરે, ચીર કાનિયાની કોરે મસ્તૂલ ॥ ૧૪ ॥

પિતામ્ભરની કોર પર વેલ વગેરેનું જરીકામ ખૂબ યુક્તિપૂર્વક કરેલું છે. વચ્ચે વચ્ચે સુંદર ફૂલ
બુદ્ધા જડયા છે. તારકસબનું આ જરીકામ અત્યંત ઝગમગો છે. વખ્તની પાછલી કોર પર પણ
રેશમના તારનું ભરતકામ કરેલું છે.

માણેક મોતી ને નીલી ચુની, ફૂલવેલ માંહે જલકંત ।
સોભા મારા સ્યામજની જોઈ જોઈ, મારી તેણો રે કાયા ઠરંત ॥ ૧૫ ॥

ફૂલવેલની મધ્યમાં જડેલાં માણેક, મોતી, નીલમ અને સોનાની ટીકીઓ ઝગમગી રહ્યાં છે.
આપણા શ્યામસુંદરના શાણગારની આ શોભા જાણે જોયા જ કરીએ. અર્થાત્ તેને જોવામાં જવ
ધરાતો નથી. એને જોઈને મારા અંગમાં ઠંડક વળે છે.

નીલો ને કાંઈ પીળો દીસે, કણા તણો રંગ જેહ ।
કાની છેડા જુજવી જુગતે, લવલેસ કહું હું તેહ ॥ ૧૬ ॥

હુપહાનો રંગ આસમાની અને પીળો દીસે છે તેમજ તેના બંને છેડા કુશળતાપૂર્વક સજવેલા છે.
એનું કેવળ થોડું જ વર્ણન અહીં કરી રહ્યો છું.

છેડે હેમ હીરા ને પુખરાજ પાનાં, કોરે માણેક નીલવી ને મોતી ।
કાની છેડા જુજવી જુગતે, ઈન્દ્રાવતી ખાંત કરી જોતી ॥ ૧૭ ॥

એ દુપદ્ધાના પાલવ પર સોના, હીરા, પુખરાજ અને પત્રાના નંગ ટાંકેલાં છે, છેક ધારી પર માણેક, મોતી અને નીલમ જરેલાં છે. આ પાલવ અને એની કોર ખૂબ કુશળતાપૂર્વક કરેલાં છે. ઈન્દ્રાવતી તેને ખૂબ ચાહથી જોઈ રહી છે.

અંગનો રંગ કહ્યો નવ જાય, જાણો તેજ તણો અંબાર ।
પેટ પાંસા ઉર કંઠ નિરખતાં, ઈન્દ્રાવતી પામે કરાર ॥ ૧૮ ॥

શ્રી રાજજીનાં અંગોના રંગનું વર્ણન અવર્ણનીય છે. એવો આભાસ થાય છે કે જાણો તેઓ તેજનો અંબાર (પુંજ) છે. પેટ, પાંસણિયો, છાતી અને કંઠની સુકુમાર ચારુતાને જોઈને ઈન્દ્રાવતી પુલકિત થઈ ઉઠે છે.

રતન હીરાના બે હાર દીસે, ત્રીજો હેમ તણો જડાવ ।
ચોથો હાર મોતી નિરમલનો, કરે જુજવી જુગત ઝલકાર ॥ ૧૯ ॥

હીરા અને રત્નાના બે હાર દીસે છે. ત્રીજો હાર સોનામાં જડતરનો છે. ચોથી માળા નિર્મળ મોતીની દસ્તિગોચર થાય છે. આ બધા હાર વિવિધ વિશિષ્ટતાઓથી પ્રકાશ પાથરી રહ્યા છે.

ઉતરી જડાવ સર બે સોભંતી, ચુની રાતી નીલી જુગત ।
નિરખી નિરખીને નેત્ર ઠરે, પણ કેમે ન પામિએ ત્રપત ॥ ૨૦ ॥

જડતરની બે કંઠીઓ શોભે છે. એમાં લાલ અને આસમાની રંગનાં રત્નોની ટીકીઓ ખૂબ કુશળતાપૂર્વક જરેલી છે. આ શોભા નીરખી નીરખીને આંખો ઠરે છે પણ એને કેમેય કરીને તૂમેથી નથી.

રંગ સેંદુરિએ પછેડી, અને માંહેં કસબની ભાંત ।
છેડે તાર ને કસબી કોરે, ઈન્દ્રાવતી જુએ કરી ખાંત ॥ ૨૧ ॥

શ્રી કૃષ્ણજીએ સિન્ધૂરિયા રંગનું ઉત્તરીય ગળામાં નાખ્યું છે. એમાં તારકસબની ભાત છે. ઉત્તરીયના બને છેડા પર તારકસબ વણેલ છે. એને ઈન્દ્રાવતી ઘણી ઉત્કંઠાથી જોઈ રહી છે.

અંગ ઉપર આણી બને ચોકડી, છેડા બંને પાસે લટકંત ।
નવલો ભેષ લીધો એક ભાંતનો, જોઈ જોઈને જીવ અટકંત ॥ ૨૨ ॥

પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજીએ છાતી પર ઉત્તરીય એવી રીતે ધારણ કર્યું છે કે તેનાથી ચોકડી આકાર બને છે. એવી જ ચોકડી પીઠના ભાગમાં પણ બની છે અને તેના બંને છેડા બંને તરફ લટકી રહ્યા છે. આમ પ્રીતમે એક નવલો (નૂતન) વેશ ધારણ કર્યો છે એની સુંદરતા અને શોભા જોઈને જ અંતરાત્મા સ્થિર બની જાય છે.

કોમલ કર એક જુઈ રે જુગતના, જો વલી જોઈએ રંગ ।
ઝલકત નખ અંગૂઠા આંગલિયોં, પોહોંચા કલાઈ પતંગ ॥ ૨૩ ॥

પ્રિયતમના કોમળ હાથ એક વિશેષ અને અલગ પ્રકારની સુંદરતાથી ભરેલા છે. એ હસ્તકમળનો રંગ જોઈએ તો એમાંના અંગૂઠા અને આંગલિયોના નખ પ્રકાશથી ચમકે છે અને હાથના પહોંચા અને કંડા (કલાઈ) નો રંગ પણ લાલ છે.

આણી રેખા હથેળી આંગળિએ, સાત વીટી સોભંત ।
ત્રણ વીટી ઉપર નંગ દીસે, અતિ ઘણું તે જલકંત ॥ ૨૪ ॥

હાથની કોમળ હથેળીમાં બારીક રેખાઓ છે. આંગળિયોમાં સાત વીટીઓ શોભે છે. એમાંની ત્રણ વીટીઓ પર નંગ દીસે છે જે બધાં અત્યંત તેજથી ઘણાં ચમકે છે.

અંગૂઠિએ લાલ ચુનીની જડતર, બે વીટી હીરા રતન ।
એક વીટી ને નીલું પાણું, બીજા બાંકડા વેલિયા કંચન ॥ ૨૫ ॥

અંગૂઠીમાં લાલ પ્રવાલનાં નંગ જડેલાં છે. બે વીટીઓ હીરા અને રતનની બનેલી છે. એક વીટીમાં નીલમ અને પશા જડચાં છે જ્યારે બીજી વીટી સોનાના તારથી રચાયેલ વેલોને લઈને સુંદર દેખાય છે.

કોમલ કંડે કડલી સોભે, નીલી જડિત અતિ સાર ।
કડલી પાસે પોહોંચી ઘણી ઊંચી, કરે તે અતિ જલકાર ॥ ૨૬ ॥

કોમળ કંડા પર કડલી શોભે છે. એમાં ઉત્તમ પ્રકારનાં નીલમ જડચાં છે. કડલીની પાસે પહોંચી નામનું ઉત્તમ ઘરેલું ધારણ કરેલું છે, જેની શોભા અતિશય ઝણકી રહી છે.

મધ્ય માણક ને ફરતાં મોતી, પાચ તણો નીલાસ ।
કિરણ જ્યારે ઉઠતાં જોઈએ, ત્યારે જોત ન માય આકાસ ॥ ૨૭ ॥

એ પહોંચીના મધ્યભાગમાં માણેક અને એને ફરતાં મોતી જડચાં છે. એમાં હરિતમણિ (પાચ)ના નંગોની નીલાશ જલકી રહી છે. આ નંગમાંથી ઊઠતાં કિરણને જોઈએ છીએ ત્યારે તે જ્યોત આકાશમાં પણ સમાતી નહિ હોવાનું અનુભવાય છે.

કોમળ કોણી ચંદન અંગ ચરચિત, મણિ જડિત બાજુબંધ ।
કંચન કસબી ફુમક બેહુ લટકે, સું કહું સોભા સનંધ ॥ ૨૮ ॥

કોમલ કોણીની ઉપરની ભુજાઓ પર ચંદનનો લેપ કરેલો છે. એના ઉપર મણિજડિત બાજુબંધ ધારણ કર્યો છે. એમાં સોનાના તારકસબનાં બનેલાં ફૂમતાં બેઉ બાજુ લટકે છે. એની શોભાનું વર્ણન શી રીતે કરું તેની સમજ પડતી નથી.

જોઈએ મુખારવિંદ ગાલ બંને ગમાં, તેજ કહું નવ જાય ।
અધિભિષા જો અળગા રહિએ, ત્યારે ચિતડાં ઉપાપલા થાય ॥ ૨૯ ॥

મુખારવિંદની બંને તરફના ગાલોની તેજસ્વીતા વર્ણવી શકતી નથી. અડધી ક્ષાણ પણ આ સુંદર છબિથી અળગાં રહીએ તો ચિતમાં વ્યાકુળતા અને અધિરાઈ છવાઈ જાય છે.

હરવટી સોહે હંસત મુખ દીસે, વલી જોઈએ અધુરનો રંગ ।
દંત જાણો દાડિમની કલિયો, અધુર પરવાલીનો ભંગ ॥ ૩૦ ॥

હસતી વખતે મુખારવિંદની હડપચીની શોભા અનુપમ દીસે છે. વળી હોઠોનો રંગ જોઈએ તો એમની વચ્ચે ચમકતા દાડમની કળિયો જેવા દંત દીસે છે અને અધરના લાલિત્ય આગળ પ્રવાલની શોભા પણ મ્હાત થાય છે.

મુખ ઉપર મોતી નિરમલ લટકે, વેસર ઉપર લાલ ।
કાને કરણ ફૂલ જે સોભા ધરે, તે તાં જલકે માંહેં ગાલ ॥ ૩૧ ॥

નાક પર લાલ નંગનું વેસર (આભૂષણ) પહેરેલું છે, જેની નીચે લટકું મોતી મુખના ઉપરના ભાગમાં (રહીને અનેરી શોભા ધારણ કરે) છે. કાનમાં ધારણ કરેલાં કર્ણફૂલની શોભા અદ્વિતીય છે અને તેમની આભા ગાલો પર જલકી રહી છે.

કરણ ફૂલ છે અતિ ઘણું ઊંચું, રાતી નીલી ચુની સાર ।
નિરખી નિરખી જીવ નિરાંતે, માંહેં મોતીડા કરે જલકાર ॥ ૩૨ ॥

કાનમાં ધારણ કરેલ કર્ણફૂલ ઊંચું ઊપસેલું છે અને એમાં પ્રવાલ અને નીલમની સુંદર રત્ન કણિકાઓ જડેલી છે. એમાં પરોવેલ મોતીઓની ચમક કમનીય છે. આ શોભા અને સુંદરતા નીરખી નીરખીને જીવને શાશ્વત શાંતિ થાય છે.

ખીટલડી વાલાજી કેરી, જીવ કરે જોયાની ખાંત ।
માણાક મોતી હીરા પુખરાજ, કુંદન માંહેં જડિયા ખાંત ॥ ૩૩ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજીનાં કાનોમાં પૂછ ભાગમાં અને કાનની મધ્યમાં જિટડી નામનું આભૂષણ પહેર્યું છે, જેને નીરખ્યા કરવાની ઉત્કર્ણ સતત થયા કરે છે. એમાં માણોક, મોતી, હીરા, પુખરાજ વગેરેનાં નંગ શુદ્ધ સોનામાં ખૂબીપૂર્વક જડેલાં છે.

આંખડલી અણિયાળી સોભે, મધ્ય રેખા છે લાલ ।
નિરખત નયાણ કોડામણાં, જીવને તાણી ગ્રહે તતકાલ ॥ ૩૪ ॥

આંખો અત્યંત સુંદર અને અણિયાળી હોવાને લઈને ઘણી શોભે છે. એની મધ્યમાં લાલ રેખાઓ છે. એ કામણગારાં નયનોને નીરખતાં એ તત્કષણ જીવને પોતાના તરફ ખેંચી લે છે.

મીઠી પાંપણ ચલવે એક ભાંતે, તારે તેજ અપાર ।
બેઢુગમાં ભકુટીની સોભા, ઈન્દ્રાવતી નિરખે કરાર ॥ ૩૫ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ પોતાની રસીલી (મારકણી) પાંપણોને ચલાવે (નચાવે) છે ત્યારે આંખોની પુતળીઓ અપાર તેજ રાશિ વહાવે છે. બંને તરફની ભમરોની શોભાને જોતી ઈન્દ્રાવતી હદ્યમાં પરમ આનંદનો અનુભવ કરે છે.

નિલવટ સોભે તિલકની રેખા, નીલી પીળી ગુલાલ ।
બેઢુગમાં સુંદર ને સોભે, રેખા મધ્ય બિંદકા લાલ ॥ ૩૬ ॥

લલાટમાં તિલકની રેખા શોભી રહી છે. એ આસમાની, પીળી અને ગુલાલ રંગોની બનેલી છે. એ નાસિકાની બંને તરફની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે. એ રેખાની મધ્યમાં લાલ બિંદી છે.

મસ્તક મુકૃટ સોહામણો, કાંઈ એ સોભા અતિ જોર ।
લાલ સેત ને નીલી પીલી, દોરી સોભિત ચારે કોર ॥ ૩૭ ॥

મસ્તક પર સુંદર મુકૃટ શોભાયમાન છે. એની શોભા અતિ ઉત્કૃષ્ટ છે. એમાં ચારે તરફ લાલ, સર્ફાદ, આસમાની અને પીળારંગની દોરીઓ શોભે છે.

એ ઉપર જવ દાણાની સોભા, એહ જુગત અદ્ભુત ।
તે ઉપર વળી ફૂલોની જડતર, તેના કેમ કરી વરણવું રૂપ ॥ ૩૮ ॥

મુકુટની કિનારી પર જવના દાણા જેવી નકશી શોભે છે. એની કારીગરીની ચતુરાઈ અદ્ભુત છે. તેના ઉપર વળી ફૂલોનું જડતરકામ છે. એના રૂપ અને રચનાની શોભાનું હું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકું ?

બીજા અનેક વિધના ફૂલ દોરી બંધ, કરે જુજવી જુગત જલકાર ।
માણક મોતી હીરા પુખરાજ, પિરોજા પાનાં પાંચો સાર ॥ ૩૯ ॥

વળી મુકુટ ઉપર બીજાં પણ વિવિધ પ્રકારનાં ફૂલ પંક્તિબદ્ધ લગાડ્યાં છે. એ બધાં અલગ અલગ પ્રકારે અને અદ્ભુત રીતે ઝગમગી રહ્યાં છે. એ પ્રકાશ માણક, મોતી, હીરા, પુખરાજ, પિરોજા, પત્રા તથા પાચ એ શ્રેષ્ઠ નંગોની મિશ્રિત શોભા ધરાવે છે.

લાલ લસણિયાં નીલવી ગોમાદિક, સાઢ સોલું કંચન ।
ફૂલ પાંખડિયો મણિ જવેરની, મધ્ય જડયાં છે રતન ॥ ૪૦ ॥

લાલ-પ્રવાલ, લસણિયો, નીલમ, ગોમેદ વગેરે રતનો (નંગ) સોળવાર તપાવેલ સોના (કંચન)માં જડેલાં છે. ફૂલ અને પાંખડિયો મણિ અને જવેરાતથી બન્યાં છે ને વચ્ચે- વચ્ચે રતનો જડેલાં છે.

મુકુટ ઉપર ઊભી જવેરોની હારો, તેમાં રંગ દીસે અપાર ।
અનેક વિધની કિરણ જ ઉઠે, તે તાં બ્રહ્માંડ ન માય જલકાર ॥ ૪૧ ॥

મુકુટ ઉપર જડેલાં રતનો જાણે પંક્તિબદ્ધ ઊભાં છે. એમાં અપરિમિત રંગો દીસે છે. એમાંથી અનેકવિધ નંગોમાંથી તેજકિરણો નીકળે છે અને એનો તેજ-પ્રકાશ યોગમાયાના બ્રહ્માંડમાં પણ સમાતો નથી.

ચાર હારનાં ચારે ફૂમક, તેહના જુજવી જુગતના રંગ ।
લાખી લિબોઈ ને સ્યામ સેત, સુંદર ને એ સોભંત ॥ ૪૨ ॥

પ્રિયતમના કંઠમાં ચાર હાર શોભે છે. એ ચારેય હારોનાં ચાર ફૂમતાં લાલ, લીંબોઈ, શ્યામ અને શેત એ ચાર અનુપમ રંગોની શોભા ધરી રહ્યાં છે.

વેણ ગુંથી એક નવલ ભાંતની, ગોફણડે વિવિધ જડાવ ।
ફરતી ફરતી ઘૂંઘરડી, ને બોલંતી રસાલ ॥ ૪૩ ॥

પ્રિયતમ શ્યામસુંદરના કેશ એક નવીન રીતે ગુંથેલા છે. કેશને અંતે લટકતા ગોફણડા નામના ઘરેણામાં વિવિધ પ્રકારનાં રતનો જડયાં છે. એ અલંકારમાં ફરતી ઘૂંઘરીઓ લાગેલી છે જે મધુર અને રસાળ સ્વર કરી રહી છે.

ગોફણડે ફુમક જે દીસે, તેનો લાલ કસબી રંગ ।
જડાવ માંહે માણક ને મોતી, પાનાં પુખરાજ નંગ ॥ ૪૪ ॥

ગોફણાડામાં જે કૂમતું દીસે છે તેનો રંગ લાલ કસબી છે. એમાં માણેક અને મોતી, પત્રા અને પુખરાજ જેવાં નંગો જડેલાં છે.

વાંસા ઉપર વેણ લહેકતી, સોભા તે વરણવી ન જાય ।
ખુસબોએ માંહેં રંગ ભીનો, બીડી તંબોલ મુખ માંય ॥ ૪૫ ॥

પીઠ પર જે કેશરાશિ લહેરાય છે તેની શોભા અવર્ણનીય છે. તે એક પ્રકારની વિશિષ્ટ સુંગધથી ભરેલ છે અને મુખમાં તંબોળ(પાન)નું બીંકું છે.

નવલ વેણ લ્યાવ્યા એક ભાંતનો, કસવાટિએ વાંસલી લાલ ।
અધુર ધરીને જ્યારે વેણ વગાડે, ત્યારે ચિતાં હરે તત્કાલ ॥ ૪૬ ॥

પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણો અલગ પ્રકારનો વેશ ધારણ કર્યો છે. કમરે કસીને ભેટ બાંધી છે અને એમાં લાલ બંસી ખોસી છે. જ્યારે બંસીને અધર પર ધારણ કરીને (વેણુ) વગાડે છે ત્યારે તેવો તત્કાળ ચિતને રહી લે છે.

વેણ તણી વિગત કહું તમને, કોરે કાંગરી જડાવ ।
મોહોવડ નીલા મધ્ય લાલ, છેડે આસમાની રંગ સોહાય ॥ ૪૭ ॥

વેણુનું વર્ણન હવે વિગતવાર તમને કહું છું. બંસીને ડિનારે કાંગરી કરી છે અને મુખ પાસે નીલમ વચ્ચે લાલ અને છેડે આસમાની રંગનાં નંગ જડેલાં છે.

વસ્તર વરણાવ્યાં સબદ માંહેં સખિયો, વલી વરણવી ભૂષણની ભાંત ।
રેસમ હેમ કહ્યાં મેં જવેરનાં, પણ એ છે વસેક કોય ધાત ॥ ૪૮ ॥

ઈન્દ્રાવતીના આત્મસ્વરૂપ સ્વામીજી કહે છે કે હે સખીઓ ! મેં પ્રિયતમનાં વખ્તો અને શાણગારનું વર્ણન મારા શબ્દોમાં કર્યું છે- વળી આભૂષણોના વૈવિધ્યનું પણ વર્ણન કર્યું છે. રેશમ, હેમ અને ઝવેરાતની જે જે ઉપમાઓનો (નામ) પ્રયોગ કર્યો છે (તે આ સાંસારિક વસ્તુઓ સૂચવે છે) પણ વાસ્તવમાં તો એ એક (અલૌકિક) વિશિષ્ટ પ્રકારની ધાતુ છે.

સજ થયાં સિણગાર કરીને, રાસ રમવાનું મન માંય ।
સાથ સકલ મારા પીઉ પાસે આવ્યો, ઈન્દ્રાવતી લાગે પાય ॥ ૪૯ ॥

શાણગાર સજને સહુ સખીઓ તૈયાર થઈ ગઈ, તેમના મનમાં રાસ રમવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા છે. સમસ્ત સુંદરસાથ (બ્રહ્માત્માઓ-સખીઓ) મારા પિયાજી પાસે આવ્યો અને ઈન્દ્રાવતી પ્રિયતમનાં ચરણોમાં દંડવત પ્રણામ કરે છે.

દઈ પ્રદભિણા અતિ ઘડી, સાથે કીધાં દંડવત પરણામ ।
હવે કરસું રામત રંગ તણી, અને ભાજસું હેડાની હામ ॥ ૫૦ ॥

પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણાની અનેક પરિકમાઓ કર્યા પછી સુંદરસાથે દંડવત પ્રણામ કર્યા અને કહેવા લાગ્યો, હવે આનંદપૂર્વક રંગિલી રામતો રમીશું અને આનંદ છિલોળા ઊંઠાં અમારા હૃદયની અભિલાષાઓ પૂર્ણ કરીશું.

પ્રકરણ ૮ ચોપાઈ ૩૧૧

ઉથલા- રાગ મેવાડો

વાલૈયો વાણી એમ ઓચરેજુ, કહે સાંભળજો સહુ સાથ ॥
 પતિત્રતા અસરી જે હોય, તે તો નવ મૂકે ઘર રાત ॥
 રે સખિયો સાંભળો (ટેક) ॥ ૧ ॥

(રાસ મંડળમાં આવેલી સખીઓને) પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી એમ કહે છે કે હે સુંદરસાથજી ! તમે સહુ સાંભળો. જે પતિત્રતા સ્ત્રી હોય છે તે તો રાતના વખતે ઘર છોડીને બહાર જતી નથી.

તમે સાથ સકલ મળી સાંભળો, હું વચન કહું નિરધારજુ ।
 તમે વેણ મારો શ્રવણો સુણ્યો, ઘર મૂક્યાં ઊભા વારજુ ॥ ૨ ॥

શ્રીકૃષ્ણજી કહે છે- તમે બધાં મળીને સાંભળો. તમને હું કેટલાંક જરૂરી સદ્ગુણનો કહું છું. તમે તો તમારા કાનમાં મારો વેણુનાદ સાંભળીને તરત એજ ક્ષણો (તત્કાળ) એ જ અવસ્થામાં ઘરબાર છોડીને નીકળી પડ્યાં છો.

કુસલ છે કંઈ વ્રજમાંજી, કેમ આવિયો આણી વેરજી ।
 ઉતાવલિયોં ઉજાણિયોંજી, કંઈ મૂક્યાં કારજ ધેરજી ॥ ૩ ॥

તો શું વ્રજમાં બધું ક્ષેમકુશળ તો છે ને ? સંધ્યાના આ અવસરે બધાં કામકાજ છોડી દઈને તમે બધી જલ્દી-જલ્દી ઘર છોડીને કેવી રીતે ઉતાવળ કરીને આવી ગઈ ?

કિહે રે પરિયાણો તમે નિસર્યાંજી, કંઈ જોવા વૃંદાવન ।
 જોયું વન રલિયામણું, કંઈ તમે થયા પ્રસત્ર ॥ ૪ ॥

હે સખીઓ ! તમે બધાં શું વિચારીને કે કોની સલાહથી ઘર છોડીને નીકળ્યાં છો ? શું તમે વૃંદાવન (ની શોભા) જોવા આવ્યાં છો ? શું તમે બધાંએ વૃંદાવનની આ અનુપમ શોભા જોઈ લીધી ? તે જોઈ તમે બધાં પ્રસત્ર થયાં છો ?

હવે પુરે રે પધારો આપણોજી, કાઈ રજની તે રૂપ અંધાર ।
 નિસાચારી જીવ બોલસેજી, ત્યારે થાસે ભયંકાર ॥ ૫ ॥

હવે તમે બધાં પોત-પોતાને ઘેર પાઇાં ફરો- રાત્રિનો અંધકાર વધવા લાગ્યો છે. રાતમાં વિચરનારાં જંગલી પ્રાણીઓના અવાજથી ભયંકર સ્થિતિ પેદા થશે.

નિસાએ નારી જે નિસરેજી, કંઈ કુલવંતી તે ન કહેવાય ।
 નાત પરનાત જે સાંભલેજી, કંઈ યેહરો તેમાં થાય ॥ ૬ ॥

જે નારી રાત્રે ઘર છોડીને નીકળી પડે છે તેને કુલવંતી નથી કહેતા. તમારા જ્ઞાતિ- પરજ્ઞાતિના લોકો જ્યારે આ પ્રકારની ચાલચલગત સાંભળશે ત્યારે નિંદા થવા લાગશે.

સખિયો તમે તો કંઈ ન વિમાસિયુંજી, એવડી કરે કોઈ વાત ।

અજાજાણો ઊડી આવિયુંજી, કાંઈ સકલ મળીને સાથ ॥ ૭ ॥

હે સખીઓ ! તમે કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના આવડી મોટી ભૂલ કરી દીધી છે. શું અજાજાપણે તો સહુ સાથે મળી પ્રયાણ તો નથી કર્યું ને ?

સસરો સાસુ માત તાતનીજી, કાંઈ તમે લોપી છે લાજ ।
તમે સરમ ન આણી કેહની, તમે એ સું કીધું આજ ॥ ૮ ॥

સસરા, સાસુ, માતા, પિતા, (સહુની) તમે લાજ મર્યાદા લોપી છે. શું તમને સહેજ પણ શરમ ન આવી ? આજે તમે બધાં મળીને આ શું કરી બેઠાં ?

તમે પત તો તમારા ઊભા મૂક્કિયાજી, કાંઈ રોતાં મૂક્ક્યાં બાળ ।
એ વચન સુણીને વિનતા ટલવલી, કાંઈ ભોમ પડિયો તતકાળ ॥ ૯ ॥

તમે સહુએ તમારા પતિને પણ ઊભા મૂકી દીધા (છોડી દીધા) અને રોતાં બાળકોને પણ છોડી દીધાં. પ્રિયતમનાં આ (કઠોર) વચનો સાંભળી સખીઓ વ્યાકુળ થઈ તડપવા લાગી અને કોઈ કોઈ તો ભૂમિ પર ઢળી પડી.

તેમાં કેટલીક સખિયો ઊભી રહિયો, કાંઈ દઢ કરીને મન ।
બાઈ વાંક હસે જો આપણોજી, તો વાલોજી કહે છે વચન ॥ ૧૦ ॥

એમાંની કોઈ (તામસી વૃત્તિવાળી સખીઓ) તો મનને દઢ કરીને ઊભી રહી ગઈ અને અન્ય સખીઓને કહેવા લાગી કે - આપણો કોઈ વાંક હશે જેથી તો પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ આપણને આ પ્રકારનાં વચન સંભળાવી રહ્યા છે.

વચન વાલે સામા તામસિયો, રાજસિયો ફડકલા ખાય ।
સ્વાંતરસિએ બોલાય નહીં, તે તાં પડિયો ભોમ મુરછાય ॥ ૧૧ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણનાં વચનો સાંભળી તામસી સખીઓ તો પ્રત્યક્ષરૂપે પ્રત્યુત્તર આપવા લાગી. પરંતુ રાજસી સખીઓ તડપવા લાગી. સાત્ત્વિકી સખીઓ તો માંએ કંઈ બોલી ન શકી અને મૂર્છિત થઈને ધરતી પર ઢળી પડી.

એણે સમે મહી સખી ઊભી રહી, કહે સાંભળો ધણીનાં વચન ।
સખિયો કુલાહલ તમે કાં કરોજી, કાંઈ ઊભા રહો દૃઢ કરી મન ॥ ૧૨ ॥

એ વખતે મહી (અહંકારથી ભરેલી તામસી) સખી તો પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણની સમુખ ઊભી રહી અને અન્ય સખીઓને કહેવા લાગી કે તમે બધાં ધામધાણીનાં વચન સાંભળો. આટલી બધી વ્યાકુળ બનીને કોલાહલ કેમ કરો છો ? તમે બધાં પોતાના મનને દઢ કરીને ઊભાં રહો.

સખિયો ભૂલાં છું ધણવેં આપણજી, અને વળી કીજે સામા રૂદન ।
કલહો કરો ભોમે પડોજી, કાં વિલભાઓ વદન ॥ ૧૩ ॥

તે કહેવા લાગી. હે સખીઓ ! આપણે બધાંએ ધણી મોટી ભૂલ કરી છે. અને વળી આપણે ધણી સમક્ષ રડી રહ્યાં છીએ. કલહ (કલેશ) કરતાં ભોય પર પડીને વ્યર્થ વિલાપ કરીને તમે

શા માટે તમારા વદનને તડપાવી રહ્યા છો ?

પીઉજ પધારયા પ્રભાતમાં, આપણા આવ્યાં છું અત્યારે ।
તે પણ તેડીને વાલે કાઢિયાં, નહીં તો નિસરતાં નહીં ક્યારે ॥ ૧૪ ॥

આપણી મોટી ભૂલ તો એ છે કે પ્રિયતમ પ્રભાતે જ વૃંદાવનમાં પધાર્યા છે અને આપણે અત્યારે (સંધ્યા સમયે) આવી પહોંચ્યાં છીએ અને તેમ વહાલાજીએ બંસીનાદ કરીને બોલાવી લીધાં તેથી આવ્યાં છીએ. નહિ તો આપણે તો આપણા ઘરની બહાર ક્યારેય નીકળતાં નહિ.

પાછલ આપણા કેમ રહું, જો હોય કાંઈ વાલપણા ।
કેમ ન ખીજે વાલૈયો, જ્યારે સેવા ભૂલ્યાં આપણા ॥ ૧૫ ॥

જો આપણા હૃદયમાં પ્રિયતમ પ્રત્યે નિષ્કપટ પ્રેમ હોત તો આપણે પાછળ શા માટે રહી જતાં ?
આપણે આપણું કર્તવ્ય (સેવા) ભૂલી ગયાં તો પછી પ્રિયતમ કેમ ન ખિજાય ?

વાલાજી કહેવું હોય તે કહેજો, કાંઈ અમને નિસંક ।
અમે તમ આગળ ઉભા છું, કાંઈ રખે આણો ઓસંક ॥ ૧૬ ॥

સખીઓ ફરીથી કહેવા લાગી - કે હે પ્રિયતમ ! આપ જે કંઈ કહેવું હોય તે નિઃસંકોચ કહો.
અમે આપની સમુખ ઉભાં જ છીએ. આપ કોઈ પણ પ્રકારની આશંકા રાખશો નહિ.

સખિયો તમ માટે હું એમ કહું, કાંઈ તમારા જતન ।
રખે કોય તમને વાંકું કહે, ત્યારે દુખ ધરસો તમે મન ॥ ૧૭ ॥

શ્રીકૃષ્ણજી કહે છે- હે સખીઓ ! તમારી રક્ષાને માટે જ હું આમ બોલી રહ્યો છું, કે તમને કોઈ ખોટું-ખરું ન સંભળાવે અન્યથા તમારા મનને આધાત પહોંચશે.

સખિયો તમે જેમ ધર ઉભાં મૂકિયાં, તેમ માણસ ન મૂકે કોય ।
એમ વ્યાકુળ થઈ કોઈ ન નિસરે, જો જ્યાન રૂદેમાં હોય ॥ ૧૮ ॥

હે સખીઓ ! તમે લોકોએ જેવી રીતે ઉભાં ધર મૂકી (ત્યજી) દીધાં એવું કાર્ય તો કોઈ સમજદાર વ્યક્તિ ન કરે. હૃદયમાં જો થોડો પણ વિવેક હોત તો આ પ્રકારે આકુળ વ્યાકુળ થઈને ધર છોડીને તમે નીકળી ન પડત.

સખિયો તમે પાછા વળો, અધખિણ મ લાવો વાર ।
મનડે તમારે દયા નહીં, ધેર ટળવળે છે બાલ ॥ ૧૯ ॥

તે હે સખીઓ ! તમે બધાં પોતપોતાને ધેર પાછાં જાઓ. એમાં ક્ષાણમાત્રનો પણ વિલંબ ન કરો.
ધેર તમારા નાના નાના બાળકો ટળવળે છે. શું તમારા મનમાં સહેજ પણ દયા નથી ?

એ ધરમ નહીં નારી તણોજી, હું કહું છું વારંવાર ।
હવે ધરડે તમારે સિધાવિએજી, ધેર વાટડી જીએ ભરતાર ॥ ૨૦ ॥

આવા પ્રકારનો વર્તાવ કરવો એ ખીઓનો ધર્મ નથી. એથી હું વારંવાર કહું છું કે હવે સીધાં પોત-પોતાને ધેર જાઓ, ધેર તમારા પતિ તમારી પ્રતીક્ષા કરતા હશે.

વાલૈયા હજી તમારે કહેવું છે, કે તમે કહીને રહ્યા એહે ।

ત સરવે અમે સાંભળ્યુંજી, તમે કહ્યું જુગતે જેહ ॥ ૨૧ ॥

એના પ્રત્યુત્તરમાં તામસી સખીઓએ કહ્યું - હે પ્રિયતમ ! હવે આપ કહી રહ્યા કે હજ આપે કંઈ વધુ કહેવાનું છે ? આપે જે કંઈ યુક્તિપૂર્વક કહ્યું તે અમેં બધાએ સાંભળી લીધું.

સખિયો હજ મારે કહેવું છે, તમે શ્રવણા દેજો ચિત ।

મરજાદા કેમ મૂકિએ, આપણ ચાલિએ કેમ અનિત ॥ ૨૨ ॥

પ્રિયતમ બોલ્યા, હે સખીઓ ! મારે હજ કેટલું વધારે પણ કહેવું છે. તમે બધાં નિષા અને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. આપણે આપણી મર્યાદા છોડીને અનીતના માર્ગ પર શા માટે ચાલવું જોઈએ ?

હવે વળી કહું તે સાંભળો, કાંઈ મોટું એક દ્રષ્ટાંત ।

વેદ પુરાણો જે કહ્યું, કાંઈ તેહનું તે કહું ત્રતાંત ॥ ૨૩ ॥

હે સખીઓ ! વળી તમને એક મોટું દ્રષ્ટાંત આપીને સમજાવું છું તે સાંભળો (પતિપ્રતા ધર્મના વિષયમાં) વેદો અને પુરાણોમાં જે કહ્યું છે તેનું વૃત્તાંત કહી સંભળાવું છું.

ભવરોગી હોય જનમનો, જો એહવો હોય ભરતાર ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, જો હોય કુલવંતી નાર ॥ ૨૪ ॥

પતિ જો જન્મથી જ આ ભવના (સાંસારિક) રોગોથી ગ્રસ્ત હોય તો પણ તેને છોડવો ન જોઈએ. આ કુલીન સ્વીનો ધર્મ કહ્યો છે.

જો પત હોય આંધળો, અને વળી જડ હોય અપાર ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, જો હોય કુલવંતી નાર ॥ ૨૫ ॥

પતિ જો જન્માંધ હોય અને વળી મહામૂર્ખ પણ હોય તો પણ તેને છોડવાનું કામ કુલીન સ્વી કરતી નથી.

જો પત હોય કોઢિયો, અને કલહો કરે અપાર ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, જો હોય કુલવંતી નાર ॥ ૨૬ ॥

પતિ જો કોઢિયો હોય અને હમેશાં ઝઘડા કર્યા કરતો હોય તો પણ તેને છોડવો નહિ જોઈએ. આ કુલીન સ્વીનું લક્ષણ છે.

જો પત હોય અભાગિયો, અને જનમ દલિદ્રી અપાર ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, જો હોય કુલવંતી નાર ॥ ૨૭ ॥

પતિ જો જન્મથી જ અત્યંત નિર્ધન અને ભાગ્યહીન હોય તો પણ કુલીન સ્વી એને છોડતી નથી.

જો પત હોય પાંગળો, બીજા અવગુણ હોય અપાર ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, જો હોય કુલવંતી નાર ॥ ૨૮ ॥

પતિ જો વિકલાંગ હોય અને એનામાં બીજા અપાર અવગુણ હોય તો પણ કુલીન સ્વી એને છોડી દેતી નથી.

ખોડ હોય ભરતારમાં, અને મૂરખ હોય અજાણ ।

તોહે તેને નવ મૂકવો, એમ કહે છે વેદ પુરાણ ॥ ૨૯ ॥

જો પુરુષ (પતિ)માં કોઈ ખોડ હોય તેમજ એ મૂર્ખ કે અબુધ હોય તો પણ કુલીન સ્વી એવા પતિને છોડતી નથી. આ પ્રમાણે વેદ-પુરાણ ઉપદેશ કરે છે.

તે માટે હું એમ કહું, જે નવ મૂકવો પત ।
તતભિષા તમે પાછાં વળો, જો રૂદે હોય કાંઈ મત ॥ ૩૦ ॥

હે સખીઓ ! આ બધું હું એટલા માટે કહી રહ્યો હું કે પતિનો ત્યાગ કરાય નહિ. જો તમારામાં થોડી પણ બુદ્ધિ હોય તો તમે આ જ ક્ષણો પાછાં વળી જાઓ.

હવે સાથ કહે અમે સાંભળ્યાં, કાંઈ તમારા વચન ।
હવે અમે કહું તે સાંભળો, કાંઈ દ્રઢ કરીને મન ॥ ૩૧ ॥

એના પ્રત્યુત્તરમાં સખીઓ કહે છે કે હે પ્રિયતમ! અમે આપનાં (ઉપદેશાત્મક) વચન સાંભળ્યાં.
હવે અમે કહીએ તે દ્રઢ મન કરી ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો.

પત તો વાલૈયો અમતણો, અમે ઓળખિયો નિરધાર ।
વેણ સાંભળતાં તમતણી, અમને બિષા નવ લાગી વાર ॥ ૩૨ ॥

હે પ્રિયતમ ! અમારા આત્માના પતિ તો આપ જ છો. આ વાસ્તવિકતાને અમે નિશ્ચિયપૂર્વક ઓળખી (સ્વીકારી) લીધી છે. તેથી આપની બંસીનો નાદ સાંભળતાં જ આપની પાસે પહોંચવામાં અમે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યો નથી.

અમે પીહર પખ નવ ઓળખ્યું, નવ જાણ્યું સાસર વેડ ।
એક જાણું મારો વાલૈયો, નવ મૂકું તેહની કેડ ॥ ૩૩ ॥

અમે પિયર પક્ષ (માતા પિતા) વગેરેને ઓળખતાં નથી કે નથી સાસરી પક્ષ (સાસુ-સસરા વગેરે સબંધીઓ)ને જાણતાં. અમે તો કેવળ એક અમારા પ્રિયતમ ધામધણીને જ જાણીએ છીએ અને હવે એમનો કેડો (પીઠો) છોડવાનાં નથી.

પત તો કેમે નવ મૂકવો, તમે આતિ ઘણું કહ્યું રે અપાર ।
તમે સાખ પુરાવી વેદની, ત્યારે કેમ મૂકું આધાર ॥ ૩૪ ॥

આપે અમને ઘણો ઉપદેશ આખ્યો કે પોતાના પતિને કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં છોડવો નહિ જોઈએ
અને વળી આપે આ સંદર્ભમાં વેદો અને પુરાણ શાખોની સાક્ષી પણ આપી. તો પછી હે પ્રાણાધાર ! હવે અમે આપને કેવી રીતે છોડી શકીએ ?

તમે કહ્યું પત નવ મૂકવો, જો અવગુણ હોય રે અપાર ।
તમે રે તમારે મોંહે કહ્યું, તમે ન્યા રે ક્રીધો નિરધાર ॥ ૩૫ ॥

આપે એ પણ કહ્યું કે પતિમાં અપાર અવગુણ હોય તો પણ એને કદાપિ છોડવો ન જોઈએ.
એ વચન તો આપે આપના શ્રીમુખે કહ્યું છે અને એ રીતે આપે અમારા પક્ષમાં યોગ્ય ન્યાય
પણ કરી દીધો છે.

અવગુણ પત નવ મૂકવો, તો ગુણ ધણી મૂકિએ કેમજી ।

તમમાં અવગુણ કિહાં છે, તમે કાં કહો અમને એમજી ॥ ૩૬ ॥

જો અવગુણી પતિને છોડી ન શકાય એવું શાખનું વચન હોય તો પછી સર્વગુણ સંપત્ત એવા આપ જેવા યોગ્ય સ્વામીને અમે કેવી રીતે છોડી શકીએ ? કહો, આપમાં એવા ક્યાં અવગુણ છે કે આપને છોડીને જવાનું અમને કહો છો.

એવા હલવા બોલ ન બોલિએ, હું વારું છું તમને ।

એ વચન કહેવા નવ ઘટે, કાંઈ એમ કહેવું અમને ॥ ૩૭ ॥

હે પ્રિયતમ ! આ પ્રકારની હળવી (અવળ) વાણી ના બોલો. અમે આપને મનાઈ કરીએ છીએ. અમને આવાં વચન આ વખતે લાગુ પડતાં નથી તેથી તે કહેવા યોગ્ય નથી.

અમે તો આવ્યાં આનંદ ભરે, કાંઈ તમસું રમવા રાતજી ।

એવા બોલ ન બોલિએ, અમને દુખ લાગે નિધાતજી ॥ ૩૮ ॥

અમે તો આનંદિત હૃદયે આપની સાથે રાતભર રાસલીલા વિહાર કરવા માટે આવ્યાં છીએ. આથી અમારા ઉત્સાહનો ભંગ કરનારાં આવાં વચન બોલશો નહિ. કેમકે એનાથી અમને આધાતજનક દુઃખ લાગે છે.

અમે કિહાં રે પાછાં વળી જાઈએ, અમને નથી બીજો કોઈ ઠામજી ।

કહોજી અવગુણ અમતણાં, તમે કાં કહો અમને એમજી ॥ ૩૯ ॥

હવે અમે પાછાં વળીને ક્યાં જઈએ ? આપનાં ચરણોને છોડતાં અન્યત્ર તો અમારે બીજો કોઈ આશ્રય (સ્થાન) નથી. જો અમારા કોઈ અવગુણ હોય તો કહો. અન્યથા આવા પ્રકારની વાતો આપ અમને કેમ કહો છો ?

અમે તમ વિના નવ ઓળખ્યું, બીજા સંસાર કેરા સૂલજી ।

ચરણે તમારે વાતૈયા, કાંઈ અમારા છે મૂલજી ॥ ૪૦ ॥

અમે આપના વિના બીજા કોઈને ઓળખતા નથી. અમારે માટે સંસારનો વ્યવહાર શૂળ જેવો બની ગયો છે. અમારો મૂળ સંબંધ આપનાં ચરણકમળો સાથે છે.

ફલ રોષ્યો આંબો તમતણો, વાડ કાંટા કુટંબ પાખલ ।

બીજો ઝાંપો રખોપું કરે, કાંઈ સ્યો રે સનમંધ તેસું ફલ ॥ ૪૧ ॥

ફળ આપનાર આંબો (અમારા આત્માએ) આપે રોષ્યો છે. કુટંબ-પરિવાર રૂપી કાંટાળી વાડ પણ આપે જ કરી છે. દ્વાર પર રક્ષક રૂપે અમારા પતિ અમારા શરીરની રક્ષા કરે છે, પરંતુ ફળ સાથે એને શો સંબંધ છે ? અર્થાત્ ફળરૂપી અમારા આત્મા પ્રત્યે તો કેવળ આપનો જ અધિકાર છે.

સખીઓ શ્રીકૃષ્ણને કહે છે કે જેમ આંબાની વાડી કરનાર બ્યક્ઝિટ એ આંબાવાડિયાને ફરતી કાંટાળી વાડ લગાવે, અને પ્રવેશદ્વાર પર રક્ષાને માટે ચોકીદાર રાખે છે, તેવી રીતે આપે અમારી (બ્રહ્માત્માઓની) સુરતા(બીજ) ને વ્રજવધૂઓ (ગોપીઓ)ના શરીર(વૃક્ષ)માં સ્થિર કરીને વાડની જેમજ (ફરતો) કુટંબ-પરિવાર બનાવી દીધો અને પહેરેદારના રૂપમાં પતિઓનાં શરીરરૂપી વૃક્ષોને રક્ષક બનાવ્યાં. હે સ્વામી ! હવે આપ જ બતાવો કે આંબાના ફળ (કેરી) રૂપ અમારા

આત્મિક પ્રેમના સ્વામી આપ છો કે અમારાં પરિવારજનો અને અમારા લૌકિક પતિ છે ? ફળની સાથે ચોકીદારનો શો સંબંધ છે ? બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો આંબા પર સ્વામીનો અધિકાર હોય છે માણી કે ચોકીદારનો નહિ. એવી રીતે અમારો મૂળ સંબંધ આપની સાથે છે અને આપ જ અમારા સ્વામી છો.]

ફૂલ ફૂલ્યાં જેમ વેલડી, તે તાં વિકસે સદા રે સનેહ ।
વધૂટે જ્યારે વેલથી, ત્યારે તતભિષા સૂકે તેહ ॥ ૪૨ ॥

જીવ અમારા તમ કને, કાંઈ ચરણે વળગાં એમ ।
ફૂલ તણી ગત જાણજો, તે અળગાં થાય કેમ ॥ ૪૩ ॥

જે રીતે લતાઓમાં ફૂલ લાગેલાં રહે છે જે હમેશાં સ્નેહરૂપી રસ ગ્રામ કરીને વિકસિત થયા કરે છે અને લતાથી અલગ થતાં (ખરી પડતા) તરત જ સુકાઈ જાય છે, તેવી રીતે અમારા આત્મા આપનાં ચરણકમલો સાથે ચોટેલા છે અને એ ફૂલોના જેવી જ અમારી દશાને જાણજો. તેથી અમે આપથી અલગ કેવી રીતે થઈએ ?

તેમ જીવ અમારા બાંધિયા, જેમ પડિયા માંહેં જાલ ।
ભિષા એક સામું નવ જોઉં, તો પિંડા પડે તતકાલ ॥ ૪૪ ॥

જેવી રીતે માછલી જળમાં ફસાઈ જાય છે તે રીતે અમારો આત્મા તમારાં ચરણોમાં જકડાયેલો છે. જો આપ ક્ષણમાત્ર માટે પણ અમારી સામે નહિ જુઓ તો અમારાં શરીર તુરંત છૂટી જશે.

જીવ અમારા ચરણે તમતણો, તે અલગાં થાય કેમ ।
જળ માંહેં જીવ જે રહે, કાંઈ મીન કેરા વલી જેમ ॥ ૪૫ ॥

અમારા આત્મા આપનાં ચરણોમાં સમર્પિત છે તો એ આપનાથી અલગ કેવી રીતે થઈ શકે ? જેવી રીતે માછલી જેવાં જળચર જલમાં જ રહે છે અને જલથી અલગ થતાંની સાથે જીવિત નથી રહી શકતાં એવી જ અમારી સ્થિતિ છે.

વાલા તમે અમસું એમ કાં કરો, અમે વચન સહ્યાં નવ જાય ।
ભિષા એક સામું નવ જોઉં, તો તરત અદ્રષ્ટ દેહ થાય ॥ ૪૬ ॥

હે ધણી ! આપ અમારી સાથે આવો બ્યવહાર કેમ કરો છો ? આપનાં વચનો અમારાથી સહન થઈ શકતાં નથી. જો આપ એક ક્ષણ પણ અમારી સામું નહિ જુઓ તો અમારાં શરીર પણ તત્કાળ છૂટી જશે.

નિખર અમારી આત્મા, અને નિઝુર અમારા મન ।
કઠણ એવાં તમતણાં, અમે તો રે સહ્યાં વચન ॥ ૪૭ ॥

અમારા આત્મા જડ થઈ ગયા છે અને અમારાં મન પણ નિષ્ઠુર (કઠોર) થઈ ગયાં છે. એથી અમે આપનાં આવાં કઠોર વચન પણ સહન કરી લીધાં.

અમ માંહેં કાંઈ અમપણું, જો હસે આ વાર ।
તો વચન એવાં તમતણાં, અમે નહીં સાંભળું નિરધાર ॥ ૪૮ ॥

જો અમારામાં થોડો પણ અહંકાર (અમપણું) હોત તો આપનાં આ પ્રકારના વચનો અમે અવશ્ય સાંભળ્યા નહોત.

સખીઓ મનમાં વચન વિચારિયાં, કંઈ પ્રેમ વાધ્યો અપાર ।
જોગમાયા અતિ જોર થઈ, કંઈ પાછી પડિયો તતકાલ ॥ ૪૯ ॥

સખીઓએ પોતાના મનથી (ઉપર્યુક્ત) વચનો પર વિચાર કર્યો તો તેમનો શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે ઉત્કર્ષ પ્રેમ ઊભરાઈ આવ્યો. એક બાજુ વિરહનું દુઃખ હતું તો બીજી બાજુ ધર્ષણો પ્રેમ હતો. એ બંને એકરૂપ થઈ ગયાં. એ વખતે જોગમાયાએ અધિક જોર કર્યું તેથી બધાં વ્યાકુળ થઈ ત્યાંને ત્યાં જ પડી ગયાં.

તતભિષણ વાલે ઉઠાડિયું, કંઈ આવીને લીધી અંગ ।
આનંદ અતિ વધારિયો, કંઈ સોકનો કીધો ભંગ ॥ ૫૦ ॥

આ રીતે (હર્ષ, શોક અને દુઃખને કારણે) વ્યાકુળ થઈને સખીઓ પડી ગઈ ત્યારે તત્કષણ શ્રીકૃષ્ણો આવીને તેમને ઉઠાવી ગણે લગાવી. પરિણામે આનંદ અને સ્નેહ એટલો તો વધી ગયો કે શોક અને દુઃખનું વાતાવરણ લુંગ થઈ ગયું.

વાલોજી કહે છે વાતડી, તમે સાંભળજો સહુ કોય ।
મેં જોયું તમારું પારખું, રખે લેસ માયાનો હોય ॥ ૫૧ ॥

પ્રિયતમે સખીઓને કહ્યું કે તમે બધાં મારી વાત સાંભળો. મેં તમારા હૃદયમાં માયાનો એક અંશ પણ ન રહે એ માટે આ પ્રકારનાં વચનો દ્વારા તમારી પરીક્ષા લીધી.

ઓસીકલ વચન વાલે કહ્યાં, કંઈ તે મેં ન કહેવાય ।
સુકળાએ નિરધારિયું છે, પણ તે મેં લઘ્યું ન જાય ॥ ૫૨ ॥

શ્રી પ્રાણનાથજી કહે છે કે - પ્રિયતમે આ વચનો જે ઋજુતા (નભ્રતા) અને અધીનતાથી કહ્યાં તે હું કહી શકતો નથી. શ્રી શુક્રદેવજીએ તો શ્રીમદ્ભાગવતમાં એનું વર્ણન ચોક્કસ કર્યું છે. પરંતુ એ શબ્દો મારાથી લઘ્યા જતા નથી.

એ વચન શ્રવણે સુણી, કંઈ મનડાં થયાં અતિ ભંગ ।
વાલા એમ તમે અમને કાં કહો, અમે નહીં રે ખમાય અંગ ॥ ૫૩ ॥

શ્રી કૃષ્ણનાં વિનભ્રતા ભરેલા શબ્દો સાંભળતાં જ સખીઓના મનોભાવ બદલાઈ ગયા અને તેઓ કહેવા લાગી - હે પ્રિયતમ! આપ અમારે માટે આવાં નભ્રતાભર્યા વચનો કેમ બોલી રહ્યાં છો ? અમે આ વચનો સહન કરી શકતાં નથી.

કલકલતી કંપમાન થૈયો, કંઈ તતભિષણ પડિયો તેહ ।
આવીને ઉછરંગો લીધિયો, કંઈ તરત વાધ્યો સનેહ ॥ ૫૪ ॥

આ પ્રમાણે કળકળતી (કળાટ કરતી) સખીઓ કંપવા લાગી અને ધરતી પર તત્કષણ ઢળી પડી. પ્રિયતમ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણો આવીને તેમને પ્રેમપૂર્વક ઉઠાવી હૃદય સાથે લગાવી દીધી, જેનાથી એમનામાં પ્રેમનો આવેગ તત્કષણ ઉછળવા લાગ્યો.

આંખડિએ આંસુ ઢાળિયાં, તમે કાં કરો ચિતનો ભંગ ।
આંસુડાં લોડાં તમતણાં, આપણા કરસું અતિ ધણો રંગ ॥ ૫૫ ॥

સખીઓની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. ત્યારે પ્રિયતમે કહ્યું, તમારા ચિતને બાકુળ કરીને શા માટે અધીર થઈ રહ્યાં છો ? હું તમારાં આંસુ લુછી લઉં છું. ત્યાર પછી આપણે બધાં મળી અત્યંત આનંદવિભોર બની રામત કરીશું.

સખી પૂરું મનોરથ તમતણાં, કાંઈ કરસું તે રંગ વિલાસ ।
કરવા રામત અતિ ધણી, મેં જોયું માયાનો પાસ ॥ ૫૬ ॥

હે સખીઓ ! હું તમારી મનોકામના પૂર્ણ કરીશ. આપણે બધાં આનંદના રંગે રંગાઈને રામત વિલાસ કરીશું. વિવિધ પ્રકારે રાસલીલાનો આનંદ અને તેનું સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે તમારા અંતકરણમાં માયાનો સંચાર છે કે નથી તેની મેં પરીક્ષા કરી લીધી.

સખીઓ વૃંદાવન દેખાડું તમને, ચાલો રંગ ભર રમિએ રાસ ।
વિવિધ પેરેની રામતો, આપણા કરસું માંહો માંહે હાસ ॥ ૫૭ ॥

હે સખીઓ ! હવે હું તમને વૃંદાવનની શોભા બતાવું છું. ચાલો, ત્યાં આપણે બધાં આનંદમળ થઈને રાસલીલા કરીશું. વિવિધ પ્રકારની પ્રેમભરી રામતો કરતાં કરતાં આપણે પરસ્પર હાસ્યવિનોદ કરીશું.

તમે પ્રાણપે મુને વાલિયો, જેમ કહો કરું હું તેમ ।
રખે કોય મનમાં દુખ કરો, કાંઈ તમે મારા જીવન ॥ ૫૮ ॥

હે સખીઓ ! તમે તો મને પ્રાણથી પણ પ્રિય છો. તેથી તમે જેમ કહેશો તેમ હું કરીશ. હવે તમે તમારા મનમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ખેદ કરશો નહિ. કેમ કે તમે તો બધાં મારાં પ્રાણ (જીવન) છો.

પ્રકરણ ૮ ચોપાઈ ૩૬૮

વૃંદાવન બતાવ્યું - રાગ ધન્યા

જીવન સખી વૃંદાવન રંગ જોઈએજી, જોઈએ અનેક રંગ અપાર ।
વિગતે વન દેખાડું તમને, મારા સુંદરસાથ આધાર ॥ ૧ ॥

શ્રી કૃષ્ણજી કહે છે કે હે મારી જીવન સખીઓ ! વૃંદાવનની સુંદરતા અને તેના અપાર રંગ-વૈવિધને જુઓ. મારા આધાર સ્વરૂપ સુંદરસાથને અખંડ વૃંદાવનની અનુપમ શોભાનું અવલોકન હું વિગતવાર કરાવું છું.

આંબા આંબલિયો ને આસોપાલવ, અંજીર ને અખોડ ।
અનનાસ ને આંબલિયો દીસે, ચારોલી ચંપા છોડ ॥ ૨ ॥

અહીં આંબો, આમલી, અશોક, અંજીર, અખરોટ, અનનાનાસ, આંબળાં, ચારોળી અને ચંપા વગેરેના છોડ શોભાયમાન છે.

સાગ સીસમ ને સેમળા સરગૂ, સરસ ને સોપારી ।

સૂર્ય સૂકૃત ને સાજડિયાં, અગર ઉંચો અતિ ભારી ॥ ૩ ॥

સાગ, સીસમ અને લીમડો, સરગવો, સરસડો (શિરીષ), સોપારી, સોંઝ (વરિયાળી), ચંદન, સાજડ (સાદડ) અને અગર (અગરા)નાં ઉંચાં વૃક્ષ જોવા મળે છે.

વડ પીપળ ને વાંસ વેકળા, બોલસરી ને વરણાં ।

કેવડી કેલ કપૂર કસુંખો, કેસર ઝાડ અતિ ઘણાં ॥ ૪ ॥

વડ, પીપળો, વાંસ, (વેકરા) બોરસલ્લી (બકુલ), વરણા, કેવડો, કેળ, કપૂર, લાખ, કેસર વગેરેનાં ઘણાં ઝાડ અત્યંત રમણીય છે.

મેંહદી નેવરી ને મલયાગર, દાડમી ડોર્ંગી દ્રાખ ।

બીયો બદામ ને બીલી બિજોરી, રૂદ્રાખ ને ભરાખ ॥ ૫ ॥

મેંદી, નેવરી (એક જાતની વેલ), મલયાગર (ચંદન) દાડમી, દોડી, દ્રાખ, (બીયો), બદામ, બીલી, બિજોરી, રૂદ્રાખ અને ભરાખ પણ અહીં શોભે છે.

પીપળી પારસ ને પારજાતક, સાલે ને સીસોટા ।

ફણસ તૂત ને તીન તેવરિયાં, તાડ છે અતિ મોટા ॥ ૬ ॥

પીપળ, પારસ (પારસ પીપળો), પારજાત, સાલ, સિસોટા, ફણસ, શેતૂર, ત્રેવર (દરિયાઈ વનસ્પતિ)નાં વૃક્ષો છે. તાડનાં વૃક્ષ ઘણાં ઉંચા દણિગોચર થાય છે.

રાયણ રોઈણ રામણ રાસણ, લિંબડા લિંબોઈ લવંગ ।

તજ તુલસી ને આદુ એલચી, વાલે અતિ સુગંધ ॥ ૭ ॥

રાયણ, રોઈ (રોહણી), રાસણ, લીમડો, લિંબોડી, લવંગ, તજ, તુલસી, આદુ, એલચી વગેરે અત્યંત સુગંધ આપી રહ્યાં છે.

કેવડો કાથો ને કપૂરકાચલી, ભરણી ને ભારંગી ।

સેવણ સેરડી સૂરણ સિગોટી, નાલિયેરી ને નારંગી ॥ ૮ ॥

કેવડો, કાથો, કપૂરકાચલી, ભરણી અને ભોરિંગણીનાં ઝાડ પણ છે. સવન, શેરડી, સૂરણ, સગોટી, નારિયેણ અને નારંગીનાં ઝાડ પણ શોભે છે.

અરણી ઉંમર બેહેડા દીસે, જાંબૂ ને વળી જાલ ।

ગૂંઢી ગૂંઢા ગુગળ ગંગોટી, ગહુંલા ને જિરમાલ ॥ ૯ ॥

અરણી, ઉમરો, બહેડાં, જાંબૂ અને જાળ, ગૂંઢી, ગૂંઢો, ગુગળ, ગંગોટી, ઘઉંલો અને ગરમાળો વગેરે વૃક્ષો પણ ત્યાં છે.

ઉંબરો અગથિયા ને આંબલિયો, અકલકરો અમૃતજી ।

કરમદી ને કગર-કરંજી, કદમ છે અદ્ભુતજી ॥ ૧૦ ॥

ઉમરડો, અગથિયો, આંબલી, અકલકરો, કરમદી, કગર, કરંજી, કદબ (કદમ) વગેરે અદ્ભુત વનસ્પતિ છે.

બૂંદ બકાન ને કોઈ કરપટા, નિગોડ ને વળી નેત્ર ।
મરી પાનરી ને વળી મરુઓ, અકોલ ને આક્સેત્ર ॥ ૧૧ ॥

બૂંદ, બકાન, કોહુ, કરપટા, નિગોડ અને નેતર, મરી, પાનરી, મરુઓ, અકોલ, આક્સેત્ર,
જેવાં વૃક્ષ પણ શોભાયમાન છે.

કુમલકંકદી ને ઝાડચીભડી, બોરડી ને વળી બહેડા ।
હિરવણ હીમજ હરડે મોટી, મોહોલા ને વળી મહૂડા ॥ ૧૨ ॥

કમળકાકડી, ઝાડ ચીભડી, પપૈયુ, બોરડી, બહેડાં, હિરવણી, હીમજ, મોટી હરડે, મોહોલા
અને મહૂડાની શોભા જુઓ.

ધામણાં ધાવડી ને વરીઆળી, સફલજલ ભોજ પત્ર ।
ખસખસ ફૂલ દીસે એક જુગતે, છોત્રા ઉપર છત્ર ॥ ૧૩ ॥

ધામણા, ધાવડી, વરિયાળી, સફરજન, ભોજપત્ર એ વનસ્પતિ અને ખસખસ, આદિનાં ફૂલ
વિશિષ્ટ પ્રકારની શોભા આપે છે અને એમ પ્રતીત થાય છે કે જાણે છોતરાં ઉપર જાણે છત્ર
શોભાયમાન છે.

માયા મસ્તકી ને વરસ બડબોહોની, સકરકંદ સંદેસર ।
કરોડ ભરોડ ને પલાસી, અકથ ને આક સુંદર ॥ ૧૪ ॥

માયું, મસ્તગી, વરછડા, (વરસડા) વડ (એકજાત), સકરકંદ, સંદેસર તથા કેરડો, ભરૂડ,
પલાશ, (ખાખરો) આકડો અને અસોદર સુંદરતાને વધારી રહ્યા છે.

ટેવરુ કુંદર ને કંબોઈ, કંકસી ને કલુંબ ।
ખેજડ ખજૂરી ને ખાખર દીસે, કેસુ તણી અતિ લુંબ ॥ ૧૫ ॥

ટીબર, કુંદર, કંબોઈ, કંકસી અને કલુંબ, ખેજડો, ખજૂરી અને ખાખરા દીસે છે અને કેસુડાની
ઘણી લાંબી લાંબી લૂમો પણ દીસે છે.

પરવતી પરવાલી ને પાડર, પાન વેલ અતિ સાર ।
આલ અકોલ ને બેર ઉપલેટા, દુધેલા ને દેવદાર ॥ ૧૬ ॥

પરવતી, પરવાળી, પાટલ એ વૃક્ષ છે જેના પર ખાવાનાં પાનની વેલો શોભે છે. આલ (સુરંજ)
અકોલ, ઉપલેટ, દુધેલા અને દેવદારની શોભા અતિ રમણીય છે.

ચંબેલી ને ચણી ચણોઠી, ચંદ્રવંસી ચોલી ને ચીભડી ।
ગલકી ને ગિસોટી ગોટા, ગુલબાંસ ને ગુલપરી ॥ ૧૭ ॥

ચમેલી, ચણી, ચણોઠી (ગુંજા), ચંદ્રવંશી, ચોલી, ચીભડી, ગલકી, ગિસોટી (ઘિસોડાં), ગોટા,
ગુલબાંસ અને ગુલપરીના વેલા તો જુઓ.

જાઈ જૂઈ ને જાસૂ જાયફલ, જાય ને જાવંતી ।
સુરજવંસી ને સણગોટી, સૂઆ ને સેવંતી ॥ ૧૮ ॥

જાઈ, જૂઈ, જાસૂં, જાયફળ, જાય (અન્ય પ્રકાર) અને જાવંતી, સુરજવંશી, (સુરજવસી)

શાણગોટી, સુવા અને સેવંત્રી વગેરે ફૂલજાડની શોભા અનુપમ છે.

કોહલી કાલંગી ને કારેલી, તુંબડી ને તડબૂચી ।
કોઠવડી ને ચણક ચીભડી, ટીંડૂરી ને ખડબૂચી ॥ ૧૮ ॥

કોહોળું, કાળંગડી, કારેલી, તુંબડી, તરબૂચી, કોઠમડી, ચણક ચીભડી, ટીંડોરી, ખડબૂચી,
(ટેટી)ના વેલાઓને નિહાળો.

ગુલાબી ને કફી ડોલરિઆં, દુષેલી ને દોફારી ।
કુમલ ફૂલ ને કનીઅલ કેતકી, મોગરેમાં જરમરી ॥ ૨૦ ॥

ગુલાબ, કફી, ડોલર, દુષેલી, દાફોરી, કમળફૂલ, કરેણ, કેતકી અને મોગરામાં જરમરી અને
સુંદર ફૂલોની શોભા ફેલાઈ છે.

(જામનગરમાં એ વખતે ડોલર (મોગરો) અને ગુલાબ અત્યંત પ્રયાલિત અને વિપુલ પ્રમાણમાં
પ્રાપ્ત થતાં ફૂલ હતાં.)

ઓલિયા વાલોલિયા ને પરવાલિયા, ઈસક ફાગ વેલ સાર ।
આરિયા તો અતિ ઉત્તમ દીસે, જાણે કલંગે રંગ પ્રતકાલ ॥ ૨૧ ॥

ઓળિયા, વાલોળ, પરવળ, ઈસક (ઈસપ) ફાંગ, એ બધી વેલો ઘણી સુંદર છે. આરિયાં,
(ચીભડાં) ઘણાં જ ઉત્તમ દીસે છે. જાણે પ્રાતઃકાળ આછા લાલ રંગથી કલંગ (કાલિંગડા)ના
ફૂલ ભીલી રહ્યાં છે.

સેહેઝ પાંખડીનો દમણો દીસે, સોવરણ ફૂલી મકરંદ ।
વન સિંધગાર ક્રીધો વેલડિઓ, જુજવી જુગતનાં રંગ ॥ ૨૨ ॥

સહેઝ પાંખડી ધરાવતો દમણો (નાગ દમણો) દીસે છે. એ ફૂલ પર સ્વાર્થીમ રંગનો મકરંદ
(ભમરો) સુંદર લાગે છે. વેલો અને વૃક્ષોએ મળીને જાણે વનપ્રદેશને શાણગારથી ભરી દીધો
છે અને ભાતભાતના રંગો મનોહારી છે.

સાક ફુલ અંન અનેક વિધનાં, કંદમૂળ માંહેં સાર ।
સારા સ્વાદ જુજવી જુગતનાં, વન ફણિયાં રે અપાર ॥ ૨૩ ॥

અનેક પ્રકારનાં શાક, ફળ અને અનાજ જોવા મળે છે. શ્રેષ્ઠ પ્રકારનાં કંદમૂળ પણ ત્યાં છે. એ
બધાંના સ્વાદ બિન્ન બિન્ન પ્રકારનાં છે. આમ વૃદ્ધાવનમાં અનેક પ્રકારની વનસ્પતિ, ફૂલ વગેરે
ફૂલ્યાં ફાલ્યાં છે.

વન ઉપર વેલડિઓ ચઢિયોં, જો જો તે આ નિરુંજ ।
મંદરના જેમ જુગતે દીસે, માંહેં અનેક વિધનાં રંગ ॥ ૨૪ ॥

વૃક્ષો પર વેલો (લતાઓ) લપટાઈ છે. હે સખીઓ ! એના દ્વારા રચાયેલી, નિરુંજોને તમે જુઓ.
કોઈ કુશળ કલાકાર દ્વારા ખૂબ યુક્તિપૂર્વક નિર્મિત મંદિર જેવી રચના દીસે છે અને એમાં રંગોની
વિવિધતા અને કલા સૌંદર્ય જોવા મળે છે.

ત્રધ આડી તરવરની ડાળો, જુગતે વન કુલંભ ।

ભોમ ઉપર ઊભા ફલ લીજે, કેટલી કહું એહ સનંધ ॥ ૨૫ ॥

વૃક્ષોની ડાળીઓ એટલી તો વધી ગઈ છે કે તે ભૂમિને ચૂમે છે. વૃક્ષોનો ફેલાવો ચારે તરફ થયો છે. તેમની ડાળીઓ એટલી તો જૂકેલી છે કે ભૂમિ પર ઊભાં રહીને પોતાની રૂચિ અનુસારનાં ફળ તોડી શકાય છે. આ પ્રકારે શ્રીવૃદ્ધાવનની શોભાનું કેટલું વર્ણન કરું ?

બીજ વિધ વિધની વનસપતી મોરી, કેટલાં લગીં તેનાં નામ ।

જમુનાજીના ત્રટ ઘણું રૂડા, રૂડા મોહોલ બેસવાનાં ઠામ ॥ ૨૬ ॥

અન્ય પણ કેટલાય પ્રકારની વનસપતિ પલ્લવિત થઈ છે. એ વૃક્ષોનાં નામ હું ક્યાં સુધી ગણાતું ? જમુનાજીનો તટ અત્યંત સુંદર અને મનમોહક છે. બેસવા માટે અહીં સુંદર સ્થાન અને નિવાસગૃહ પણ છે.

બેહુ કાંઠે વનસપતી દીસે, ઝલૂવે ઉપર જલ ।

નેહેચલ રંગ સદા વિધવિધનાં, એ વન છે અવિચલ ॥ ૨૭ ॥

જમુનાજીના બંને કિનારે વૃક્ષોની હારમાળા ઊભી છે. એમની ડાળીઓ, પાન, ઝૂલ વગેરે જમુનાજીના જળ પર જૂમી રહ્યાં છે. આ વૃક્ષોનાં રંગ અવિચળ અને વૈવિધ્યપૂર્ણ છે. આ વન સદાય યથાસ્થિત અર્થાત અવિચળ રહે છે.

કાંઠે જલ ઉપર વેલાડિયો, તેમાં રંગ અનેક ।

ઝૂલડે જલ છાણું છે જુગતે, વિધ વિધનાં વિસેક ॥ ૨૮ ॥

કિનારાના જળ પર લતાઓ છવાયેલી છે. એમાં અનેક પ્રકારના રંગોની શોભા ઊભરી છે. વિવિધ ઝૂલો જળ પર પૂરેપૂરાં છવાઈ ગયાં છે એ તેની વિશેષતા છે.

જમુનાજીના જળ જોરાવર, મધ્ય વહે છે નીર ।

વહેતાં જળ વળો રે ખજૂરિઆ, દરપણ રંગ જાણો ખીર ॥ ૨૯ ॥

શ્રીયમુનાજીનું જળ દૂતગતિએ વહે છે. એમાં વચ્ચેનો પ્રવાહ તીવ્ર ગતિએ છે. વહેતા જળમાં વમળ થાય છે ને નિર્મળ જળ જાણો દૂધ જેવું દીસે છે.

વૃદ્ધાવન ઝૂલ્યું બહુ ઝૂલડે, સોભા ધરે અપાર ।

વન ફળ ઉત્તમ અતિ ઘણાં ઊંચાં, કુસમ તણાં બહેકાર ॥ ૩૦ ॥

વૃદ્ધાવનમાં અનેક પ્રકારનાં ઝૂલ ખીલેલાં છે. તેમની શોભાઅપાર છે. વનફળ પણ ખૂબ ઉચ્ચ કોટિનાં છે. ઝૂલોની મહેક વનમાં ચારે તરફ ફેલાઈ રહી છે.

રેત સેત સોભા ધરે, વૃદ્ધાવન મંજાર ।

સકલ કલાનો ચંદ્રમા, તેજ ધરા ધરે અપાર ॥ ૩૧ ॥

વૃદ્ધાવનની મધ્યમાં રેતી સરેર વસ્ત્ર ધારણ કરે છે. ચંદ્ર સોળ કળાઓને લઈને વૃદ્ધાવનની ધરતી પર ચમકે છે. જેના કારણે પૃથ્વી અધિક માત્રામાં ચમકી રહી છે.

ગુંજે ભમરા સ્વર કોયલના, ઘૂમે કપોત ચકોર ।

સૂડા બપૈયા ને વળી તિમરા, રમે તે વાંદર મોર ॥ ૩૨ ॥

ભમરાનો ગુજરાવ અને કોયલનો સ્વર ગુંજુ રહ્યાં છે. કબૂતર અને ચકોર પક્ષી કિનારા પર આનંદપૂર્વક ઘૂમી રહ્યાં છે. પોપટ, બપૈયા અને વળી તમરાં પોત પોતાની મસ્તીમાં કૂંજે છે. વાનર અને મધુર ચારે તરફ કીડામજન છે.

માંહેં તે મૃગ કસ્તૂરિયા, પ્રેમલ કરે અપાર ।
બીજાં અનેક વિધનાં પસુ પંખી, તે રમે રામત અતિ સાર ॥ ૩૩ ॥

કસ્તૂરીમૃગ વનમાં ઘૂમી રહ્યા છે. તેમની નાભિમાંથી નીકળતી સુંગધ ચારે તરફ પ્રસરી રહી છે. બીજાં પણ અનેક પ્રકારનાં પશુપક્ષી આનંદપૂર્વક મનમોહક કીડાઓ કરી રહ્યાં છે.

છૂટક થડ ને ધાટી છાયા, રમવાનાં ઠામ અતિ સાર ।
ઈન્દ્રાવતી બાઈ અતિ ઉછરંગે, આયત કરે અપાર ॥ ૩૪ ॥

વૃક્ષોનાં થડ છૂટક (અલગ) છે પરંતુ છાયા સધન છે. રમવા માટેનાં આ સ્થાન અતિ ઉત્તમ છે. ઈન્દ્રાવતી સખી પણ ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસપૂર્વક રાસલીલા જેલવા અતિ ઈચ્છુક છે.

આરોગ્યાં વનફળ સ્વાદે, જળ જમુના ત્રટ સાર ।
વૃંદાવન વાલે જુગતે દેખાડિયું, આગળ રહી આધાર ॥ ૩૫ ॥

સહુએ અનેક પ્રકારનાં મધુર ફળ ખાધાં અને જમના તટે જળપાન પણ કર્યું. આમ પ્રિયતમ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ આગળ રહીને સખીઓને સમગ્ર વૃંદાવનની શોભા દેખાડી.

એહ સરુપને એહ વૃંદાવન, એ જમુના ત્રટ સાર ।
ધરથી તીત બ્રહ્માંડથી અળગો, તે તારતમે કીધો નિરધાર ॥ ૩૬ ॥

શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ અને સખીઓનું આ દિવ્ય સ્વરૂપ, આ અંદ વૃંદાવન તથા જમનાજીનો આ તટ અતિ ઉત્તમ છે. યોગમાયા રચિત આ રાસમંડલનું સ્થાન પરમધામથી આ બાજુ અને કાલમાયાના બ્રહ્માંડથી બિન્ન (અળગો) છે. એનું સ્પર્શીકરણ નિશ્ચિતપણે તારતમ જ્ઞાન દ્વારા જ થયું છે.

પ્રકરણ ૧૦ ચોપાઈ ૪૦૫

રામત પહેલી - રાગ કાલરો

વાલે વેશ લીધો રલિયામણો, કાંઈ કરસું રંગ વિલાસ ॥
આયત છે કાંઈ અતિ ધણી, વાલો પૂરસે આપણી આસ ॥
સખી રે હમચડી ॥ ૧ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ સુંદર વેશ ધારણ કર્યો છે. હવે અમે એમની સાથે આનંદ વિલાસ કરીશું. વાલાજી સાથે રામત રમવાની અમને ઉત્કટ ઈચ્છા છે, આપણી આ આશાને તેઓ પૂર્ણ કરશે. બધી સખીઓ તાનમાં (મસ્તીમાં) આવી ગઈ છે.

વૃંદાવન તો જુગતે જોયું, સ્યામ સ્યામાજી સાથ ।
રામત કરસું નવ નવી, કાંઈ રંગ ભર રમસું રાસ ॥ ૨ ॥

હે સખી ! આપણે શ્રીશ્યામ અને શ્યામાજી સાથે સમસ્ત વૃંદાવનની શોભાને સરસ રીતે જોઈ.

હવે આપણે નવનવી (અનેક પ્રકારની) રામતો કરીશું અને હૃદયમાં ઉલ્લાસ ભરીને રાસ રમીશું.

સખી માંહો માંહેં વાત કરે, આજ અમે થયાં રલિયાત ।

વેષ નિરખીને નેત્ર ઠરે, આજ કરસું રામત નિધાત ॥ ૩ ॥

સખીઓ પરસ્પર વાતો કરે છે કે આજે આપણાં અહોભાગ્ય છે કે આપણને આટલી પ્રસંગતા પ્રાપ્ત થઈ છે. પ્રિયતમનો અલૌકિક વેશ નીરખી આપણાં નયનોને ઠંડક થઈ. આજે ચોક્કસ જ પ્રિયતમ સાથે પ્રેમાનંદ લીલા કરીશું.

વેષ નવાનો વાઘો પેહેર્યો, તેડયાં વૃંદાવન ।

મસ્તક મુક્ટ સોહામણો, વેષ લ્યાવ્યા અનુપમ ॥ ૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણે (યોગમાયાનાં વખ્તોનો) નવીન વેશ ધારણ કર્યો અને આપણને બંસીનાં કરી વૃંદાવનમાં બોલાવ્યાં. એમના મસ્તકે મુક્ટ અતિ શોભે છે. એમણે અનુપમ વેશ ધારણ કર્યો છે.

ભલી ભાંતનાં ભૂષણ પહેરયાં, વેણ રસાલ જ વાય ।

સાથ સકલમાં આવીને ઊભો, કરસું રામત ઉછાય ॥ ૫ ॥

પ્રિયતમે સુંદર કલાત્મક આભૂષણો ધારણ કર્યો છે. તેઓ મનમોહક રસપૂર્ણ સુમધુર બંસી બજાવી રહ્યા છે. સમગ્ર સુંદરસાથ આવીને ઊભો છે. હવે બધાં મળીને ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસપૂર્વક રામત કરીશું.

તેવાં ભૂષણ ને તેવો વાઘો, નટવરનો લીધો વેષ ।

ધણાં દિવસ રામત કીધી, પણ આજ થાસે વસેષ ॥ ૬ ॥

જેવાં આભૂષણ છે એવાં જ વખ્ત પણ સુંદર છે. પ્રિયતમે નટવરનો વેશ ધારણ કર્યો છે. આમ તો વ્રજમાં એમણે ધણા દિવસ પ્રેમભરી લીલાઓ કરી છે, પરંતુ આજની આ લીલા તો વિશેષ પ્રકારની થશે.

રાસ રમવાને વાલેજ અમારે, આજ કીધો ઉછરંગ ।

નયણો જોઈ જોઈ નેહ ઉપજાવે, વારી જાઉં મુખારને વિંદ ॥ ૭ ॥

રાસલીલા માટે આપણા પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ અતિ ઉત્સુક છે. તેઓ આપણી તરફ દણ્ણપાત કરીને આપણા હૃદયમાં સ્નેહ ઉત્પત્ત કરાવે છે. એમના મુખકમળની શોભા જોઈને આપણે સધળું તેમના પર ન્યોધાવર કરીએ છીએ.

સખી ઈન્દ્રાવતી એમ કહે, ચાલો જૈએ વાલાજીને પાસ ।

કંઠ વલાઈ મારા વાલાજી સંગે, કીજે રંગ વિલાસ ॥ ૮ ॥

સખી ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આપણે બધી સખીઓ પ્રિયતમ પાસે જઈએ અને એમને ભેટીને આનંદવિલાસ કરીએ.

એવી વાત સાંભળતાં વાલેજ અમારે, આવીને ગ્રહી મારી બાંહેં ।

કહો સખી પહેલી રામત કેહી કીજે, જે હોય તમારા ચિત માંહેં ॥ ૮ ॥

એટલું સાંભળતાં તો પ્રિયતમે આવીને મારો હાથ પકડી લીધો અને કહેવા લાગ્યા કે હે સખીઓ ! હવે સર્વ પ્રથમ કઈ રામત કરીશું ? તમારા મનમાં જે હોય તે કહો.

સખી મનોરથ હોય તે કહેજો, રખે આણો ઓસંક ।
જેમ કહો તેમ ક્રીજિએ, આજ કરસું રામત નિસંક ॥ ૧૦ ॥

હે સખીઓ ! તમારી જે મનોકામના હોય તે નિઃસંકોચ કહો. તમે જે પણ કહેશો તે રામત આજે નિઃશંક કરીશું જ.

પૂરું મનોરથ તમતણાં, કરાર થાય જીવ જેમ ।
સખી જીવન મારા જીવ તમે છો, કહો કરું હું તેમ ॥ ૧૧ ॥

જેથી તમારા આત્માને પરમ પ્રસંગતા થાય એવી રીતે હું તમારા સહુના મનોરથ પૂર્ણ કરીશ. હે બ્રહ્માત્માઓ ! તમે જ બધા મારા જીવનના આધાર છો. તેથી તમે જે કહેશો તે જ હું કરીશ.

રાસની રામત અતિ ઘણી, અનેક છે અપાર ।
સધળી રામત સંભારીને, અમને રમાડો આધાર ॥ ૧૨ ॥

ત્યારે સખીઓ એના પ્રત્યુત્તરમાં કહે છે કે - રાસની લીલાઓ તો અસંખ્ય અને અપરિમિત છે. આથી હે ઘણી ! બધી લીલાઓને યાદ કરીને અમને એ લીલાઓ રમાડો.

અમે રંગ ભર રમવા આવિયાં, કાંઈ કરવા વિનોદ હાંસ ।
ઉતકંઠા અમને ઘણી, તમે પૂરો સકલની આસ ॥ ૧૩ ॥

અમે બધાં ઉત્સાહપૂર્વક આપની સાથે આનંદ વિનોદ કરવા અને રામત કરવા આવ્યાં છીએ. અમારા હંદ્યમાં અદ્ભુત ઉતકંઠા છે. આપ અમારી બધાની ઈચ્છાઓ (આકંશાઓ) પૂર્ણ કરો.

અમે અવસર દેખી ઉલાસિયોં, કાંઈ અંગડે અતિ ઉમંગ ।
કહે ઈન્દ્રાવતી અમને, તમે સહુને રમાડો સંગ ॥ ૧૪ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આ વખતે વૃંદાવનની અનુપમ છટા અને સુંદરતા જોઈને આપણા અંગ-પ્રત્યંગમાં ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસ છવાયા છે. આથી હે પ્રિયતમ ! આપ અમને સહુને એક સાથે તમારી સંગે રાસ લીલા કરાવો.

પ્રકરણ ૧૧ ચોપાઈ ૪૧૮

ચરચરી

મારે વાલૈએ કરી ઉમંગ, સખી સરવે તેરી સંગ ।
રમાડે નવ નવે રંગ, અદ્ભુત લીલા આજ રી ॥ ૧ ॥

આપણા પ્રિયતમે સહુ સખીઓને હર્ષપૂર્વક એક સાથે બોલાવી છે. નવી- નવી લીલાઓ દ્વારા ભજનાનંદનો અનુભવ કરાવે છે. આજની લીલા વાસ્તવમાં અત્યંત અદ્ભુત છે.

સખ્યો મલી સંઘાત, સોમિત ચાંદની રાત ।
તેજ ભૂષણ અખ્યાત, મીઠે સ્વરે બાજ રી ॥ ૨ ॥

બધી સખીઓ એકત્ર થઈ. ચાંદની રાત શોભાયમાન છે. સખીઓએ પહેરેલાં આભૂષણોનું તેજ અપાર છે. એમાંથી મધુર સ્વર નીકળી રહ્યા છે.

જોતાં જોત વૃંદાવન, અંગે રંગ ઉત્પન ।
સામગ્રી સખી જીવન, નવલો સરવે સાજ રી ॥ ૩ ॥

વૃંદાવનની તેજોમય જ્યોતિ નીરખીને અંગ-પ્રત્યંગ આનંદના રંગે રંગાઈ ગયાં છે. વૃંદાવનની સમગ્ર સામગ્રીએ નવલો સાજ (શાણગાર) સજ્યો છે.

અંગે સહુ અલબેલ, કરે રે રંગનાં રેલ ।
વિલાસ વિનોદ હાંસ બેલ, લોપી રમે લાજ રી ॥ ૪ ॥

પ્રત્યેક સખીના અંગમાં પ્રેમપૂર્વ ઉન્માદ છવાયો છે અને એ રંગમાં જ મસ્ત છે. વિનોદ અને વિલાસની સાથોસાથ તેઓ મર્યાદા છોડીને રામત રમી રહી છે.

વચે વચે વાય વેણ, રંગ રસ ભિણ ભિણ ।
ઉપજાવે અતિ ઘણા, પૂરવા પૂરણ કાજ રી ॥ ૫ ॥

વચ્ચે-વચ્ચે પ્રિયતમ બંસી પણ બજાવે છે, જેને લઈને પ્રત્યેક ક્ષણમાં આનંદનો પ્રવાહ વહેવા લાગે છે. સખીઓની ઈચ્છા પૂરી કરવા માટે તેઓ વિવિધ પ્રકારે પ્રેમ ઉત્પન્ન કરી પ્રત્યેક ક્ષણને રંગ અને રસિકતાથી ભરી દે છે.

રમવું ઉનમદ પણો, વાલાજુસું રંગ ઘણો ।
કર કંઠ ધણી તણો, વિલસું સંગે રાજ રી ॥ ૬ ॥

બધી સખીઓ ઉન્મત બનીને પ્રિયતમ સાથે અત્યધિક આનંદપૂર્વક રમી રહી છે. ધણીના કંઠમાં હાથ પરોવીને તેઓ શ્રી રાજજી સંગે વિલાસ કરી રહી છે.

વાણી તો બોલે મધુર, કરસું ગ્રહી અધુર ।
પિએ વાલો ભરપૂર, રાખી હૈડા માંજ રી ॥ ૭ ॥

પ્રિયતમ શ્યામસુંદર મધુર વચન બોલે છે. ક્યારેક ક્યારેક કરથી અધરને ગ્રહણ કરે છે અને હૈયા સાથે ચાંપી અધરામૃતનું પાન કરે છે.

રમતી ઈંદ્રાવતી, ઘાતો ઘણી લ્યાવતી ।
વાલૈયા મન ભાવતી, મુખમાં મરજાદ રી ॥ ૮ ॥

ઇન્દ્રાવતી અનેક પ્રકારના દાવપેચ અજમાવીને રાસની રામત રમે છે. પ્રિયતમને ઈન્દ્રાવતીનો અક્ષુણણ (અટૂટ) પ્રેમ ઘણો ગમે છે. એમના મુખકમળ પર મર્યાદા (લજજા અને સંકોચ)ની જલક દર્શિગોચર થાય છે. (આમ પ્રિયતમ ઉત્સાહપૂર્વક સહુને રામત રમાડી રહ્યા છે.)

પ્રકરણ ૧૨ યોપાઈ ૪૨૭

રાગ ધન્યાસરી

વાલૈયો રમાડે રે, અમને નવ નવે રંગ ।
જેમ જેમ રમિએ રે, તેમ તેમ વાધે રે ઉમંગ ॥ ૧ ॥

પ્રિયતમ અમને રંગભર નવી નવી રામતો રમાડે છે. રામતો રમવામાં જેમ જેમ ગતિની તીવ્રતા વધતી જાય છે તેમ તેમ પ્રેમનાં તરંગો પણ ઊંચે ઊંચળી રહ્યાં છે.

સકલ મણિયો રે સાથ, સોભે વાલૈયા સંઘાત ।
જાણિએ ઉદ્યો પ્રભાત, તિમર ભાજિયો રાત, સોહે વૃંદાવન ॥ ૨ ॥

બધી સખીઓનો સમૂહ પ્રિયતમ સાથે એવો તો આભાપૂર્ણ શોભે છે કે જાણે ચાત્રિનો અંધકાર દૂર થઈ ગયો હોય અને સખીઓ તથા શ્રી કૃષ્ણની જાજવત્યમાન પ્રભાને કારણે પ્રાતઃકાળ થઈ ચૂક્યો હોય એમ લાગે છે. આમ વૃંદાવન અત્યંત રમણીય બની ગયું છે.

ભૂષણ જલહલકરા, નંગ તો તેજ અપાર ।
જોત તો અતિ આકાર, વસ્તર સોહે સિંધગાર, મોહે વાલો મન ॥ ૩ ॥

સહુનાં આભૂષણ તેજોમય પ્રકાશથી ઝળહળી રહ્યાં છે. એ આભૂષણોમાં જરૂરાં નંગોનું તેજ પણ અપરિમિત છે. બ્રહ્માત્માઓ અને શ્રીકૃષ્ણાનું દિવ્ય સ્વરૂપ અત્યંત તેજોમય છે. એવી રીતે વખ્ત અને શાણગાર પણ પોતાની તેજોમયી દીપિને કારણે અત્યંત શોભે છે અને આ બધાંથી પ્રિયતમના મનને મોહિત કરે છે.

સિંધગાર સરવે સોહે, વાલોજી ખંત કરી જુએ ।
જાણિએ મૂળગાં રે હોય, તારતમ વિના નવ કોય, જાણો એહ ધન ॥ ૪ ॥

સહુના શાણગાર અતિ શોભાપૂર્ણ છે. પ્રિયતમ પણ એમને ઉત્સુકતા પૂર્વક જોઈ રહ્યા છે. માનો મૂળ (પરમધામ)થી જ આ પ્રેમસંબંધ છે પરંતુ તારતમ જ્ઞાન વગર કોઈ પણ આ અખંડ નિષિ (બ્રહ્માત્માઓ તથા શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમ સંબંધ)ને જાણી શકતું નથી.

વાલોજી અતિ ઉલાસ, મન માંહે રહિયાત ।
પૂરવા સુંદરીની આસ, મરકલડે કરે હાંસ, ઉલટ ઉત્પન ॥ ૫ ॥

પ્રિયતમ શ્યામસુંદર અતિ પ્રસંગતાથી ઉલ્લાસિત થઈ રહ્યા છે. સખીઓની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે મરક મરક હસીને તેમના ઉમંગમાં વૃદ્ધિ કરે છે અને પ્રેમ તીવ્રતાથી વધે છે.

સુખ તો વાલાજીને સંગ, અરધાંગ લિએ રે અંગો ।
જુવતી કરતી જંગ, રમે નવ નવે રંગ, ધણું જસંન ॥ ૬ ॥

અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ તો પ્રિયતમના સંગમાં રહેવામાં જ છે. શ્યામાજી અર્ધાંગની રૂપે પ્રિયતમ શ્યામસુંદરનું સુખ પામી રહ્યાં છે. સખીઓ અવનવા રાગ-રંગ રમતી રમતી પ્રેમની લડાઈ લડી રહી છે. એવું લાગે છે કે જાણે કોઈ મોટો ઉત્સવ થઈ રહ્યો છે.

સુંદરી વલ્લભ બંને, કરે ઈચ્છા મન ગમે ।
રીસ તો કોય ના ખમે, નીચ તો ભાખે ના નમે, બોલે બલ તન ॥ ૭ ॥

સુંદર સખીઓ અને વલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ બંને પોતાની ઈચ્છાનુસાર લીલા કરે છે. કોઈ કોઈની રીસ (રોષ) સહન કરતું નથી. કોઈ કોઈને કોઈ બાબતમાં નમતું જોખતું (મચક આપતું) નથી.

સહુ મધુર ગીતો દ્વારા રાસલીલાનો આનંદ લઈ રહ્યાં છે.

ચાલતી ચતુરા રે ચાલ, મુખ તો અતિ મછરાલ ।
સોહંતી કટ લંકાલ, ચઠતી જાણો ઘંટાલ, પ્રેમ કામ સિંધ ॥ ૮ ॥

બધી સખીઓ ચાતુર્યપૂર્ણ મસ્તીની ચાલે ચાલી રહી છે. તેમનાં મુખકમળ પ્રેમની મદપૂર્ણ લાલિમાને કારણે ખીલી ઉડ્યાં છે. તેમની કમર પાતળી (કુડેજા લાંક લળેલા) છે. અને ઘંટીની જેમ એ ચઢે છે. જાણો એ પ્રેમરૂપી કામનાના સિંહુ (સાગર) સમાન છે.

છેલાઈએ અતિ છેલ, વલ્લભ સંઘાતે ગેહેલ ।
પ્રેમ તો પૂરો ભરેલ, સ્યામ સંગે રંગ રેલ, વાલે બાંહોંડી બંધ ॥ ૯ ॥

સખીઓ રામત કરવામાં અતિ કુશળ છે. પ્રિયતમ ધણી સાથે રમતાં તે ઘેલી થઈ જાય છે. તેના હદ્યમાં ઉત્કટ પ્રેમ ભરેલો છે. તેથી શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણજીને તે ઉન્મત થઈને આલિંગન લઈ ભેટી પડે છે.

વાણી તો બોલે વિસાલ, રમતી રમતી આલ ।
કંઠ તો ઝંક ઝમાલ, અંગ તો અતિ રસાલ, સોહંતી રે સનંધ ॥ ૧૦ ॥

સખીઓ પ્રેમપૂર્વક મધુર વાણી બોલે છે. રમતી વખતે તેઓ પરસ્પર મસ્તીભર્યો પરિહાસ (મજાક) પણ કરે છે. તેમના કમનીય કંઠ (આભૂષણોને લઈને) ઝક્કમાળ થઈ રહ્યા છે. અભનાં અંગ-પ્રત્યંગ પ્રેમરસથી ભરપૂર છે. તેઓ સર્વપણે (બધી રીતે) શોભી રહી છે.

ગાવતી સુચંગ રંગ, આણતી અતિ ઉમંગ ।
સ્વર એક ગાય સંગ, અલબેલી અતિ અંગ, વાસનાઓ સુંગંધ ॥ ૧૧ ॥

તેઓ અત્યંત ઉત્સાહમાં આવીને સુમધુર સ્વરે ગીત ગાય છે. તેમના કંઠમાંથી એક સાથે એક જ સ્વરમાં ગીત ગવાય છે. તેમનું રૂપ અત્યંત આકર્ષક અને મસ્તીભર્યું છે. આ બ્રહ્મવાસનાઓના અંગ - પ્રત્યંગોમાંથી સુંગધ ફેલાઈ રહી છે.

વલ્લભ કંઠ વલાય, લિએ રંગ ધાય ધાય ।
રામત કરે સવાય, પાછી નવ રાખે કાંય, ઊભી રહે રે ઓકંધ ॥ ૧૨ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજીને આલિંગન આપતી જાય છે અને આવેગમાં આવીને દોડતી જાય છે. અને એ રીતે પ્રેમાનંદ રસનું પાન કરે છે. એવી રીતે ઉત્તરોત્તર ચયિયાતી અવનવી પ્રેમકીડાઓ કરે છે. આમાં એ ક્યાંય પાછી પડતી નથી. તે દઢતાપૂર્વક ઊભી રહે છે.

ઈન્દ્રાવતી અંગે આપ, વાલાજીસું કરે વિઘ્યાત ।
મુખ તો મેલે સંઘાત, અમૃત પિએ અઘાત, સુખ તો લિએ રે સુંદર ॥ ૧૩ ॥

સ્વયં ઈન્દ્રાવતી પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ સાથે રામત કરતી કરતી વાર્તાલાય કરી રહી છે. પરસ્પર એક બીજાનાં મુખકમલનો સ્પર્શ કરે છે. એ રીતે અગાધ પ્રેમામૃતનું પાન કરતી સખીઓ પ્રેમાનંદના સુખનો અનુભવ કરી રહી છે.

રાગ - શ્રી કાલેરો

આવો રે સભિયો આપણા હમચી ખુંદિએ, વાલાજીને ભેળા લીજે રે ।
રામત કરતાં ગીત જ ગાઈએ, હાંસ વિનોદ રંગડા કીજે રે ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે- હે સખીઓ ! તમે સહુ નિકટ આવી જવો. આપણે બધાં ભેળાં મળીને આવેગપૂર્વક ઉદ્ઘળીએ, કૂદીએ અને હમચીની રામત કરીએ. પ્રિયતમને પણ સાથમાં રાખો. પ્રિયતમ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણજી સાથે આનંદપ્રમોદ કરતાં કરતાં રામત કરીએ અને તેમનાં ગુણ-ગાનનાં ગીત ગાઈએ.

મારા વાલૈયા એ રામત ઘણી રૂડી, હમચી રલિયાલી ।
કાલેરામાં કંઠ ચઢાવી, ગીત ગાઈએ પડતાલી ॥ ૨ ॥

હે મારા પ્રિયતમ ! આ રામત તો ઘણી મનોરંજક છે. સખીઓને આ રામત કરવાની અતિ પ્રબળ ઉત્કંઠા છે. તો કાલેરા રાગને આલાપતાં અને હાથપગથી તાલ દેતાં ગીત ગાઈએ.

હમચીનો અવસર આવ્યો, આગે કહું નહીં અમે તમને રે ।
એવો સમયો અમને ક્યાંહે ન લાધો, હામડી રહીતી અમને રે ॥ ૩ ॥

હમચીની રામતનો અવસર આજે મળ્યો છે. આ પહેલાં વ્રજમાં એને માટે અમે તમને કંઈ કહું નહોતું. આવો પ્રસંગ આ પહેલાં અમને ક્યારેય ગ્રામ થયો નહોતો. આથી અમારી આ કામના (હામ) મનની મનમાં જ રહી ગઈ હતી.

જે રસ છે વાલા હમચીમાં, તે તો ક્યાંહે ન દીકો રે ।
જેમ જેમ સભિયો આવે અધકેરી, તેમ તેમ દિઓ રસ મીઠો રે ॥ ૪ ॥

હે પ્રિયતમ ! જે આનંદરસ આ હમચીની રામતમાં છે તેવો આ પહેલાં ક્યારેય અનુભવ્યો નહોતો. જેમ જેમ સખીઓ પ્રેમાનંદમાં વધુને વધુ મજન થતી જશે તેમ તેમ આપના મધુર પ્રેમરસનો લાભ પણ અધિક મળતો જશે.

વચન સરવે ગાઈએ પ્રેમનાં, તેનાં અરથ અંગમાં સમાય ।
તે તાં અરથ પ્રગટ પાધરા, હસ્તક વાલા સંગ થાય ॥ ૫ ॥

આપણે બધી સખીઓ મળીને પ્રેમનાં ગીત ગાઈએ. એ ગીતોના ભાવાર્થને પણ આપણા અંતઃકરણમાં ઉતારીશું. તેનો અર્થ તો પ્રત્યક્ષ અને સરળ છે. પોતાના હાથ વડે પ્રિયતમને સંકેત પણ કરતાં જાઓ.

અમૃત પીજે ને ચુમન દીજે, કંઠે વાલાને વલાઈએ ।
હમચીમાં ત્રણ રસ લીજે, રેહેસ રામતડી ગાઈએ ॥ ૬ ॥

અમૃતરસનું પાન કરો. ચુંબન દો અને આલિંગન દો. હમચીની રામતમાં ત્રણ પ્રકારના રસોનું આસ્વાદન કરો. ચરિત્રને મૂર્ત કરવું, રામત કરવી અને ગીત ગાવું. (આપણા ઘણીનાં વચનોનું પાન કરવું, આપણી શ્રદ્ધા-ભાવના એ વચનોમાં કેંદ્રિત કરવી અને સદૈવ તેમના આશ્રયમાં રહેવું આ ત્રણ પ્રકારનો રસ હમચી રામત દ્વારા ગ્રામ થઈ શકે છે.)

એ રામતમાં વિલાસ જે કીધાં, તે કહેવાય નહીં મુખ વાણી ।
સરવે સુખડાં લઈ કરીને, રહ્યાં રૂદ્ધયામાં જાણી ॥ ૭ ॥

આ રામતમાં હાસ્ય, વિનોદ અને પ્રેમનો જે આનંદ પ્રામ થયો તેનું વર્ણન મુખ દ્વારા થઈ શકતું નથી. હવે તો આ પ્રકારનાં અખંડ સુખને રૂદ્ધયમાં ધારણ કરી લીધાં છે.

જેટલાં વચન ગાયાં અમે રમતાં, તે સરવેનાં સુખ લીધાં ।
કહે ઈન્દ્રાવતી કેમ કહું વચને, અનેક સુખ વાલે દીધાં ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે પ્રિયતમની સાથે રાસ લીલા કરતી વખતે જે ગીત ગાયાં એ બધાનું સુખ પ્રામ કરી લીધું. પ્રિયતમે અમને અનેક પ્રકારનાં સુખ આપ્યાં છે, જેનું વર્ણન આ વચનોથી કેવી રીતે કરું ?

પ્રકરણ ૧૪ ચોપાઈ ૪૪૮

રાગ : મારુ

વાલા આપણો રમિએ આંખ ભિચામણી, એ સોભા જાય ના કહી રે ।
નિકુંજનાં મંદર અતિ સુંદર, આપણ છપિએ તે જુજવાં થઈ રે ॥ ૧ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપણે બધાં મળીને આંખ - ભિચામણીની રામત રમિએ. એની શોભાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. નિકુંજ વનની (લતાઓ અને વૃક્ષોની ઘનઘોર ઘટાઓથી બનેલાં) મંદિરો અત્યંત સુંદર છે. ત્યાં આપણે બધી સખીઓ અલગ- અલગ થઈ અલગ અલગ સ્થાનોમાં દૃપાઈ જઈએ.

એવું સુણીને સાથ સહુ હરખ્યો, એ છે રામતડી સારી ।
પહેલો દાવ આપણામાં કોણ દેસે, તે તમે કહો ને વિચારી ॥ ૨ ॥

ઈન્દ્રાવતીનું કથન સાંભળી બધી સખીઓ હર્ષ વિભોર થઈ કહેવા લાગી કે આ લીલા તો અતિ સુંદર છે. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આપ વિચાર કરીને કહો કે આપણામાંથી દાવ કોણ આપણે ?

સહુ સાથ કહે વાલો દાવ દેસે, પહેલો તે પીઉજનો વારો ।
જો પહેલો દાવ આપણ દેઊં, તો એ જલાય નહીં ધુતારો ॥ ૩ ॥

આ વખતે બધી સખીઓએ મળીને કહ્યું કે પહેલો દાવ પ્રિયતમ જ આપણે. આંખ બંધ કરીને રમવાની પહેલી વારી પ્રિયતમ શ્યામસુંદરની છે. જો આપણે પહેલો દાવ આપીશું તો છળકપટમાં નિપુણ શ્રીકૃષ્ણ (ક્રેમેય કરીને) જલાશે નહિ (પકડમાં નહિ આવે).

આવો રે વાલા હું આંખડી મીચું, આંખડી તે મીચજો ગાઢો ।
અમે જઈને વનમાં છપિએ, પછે તમે ખોલીને કાઢો ॥ ૪ ॥

ઈન્દ્રાવતીએ પ્રિયતમને કહ્યું કે - આવો, હું આપની આંખો બંધ કરું. આપ પણ આંખને બરાબર

બંધ કરજો. અમે બધાં વનમાં જઈને છુપાઈ જઈશું. તે પછી તમે આંખો ખોલી અમને શોધી કાઢજો.

સભિયો તમે છાના થઈ છપજો, ભૂષણ ઉંચા ચઢાવો ।
રખે સખી કોઈ આપ જલાઓ, મારા વાલાજીને ખીદડી ખુદાવો ॥ ૫ ॥

ઈન્દ્રજાવતી સખીઓને સાવધાન કરતાં કહે છે કે - હે સખીઓ ! તમે સહુ ચુપચાપ છુપાઈ જાઓ. તમારાં આભૂષણોને ઉપર ચડાવી દો. ધ્યાન રાખો કે આપણામાંથી કોઈ જલાઈ જવું ન જોઈએ. આજે આપણો પ્રિયતમને આમતેમ દોડાવીને થકવી નાખવા છે.

ઇલાઈએ છાના થઈ છપજો, રખે કોઈ બોલતું કાંઈ ।
એ કાને સરુઓ છે સબલો, હવડા તે આવસે આંહીં ॥ ૬ ॥

હે સખીઓ ! તમે ચુપચાપ છાનાં થઈ છુપાઈ જાવ. રખે કોઈ બોલતાં. પ્રિયતમના કાન તો સરવા (અત્યંત તીવ્ર) છે. તેઓ હમણાં અહીં આવી પહોંચશે.

લપતો છપતો આવે છે, સભિયો સાવચેત થાઈએ ।
આણીગમાં જો આવે વાલો, તો ઈહાં થકી ઉજાઈએ ॥ ૭ ॥

પ્રિયતમ છૂપતા- છૂપાતા (છાના છપના) આવશે. આથી હે સખીઓ ! તમે બધાં સાવધાન થઈ જાવ. જો પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ આ તરફ આવે તો તુરન્ત ધીરેથી ચાલીને બીજી તરફ છુપાઈ જજો.

જો કદાચ વાલો આવે ઓલીગમાં, તો આપણ પૈએ જૈએ ।
દાવ રહે જો વાલાજી ઉપર, તો ફૂલી અંગ ન મૈએ ॥ ૮ ॥

જો પ્રિયતમ એ તરફ જાય તો આપણે તુરંત દોડીને આપણા પૈમાં (નકકી કરેલા નિશાન પર) પહોંચી જવું. જો આમ પ્રિયતમ પર દાવ લાગેલો રહેશે તો આપણે બધાં અતિ પ્રસન્ન થઈશું.

તે માટે સહુ આપ સંભારી, રખે કોઈ પ્રગટ થાય ।
જો દાવ આપણ ઉપર આવસે, તો એ કેમે નહીં જલાય ॥ ૯ ॥

હે સખીઓ ! આથી તમે તમારી જાતને સંભાળો અને રખે તમારામાંથી કોઈ પ્રગટ થતાં. જો દાવ આપણા ઉપર આવશે તો પ્રિયતમ કોઈ પણ પ્રકારે આપણા હાથમાં આવશે નહીં.

અમે નિરુંજ વનથી નિસર્વયાં, આવી થબકલા ખાધાં ।
વાલે વનમાં ચીમી ચીમી, શ્રી ઠકુરાણીજીને લાધાં ॥ ૧૦ ॥

અમે નિરુંજ વનનાં મંદિરોમાંથી નીસરી નિશ્ચિત ચિહ્ન પર આવી પગ મૂકી દીધો. (બીજી બાજુ પ્રિયતમે શોધતાં શોધતાં વનમાં શ્યામાજીને પકડી લીધાં).

સભિયો જાઓ તમે છપવા, હું દઉં દાવ સ્યામાજી સાટે ।
હું રમી સું નથી જાણતી, તમે સ્યાને દેઓ મું માટે ॥ ૧૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! તમે બધાં વનમાં છુપાવા ચાલી જાવ. હું શ્રીશ્યામાજીને બદલે દાવ આપીશ. તો શ્યામાજી બોલી ઉઠ્યાં શું હું રમત નથી જાણતી ? તમે મારા બદલે દાવ શાને દેવાનું કહો છો ?

રામતમાં મરજાદ મ કરજો, રમજો મોકલે મન ।
નાસી સકો તેમ નાસજો, તમે સુષાજો સરવે જન ॥ ૧૨ ॥

શ્યામાજી કહે છે કે હે સખીઓ ! રામત રમતી વખતે કોઈ પણ પ્રકારનો સંકોચ ના કરશો. મુક્ત મને રામતનો આનંદ લેજો અને સાંભળો, જેટલું દૂર ભાગી શકો એટલું ભાગજો.

સ્યામાજી આંખડી મીચીને ઊભા, સખિયો વનમાં પસરી ।
સહુ કડધીને રમે જુજવા, ભૂષણ લીધાં ઊંચા ધરી ॥ ૧૩ ॥

શ્રીશ્યામાજી પોતાની આંખો બંધ કરીને ઊભાં રહ્યાં. બધી સખીઓ વનમાં છુપાવા માટે છૂટી છવાઈ થઈ ગઈ. સહુએ જીતવા માટે કમર કસી લીધી અને આભૂષણોને પણ સરકાવીને ઉપર ચડાવી દીધાં.

આનંદ માંહેં સહુએ સખિયો, પૈએ જાય ઉજાણી ।
ભૂષણ ન દિએ બાજવા, એકી ચંચલાઈ જાય ન વખાણી ॥ ૧૪ ॥

આનંદમાં મળન થઈને બધી સખીઓ દોડી દોડીને નિશ્ચિત નિશાન પર થખ્યો લગાવી રહી છે અને ભાગતી વખતે આભૂષણોના અવાજ પણ થવા નથી દેતી. એમના આ ચાતુર્યનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

ઉલાસ દીસે અંગોં અંગો, શ્રી સ્યામાજીને આજ ।
ઠેક દઈ ઠકુરાણીજીએ, જૈને ઝાલ્યા શ્રી રાજ ॥ ૧૫ ॥

આજે શ્રીશ્યામાજીનું અંગ-પ્રત્યંગ ઉલ્લસિત જગાય છે. એમજો ઠેકડો (છલાંગ) મારીને શ્રી રાજજીને તુરંત પકડી લીધા.

એ રામત ઘણી રૂડી થઈ, મારા વાલાજીને સંગ ।
કહે ઈન્દ્રાવતી નિકુંજ વન, ઘણું રમતાં સોહે રંગ ॥ ૧૬ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે પ્રિયતમની સાથે રમેલ આ રામત ઘણી સરસ થઈ. આ રામત પ્રસંગો નિકુંજ વન પણ અતિ સુંદર લાગતું હતું.

પ્રકરણ ૧૫ ચોપાઈ ૪૬૪

રાગ : અડોલ ગોરી - ચરચરી

સખી વૃષભાન નંદની, કંઠ કર કસની ।
જોડ એક અંગની, રમતી રંગો રાસ રી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! વૃષભાનું નંદિની રાધાજી શ્રીકૃષ્ણના ગળામાં હાથ પરોવીને એકાંગી થઈને રસપૂર્ણ રાસકીડા કરી રહી છે.

સ્યામ સ્યામાજુ જોડ સુચંગી, જુઓ સકલ સુંદરી ।
સોભા મુખારવિંદની, કરે માંહોં માંહેં હાંસ રી ॥ ૨ ॥

હે બ્રહ્મપ્રિયાઓ ! તમે બધાં એકત્ર થઈને ધ્યાનપૂર્વક જુઓ. શ્યામ અને શ્યામાજનું આ યુગાલ કેટલું સુંદર છે ? જ્યારે તેઓ પરસ્પર હસે છે ત્યારે તેમના મુખારવિન્દની શોભા અનુપમ દીસે છે.

ભૂષણ લટકે ભામની, કાંઈ તેજ કરણ કામની ।
સંગ જોડ સ્યામની, વનમાં કરે વિલાસ રી ॥ ૩ ॥

ભામિની શ્રી શ્યામાજનાં આભૂષણ લટકી રહ્યાં છે. એમાંથી જ્યોતિ પણ નીકળી રહી છે.
શ્યામાજ શ્રીકૃષ્ણ સાથે વનમાં વિલાસ કરી રહ્યાં છે.

પાંઉ ભરે એક ભાંતસું, રમતી રંગો ખાંતસું ।
જુઓ સખી જોડ કાન્હસું, કાંઈ સુંદરી સકલા પરી ॥ ૪ ॥

બંને એક જ પ્રકારનાં પગલાં ભરે છે. પ્રેમપૂર્વક રમી રહ્યાં છે, કીડા કરી રહ્યાં છે. હે સખીઓ !
શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીશ્યામાજની જોડિને તો જુઓ. બધી સખીઓ અત્યંત સુંદર દેખાય છે.

ફરતી રમે ફેરસું, સુંદરબાઈ ઘેરસું ।
હજાર વાર તે રસું, આવી વાલાજુ પાસ રી ॥ ૫ ॥

એક બીજાની સાથે રામત રમતી સખીઓ પ્રિયતમ તેમજ સુંદરબાઈને ચારે તરફથી વેરી લે છે.
ખેલના આ રંગમાં ડૂબીને સુંદરબાઈ બાર હજાર સખીઓને બોલાવીને પ્રિયતમ સાથે રામત
રમવા આવે છે.

વલ્લભે લીધી હાથસું, સુંદરબાઈ બાથસું ।
રામત કરે નિધાતસું, જોરે મૂકાવે હાથ રી ॥ ૬ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ સુંદરબાઈના હાથ પકડીને તેને બાથમાં લીધી અને રામત રમવા લાગ્યા. પરંતુ
સુંદરસાથે બળપૂર્વક હાથ છોડાવી દીધા.

બેહુગમાં બે ભામની, વચે કાન્હ કંઠે કામની ।
કંઠ બાંહોંડી બંને સ્યામની, એમ ફરત પ્રાણનાથ રી ॥ ૭ ॥

બંને તરફ એક એક ભામિની છે અને વચ્ચે શ્રીકૃષ્ણ છે. એમાંણે એ બંને ભામિનીઓના ગળે
હાથ રાખ્યો છે. એ બંને સખીઓની ભૂજાઓ પણ શ્રીકૃષ્ણના કંઠમાં પરોવાયેલી છે. આ પ્રકારે
પ્રાણનાથ (શ્રીકૃષ્ણજી) રામત કરતાં ઘૂમી રહ્યા છે.

આખલ પાખલ સુંદરી, કેટલીક કંઠે બાંહ ધરી ।
એક ઠેકતી ફરતી ભમરી, એમ રમત સકલ સાથ રી ॥ ૮ ॥

ચારેય તરફ સખીઓ છે. એમાંની કેટલીક એકબીજાના કંઠમાં હાથ નાખીને ઘૂમી રહી છે. એમાં
કોઈ સખી ઠેકા લેતી બીજ સખીને પકડે છે. કોઈ ફેરફૂદરી ફરે છે. આમ બધાં પરસ્પર રામત
કરી રહ્યાં છે.

જાણકે જાણ જાંઝરી, ઘૂંઘરી ધમકે માંજ રી ।
કડલાં બાજે માંહેં કંબીરી, બિધુડા સ્વર મિલાપ રી ॥ ૯ ॥

જાંઝરીનો જણકાર અને ઘૂંઘરીનો ધમકાર એક સાથે થઈ રહ્યો છે. અંદર કડલાં અને કંબીના અવાજ પણ ભણે છે. વળી આંગળિયોમાં પહેરેલા વિદુઅા પણ એની સાથે પોતાનો સ્વર મેળવી રહ્યા છે.

ધમકે પાંઉ ધારુણી, રમતી રાસ તારુણી ।
ફરતી જોડ ફેરણી, ન ચઢે કોણે સ્વાંસ રી ॥ ૧૦ ॥

યૌવનભરી સખીઓ જ્યારે રાસમાં મળન થઈ રમે છે ત્યારે તેમના પગની ધમકને કારણે ધરતી ધૂજે છે. સખીઓની જોડીઓ ફેરફુદરી ફરતી નાચી રહી છે તેમ છતાં કોઈને શાસ ચડતો નથી.

ચંદ ચાલ મંદ થઈ, જોઈ સનંધે થકત રહી ।
ગત મત ભૂલી ગઈ, દેખી થયો ઉદાસ રી ॥ ૧૧ ॥

શ્રીકૃષ્ણ અને સખીઓ (બ્રહ્માત્માઓ)ની આ રાસ લીલાને જોઈ ચંદ્રમાની ગતિ ધીમી પડી ગઈ, જાણે કે એ થાકી ગયો. તે પોતાની ગતિ અને મતિને ભૂલી ગયો. જાણે આ રાસમંડલની અનુપમ શોભાને જોઈને (પોતે આ રાસલીલામાં સામેલ થઈ શકતો નથી એ વિચારે) તે ઉદાસ થઈ ગયો.

આનંદ ધણો ઈન્દ્રાવતી, બાંહોડી કંઠ મિલાવતી ।
લટકતી ચાલે આવતી, વાલાજી જોડે જાસ રી ॥ ૧૨ ॥

ઇન્દ્રાવતીનું હૃદય આનંદવિભોર થઈ ગયું છે. તે ખબે હાથ મૂકીને લટકતી ચાલે આવી, પ્રિયતમ પાસે પહોંચી જાય છે.

પ્રકરણ ૧૬ ચોપાઈ ૪૭૬

રાગ સિંહુડો

ઓરો આવ વાલા આપણા ફૂદડી ફરિએ, ફરિએ તે ફેર અપાર ।
ફરતાં ફરતાં જો ફેર આવે, તો બાંહોડી મ મૂકસો આધાર ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ધણી ! આપ અમારી પાસે આવો. આપણે બંને ખૂબ ફેરફુદડી ફરીએ. ફરતાં ફરતાં જો મને ચક્કર આવે તો મારા હાથ તમે છોડતા નહિ.

બાંહોડી મૂકસો તો અડવડસું, ત્યારે હાંસી કરસે સહુ સાથ ।
તે માટે બલ કરીને રમજો, ફરતાં ન મૂકવો હાથ ॥ ૨ ॥

જો આપ હાથ છોડી દેશો તો આપણે બંને અડબડિયાં ખાઈને પડી જઈશું અને બધી સખીઓ આપણી હાંસી કરશો. તેથી બળપૂર્વક રમો અને ફરતાં ફરતાં હાથ ન જ મૂકશો.

તમે તો વાલાજી ફૂદડી ફરો છો, પણ ફરો છો આપ અંગ રાખી ।
એ રામતડી કરતાં મારા વાલૈયા, ફરિએ પાછાં અંગ નાખી ॥ ૩ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપ જ્યારે પણ ફૂદડી ફરો છો ત્યારે આપ આપનાં અંગોને સાચવીને ફરો છો. પરંતુ આ રામતમાં તો શરીરની પરવા કર્યા વિના જ ફરવું જોઈએ.

જુઓ રે સભિયો તમે આ જોડ ફરતાં, રામત કરે ઘણો બલ ।
ઈન્દ્રાવતીનાં તમે અંગડાં જો જો, મારા વાલાજીસું ફરે કેવે બલ ॥ ૪ ॥

હે સખીઓ ! આપ ઈન્દ્રાવતી અને પ્રિયતમની ફેરફૂદરડીની રામત રમતી જોડીને જુઓ. તેઓ કેવાં જોશમાં આવીને ધૂમી રહ્યાં છે ? તમે બધાં ઈન્દ્રાવતીનાં અંગોને જુઓ કે તે પોતાના પ્રિયતમ સાથે કેવી સુંદર રીતે ધૂમી રહી છે ?

જુઓ રે સભિયો એમ ગાતાં ફરતાં, વાલાજીને દઉં ચુમન ।
ભંગ ન કરું ફેર ફૂદડી કેરો, તો દેજો સ્યાબાસી સાહુ જન ॥ ૫ ॥

જુઓ સખીઓ ! આ રીતે ગાતાં ગાતાં અને ફરતાં ફરતાં જો હું વાલાજીને ચુંબન કરી લઉં અને સાથોસાથ રામતમાં પણ વિક્ષેપ પડવા ન દઉં તો તમે બધાં મળીને મારી પ્રશંસા કરજો. (મને સાબાશી દેજો).

ફરતાં ફૂદડી લીધી કંઠ બાંહોંડી, વળી ફરે છે તેમનાં તેમ ।
દઈ ચુમન ને થયા જુજવા, વલી ફરે તે ફરતાં જેમ ॥ ૬ ॥

આમ કહીને ઈન્દ્રાવતી સખી ફૂદડી ફરતાં ફરતાં પ્રિયતમના ગળામાં હાથ નાખી ચક્કર ચક્કર ધૂમી રહી છે. પછી એકદમ ચુંબન લઈ તેમનાથી અલગ થઈ ફરીથી ફૂદડી ફરવા લાગે છે.

એમ અંગ વાલીને રમજો રે સભિયો, તો કહું તમને સ્યાબાસ ।
એમ લટકે રંગ લેજો વચ્ચમાં, તો હું તમારી દાસ ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રાવતી સખીઓને કહે છે કે આ રીતે તમે પણ તમારાં અંગોને વાળીને ફેરફૂદડીની રામત રમશો તો હું તમારી પ્રશંસા કરીશ, અને વચ્ચે વચ્ચે (મારી જેમ) લટકું કરીને આનંદ લેવામાં સફળ થશો તો હું તમારી દાસી થઈ જઈશ.

હું તો સાચું કહું રે સભિયો, તમને તો કાંઈક મરજાદ ।
સાચું કહે અને પ્રગટ રમે, ઈન્દ્રાવતી ન રાખે લાજ ॥ ૮ ॥

હું તો સાચું જ કહી રહી છું, કે હે સખીઓ ! તમે સંકોચ કરી રહી છો. ખરેખર સત્ય કહેવામાં અને પ્રત્યક્ષરૂપે રમાવામાં ઈન્દ્રાવતી તો કોઈ લજજા અનુભવતી નથી.

પ્રકરણ ૧૭ ચોપાઈ ૪૮૪

રાગ : કેદારો

ભૂલવણીની રામત કીજે, વાલા તમે અમ આગળ થાઓ રે ।
દોડી સકો તેમ દોડજો, જોઈએ અમ આગળ કેમ જાઓ રે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! હવે ભૂલવણી (ભૂલ-ભુલામણી) ની રામત કરીએ. આપ અમારાથી આગળ થઈ જાઓ. જેટલું દોડાય એટલું દોડજો. અમારે જોવું છે કે આપ અમારાથી

કેવી રીતે આગળ નીકળી જાવ છો ?

ભૂલવણીમાં ભૂલવજો, દેજો વલાકા અપાર ।
ભૂલવી તમારી હું નવ ભૂલું, તો હું ઈન્દ્રાવતી નાર ॥ ૨ ॥

ભુલ- ભુલામણીની આ રામતમાં આપ અમને ચાહે ગમે તેટલા ભુલાવામાં નાખો, ગમે એટલા દાવપેચ અજમાવો તો પણ હું જો ભુલાવામાં ના પડું તો હું સાચી પ્રિયતમા ઈન્દ્રાવતી કહેવાવાને યોગ્ય બનું.

જુઓ રે સખિયો વાલે ભૂલવી મુને, પણ હું કેમે નવ ટળી ।
અનેક વલાકા દીધાં મારે વાલે, તો હું મળી ને મળી ॥ ૩ ॥

જુઓ સખીઓ ! પ્રિયતમ ધણીએ મને અનેક પ્રકારે ભુલાવામાં નાખવાનો પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ હું તેમનાથી અલગ ન થઈ. તેમણે અનેક દાવપેચ કરીને ચક્કર મરાવીને મને ભુલાવામાં નાખવાના પ્રયત્ન કર્યા તેમ છતાં હું તો તેમની પાછળને પાછળ લાગેલી જ રહી.

રહો રહો રે વાલા મારે વાસે થાઓ, હું તમ આગળ થાઉં ।
સાચી તો જો ભૂલવું તમને, મારા સાથ સહુને હંસાવું ॥ ૪ ॥

હે પ્રિયતમ ! ઊભા રહો. હવે તમે મારી પાછળ રહો અને હું તમારી આગળ દોડતી રહું.
હવે જો હું આપને ભુલાવામાં નાખી દઉં તો જ હું સાચી અર્ધાગિની ગાણાઉં અને આપને ભુલાવામાં નાખીને હું મારી સહુ સખીઓને હસાવીશ.

સખિયો તમે સાવચેત થાજો, રખે કોઈ મૂકતાં હાથ રે ।
હવડા હરાવું મારા વાલાજીને, જો જો તમે સહુ સાથ રે ॥ ૫ ॥

હે સખીઓ ! તમે સહુ સાવચેત થાજો. એકબીજાના હાથ મૂકતાં નહિ. જો જો, હમણાં હું વાલાજીને હરાવી દઉં છું.

ભૂલીસ મા રે વચ્ચિભિંશ વાલા, આવી મારે વાસે વળગો ।
અનેક વળાકા જો હું દઉં, પણ તું મ થાઈસ અળગો ॥ ૬ ॥

હે મારા વિચક્ષણ સ્વામી ! આપ પણ ભૂલશો નહિ. હવે મારી પાછળ થઈ જાવ- હું અનેક દાવપેચ કરું તો પણ તમે મારાથી અળગા થશો નહિ.

એક વળાકા માંહે રે સખિયો, વાલો ભૂલ્યા તે પ્રથમ મૂલ ।
દિંએ સખી તાલી પડી આલોટે, હંસી હંસી આવે પેટ સૂલ ॥ ૭ ॥

હે સખીઓ ! મારા એક જ દાવપેચથી પ્રિયતમ પહેલી વાર ભૂલી ગયા. તે જોઈને સખીઓ તાળી પાડી હસીને લોટપોટ થઈ ગઈ. અને હસતાં હસતાં પેટ દુઃખવા આવ્યું.

સહુ સાથ મળીને સાબિત કીધું, ઈન્દ્રાવતી વિવિધ વિસેક ।
ઘણી થૈ રામત ને વળી થાસે, પીઉ ભૂલવતાં રાખી રેખ ॥ ૮ ॥

સહુ સુંદરસાથે મળીને પ્રમાણિત કર્યું કે આ રામતમાં ઈન્દ્રાવતી અવિક ચતુર છે. આવી રામતો ઘણી થઈ અને આગળ ઉપર પણ થશે. પરંતુ એમાં ઈન્દ્રાવતીએ શ્રીકૃષ્ણને ભુલાવામાં નાખી પોતાનું વચ્ચે પૂર્ણ કર્યું (ટેક નિભાવી).

પ્રકરણ ૧૮ ચોપાઈ ૪૫૨

રાગ : કલ્યાણ ચરચરી

આજ રાજ પૂરણ કાજ, મન મનોરથ સુંદરી ।
મન મનોરથ સુંદરી, સખી મન મનોરથ સુંદરી ॥ ૧ ॥

હે સખીઓ ! આજે શ્રીરાજજી (શ્રીકૃષ્ણજી) આપણાં બધાં કાર્યો પૂર્ણ કરશે. આજે આપણી મનોકામનાઓ પૂર્ણ થશે.

વિધ વિધના વિલાસ, મગન સકલ સાથ ।
મરકલડે કરે હાંસ, રેહેસ રામત વિસ્તરી ॥ ૨ ॥

વિવિધ પ્રકારના આનંદ અને હાસ્ય-વિનોદના વાતાવરણમાં સમસ્ત સુંદરસાથ મળ થઈ ગયો છે. આ રીતે મુખને મલકાવતાં, હસતાં રહસ્યમય રામતોનું વિસ્તારણ થતું જાય છે.

કહ્યો ન જાય આનંદ, અંગ ન માય ઉમંગ ।
વિકસિયાં અમારા મન, રહિયો સરવે હરવરી ॥ ૩ ॥

એ રામતોના આનંદનું વર્ણન નથી થઈ શકતું. અંગોમાં પણ ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસ સમાતો નથી. અમારાં મન કમળની પેઠે વિસસિત થઈ રહ્યાં છે. બધી સખીઓ ઉન્મતમણે આતુરતાથી અધીર થઈ ઊઠી છે.

આ સમેનું વૃંદાવન, જુઓ રે આ સોભા ચંદ ।
કૂલડે અનેક રંગ, રમે સાથ પરવરી ॥ ૪ ॥

આ વખતનાં વૃંદાવન અને ચન્દ્રમાની શોભાને તો જુઓ વૃંદાવનમાં અનેક પ્રકારનાં પુણ્ય ખીલ્યાં છે. શ્રીકૃષ્ણ પોતાની આનંદસ્વરૂપા સખીઓ સાથે શાન્તિપૂર્વક રાસલીલા કરી રહ્યા છે.

કાબર કોયલ સ્વર, કપોત ઘૂમે ચકોર ।
મૃગલા વાંદર મોર, નાચત ફેરી ફેરી ॥ ૫ ॥

કાબર અને કોયલ પોત પોતાના સ્વરોમાં ગાન કરી રહ્યાં છે. કબૂતર અને ચકોર મુખરિત (વાચલ) થઈને ઘૂમી રહ્યાં છે. સખીઓ અને પ્રિયતમની રામતો જોઈ મૃગ(હરણાં), વાંદરા અને મોર (ચંચળ થઈને) ઘૂમતા-ઘૂમતા નાચી રહ્યા છે.

સ્યામનાં ઉલાસી અંગ, ઉલટ અમારે સંગ ।
માંહો માહેં મકરંદ, વ્યાપિયો વિવિધ પેરી ॥ ૬ ॥

શ્યામ શ્રીકૃષ્ણના અંગ - ગ્રત્યંગમાં આનંદ ભરેલો છે. એ ઉત્સાહ અને આનંદ અમારી અંદર પણ છે. પ્રિયતમ અને સખીઓના પરસ્પરના મંદ મંદ હાસ્યની સુરભિ ચારેય તરફ વિવિધ રૂપે ફેલાઈ રહી છે.

રામત કરે કામની, વિલસતાં વાધી જામની ।
સખી સખી પ્રતે સ્યામ ધન, દિઓ સુખ દયા કરી ॥ ૭ ॥

સર્વ બ્રહ્માત્માઓ શ્રીરાજજી સાથે રમી રહ્યા છે. આ દિવ્ય રાસને જોઈને રાત્રિ પણ થોભી ગઈ છે. પ્રત્યેક સખી સાથે શ્યામ શ્રીકૃષ્ણ અલગ અલગ રૂપ ધારણ કરીને તેમને સ્નેહ આપી રહ્યા છે.

રમતાં દિએ ચુમન, એક રસ જુવતી જન ।
કરી જુગત નૌતન, ચિતડાં લીધાં હરી ॥ ૮ ॥

રામત કરતાં કરતાં તેવો ચુંબન પણ કરે છે. આ રીતે બધી સખીઓ એકરસ થઈ ગઈ છે. પ્રિયતમે નવી નવી યુક્તિઓ કરી સખીઓનાં ચિત ચોરી લીધાં છે.

કંઠ બાંહોં વલી વલી, અનેક વિધે રંગ રલી ।
લિએ અમૃત મુખ મેલી, પિએ રસ ભરી ભરી ॥ ૯ ॥

એકબીજાના કંઠમાં હાથ નાખીને અનેક રીતે આનંદિત થતી સખીઓ મુખ મેળવીને અમૃતપાન કરી રહી છે અને એ અમીરસને ભરી ભરીને પી રહી છે.

રસ ઘણો ઉપજાવતી, સખી મીઠડે સ્વર ગાવતી ।
નવ નવા રંગ લ્યાવતી, ઈન્દ્રાવતી અંગ ધરી ધરી ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે રામતમાં અનેક પ્રકારના રસ ઉત્પત્ત કરાવે છે. બધી સખીઓ મધુર કંઠ ગાય છે. નવા નવા રંગ લાવે છે (રંગ વિલાસ કરે છે). આ બધાં અખંડ સુખોને ઈન્દ્રાવતી પોતાનાં અંગોમાં ધારણ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૮ ચોપાઈ ૫૦૨

રાગ : પંચમ મારુ

રામત ગઢ તણી રે, હાથ માંહે હાથ દીજે ।
બળ કરીને સહુ ગ્રહજો બાંહોંડી, તો રામત રસ લીજે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! હવે આપણે ગઢની રામત કરીએ. એક બીજાના હાથ પકીને એક કિલ્લો (ગઢ) બનાવીએ. હાથ દઢતાપૂર્વક પકડજો જેથી આ રામતનો રસપૂર્વક આનંદ લઈ શકાય.

પ્રથમ પાધરું કહું રે સખિયો, એ રામત છે મદમાતી ।
દોડી ન સકે તેણી બાંહોંડી ન ધૂટે, તે આવસે પાછળ ઘસડાતી ॥ ૨ ॥

હે સખીઓ ! પહેલેથી જ કહી દઉં છું કે આ ગઢની રામત અતિ મસ્તી ભરી છે. (એ પ્રેમમાં લીન બનીને જ રમી શકાય છે) જો કોઈ દોડવામાં અસર્મર્થ હો તો તેનો હાથ પણ છોડશો નહિ. એ ઘસડાતી ઘસડાતી પાછળ ચાલી અર્થાત્ એકદમ હળવે પગલે ચાલજો. ત્યાર પછી ધીરેધીરે ચાલ વધારજો. આમ ગતિને વધારતાં વધારતાં આગળ વધજો.

વળી કાંઈક વ્રધ પામતાં, મચકાસું મહાલજો ।
હજુ લગે આકળા મ થાજો, લડસડતી ચાલ ચાલજો ॥ ૫ ॥

પછી સહેજ વધુ ગતિ થતાં ચાલતાં વચ્ચે અટકી ન પડશો. ગતિ વધારતાં વ્યાકુળ પણ ન થશો. મદમસ્ત ચાલે આગળ વધજો.

હવે કંઈક પગ ભરજો પ્રગટ, સાવચેત સહુ થાજો ।
સાથ સકળ તમે આપ સંભાળી, મુખડે પુકારીને ગાજો ॥ ૬ ॥

હવે કંઈ પ્રત્યક્ષ પગ ભરવા માંડો. અને બધાં સાવચેત થઈ જાવ. તમે સહુ પોતાની જાતને સંભાળી સાવધાન થઈ આગળ ધપતાં રામતનાં ગીત ગાવા માંડો.

લટકે ચટકે છટકે દોડજો, રખે પગ પાછાં દેતાં ।
હાંસી છે ઘણી એ રામતમાં, દોડ તણો રસ લેતાં ॥ ૭ ॥

ગતિ વધારી વિવિધ લટકાં-મટકાં અને છટકાં કરી દોડવાનું શરૂ કરી દો. પાછળ ન રહેતાં. આ રામતમાં જો દોડનો આનંદ લેતી વખતે લથડી પડવાં તો ઘણી હાંસી થશે, તે યાદ રાખજો.

કહે ઈદ્રાવતી એ રામતડી, મારા વાલાજી થૈ અતિ સારી ।
દોડ કરતાં તમે પાછું નવ જોયું, અમે બાંહોંડી ન મૂકી તમારી ॥ ૮ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આ રામત તો ઘણી સરસ થઈ. દોડતી વખતે તો તમે પાછળ ફરીને જોયું પણ નહિ અને અમે પણ આ રામતમાં તમારો હાથ મૂક્યો નહિ.

પ્રકરણ ૨૦ ચોપાઈ ૫૧૦

રાગ : શ્રી કાફી

રામત કરતાલીની રે, એમાં છે વળાકા વિસમાં ।
બેસવું ઉઠવું ફરવું રમવું, તાલી લેવા સામ સામાં ॥ ૧ ॥

હે સખીઓ ! આ રામત પરસ્પર હાથની તાળી આપીને રમવાની છે. એમાં કઠિન અને ખાસ દાવપેચ છે. તે ઉપરાંત બેસવું ઉઠવું ગોળ ઘૂમવું રમવું અને દાવપેચ લેતાં લેતાં એક બીજાને સામસામે તાળી આપતા જવાનું છે.

તમ સામી અમે ઊભા રહીને, હાથ તાલી એમ લેસું ।
બેસતાં ઉઠતાં ફરતાં, સામી તાલી દેસું ॥ ૨ ॥

આપની સામે અમે ઊભાં રહીને વિવિધ પ્રકારે હાથની તાળી જીલીશું, અને બેસતાં, ઉઠતાં, ઘૂમતી વખતે સામે પણ તાળી આપીશું.

બેસતાં તાલી દઈને બેસિએ, ઉઠતાં લીજે તાલી ।
ફરતાં તાલી દઈ કરીને, વચે રામત કીજે રસાલી ॥ ૩ ॥

બેસતાં તાળી દઈને બેસીએ અને ઉઠતાં તાળી જીલીને ઊઠીએ. ગોળ ઘૂમતી વખતે પણ તાળી આપીને ઘૂમવું આ રીતે વચ્ચે - વચ્ચે રસપૂર્ણ રામત રમતા જવાનું.

રામત કરતાં અંગ સહુ વાળિએ, સકોમળ જોડ સોભંત ।
અંગ વાળી વચે રંગ રસ લીજે, ભંગ ન કીજે રામત ॥ ૪ ॥

આ રામત રમતી વખતે અંગોને સારી રીતે મરોડવાં જેથી કોમળ અંગોની શોભા લચકતી વખતે અનુપમ બની જાય. આ રીતે અંગ મરોડતી વખતે વચ્ચે-વચ્ચે પ્રેમનો આનંદ લેતાં જવું અને એ પણ જોવું કે રામતમાં કંઈ ભંગ ન પડે.

એ રામતડી જોઈ કરીને, સહુ સાથને વાધ્યો ઉમંગ ।
સહુ કોઈ કહે અમે ઓણી પેરે, રમસું વાલાજીને સંગ ॥ ૫ ॥

આ રામતની વિશેષતા જોઈને સહુ સખીઓના મનમાં ઉત્સાહ વધ્યો. એ પછી બધી સખીઓ કહેવા લાગી કે અમે પણ પ્રિયતમની સાથે આ પ્રકારે રામત કરવાનો આનંદ લઈશું.

સાથ કહે વાલા રમો અમસું, એ રામત સહુ મન ભાવી ।
સહુનાં મનોરથ પૂરણ કરવા, સખી સખી પ્રતે લેઓ રંગ આવી ॥ ૬ ॥

સખીઓ કહે છે હે પ્રિયતમ ! હવે આપ અમારી સાથે રમો. આ રામતે બધી સખીઓનાં મન મોહિત કરી લીધાં છે. આથી બધાંની મનોકામના પૂર્ણ કરવા માટે આપ પ્રત્યેક સખી પ્રત્યે આવીને આનંદ લો.

હાથ તાલી રમે છે વાલો, સઘળીસું સનેહ ।
રંગે રમાડે રાસમાં, વાલો ધરી તે જુજવા દેહ ॥ ૭ ॥

હાથથી તાળી આપીને પ્રિયતમ બધી સખીઓ સાથે પ્રેમપૂર્વક રામત કરે છે. અને અનેક રૂપ ધારણ કરી પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજી આનંદપૂર્વક સહુની સાથે રાસ રમે છે.

કહે ઈન્દ્રાવતી એ રામતડી, મારા વાલાજી થૈ અતિ સારી ।
સઘળી સંગે રમિયાં રંગે, એક પીઉ એક નારી ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આ રામત તો ધણી જ સરસ થઈ. કેમકે આપે બધી સખીઓ સાથે અલગ અલગ સ્વરૂપ ધારણ કરી સહુને આનંદપૂર્વક રમાડ્યાં.

પ્રકરણ ૨૧ ચોપાઈ ૫૧૮

રાગ : કેદારો ચરચરી

ઉમંગે ઉદ્યો સાથ, રંગે તો રમવા રાસ ।
રાસમાં કરું વિલાસ, સખિયો સુખ લેત રી ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આનંદપૂર્વક રાસલીલા કરતાં સુંદરસાથના વદ્યમાં રાસલીલાની સાથોસાથ વિલાસ કરવાનો ઉમંગ પણ જાગૃત થયો. (શ્રી કૃષ્ણજીએ કૃપા કરી અને સહુની સાથે અનેક સ્વરૂપ લઈને રમવા લાગ્યા). આ રીતે સખીઓ શ્રીકૃષ્ણજી સાથે અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

ભોમની કિરણ ભલી, આકાસે જઈને મલી ।
ચાંદલો ન જાય ટલી, ઉજળીસી રેત રી ॥ ૨ ॥

નૂરમય રાસભૂમિનાં પ્રકાશમાન કિરણો અત્યંત તેજસ્વી છે અને ભૂમિમાંથી ઊરીને આકાશને જઈ મળે છે. આકાશમાંનો ચંદ્રમા પણ જાણો સ્થિર થઈ ગયો છે અને ત્યાંની રેતનો એક એક કણ પણ પ્રકાશથી ઝગમગી ઊર્જાયો છે.

રત નિસ નવો સસ, દીસે સહુ એક રી ।
પ્રકાસિયો દસો દિસ, ન કેહેવાય સંકેત રી ॥ ૩ ॥

આ રાસમંડલમાં શરદઋતુ, રાત્રિ અને નૂતન ચંદ્ર એ બધાં એકરસ થઈ ગયાં છે. નૂરમય પ્રકાશને કારણે દશોય દિશાઓ પ્રકાશમાન થઈ ગઈ છે. એની ઉપમા કોઈ પણ સંકેત દ્વારા આપી શકતી નથી.

સું કહું વનની જોત, પત્ર ઝૂલ જળહળોત ।
વૃંદાવન ઉદોત, સામગ્રી સમેત રી ॥ ૪ ॥

અખંડ વૃંદાવનના નૂરથી ભરેલી તેજસ્વિતાના વિષયમાં શું કહેવું ? પત્ર, ઝૂલ, ફળ એ બધાં જગમગી રહ્યાં છે. વૃંદાવનની બધી સામગ્રી (વસ્તુઓ) પ્રકાશથી ચમકી રહી છે.

પસુ પંખી અનેક નામ, તેનાં વચિત્ર ચિત્રામ ।
નિરખતાં ન ભાજે હામ, જુજવી જુગત રી ॥ ૫ ॥

આ વૃંદાવનમાં વિવિધ નામના પશુ-પક્ષીઓ છે. એમનાં અંગો પર અને પક્ષીઓની પાંખો પર વિવિધ પ્રકારની ચિત્રકારી અંકિત છે. એમને અલગ અલગ દણિએ જો- જો કરીએ તોય મન ભરાતું નથી.

રમતાં ભૂષણ કિરણ, બ્રહ્માંડ લાગ્યો ફિરણ ।
સખ્યાં ઉલાસી તન, કમળ વિકસત રી ॥ ૬ ॥

રામતને વખતે સખીઓનાં આભૂષણોમાંથી નીકળતાં કિરણો સમગ્ર બ્રહ્માંડને પ્રકાશમાન કરી દે છે. એનાથી એમ લાગે છે કે જાણે બ્રહ્માંડ ઘૂમી રહ્યું છે. સખીઓનાં આનંદિત મન અને તન એવાં તો ઉન્મત થઈ ગયાં છે કે જાણે હૃદય રૂપી સરોવરમાં કમળ ખીલ્યાં છે.

ઓણી પેરે કરું રામત, મનડાં થયા મહામત ।
ખંત ખરી લાગી ચિત, વાલાજુસું હેત રી ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આ પ્રકારે પ્રિયતમ સાથે રામત કરતાં-કરતાં મારું મન પ્રમત્ત થઈ ઊઠ્યું છે. એટલું જ નહિ, ફરીથી આ રામત કરવાની તીવ્ર ઈચ્છા મનમાં ચોટી ગઈ છે અને એમાં પ્રિયતમ પ્રત્યેના પ્રેમ અને સ્નેહની સાચી લગની પણ જોડાઈ ગઈ છે.

પ્રેમના પ્રધલ પૂર, સૂરો માંહે અતિ સૂર ।
પિએ રસ મેલી અધુર, સધળી સુચેત રી ॥ ૮ ॥

સખીઓના હૃદયમાં પ્રેમનો પ્રચંડ પ્રવાહ ઊમટી રહ્યો છે. વીર શિરોમણિની જેમ ઈન્દ્રાવતી સખી બધી સખીઓમાં અગ્રણી છે. અધર સાથે અધર ભીડીને રસામૃતનું પાન કરી રહી છે. બધી સખીઓ સાવધાન અને સચેત છે.

ઈન્દ્રાવતી કરે રંગ, રામત ન કરે ભંગ ।
રમતી ફરતી વાલા સંગ, છબકે ચુમન દેત રી ॥ ૯ ॥

ઈન્દ્રાવતી પ્રિયતમ સાથે આનંદ - વિહાર કરી રહી છે. તે રમતી વખતે લીલા-ભંગ થવા નથી દેતી. પ્રિયતમ સાથે ઘૂમતી વખતે તે ઊછળીને ચતુરાઈપૂર્વક એમને ચુંબન કરી લે છે.

પ્રકરણ ૨૨ ચોપાઈ પરં

રાગ : સિંધુડો

ઓરો આવ વાલા આપણા ઘૂમડલે ઘૂમિએ, વાણી વિવિધ પેરે ગાઉં ।
અનેક રંગે રસ ઉપજાવીને, મારા વાલૈયા તુંને વાલેરી થાઉં ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આપ મારી પાસે આવો. આપણે મળીને ઘૂમરડી રમીએ.
રમતાં રમતાં હું વિવિધ પ્રકારે તમારાં ગીત ગાઈશ. હે પ્રિયતમ ! હું પ્રેમરસ અને આનંદને
જાગૃત કરીને આપની પ્રિય અંગના બની જઈશ.

ઘોઘરે ઘાટે સ્વર બોલાવિએ, બીજા અનેક સ્વર છે રસાલ ।
જીણા જીણા જીણા જીણા જીણોરડા, મીઠા મધુરા વળી રસાલ ॥ ૨ ॥

ગળામાંથી ઉદાત્ત સ્વર કાઢીએ, બીજા પણ અનુદાત્ત અને સ્વરિત એવા રસમય સ્વરો છે. એ
સ્વરો ઘણા સૂક્ષ્મ, સુરીલા, બારીક અને મધુર લયથી પરિપૂર્ણ છે.

ઘૂમડલો ઘૂમવાનો રે વાલૈયા, મુને છે અતિ ઘણો કોડ ।
સામ સામા આપણ થૈને ઘૂમિએ, મારા વાલૈયા આપણ બાંધીને હોડ ॥ ૩ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપની સાથે ઘૂમરડીની રામત કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા મારા મનમાં સંગ્રહાયેલી
છે. તેથી આપણે સામ- સામે આવીને હોડ લગાવીએ. જોઈએ તો આ હોડમાં કોણ વિજયી
થાય છે ?

એ રામત અમે રબદીને રમસું, સાથ સકલ તમે રહેજો જોઈ ।
હું હારું તો મોં પર હંસજો, મારો વાલોજી હારે તો હંસજો મા કોઈ ॥ ૪ ॥

આ રામત અમે શરત રાખીને રમીશું. આથી હે સુંદરસાથજી ! તમે બધાં જોઈ રહેજો. જો હું
હારી જાઉં તો તમે બધાં મારા પર હંસજો. પરંતુ જો પ્રિયતમ હારી જાય તો કોઈએ એમની
હાંસી કરવાની નથી.

ઘૂમડલો વાલો મોસું ઘૂમે છે, વચન મીઠાં ગાય ।
અંગ વસ્તર ભૂષણ મીઠાં લાગો, વચે વચે કંઠડે રે વળાય ॥ ૫ ॥

ઘૂમરડીનો ખેલ પ્રિયતમ મારી સાથે ખેલી રહ્યા છે. સાથે સાથે મધુર ધ્વનિથી ગીત પણ ગાતાં
જાય છે. તેમનાં અંગ, આભૂષણ, વચ્ચ સુંદર અને મનમોહક દીસે છે. વચ્ચે વચ્ચે તેઓ મારા
કંઠમાં હાથ પરોવીને રામત કરે છે.

પીઉ હાર્યા હાર્યા કહે સ્વરમાં, હાંસી હરથે ઉપજાવે ।
હું જતી જતી કહે ઘોઘરે, સાથ સહુને હંસાવે ॥ ૬ ॥

રામત કરતાં કરતાં ઇન્દ્રાવતી, પિયુ હારી ગયા, પિયુ હારી ગયા-ના લહેકા ભર્યા અવાજે હાસ્ય
અને હર્ષનું વાતાવરણ ફેલાવે છે. બીજી બાજુ હું જતી ગઈ, હું જતી ગઈ એવા પોતાના ઘોઘરા
અવાજે બોલીને સહુ સખીઓને હસાવે છે.

એ રે ધૂમડલે હંસી રે સાથને, રહે નહીં કેમે જાલી ।
લડથડે પડે ભોમ આળોટે, હંસી હંસી પેટ આવે રે ખાલી ॥ ૭ ॥

આ ધૂમરડીની રામતને કારણે સખીઓને ખૂબ હસવું આવે છે. તેમનું હાસ્ય રોક્યું રોકાતું નથી. હસતાં હસતાં કોઈ ડોલવા લાગે છે, કોઈ જમીન પર પડી જાય છે તો કોઈ પૃથ્વી પર પડીને આળોટવા લાગે છે. હસી હસીને બધી સખીઓના પેટમાં દુઃખવા આવે છે.

એ રામતરી જોઈ કહે સખિયો, ઈન્દ્રાવતીએ રાખી રેખ ।
સાથ સહુને વાલી ઘણું લાગી, મારા વાલાજીને વળી વિસેખ ॥ ૮ ॥

આ રામતને જોઈને બધી સખીઓ કહે છે કે ઈન્દ્રાવતીજ ! તમે તમારું વચન પાણ્યું અને તમે જીતી ગયાં. બધી સખીઓને પણ તે અતિ પ્રિય લાગી છે અને પ્રિયતમને તો તે એથી પણ અધિક પ્રિય લાગી છે.

પ્રકરણ ૨૭ ચોપાઈ પદ્ય

રાગ : વસંત

કોણિયાં રમિએ રે મારા વાલા, ગાઈએ વચન સનેહ ।
મનસા વાચા કરી કરમના, સીખો તમને સીખવું એહ ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! હવે આપણે “કોણિયા” (કોણીના સંકેત વડે રમાતી રામત) રમિએ. સાથોસાથ મધુર સ્વરે ગીત પણ ગાઈએ. મન, વચન અને કર્મથી આ રામત રમવાનું શીખો. હું આ રામત તમને શીખવું દું.

એ રામતરી જોરાવર રે, દીજે ઠેક અંગ વાલી ।
રમતાં સોભા અનેક ધરિએ, ગાઈએ વચન કર યાલી ॥ ૨ ॥

આ રામત રમવામાં ઘણું જોર જોઈએ. એમાં અંગોને વાળીને ઊંચે કૂદવાનું હોય છે અને રમતાં રમતાં વચ્ચે વચ્ચે વિવિધ પ્રકારના અંગ ભંગ કરવા પડે છે. એને લઈને દેહની શોભા અનેક ઘણી વધી જાય છે. સાથે સાથે ગીત પણ ગાતાં જાવ.

કરે રમિએ કોણિયાં રમિએ, ચરણ રામતરી કીજે ।
વળી રામતમાં વિલાસ વિલસી, પ્રેમ તણાં સુખ લીજે ॥ ૩ ॥

હાથથી તાળી આપીને અને કોણીથી સંકેત આપીને રમતા જાઓ. પગથી એક સાથે આગળ કે પંજિબદ્ધ એક સાથે પાછળ હટીને ચાલતાં રહો સાથે સાથે આનંદ વધારવા માટે વિલાસ પણ કરતાં રહો અને પ્રેમનું અખંડ સુખ પામતાં પણ જાવ.

જુઓ રે સખિયો વાલો કોણિયાં રમતાં, ભાંત ભાંત અંગ વાળે ।
સખિયો રામત બીજી કરી નવ સકે, ઉભલી જોડ નિહાળે ॥ ૪ ॥

જુઓ સખીઓ ! પ્રિયતમ વિવિધ પ્રકારે અંગોને મરોડ આપીને કોણીની રામત રમી રહ્યા છે. આ મનોહર દશ્યને જોઈને સખીઓ બીજી રામત જ રમી શકતી નથી. કેવળ ઊભી ઊભી ઈન્દ્રાવતી અને પ્રિયતમની જોડીને નીરખી રહી છે.

કર મેલીને કોણિયાં રમિએ, કોણી મેલીને કરે ।
અંગડા વાળે નયણા ચાલે, મનડાં સકલનાં હરે ॥ ૫ ॥

હાથથી તાજી આપીને કોણીની રમત રમે છે. તો ક્યારેક કોણીથી સંકેત આપવાનો છોડી દઈને માત્ર હાથથી તાજી આપે છે. અંગોને મરોડી રહ્યાં છે. નેત્ર કટાક્ષ પણ થઈ રહ્યાં છે. આ પ્રકારે તેઓ સહુનાં મને હરી લે છે.

એ રામતના રસ કહું કેટલા, થાય નિરતના રંગ ।
હસ્ત ચરણનાં ભૂષણ સરવે, બોલે બંનેનાં એક બંગ ॥ ૬ ॥

આ રામતથી થતા રસાનંદનું વર્ણન હું શી રીતે કરું ? આમાં તો નૃત્યનાં કેટલાય પ્રકારો છે. હાથ, પગ અને શરીરનાં બધાં આભૂષણો એક સાથે એક સરખો અવાજ કરી રહ્યાં છે.

લટકે ગાએ લટકે નાચે, લટકે મોડે અંગ ।
લટકે રામત રહેસ લટકે, લટકે સાંઈ લિએ સંગ ॥ ૭ ॥

લટકમટક કરતા ગાય છે. લટકમટક કરતાં નાચે છે. અને લટકમટક કરી શરીરનાં અંગોને વાળે (મરોડ આપે) છે. વળી લટકા સાથે રહસ્યમય લીલાઓ કરે છે. આવી લટકતી ચાલમાં પ્રિયતમ પણ સાથે છે.

મારા વાલાજીમાં એક ગુણ દીસે, જાણો રામત સીખ્યા સહુ પેહેલી ।
ઈન્દ્રાવતીમાં બે ગુણ દીસે, એક ચતુર ને રમતાં ગેહેલી ॥ ૮ ॥

સખીઓ કહે છે કે પ્રિયતમમાં એક ગુણ દીસે છે. જાણો કે તેઓ પહેલી વાર રામત શીખી ન રહ્યા હોય (તેમ બતાવે છે) ! જ્યારે ઈન્દ્રાવતી સખીમાં બે ગુણો દણિગોચર થાય છે. એક તો, તે ચતુર છે અને રમતી વખતે તે પ્રેમથી પાગલ (ઘેલી) થઈ જાય છે.

પ્રકરણ ૨૪ ચોપાઈ ૫૪૩

રાગ : કાલેરો

આવો વાલા, રામત રાસની ક્રીજે રે ।
આપણ કંઠડે બાંહોડી કાં ન લીજે રે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આવો, હવે આપ રાસની રામત કરો. આપણો એક બીજાના ગળામાં હાથ નાખીને કેમ ન રમીએ ?

આ વેષ કેમ કરી લ્યાયા રે વાલૈયા, અમને થયો અતિ મોહ ।
ખિણ એક અમથી અળગાં મ થાજો, અમે નહીં ખમાય રે વિછોહ ॥ ૨ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપ કેવો મનોહારી વેશ ધારણ કરી આવ્યા છો ! એનાથી તો અમારાં મન મોહિત થઈ ગયાં છે. એથી આપ અમારાથી ક્ષણમાત્ર માટે પણ અલગ ન થતાં. કેમકે હું આપનો વિયોગ સહન નહિ કરી શકું.

આ વેષ અમને વાલો ઘણું લાગે, વેષ રસાળ અતિ રંગ ।
દ્રષ્ટ થકી અળગાં મ થાજો, દીઠડે ઠરે સરવા અંગ ॥ ૩ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપનો આ વેશ મને અતિશય પ્રિય લાગે છે. તે સુંદર છટાયુક્ત અને આનંદદાયક છે. એને જોઈને અમારાં અંગ-પ્રત્યંગ શીતળ થઈ રહ્યાં છે. તેથી આપ અમારી દણિથી બિલકુલ અલગ ન થતા.

આ વેષ અમને ગમે રે વાલૈયા, લીધો કોઈ મોહન વેલ ।
નયણો પલ ન આવે રે વાલૈયા, રૂપ દીસે રંગ રેલ ॥ ૪ ॥

આ વેશ અમને ઘણો ગમે છે. જાજો કે આપ મોહનવેલ (મોહક સ્વરૂપ) થઈ ગયા છો. એને જોઈને અમારી પાંપણ પલકારો પણ મારતી નથી. આ વેશમાં આપનું રૂપ અદ્ભુત પ્રેમોત્પાદક બની ગયેલું દીસે છે.

રામત કરતાં રંગ સહુ કીજે, બિણ બિણ આલિંધન લીજે ।
અધુર તણો જો રસ તમે પીઓ, તો અમારાં મન રીજે ॥ ૫ ॥

રામત કરતી વખતે બધા પ્રકારનો આનંદ વિલાસ કરો. ક્ષણો-ક્ષણો આલિંગન આપતાં જો આપ અમારા અધરામૃતનું પાન કરશો તો અમારું મન તૃપુ થઈ જશે.

ઉલટ અંગ ન માય રે વાલૈયા કીજે રંગ રસાળ ।
પળ એક અમથી ન થાઓ જુઆ, રખે કંઠ બાંહોડી ટાળ ॥ ૬ ॥

હે પ્રિયતમ ઘડી ! અમારા અંગેમાં આનંદ સમાતો નથી. આપ અમારી સાથે રંગ વિલાસ કરતી વખતે અમને પૂરેપૂરો આનંદ આપો. ક્ષણમાત્ર માટે પણ અમારાથી અલગ ન થાવ. અમારા ગળેથી આપનો હાથ હટાવશો નહિ.

તમ સામું અમે જ્યારે જોઈએ, ત્યારે જોર કરે મકરંદ ।
બાથો બથિયા લીજે રે વાલૈયા, એમ થાય આનંદ ॥ ૭ ॥

સન્મુખ ઊભી રહીને જ્યારે અમે આપને જોઈએ છીએ તો અમારી કામનાઓ જોર પકડે છે.
હે પ્રિયતમ ! આપ દઢતાથી અમને ગળે લગાવી દો, જેથી અમારાં મનને આનંદ થાય.

રામત કરતાં આલિંધન લીજે, એ પણ મોટો રંગ ।
સાથ દેખતાં અમૃત પીજે, એમ થાય ઉછરંગ ॥ ૮ ॥

રામત કરતી વખતે આલિંગન આપવું એ પણ ઘણું આનંદદાયી છે. સખીવૃંદની ઉપસ્થિતિમાં જ અધરામૃત પીઓ. એનાથી અમારા હદયમાં ઉત્સાહ વધશે.

આલિંધન લેતાં અમૃત પીતાં, વિનોદ કીધાં ઘણાં હાંસ ।
કઠણ ભીડા ભીડ ન કીજે રે વાલૈયા, મુઝાય અમારા સ્વાંસ ॥ ૯ ॥

આલિંગન અને અમૃતપાન કરતી વખતે આનંદની સાથેસાથે આપે હાસ્ય અને વિનોદ પણ કર્યો.
પરંતુ હે પ્રિયતમ ! આલિંગન કરતી વખતે અમને એટલાં તો ભીંસી ન દેવાં કે જેથી અમારો શાસ રુંધાય અને અમે ગભરાઈ જઈએ.

પ્રકરણ રૂપ ચોપાઈ પણ૨

છંદની ચાલ

સખી એક ભાંત રે, મારો વાલોજુ કરે છે વાત રે ।
લઈ ગળે બાથ રે, આણી અંગ પાસ રે, ચુમન દિયે ચિત્તસું ॥ ૧ ॥

હે સખી ! પ્રિયતમ એક તરફ વાત કરતા જાય છે અને બીજુ તરફ ગળામાં હાથ નાખીને આલિંગન પણ કરે છે અને સાથોસાથ પ્રેમપૂર્વક ચુંબન પણ કરતા જાય છે. પ્રિયતમની આ શૈલી અનોખી છે.

મારા વાલા માંહે કળ, અંગે અતિ બળ ।
રમે ઘણો બળ, રંગ અવિચળ, વલ્લભ અતિ વિતસું ॥ ૨ ॥

મારા પ્રિયતમ કુશળતાપૂર્ણ છે અને તેમનાં અંગ-પ્રત્યંગોમાં અતિ બળ ભરેલું છે. રામત કરતી વખતે તેઓ પૂરી શક્તિથી રમે છે. તેમનો પ્રેમવિલાસ અવિચળ અને અખંડ છે. પ્રિયતમ ઘણી અતિ આવેગ અને આવેશપૂર્વક રમે છે.

આ જુઓ તમે સ્યામ, કરે કેવા કામ ।
ભાજે ભૂસી હામ, રાખે નહીં મામ, હરવે ઘણો હિતસું ॥ ૩ ॥

શ્યામસુંદરને તો જુઓ તેઓ યુક્તિપૂર્વક કેવાં કેવાં કામ કરે છે ? આપણી મનોકામના પૂરી કરે છે. આપણી એક પણ ઈચ્છા અધૂરી રહી જતી નથી. આપણી વ્યથાને પ્રેમપૂર્વક હરી લે છે.

મારા વાલાસું વિલાસ, સ્યામા કરે હાસ ।
સૂધો રંગ પાસ, કરી વિસ્વાસ, જુઓ જોપે ખંતસું ॥ ૪ ॥

પ્રિયતમ સાથે આનંદ વિલાસ કરતાં શ્યામાજુ વિનોદપૂર્વક હસે છે. તેમનો પ્રેમ સરસ, સહજ અને સમરસ છે. બંને વચ્ચે પૂરેપૂરી સમજૂતી થઈ છે. હે સખીઓ ! તમે આ યુગલને ઉત્સાહપૂર્વક જુઓ.

સ્યામા સ્યામ જોડ, કરતાં કલોલ ।
રમે રંગ રોલ, થાય ઝક ઝોળ, બંને એક મતસું ॥ ૫ ॥

શ્યામા અને શ્યામની જોડી અનુપમ છે. આનંદ પ્રમોદ કરતાં કરતાં તેઓ વિહાર કરે છે. પ્રેમના પ્રબળ આવેગમાં તેઓ બંને પ્રવાહિત થઈ ગયાં છે. પરસ્પર પ્રેમની ખેંચતાણ કરે છે. તેમની જુગલ-જોડી સુસંવાદિતાપૂર્વક રાસ રમી રહી છે.

બેઢું સરખા સરૂપ, મેલી મુખ કૂપ ।
પિઅે રસ ઘૂંટ, અમૃતની લૂંટ, લિઅે રે અનિતસું ॥ ૬ ॥

બંને સ્વરૂપો (શ્યામ અને શ્યામાજુ) ની શોભા સમાન છે. બંને પરસ્પર મુખ મેળવીને રસના ઘૂંટ પીએ છે. આ રીતે અમૃત સમાન કલ્પી ન શકીએ એટલો પ્રેમ લૂટી રહ્યા છે.

આલિંગન લિઅે, રંગ રસ પિઅે ।
બંને સુખ લિઅે, લથબથ થિઅે, આ ભીની સ્યામા પતસું ॥ ૭ ॥

બંને પરસ્પરને આલિંગન આપીને પ્રેમના અમૃતનું રસપાન કરે છે. આ રીતે બંને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રેમમાં આનંદવિભોર થઈને શ્યામાજુ પોતાના પ્રાણપ્રિય શ્યામસુંદરના પ્રેમરસથી ભીજાઈ ગયાં છે.

ઈદ્રાવતી વાત, સુણો તમે સાથ ।
જુઓ અધ્યાત, બંને રણિયાત, રમતાં ઈજતસું ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સુંદરસાથજુ ! મારી વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો, આ બંનેની જોડી અનુપમ

છે. બંને પ્રેમના આનંદમાં ગળાડૂબ હોવા છતાં પણ માન અને ભર્યાદિમાં રહીને રમે છે.

પ્રકરણ ૨૬ ચોપાઈ પ્ર૦

રાગ : સામેરી

રામત આંબાની કીજે મારા વાલૈયા, આવી ઉભા રહો લગતાં રે ।
સખિયો જ્યારે બળ કરે, ત્યારે રખે કાંઈ તમે ડગતાં રે ॥ ૧ ॥

હે મારા પ્રિયતમ ! હવે આપણે આંબાની રામત કરીએ. આપ અમારી નિકટ આવીને ઉભા રહો. જ્યારે સખીઓ કેરી તોડવાને બહાને આપને બળપૂર્વક હલાવે, તો આપે જરા પણ ડગવું નહિ.

તમે આંબલા થડ થાઓ, અમે ચરણ જાલીને બેસું ।
મારો આંબો દહીંએ દૂધે સીયું, એમ કહેસું પ્રદભિષા દેસું ॥ ૨ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપ અમારા માટે આંબો બનો અને અમે બધી સખીઓ આપનાં ચરણકમળોને પકડીને બેસી જઈશું. ત્યાર પછી ‘મારો આંબો દહીંએ દૂધે સીયું’ એમ કહેતાં કહેતાં અમે આપની પ્રદક્ષિણા કરીશું.

કેટલીક સખિયો આંબલો સીંચે, એમ કહેસું પ્રદભિષા દેસું ।
દ્રઢ કરીને અમે ચરણ ગ્રહ્યાં, જોઈએ કોણ કરે અમને અળગાં ॥ ૩ ॥

કેટલીક સખીઓ પ્રેમપૂર્વક આંબો સીંચશે. અમે બાકીની બધી સખીઓ આપના ચરણકમલ પકડીને બેસી જઈશું. જોઈએ અમને કોઈ અલગ કરે છે ?

બળ કરીને તમે ઉભા રહેજો, ખસસો તો હંસસે તમ પર ।
જો અમે ચરણ ગ્રહી નવ સહું, તો સહુ કોઈ હંસસે અમ પર ॥ ૪ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપ દઢતાપૂર્વક આંબાના જાડ રૂપે ઉભા રહો. જો આપ સહેજ પણ ચલિત થશો તો બધી સખીઓ આપ પર હસશે કે આપ હારી ગયા અને જો અમે આપનાં ચરણ દઢતાપૂર્વક પકડી ન શકીએ તો બીજી સખીઓ અમારો પરાજ્ય થયેલો જોઈને અમારા પર હસશે.

તે માટે રખે ચરણ ચાચરો, સ્થિર થૈ ઉભા રહેજો ।
જો જોર ઘણું આવે તમને, ત્યારે તમે અમને કહેજો ॥ ૫ ॥

તેથી આપ ચરણોને સહેજે શિથિલ થવા દેશો નહિ. સ્થિર થઈને ઉભા રહેજો અને જો આ રીતે ઉભા રહેવામાં સખીઓ તરફથી આપના ઉપર વધુ દબાણ આવે તો આપ અમને કહી દેજો.

અનેક સખિયો ચરણો વળગી, ખસવા નહીં દીજે રે ।
વાલો સખિઓ સહુ થાજો સાવચેત, ઓલિયો ઉપર સામી હાંસી કીજે ॥ ૬ ॥

ત્યાર પછી અનેક સખીઓ આવી ચરણોને વળગી પડી અને એકબીજાને કહેવા લાગી કે જો જો ચરણોને સહેજ પણ ખસવા દેશો નહિ. હે પ્રિયતમ અને હે સખીઓ ! તમે બધાં સાવધાન થઈ જાવ. પેલી (વિપક્ષની) સખીઓની સામી હાંસી ઉડાવીએ.

જે સખી સાચી થૈને વળગી, તે તાં વણોડતાં નવ છૂટે રે ।

ઓલિયો સભિયો બળ કરી કરી થાકી, તે તાં ઉઠાડતાં નવ ઉઠે રે ॥ ૭ ॥

જે સખીઓ સાચા હૃદયથી પ્રિયતમનાં ચરણોમાં વળગી રહી છે તેમને ચરણથી છોડવવાના અનેક પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ એ છોડતી નથી, પેલી (વિપક્ષી) સખીઓ જોર કરી કરીને થાકી ગઈ, પરંતુ તેમને અલગ કરી ન શકી.

જે સખી ચરણો રહી નવ સકી, તે પર હાંસી થૈ અતિ જોર ।

ઈન્દ્રાવતી વાલો ને સભિયો, દિંએ તાલી હાંસી કરે સોર ॥ ૮ ॥

જે સખી ચરણોને વળગી ન રહી શકી તેની ખૂબ હાંસી થઈ. ઈન્દ્રાવતી, પ્રિયતમ અને સખીઓએ તાળી આપીને એકબીજા પર જોર શોરથી હસવા માંડ્યાં.

પ્રકરણ ૨૭ ચોપાઈ પદ્ધતિ

રાગ : આસાવરી

રામત ઉડન ખાટલીની, મારા વાલાજી આપણા કીજે રે ।

રેત રૂડી છે આણી ભોમે, ઠેક મૃગ જેમ દીજે રે ॥ ૧ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપણે હવે બધાં મળીને ઉદ્ઘાન-ખાટલીની રામત રમીએ. વૃદ્ધાવનની આ ભૂમિની રેતી તો અતિ સુંદર છે. એથી એના પર અમે હરણની જેમ ઠેકડા (છલંગ) મારી શકીશું.

સભિયો મનમાં આનંદિયો, એ રામતમાં અતિ સુખ ।

સાથ સહુ રબદીને રમસું, મારા વાલાજી સનમુખ ॥ ૨ ॥

આ રામત તો ઘણી સુખદાયી હોઈ બધી સખીઓ ખૂબ આનંદિત થઈ ગઈ. આ રામતમાં તો આપણે પ્રિયતમ ઘણી સાથે શરત લગાવીને રમીશું.

પહેલો ઠેક દીધો મારે વાલે, પછે જો જો ઠેક અમારો ।

તો મારા વચન માનજો રે સભિયો, જો હાઉં ઠેક વાલાજીથી સારો ॥ ૩ ॥

હવે ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આ રામતમાં પહેલો ઠેકડો પ્રિયતમ મારશે. ત્યાર પછી તમે બધાં મારો ઠેકડો જો જો. મારી વાત પર તમે વિશ્વાસ રાખજો કે હું નક્કી વાલાજી કરતાં સારો (અધિક) ઠેકડો મારીશ.

જુઓ રે સભિયો તમે વાલોજી ઠેકતાં, દીધી ફાળ અતિ સારી ।

નિસંક અંગ સંકોડીને ઠેકયાં, જાઉં તે હું બલિહારી ॥ ૪ ॥

હે સખીઓ ! તમે જોયું ને ! પ્રિયતમે ઘણી સરસ ફાળ ભરી (છલંગ મારી). સાચે જ તેઓએ પોતાના શરીરને સંકોડીને સુંદર રીતે ઠેકડો માર્યો. હું તેમની આ છલંગ પર બલિહારી જાઉં છું. (મારું સર્વસ્વ ન્યોદ્ધાવર કરું છું).

હાઉં હાઉં રે સભિયો તમે ઠેક વખાણ્યો, એ તો દીધો લડસડતાં રે ।

એવા તો ઠેક અમે સહુ કોઈ દેતાં, સહેજે રામત કરતાં રે ॥ ૫ ॥

બસ કરો, બસ કરો. સખીઓ ! તમે તો પ્રિયતમની આ છલંગની બહુ પ્રશંસા કરી, પરંતુ એ

છલંગ તો પ્રિયતમે લથડતાં લગાવી હતી. આવી છલંગો તો આપણે સહુ કોઈ રમતી વખતે સરળતાથી મારીએ છીએ.

રહો રહો રે સખીયો તમે ઠેક વખાણ્યો, હવે જો જો અમારો ઠેક રે ।
એવી તો ફાળ સાથે કેટલીક દીધી, તું તો મોહી ઉડાડતાં રેત રે ॥ ૬ ॥

ઈન્દ્રાવતી બોલી, સખીઓ ! થોભો થોભો, તમે ભલેને પ્રિયતમની છલંગનાં વખાણ કર્યા. પરંતુ હવે મારી છલંગ જુઓ. આવી છલંગ તો સખીઓએ કેટલીય લગાવી છે. તમે તો થોડી ફક્ત રેત જ ઉડાડી છે.

કોણે હંસિએ કોણે વખાણિએ, એ રામત થૈ અતિ રંગ ।
એણી વિધે દીધા અમે ઠેક, મારા વાલાજીને સંગ ॥ ૭ ॥

આપણે કોની છલંગ પર હસીએ અને કોની છલંગનાં વખાણ કરીએ ? આ રામત તો ઘણી મજાની થઈ. આ પ્રકારે આપણે પ્રિયતમ સાથે કેટલીય છલંગ મારી.

એ રામતડી જોઈ કરીને, હવે નિરતની રામત કીજે ।
રૂડી રામત ઈંદ્રાવતી કેરી, જેમાં સાથ વાલો મન રીજે ॥ ૮ ॥

હે સુંદરસાથજ ! આ રામત જોઈને હવે નૃત્યની રામત કરીએ. ઈન્દ્રાવતીની રામત ઘણી સરસ થાય છે જેનાથી પ્રિયતમ અને સખીઓનાં મન પ્રસન્ન થયાં છે.

પ્રકરણ ૨૮ ચોપાઈ ૫૭૬

રાગ : કલ્યાણ

વાલા તમે નિરત કરો મારા નાહોજી, અમને જોવાની છે ખાંત ।
સાથ જોઈ આનંદિયો રે, કાંઈ વેષ દેખી એક ભાંત ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી પોતાના પ્રિયતમને કહે છે કે હે મારા વાલાજી ! હવે આપ નૃત્ય કરો. તેને જોવાની અમારી પ્રબળ ઈચ્છા છે. આપની આ અનુપમ વેશભૂષાને જોઈને સુંદરસાથ અતિ આનંદિત થઈ રહ્યો છે.

તમે નિરત કરો રે ભામની, નિરત રૂડી થાય નાર ।
તમે વચન ગાઓ પ્રેમનાં, પાસે સ્વર પૂરું રસાલ ॥ ૨ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણે એને પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું કે હે સખીઓ ! તમે બધાં સર્વપ્રથમ નૃત્ય કરો. કેમ કે ક્વીઓ સારી રીતે નૃત્ય કરે છે. પ્રેમનાં ગીત પણ સાથે ગાતાં જાવ. હું પણ તેમાં સ્વર પુરાવી એને અધિક રસિક બનાવી દઈશ.

સુષો સુંદર વલ્લભજ મારા, નિરત કેણી પેરે થાય ।
અમને દેખાડો આયત કરી, કાંઈ ઉલટ અંગ ન માય ॥ ૩ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિય સ્વામી ! સાંભળો. નૃત્ય કેવી રીતે થાય છે તે આપ આપની ઈચ્છા અનુસાર કરીને અમને બતાવો. એને જોવાની અમારી ઉત્કંઠા એટલી તો વધી ગઈ છે કે અમારા

અંગમાં તે સમાતી નથી.

જોણી સનંધે પાઉં ભરો, અને અંગ વાલો નરમ ।
ભમરી ફરો જોણી ભાંતસું, અમે નાચું ફરું તેમ ॥ ૪ ॥

હે પ્રિયતમ ! જે રીતે આપ નૃત્ય માટે પગલાં ભરશો, કોમળ અંગોને ભરોડ આપશો અને ફૂદડી ફરશો તે જોઈને અમે પણ આપનું અનુકરણ કરીશું.

હસ્ત કરી દેખાડિએ, અને ઠમકે દીજે પાય ।
વચન ગાઈએ પ્રેમનાં, કાંઈ તેના અરથ જ થાય ॥ ૫ ॥

આથી આપ આપના હાથની મુદ્રાઓ બનાવો અને પગથી ઠમકારા કરતા જાવ. પ્રેમનાં મધુર વચનો ગીતોમાં ગાવ તેથી અમને ગ્રત્યકરુપે એ મુદ્રાઓ અને હાવભાવોના અર્થ સમજવામાં આવે.

કંઠ કરીને રાગ અલાપિએ, કાંઈ સ્વર પૂરે સકલ સાથ ।
વેણ વેણા રબાબસું, કાંઈ તાલ બાજે પખાજ ॥ ૬ ॥

મધુર સ્વરે કોઈ પણ રાગને આલાપો. સધળો સુંદરસાથ પણ એમાં સ્વર પુરાવશે. બંસી, વીણા અને સારંગીના સ્વરોની સાથે પખવાજનો પણ તાલ પૂરશે.

કરતાલમાં બાજે ઝરમરી, શ્રીમંડલ હાથ ।
ચંગ તંબૂરે રંગ મળો, વાલો નાચે સકલ સાથ ॥ ૭ ॥

જ્યારે કરતાલમાં લાગેલી ઝરમરીની સાથે વાણીના મધુર ધ્વનિની સંગત થાય છે અને હાથમાં શ્રી મંડલ વાધ વીણા અને તાલ માટે ચંગ તથા તંબૂરો મળીને સંગત પુરાવે છે. તેની સાથે પ્રિયતમ અને સમસ્ત સુંદરસાથ એકઠાં થઈને નૃત્ય કરવા લાગે છે.

ભૂષણ બાજે ભલી ભાંતસું, ધરતી કરે ધમકાર ।
સબદ ઉઠે સોહામણા, ઉછરંગ વાધ્યો અપાર ॥ ૮ ॥

નૃત્ય વખતે આભૂષણો પણ સ્વરમાં સ્વર મેળવીને ઝણઝણી ઉઠ્યાં. પગના ઠેકાથી ધરતી ધમધમી ઊઠી. અત્યંત સુંદર અને મધુર શબ્દો ગુજરાતી લાગ્યા અને સહુના હૃદયમાં અપાર ઉમંગ વધવા લાગ્યો.

નિરત કરી નરમ અંગસું, કાંઈ ફેરી ફર્યા એક પાય ।
છેક વાલે છેલાઈસું, તતા થેઈ થેઈ થાય ॥ ૯ ॥

પ્રિયતમ અને સખીઓએ પોતાનાં કોમળ અંગો દ્વારા નૃત્ય કર્યું- એક પગ પર ફૂદડી લીધી, ચાતુર્યપૂર્વક પ્રિયતમ સાથે તાલ મેળવ્યો, જેને લઈને ચારેય તરફ 'તાતાથેઈ'ના શબ્દો ગુજરાતી લાગ્યા.

એક પોહોર આનંદ ભરી, કાંઈ રંગ ભર રમિયા એહ ।
સાથ સકલમાં વાલેજુએ, રમતાં કીધાં સનેહ ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે રાત્રિના એક પ્રહર સુધી સહુએ પ્રેમાનંદમાં આવીને નૃત્યની રામત કરી. રામત કરતી

વખતે પ્રિયતમે બ્રહ્માત્માઓને સ્નેહમુંઘ કરી દીધા.

આનંદ ધણો ઈન્દ્રાવતી, વાલાજીને લાગે પાય ।
અવસર છે કંઈ અતિ ધણો, વાલા રાસની રામત માંય ॥ ૧૧ ॥

આ રામતમાં ઈન્દ્રાવતી સખીને અત્યથિક આનંદ થયો. તે પ્રિયતમના ચરણકમળ પકડીને કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આ રાસની રામતમાં અખંડ આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનો સુંદર અવસર મળ્યો છે.

તે સરવે ચિત ધરી, અમસું રમો અતિ રંગ ।
કહે ઈન્દ્રાવતી સાથને, રમવાની ધણી ઉમંગ ॥ ૧૨ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આ બધી આનંદમયી વાતોને ધ્યાનમાં લઈ આપ અમારી સાથે પ્રેમવિલાસમાં મળન થઈને રમો. કેમ કે સમસ્ત સુંદરસાથને રમવાની ઉત્કટ ઉચ્છા છે.

પ્રકરણ ૨૮ ચોપાઈ ૫૮૮

ચરચરી છંદ

મૃદુંગ ચંગ, તંબૂર રંગ, અતિ ઉમંગ, ગાવતી સખી સ્વર કરી ॥ ૧ ॥

મૃદુંગચંગ તથા તંબૂરના મિશ્રિત સ્વર રંગત લાવી રહ્યા છે. આ આ વાદ્યોની સંગત સાથે સખીઓ અત્યંત ઉમંગપૂર્વક મધુર સ્વરે ગાય છે.

કરતાલ તાલ, બાજે વિસાલ, વેણ રસાલ, રમત રાસ સુંદરી ॥ ૨ ॥

કરતાલના તાલ પણ ઊંચા સ્વરોમાં વાગી રહ્યો છે. બંસીના રસપૂર્ણ (સૂરીલા) સ્વરોની સાથે સાથે સખીઓ તાલ અને સ્વર મેળવીને ગાતાં-ગાતાં રાસ લીલા કરી રહી છે.

નાર સિણગાર, ભૂષણ સાર, સંગ આધાર, નિરત કરે સનંધ રી ॥ ૩ ॥

સખીઓ સુંદર શાણગાર સજીને, સુંદર આભૂષણો ધારણ કરીને પોતાના પ્રિયતમ ધામધણી સાથે વિવિધ પ્રકારનાં નૃત્ય કરી રહી છે.

ધમ ઝણાઝણ, જોડ રણારણ, વિઠુડા ઠણાઠણ, છેક વાલે ફેરી ફરી ॥ ૪ ॥

પગના આભૂષણ વગેરે ઝણાઝણો છે. પગની કડલીઓ રણાઝણી રહી છે. ચારેય આંગાળિયોના વીંધુવા ઠણાઠણ અવાજ કરી રહ્યા છે અને પ્રિયતમ દેહને ફૂદી ફરતાં ફરતાં છેક સુધી (અતિ) મરોડ આપે છે.

વચન ગાય, હસ્તક થાય, ભાવ સંધાય, દેખાડે વાલો ખંત કરી ॥ ૫ ॥

સખીઓ મધુર ગીત ગાઈને પોતાની હસ્ત મુદ્રાઓ દ્વારા ભાવ પ્રદર્શિત કરી રહી છે. વળી પોતાના સુંદર ભાવોને સૂરો સાથે મેળવી અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક પ્રિયતમને એ ભાવ મુદ્રાઓ દર્શાવી રહી છે.

હંસ વિલાસ, સકલ સાથ, લેત બાથ, મધ્ય રામત હેત કરી ॥ ૬ ॥

સમસ્ત સુંદરસાથ વિનોદપૂર્વક વિલાસ કરે છે. રમતાં રમતાં વચ્ચે વચ્ચે એકબીજાને બાથમાં લઈ

પ્રેમપૂર્વક આનંદ લૂટે છે.

વેષ વસેખ, રાખી રેખ, સુખ લેત, બાહેંત મુખે વાંસરી ॥ ૭ ॥

પ્રિયતમની વેશભૂષા અનોખી અને મનમોહક છે. તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરે છે અને અખંડ સુખ આપે છે. મુખ પર બંસરી ધારણ કરી એમાંથી મધુર સૂરો રેલાવી રહ્યા છે.

ધમકે ધારુણી, ગાજતી ગારુણી, ચાંદની રૈણી, જોત કરે જામંત રી ॥ ૮ ॥

રાસ લીલામાં નૃત્યની રામતો કરતી વખતે પગના ઠેકાથી પૃથ્વી તથા આકાશ ગાજ ઉઠે છે. સંપૂર્ણ કલાયુક્ત ચાંદની વડે રાત્રિ પ્રકાશિત થઈ જાણે જામી ગઈ છે.

રંગ વનમાં, સોભિત જમુના, પસુ પંખીના, સબદ રંગે થંત રી ॥ ૯ ॥

વૃદ્ધાવન આનંદથી પરિપૂર્ણ થઈ ગયું છે. યમુનાજ શોભી રહ્યાં છે. પશુ- પક્ષીઓના મધુર કલરવ-ધ્વનિ સંભળાય છે. વનમાં ચારેય તરફ ધમાલ (દોડધામ) મચી છે.

પસુ પંખી, જુએ જંખી, મિલે ન અંખી, સુખ દેખી રામત રી ॥ ૧૦ ॥

પશુ પક્ષીઓ અધીર થઈને નૃત્યની રામત જોઈ રહ્યાં છે. તેઓ જોતાં ધરાતાં નથી તેથી આંખનો પલકારો પણ મારતાં નથી.

નિરત કરે, ખંત ખરે, ફેરી ફરે, ઈન્દ્રાવતી એક ભાંત રી ॥ ૧૧ ॥

ધણા ઉત્સાહપૂર્વક શરીરને મરોડ આપીને ઈન્દ્રાવતી નૃત્ય કરે છે અને ફૂદડી ફરે છે.

વાળતી છેક, અંગ વસેક, રંગ લેત, છબકે ચુમન દેત રી ॥ ૧૨ ॥

તે નૃત્યની અલગ અલગ ભાવભંગીઓ કરતી કરતી શરીરને છટાપૂર્વક વાળતી, ફૂદડી ફરતી ફરતી પ્રિયતમને ચુપકીથી ચુંબન કરી લે છે અને રામતનો આનંદ લે છે.

પ્રકરણ ૩૦ ચોપાઈ ૬૦૦

રાગ : કાલેરો

હમચડી સખી સંગ રે

આપણ રમસું નવલે રંગ, સખી રે હમચડી ॥ (ટેક)

એ રામતડી છે અતિ ધણી, કરસું સધળી સાર રે ।

વિવિધ પેરે સુખ દઉં રે સભિયો, જેમ તમે પામો કરાર રે ॥ ૧ ॥

હે સખીઓ ! આપણે બધાં નવલા રંગે હમચડીની રામત રમીશું. એમ તો રામતો અનેક છે પરંતુ આ રામતને માટે તીવ્ર ઈચ્છા ઉત્પત્ત થઈ છે. પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે હે સખીઓ ! હું તમને વિવિધ પ્રકારે સુખ આપું જેથી તમને આનંદ પ્રાપ્ત થાય.

અમને વેણ બજાડી દેખાડો, જેવો પહેલો વાયો રસાલ ।

વેણ સાંભળતાં તતભિણ વાલૈયા, અમે જીવ નાખ્યા તતકાલ ॥ ૨ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આપે પહેલાં જેવી બજવી હતી તેવી જ મધુર બંસી વગાડી બતાવો. હે સ્વામી ! એ વખતે અમે આપનો બંસીનાદ સાંભળીને અમારાં માયાવી શરીરોનો

ત્યાગ કર્યો હતો.

જુઓ રે સભિયો વાલો વેણ બજાડે, અધુર ધરી અતિ રંગ ।
વેણ સાંભળતાં તતભિણ તમને, કામ વાધ્યો સરવા અંગ ॥ ૩ ॥

સખીઓ પરસ્પર કહે છે કે જુઓ, પ્રિયતમ આનંદમળ થઈને પોતાના અધર પર બંસી ધારણ કરીને બજાવી રહ્યા છે. બંસીના આ નાદને સાંભળતાં જ આપણાં અંગોમાં ઉતેજના (રાસ કીડાની કામના) વ્યાપી જાય છે.

સુણો રે સભિયો હું વેણ બજાડું, વેણ તણી સુણો વાણી ।
ભિણ એક પાસેથી અળગો ન કરું, રાખું હૈયામાં આણી ॥ ૪ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે, હે સખીઓ ! હું બંસી બજાવું છું તમે એના સ્વર સાંભળો. હું તમને ક્ષણ માત્ર પણ મારાથી અળગાં નહિ કરું. પરંતુ તમને મારા હૈયામાં રાખીશ.

ઉલટ તમને અતિ ઘણો વાધ્યો, વળી રંગ ઉપજાવું નિરધાર ।
જેટલી રામત કહો રે સભિયો, તે રમાડું આ વાર ॥ ૫ ॥

હે સખીઓ ! તમારા હૃદયમાં પ્રેમ ઉભરાઈ રહ્યો છે અને તેમાં પણ ઘણી વૃદ્ધિ થશે. જેટલી પણ રામતો રમવા ચાહો તે બધી તમને આ વખતે રમાડીશ.

માન ઘણું માનવંતિયોને, તામસિયો ઝુંઝાર ।
પ્રેમ ઘણો અંગ આ સંગે, એણે વ્રહ નહીં લગાર ॥ ૬ ॥

રાજસ સ્વભાવવાળી સખીઓને પોતાના પ્રેમ માટે અતિ ગર્વ છે. તામસી સખીઓ પ્રેમસંબંધમાં અતિ આક્રમક બની જાય છે. તેમના અંગ - પ્રત્યંગમાં, પ્રેમ ભરેલો છે આથી તેમને પ્રિયતમનો વિરહ સહેજ પણ નથી.

તામસ માંહે તામસિયોં, એણી વાતડી કહી ન જાય ।
કહે ઈન્દ્રાવતી સુણો રે સાથજી, વાલે એમ કીધાં અંતરાય ॥ ૭ ॥

તામસ સ્વભાવવાળી સખીઓમાં પ્રેમનો તામસભાવ પ્રબળ છે, જેનું વર્જન થઈ શક્તું નથી. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સુંદરસાથજી ! સાંભળો, પ્રિયતમ આ પ્રકારનાં મધુર વચ્ચનો કહેતા કહેતામાં અંતર્ધિન થઈ ગયા.

પ્રકરણ ઉ૧ ચોપાઈ ૬૦૭

રામત અંતરધ્યાનની

વૃંદાવનમાં રામત કરતાં, જુજવો થયો સરવે સાથ ।
વળી આવી તતભિણ એક ઠામે, નવ દીસે તે પ્રાણનો નાથ ।
મારો જીવ જીવનજી લઈ ગયા, હો સ્યામ ॥ ૧ ॥

વૃંદાવનમાં રાસલીલા કરતાં કરતાં બધી સખીઓ અલગ અલગ થઈ ગઈ. પણી તેઓ એક સ્થાને એકત્ર થઈ તો જણાયું કે પ્રાણનાથ શ્રીકૃષ્ણ ક્યાંય દેખાતા નથી. તેઓ વિલાપ કરતી કહેવા લાગી શ્રીકૃષ્ણ તો મારો પ્રાણ લઈ ગયા. હવે અમે શું કરીશું ?

કાયા કેમ ચાલે તેહ રે, કાળજડું કાપે જેહ રે ।

ઉભી કેમ રહે દેહ, બાંધાં જે મૂલ સનેહ ।
ત્રાટકડે દીધાં છેહ, મારો જીવ જીવનજી લઈ ગયા, હો સ્યામ ॥ ૨ ॥

હવે પ્રિયતમ ધળી વગર અમારાં શરીર શેના આધારે ટકશે ? આ વિયોગ તો હદ્દયને વિદારી નાખે છે. જેની સાથે સ્નેહની ગાંઠથી બંધાયેલાં છીએ એના વગર આ દેહ કેવી રીતે ટકશે ? પ્રિયતમે તો અમારો સંબંધ તોડીને જુદાઈ આપી. મારા પ્રાણ તો શ્રીકૃષ્ણ લઈ ગયા. હવે એમના વિયોગમાં આ શરીર કેવી રીતે ટકશે ?

સખ્યિયો મળીને વિચાર જ ક્રીધો, પૂછિએ સ્યામાજી કિહાં છે સ્યામ ।
રામતનો રંગ હવડા વાધ્યો, મન માંહેં હુતી મોટી ઠામ ॥ ૩ ॥

ત્યારે બધી સખીઓએ મળીને વિચાર - વિમર્શ કર્યો અને નિશ્ચય કર્યો કે - ચાલો આપણે બધાં શ્યામાજીને પૂછીએ કે શ્રીશ્યામસુંદર ક્યાં ગયા ? રામત રમવાનો આનંદ તો હવે જ વધી રહ્યો હતો અને અમારા મનમાં રામતની અતિ ઉત્કંઠા ઉત્પત્ત થઈ હતી.

સાથ માંહો માંહે ખોળતા, નવ દીસે સ્યામાજી ત્યાંહે ।
ત્યારે જુજવી દોડી જોવા વનમાં, એ બંને સિધાવ્યાં ક્યાંહે ॥ ૪ ॥

સખીઓ પરસ્પર મળીને એમને શોધી રહી છે. શ્રીશ્યામાજી પણ ત્યાં દેખાતાં નથી. ત્યારે બધી અલગ અલગ થઈને વનમાં દોડતાં દોડતાં શોધવા લાગી કે શ્યામ અને શ્યામાજી બંને ક્યાં ગયાં છે ?

જોવંતાં જુજવા વનમાં, સ્યામાજી લાધ્યાં એક ઠામ ।
સ્યામાજી સ્યામ કિહાં છે, મારું અંગ પીડે અતિ કામ ॥ ૫ ॥

જ્યારે અલગ અલગ થઈને શોધતાં શોધતાં વનમાં આગળ વધી રહી હતી ત્યારે એક સ્થાને તેમને શ્રી શ્યામાજી મળી ગયાં. સખીઓ શ્યામાજીને પૂછવા લાગી કે શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ ક્યાં છે ? તેમના વિના અમારા અંગો તો પ્રબળ કામનાઓથી પીડિત થઈ રહ્યાં છે.

સાથ સ્યામાજીને દેખી કરી, મનડાં થયાં અતિ ભંગ ।
સ્યામાજી તિહાં બોલી ન સકે, જેમાં એવડો હુતો ઉછરંગ ॥ ૬ ॥

જ્યારે સખીઓએ શ્યામાજીને ધ્યાનપૂર્વક નીરખ્યાં તો તેમના મન અતિ ઉદાસ થયાં. જેમના હદ્દયમાં પ્રિયતમના પ્રેમનો આટલો મોટો ભંડાર ભરેલો હતો, તેવાં શ્યામાજી તો (મૂર્છિત થઈને પડ્યાં હતાં તેથી) કંઈ બોલી શકતાં નહોતાં.

ઘડી એક રહીને સ્યામાજી બોલ્યાં, આપણાને મૂક્યાં નિરધાર ।
દોસ દીઠો જો આપણો, તો વનમાં મૂક્યાં આધાર ॥ ૭ ॥

એકાદ ઘડી આ પ્રકારે વીતી જતાં શ્રી શ્યામાજી બોલ્યાં કે નક્કી પ્રિયતમ આપણાને બધાંને છોડીને ચાલ્યા ગયા છે. એમને આપણામાં કોઈ દોષ દેખાયો હોવો જોઈએ, તેથી એમણે આપણાને આ પ્રકારે વનમાં છોડી દીધાં.

વચન સાંભળતાં સ્યામાજી કેરી, બિંશ નવ લાગી વાર ।
જે જેમ આવી દોડતી, તે તાં પાછી પડી તતકાલ ॥ ૮ ॥

શ્યામાજીના વચનોને સાંભળતા જ કાણમાત્રમાં તો જે સખી જે અવસ્થામાં દોડતી આવી હતી

એ જ અવસ્થામાં ધરતી પર ઢળી પડી.

તેમાં કેટલીક સખિયો ઉભી રહી, ઉઠાડે સરવે સાથ ।
આપણને કેમ મૂક્સે, મારા પ્રાણતણો જે નાથ ॥ ૮ ॥

એમાંની કેટલીક (તામસી સખીઓ) ઉભી રહી ગઈ. તેઓ ઢળી પડેલી સખીઓને ઉઠાવી રહી હતી અને વિશ્વાસપૂર્વક કહેતી હતી પ્રિયતમ આપણને બધાંને કેવી રીતે મૂકી શકે ? તેઓ તો આપણા પ્રાણોના નાથ અને જીવનના આધાર છે.

સખી વૃંદાવન આપણ ખોળિએ, ઈહાં જ હોસે આધાર ।
જીવતણો જીવન છે, તે તાં નહીં રે મૂકે નિરધાર ॥ ૧૦ ॥

હે સખીઓ ! ચાલો આ વૃંદાવનમાં એમને શોધીએ. તેઓ અહીં આટલામાં જ હશે. તેઓ તો આપણા જીવન અને પ્રાણોના આધાર છે. તેઓ નક્કી આપણને નહિ જ છોડે (છોડી તો ન જ દે).

સખી એ રે આપણને મૂકી ગયો, એણો દયા નહીં રે લગાર ।
હવે આંહી થકી કેમ ઉઠિએ, મારા જીવન વિના આધાર ॥ ૧૧ ॥

રાજસ સ્વભાવવાળી સખીઓ કહેવા લાગી કે હે સખી ! પ્રિયતમ આપણને છોડીને ચાલ્યા ગયા. તેમના મનમાં આપણા માટે લગારેય દયા નથી. હવે આપણે આપણા જીવનાધાર શ્રીકૃષ્ણ વગર અહીંથી કેવી રીતે ઉભાં થઈશું ?

સખી કેહી રે સનંધે ચાલિએ, મારા લઈ ગયો એ પ્રાણ ।
સખિયો અમને સું રે કહો છો, અમે નહીં રે અવાય નિરવાણ ॥ ૧૨ ॥

બીજી સખી કહે છે કે હે સખી ! હું ઉઠીને કેવી રીતે ચાલું ? એમણે તો મારા પ્રાણ જ હરી લિધા છે. હે સખીઓ ! તમે અમને શું રે કહો છો ? અમારાથી તો નક્કી બિલકુલ (તેમને શોધવા) અવાય એમ નથી.

મારો જીવ કળકળે આકળો, અને કાયા થરકે અંગ ।
કહોજ અવગુણ અમતણાં, જે કીધાં રંગમાં ભંગ ॥ ૧૩ ॥

કોઈ સખી કહે છે કે મારા પ્રાણ તો કકળીને વ્યાકુળ થઈ ગયા છે અને શરીર પણ થર થર કંપી રહ્યું છે. હે સખી ! તમે કહો તો ખરાં કે આપણામાં શું અવગુણ છે કે જેને કારણે તેઓ આપણા રંગમાં ભંગ કરીને જતા રહ્યા.

સખી દોસ હસે જો આપણો, તો વાલે કીધું એમ ।
ચિત ઉપર જો ચાલતાં, આપણ કહેતાં કરતો તેમ ॥ ૧૪ ॥

ત્યારે કોઈ તામસ સ્વભાવવાળી સખી કહે છે કે હે સખીઓ ! આપણો કોઈ ને કોઈ દોષ તો હશે જ. તેથી તો પ્રિયતમે આવો વ્યવહાર કર્યો. જો આપણે એમના મન અને ઈચ્છા અનુસાર કાર્ય કરતાં હોત તો તેઓ આપણે જેમ કહીએ તેમ કરતા.

હાય હાય રે દૈવ તેં સું કરિયું, કેમ રહે રે કાયામાં પ્રાણ ।

જીવનજી મૂકી ગયા, નવ કીધું તેં અમને જાણ ॥ ૧૫ ॥

કોઈ સખી કહે છે કે હે વિધાતા ! તમે આ શું કર્યું ? અમારા શરીરમાં પ્રાણ કેવી રીતે ટકશે.
જીવનાધાર પ્રિયતમ અમને મૂકીને ચાલી ગયા અને તે અમને એની સૂચના સુધ્યાંય ન આપી ?

હાય હાય રે વિધાતા પાપણી, તેં કાં રે લખ્યાં એવાં કરમ ।

દૈવતણી તુંને બીક નહીં, જે તેં એવડો કીધો અધરમ ॥ ૧૬ ॥

હાય હાય રે વિધાતા ! તેં અમારા ભાગ્યમાં આવાં કર્મ કેમ લખ્યાં ? શું તને દૈવનો પણ ઉર
નથી કે તેં આવડો મોટો અધર્મ કરી નાખ્યો.

હાય હાય રે દૈવ તુંને સું કહું, તેં વારી નહીં વિધાતા ।

એણી પાપણિએ એમ કેમ લખ્યું, વાલો મૂકસે કળકળતાં ॥ ૧૭ ॥

હાય હાય રે દૈવ ! તને અમે શું કહીએ ? તેં વિધાતાને આમ કરતાં કેમ ન રોકી ? આ પાપી
વિધાતાએ આવું કેમ કર્યું કે પ્રિયતમ અમને કલ્પાંત કરતાં મૂકી ગયા ?

સખી ગાળ દઉં હું દૈવને, કે દઉં વિધાતા પાપિષ્ઠ ।

એણો લેખ અમારા એમ કેમ લખ્યા, એણો દયા નહીં એ દુષ્ટ ॥ ૧૮ ॥

હે સખી ! હું ગાળ દઈ દૈવને કે પાપી વિધાતાને અપશબ્દ કહું. એમણે અમારા ભાગ્યમાં આ
પ્રકારનો વિયોગ કેમ લખ્યો. એ દુષ્ટે તો અમારા પ્રત્યે સહેજ પણ દયાભાવ રાખ્યો નહીં.

સખી દૈવ વિધાતા સું કરે, એમ રે થૈયો તમે કાંએ ।

દોસ દીજે કાંઈ આપણો, જે ચૂક્યા સેવા માંએ ॥ ૧૯ ॥

ત્યારે તામસ સ્વભાવવાળી સખી કહે છે કે આ બાબતમાં દૈવ કે વિધાતા શું કરે ? તું આવી
કેમ થઈ ગઈ છો ? આ દોષ તો આપણો પોતાનો છે કે આપણે એમની સેવા કરવામાં કોઈ
ચૂક કરી (કસર રાખી) હશે.

સખી સેવા ચૂક્યા હસું આપણા, પણ વાલો કરે એમ કેમ ।

આપણાને એમ રોવંતાં, વાલો મૂકી ગયા છે જેમ ॥ ૨૦ ॥

ત્યારે રાજસ સ્વભાવની સખી કહેવા લાગી કે જે આપણી સેવામાં કંઈ પણ કમી રહી ગઈ
હોય તો પણ પ્રિયતમે આવું શા માટે કર્યું ? તેઓ આપણાને બધાંને વિલાપ કરતા શા માટે
છોડી ગયા ?

સખી ચૂક્યા હસું ઘણું આપણા, હવે લાગી કાળજડે જાળ ।

ફિટ ફિટ ભૂંડા પાપિયા, તું હજીએ ન આવ્યો કાળ ॥ ૨૧ ॥

હે સખી ! આપણે તેમની સેવામાં ઘણી ચૂક કરી હશે. પણ હવે તો કાળજામાં જાળ લાગી
છે. હે પાપી દુષ્ટ કાળ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે કે તું હજી સુધી અમને ઊઠાવી કેમ લઈ
જતો નથી ?

એમ રે સખિયો તમે કાં કરો, બહેની દ્રઢ કરો કાં ન મન ।

આપણને મૂકે નહીં, જેમનું નામ શ્રી કુસ્ન ॥ ૨૨ ॥

તામસ સ્વભાવવાળી સખીઓ કહે છે કે હે સખીઓ ! તમે તમારા મનને આમ શા માટે શિથિલ કરી રહ્યાં છો ? આપણે આપણા મનને નિયંત્રણમાં રાખીએ અને વિશ્વાસ રાખીએ કે પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ કદાપિ આપણો ત્યાગ કરી જ ન શકે. જેમનું નામ જ શ્રી કૃષ્ણ છે તે આપણો ત્યાગ કેવી રીતે કરી શકે ?

સખી જોઈએ આપણ વનમાં, એમ રે થૈયો તમે કાંય ।

જેનું નામ શ્રી કુસ્નજી, તે બેઠા છે આપણ માંય ॥ ૨૩ ॥

હે સખીઓ ! ચાલો આપણે બધાં મળીને તેમને વનમાં શોધીએ. તમે બધાં આમ નિરાશ શા માટે થાવ છો ? જેમનું નામ શ્રીકૃષ્ણ છે તે તો આપણી વચ્ચે જ છે, આપણા હદ્યમાં જ બિરાજમાન છે.

સુંદરબાઈ કહે સાથને, સખી એમ રે થૈયો તમે કાંય ।

કેડ બાંધો તમે કામની, આપણ જોઈએ વૃંદાવન માંય ॥ ૨૪ ॥

સુંદરબાઈ સખીઓને કહે છે, હે સખીઓ ! તમે બધાં આ પ્રકારે નિરુત્સાહ કેમ થઈ ગયાં છો ? ધીરજ રાખો અને કમર કસો. આપણે બધાં મળીને વૃંદાવનમાં તેમની શોધ કરીએ.

વન વન કરીને ખોળીએ, વાલો બેઠા હસે જાંહે ।

આપણને મૂકી કરી, જીવનજી તે જાસે કયાંહે ॥ ૨૫ ॥

આપણે પ્રત્યેક વનમાં જઈને તેમને ખોળીએ. પ્રિયતમ જ્યાં પણ બેઠા હશે તેઓ આપણા પ્રાણધાર આપણને છોડીને કયાં જશે ?

એક પડે એક લડથડે, એક આંસુડાં ઢાળે અપાર ।

કેમ ચાલે કાયા બાપડી, મારા જીવન વિના આધાર ॥ ૨૬ ॥

કોઈ (સાત્ત્વિક સ્વભાવની) સખી આકુળવ્યાકુળ થઈ ધરતી પર ઢળી પડે છે તો બીજી (રાજસ સ્વભાવની) સખી પાગલની જેમ લથડિયાં ખાય છે. તો ત્રીજી (તામસ સ્વભાવની) સખી રોતાં રોતાં આંસુની અવિરત ધારા વહાવે છે. તે વિચારી જીવનાધાર પ્રિયતમ વિના કેવી રીતે ચાલી શકશે ?

કઠણ વેળા મુને જાય રે બહેની, જેમ રે નિસરતાં પ્રાણ ।

કાયા એમ થરહરે, અમે નહીં રે ગોતાય નિરવાણ ॥ ૨૭ ॥

ત્યારે રાજસી સખી કહે છે કે હે સખીઓ ! આપણે માટે આ સમય ધણો કઠણ છે. એમ લાગે છે કે જાણે પ્રાણ શરીરની બહાર નીકળી રહ્યા છે. શરીર પણ આમ કંપી રહ્યું છે. આથી નક્કી આપણે પ્રિયતમને શોધી શકીશું નહિં.

એમ રે સખિયો તમે કાં કરો, એ છે આપણો આધાર ।

નહેયે આપણને નહીં રે મૂકે, તમે જીવસું કરો રે કરાર ॥ ૨૮ ॥

તામસ સ્વભાવવાળી સખી બોલી કે હે સખીઓ ! તમે બધાં આમ કેમ કરો છો ? પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણ આપણા આધાર છે. નિશ્ચય જ તેઓ આપણો ત્યાગ કરી ન જ શકે. તમે બધાં ધૈર્ય

ધારણ કરો.

વિકળ થૈ પૂછે વેલડીને, સખી ક્યાંહે રે દીઠા તમે સ્યામ ।
જીવ અમારા લઈ ગયા, મનની ન પોહોતી હામ ॥ ૨૮ ॥

આ પ્રમાણે વ્યાકુળ બનીને સખીઓ લતાઓને પૂછે છે કે તમે અમારા શ્યામને ક્યાંય જોયા છે ? તેઓ અમારા પ્રાણને લઈને ક્યાંક ચાલ્યા ગયા છે. હજુ તો અમારા મનની ચાહ પણ પૂરી થઈ નથી.

એ હંસે છે આપણા ઉપર, જો ન દેખે આપણામાં સનેહ ।
જુઓ વીટી રહી છે વરને, અધિષ્ણ ન મૂકે એહ ॥ ૩૦ ॥

વૃક્ષને વીંટાએલી વેલો (લતાઓ)ને મૌન જોઈને સખીઓ એકબીજીને કહે છે કે આ તો આપણા ઉપર હસે છે, કેમ કે તે આપણામાં પ્રેમનો અભાવ જુઝે છે. જુઓ તો ખરાં આ તો પોતાના પતિ વૃક્ષને કેવી વીંટાઈને વળગી રહી છે ? એક ક્ષણ માટે પણ એને મૂકૃતી નથી.

જુઓ રે વળાકા એહના, અંગો અંગ વાખ્યાં છે બંધ ।
તો હંસે છે આપણા ઉપર, આપણા કીધી ન એહ સનંધ ॥ ૩૧ ॥

હે સખી ! આ લતાના દાવપેચ તો જુઓ. એણે પોતાના અંગો અંગને કેવાં વાળીને બંધન બાંધી દીધાં છે ! તેઓ આપણા ઉપર હસી રહી છે અને કહી રહી છે કે આપણે આપણા પ્રિયતમને એમની જેમ દઢતાથી બાંધી શકી નહિ.

આ વચન બોલે વેલડી, સખી માંહો માંહે કરે વિચાર ।
એ ખબર ન દિયે કોણો કામની, પોતે રાચી રહી ભરતાર ॥ ૩૨ ॥

લતાનાં આ વચન પર સખીઓ અંદરોઅંદર વિચાર કરે છે કે આ લતા તો આપણને કામની કોઈ ખબર આપવાની નથી કેમકે તે પોતે જ પતિ સાથેના રંગવિલાસમાં રાચી રહી છે.

વન ગોહેવર અમે જોઈયું, આગળ તો દીસે અંધાર ।
હવે તે અમે કિહાં જોઈએ, મુને સુધ નહીં અંગ સાર ॥ ૩૩ ॥

આપણે બધાંએ આ સધન વનને તો સારી રીતે જોઈ લીધું. તેની આગળ તો હવે અંધકાર દેખાય છે. હવે પ્રિયતમને ક્યાં શોધીશું ? મને (આપણને) તો તન-મનની પણ સુધ નથી.

સખી પગલાં જુઝે પ્રીતમ તણાં, સાથ ખોળે વૃંદાવન ।
નેહેચે આપણને મૂકી ગયો, હજુ પિંડડાં ન થાય પતન ॥ ૩૪ ॥

હે સખીઓ ! ઊરી હવે આપણે પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણચિહ્નોને જોતાં જોતાં આગળ વધીએ. આ પ્રમાણે સુંદરસાથે સમગ્ર વૃંદાવનમાં શોધ કરી અને કહેવા લાગી કે તેઓ નક્કી આપણને છોડી ગયા છે. પરંતુ આશ્ર્ય તો એ વાતનું છે કે આ દેહ હજુ પણ પડી ગયા નથી.

સખી નેહેચલ નેહડા આપણાં, ત્રૂટે નહીં કેમે તેહ ।
આણો અંગો મળસું પ્રીતમ, સખી આસ ન છૂટે એહ ॥ ૩૫ ॥

તામસી સખીઓ કહે છે કે હે સખી ! આપણો પ્રેમ અખંડ છે. તે કોઈ પણ રીતે ટૂટે એવો નથી. આ જ શરીરથી આપણે પ્રિયતમને મળીશું. આથી મિલનની આશા છૂટતી નથી.

હાય હાય રે બહેની હું સું કરું, મુને ભોમ ન દિએ વિહાર ।
સંધાન સરવે જુઆ થયા, એ રહેસે કેમ આકાર ॥ ૩૬ ॥

રાજસ સ્વભાવની સખી કહે છે હાય રે બહેન ! હું શું કરું ? આ ધરતી પણ મને સમાવી લેતી નથી. શરીરના બધા સાંધા અલગ થઈ ગયા છે. હવે આ શરીર કેમ કરીને ટકશે ?

કળકળે માંહે કાળજુ, ચાલી ન સકે દેહ ।
પ્રાણ જીવનજી લઈ ગયા, જે બાંધા મૂળ સનેહ ॥ ૩૭ ॥

કાળજું અંદરથી આકુળવ્યાકુળ થઈ રહ્યું છે. શરીર ચાલવામાં બિલકુલ અસમર્થ છે. પ્રાણને તો પ્રાણાધાર પ્રિયતમ લઈ ગયા છે, કે જેની સાથે મારો મૂળ સનેહ (અખંડ પ્રેમ) આજ સુધી બંધાયેલો હતો.

તેમાં કેટલીક સખિયો ઊભી રહી, માંહો માંહે કરે વિચાર ।
કળકળતાં કેમ મૂકસે, કાંઈ આપણને આધાર ॥ ૩૮ ॥

એમાં કેટલીક સખીઓ ઊભી રહી અંદર અંદર વિચાર કરવા લાગી કે આપણને વ્યાકુળતાથી વિલાપ કરતાં મૂકીને આપણા પ્રાણાધાર આપણને કેમ કરીને મૂકી દેશે ?

આજો આવે મુને ધણી તણો, એમ વાલો કરસે કેમ ।
વળી રામતડી કીજિએ, આપણા પહેલી કરતાં જેમ ॥ ૩૯ ॥

કોઈ એક કહ્યું કે મને તો ધણી પર પૂરો વિશ્વાસ છે, તેઓ આવું શાને કરશે ? મને તો એવું લાગે છે કે આપણે પહેલાં કરતાં હતાં એવી રામત શરૂ કરી દેવી જોઈએ.

કેમ રે રામતડી કીજિએ, કાયા કેમ રે ચાલે વિના જીઉ ।
રામતડી કેમ થાયસે, ઉઠાય નહીં વિના પીઉ ॥ ૪૦ ॥

ત્યારે બીજી સખી કહેવા લાગી - હે બહેન !પ્રાણ વિના આપણે રામત કેવી રીતે કરીએ ? પ્રાણ વગર આ દેહ કેવી રીતે ચાલશે ? પ્રિયતમ ધણી વગર આપણે ઊઠી પણ શકતાં નથી તો રામત કેવી રીતે થશે ?

એમ રે સખિયો તમે કાં કરો, એ છે આપણો આધાર ।
મૂળ રામતડી કીજિએ, એ નહીં રે મૂકે નિરધાર ॥ ૪૧ ॥

આ સાંભળી બીજી સખીઓ કહેવા લાગી હે સખીઓ ! તમે આવું શા માટે બોલો છો ? પ્રિયતમ તો આપણા પ્રાણાધાર છે. સર્વપ્રથમ આપણે મૂળ રામત (પ્રજલીલા) કરીએ. નક્કી પ્રિયતમ આપણો સાથ નહિ છોડે.

સાથ કહે છે અમને રે બહેની, ઈદ્રાવતી કહો છો સું ।
આણો નયણો ન દેખું વાલેયો, તિહાં લગે કેમ કરી ઉહું ॥ ૪૨ ॥

બધી સખીઓ મને કહે છે કે હે બહેન ઈદ્રાવતી ! તું શું કહી રહી છે ? જ્યાં સુધી આ આંખોથી પ્રિયતમનાં દર્શન નહિ થાય ત્યાં સુધી અમે કેમ કરીને ઊઠી શકીશું ?

એણો સમે ઈદ્રાવતી બાઈએ, તામસિયોં ભેળી કરી ।
પડે રાજસિયોં સ્વાંતસિયોં, કરે ઊભિયોં અંક ભરી ॥ ૪૩ ॥

એ વખતે ઈન્દ્રાવતી સખીઓને તામસી સખીઓને એકઠી કરી ભૂમિ પર પડેલી રાજસી અને સાત્વિક ગુણવાળી સખીઓને ગળે લગાવી ઊભી કરી.

આજો આણો તમે ધણી તણો, હાકલી ચિત કરો ઠામ ।
રામત કરતાં આવસે, સુંદરબાઈ જાલે બાંહ ॥ ૪૪ ॥

તમે બધાં ધામધણી પર વિશ્વાસ રાખો અને તમારાં ચિતને વ્યાકુળ ના કરો. રામત કરતાં પ્રિયતમ અવશ્ય પધારશે એવો મને વિશ્વાસ છે. હવે સુંદરબાઈ સહુના હાથ પકડે છે.

માંહો માંહે વિનોદ ધણો, ઉઠો રામત કીજે રંગ ।
તરત વાલોજી આવસે, આપણા જેનાં અંગ ॥ ૪૫ ॥

સુંદરબાઈ કહે છે કે હે સખીઓ ! ઊઠો અને પરસપર આનંદ વિનોદ કરતાં કરતાં આપણો રામત શરૂ કરીએ. આપણો જેમના અંગ રૂપ છીએ તેવા પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ તુરંત આવી પહોંચશે.

લીલા કીધી જે વાલૈએ, આપણ લીજે તેહના વેષ ।
અગ્યારે વરસ લગે જે રમ્યાં, કાંઈ રામત એહ વસેષ ॥ ૪૬ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજીએ જે લીલા કરી છે આપણે બધાં એનો જ વેશ ધારણ કરીએ. અગિયાર વર્ષ સુધી વ્રજમંડલમાં જે રામત કરી તેની વિશેષતા જ કંઈ ઓર છે.

પ્રકરણ ઉર ચોપાઈ ફેરા

રાગ : સામેરી

આનંદે રોતાં રમિએ એમ, જેને કહિએ તે લદ્ધણ પ્રેમ ।
તેનાં ઉડી ગયા સરવે નેમ, રમતાં કીધાં કે ચેહેન ॥ ૧ ॥

(પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજીની લીલાઓનું અનુકરણ કરવામાં આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તથા તેમની અનુપસ્થિતિમાં રોવું પણ આનંદદાયક છે.)

આ પ્રમાણે આનંદપૂર્વક રડતાં રડતાં આપણો રામત કરવાની છે. આ સ્થિતિ પ્રેમની પરાકાણ અવસ્થાનું લક્ષ્ણ છે અને તેને પ્રેમલક્ષ્ણા ભક્તિ કહેવામાં આવે છે. એમાં બધા પ્રકારના નિયમ સમાપ્ત થઈ જાય છે. આમ વિરહ-પ્રેમમાં રમતાં રમતાં સખીઓએ વિવિધ પ્રકારની લીલા કરી છે.

સખી પ્રેમ ધજી કહેવાય, જેનું પ્રગટ નામ કુલી માંય ।
એ તો પ્રેમ તણાં જે પાત્ર, આપણાથી અળગો ન થાય ભિંડ માત્ર ॥ ૨ ॥

સખીઓ તો પ્રેમરૂપી ધજી સમાન કહેવાય છે. જેમનું નામ કળિયુગમાં પ્રગટ છે તે પ્રિયતમ પ્રેમનું જ સ્વરૂપ છે. આથી આપણાથી ક્ષણમાત્રને માટે અલગ થઈ શકે નહિ.

એ અળગો થાય કેમ, અમે કહું કરે વાલો તેમ ।
અમે આતમ સખ્યો એક, રમતાં દીસે અનેક ॥ ૩ ॥

શ્રી કૃષ્ણજી આપણાથી અલગ કેમ કરીને થશે ? પ્રિયતમ તો આપણું કહ્યું (આપણો કહેતા હતા તેમ) કરતા હતા. આપણે સહુ સખીઓનો આત્મા તો એક જ છે. માત્ર રામત કરતી વખતે જ આપણો અલગ-અલગ (અનેક) દેખાઈએ છીએ.

અમે પરસપર કીધાં પરિયાણ, સખ્યો તે સરવે સુજાણ ।

આપણ લીધાં વેષ અનેક, જે કીધાં વાલૈએ વસેક ॥ ૪ ॥

અમે સહુ સખીઓએ પરસ્પર વિચાર-વિમર્શ કર્યો. બધી સખીઓ ચતુર અને સમજદાર છે. આથી પ્રિયતમે વિરોષ રૂપે જે જે સ્વરૂપ ધારણ કરેલાં હતાં તેવાં વિવિધ પ્રકારનાં સ્વરૂપ આપણે ધારણ કર્યા.

આપણામાં થૈ વેષ એક સ્થામ, જેણે નિરખે પોહોંચે મન કામ ।

વળી થૈ વેષ એક નંદ, તે કાન્છજી લડાવે ઉછરંગ ॥ ૫ ॥

આપણામાંની એક સખી (શ્રીશ્યામાજી) એ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણનો વેશ ધારણ કર્યો. એ સ્વરૂપને જોતાં જ મનોકામના પૂરી થઈ જાય છે. વળી એક સખીએ નંદબાબાનો વેશ ધારણ કર્યો અને તે કાન્છજી શ્રીકૃષ્ણને લાડ લડાવવા લાગી.

સખી વેષ પૂતના નાર, ભર જોવન આવી સિંશગાર ।

વિષ ભરયાં તેના અસ્થન, આવી ધવરાવે કપટે મન ॥ ૬ ॥

એક સખીએ પૂતનાનો વેશ ધારણ કર્યો, તેણે નવયૌવનાની જેમ સુંદર યુવતીનો શાશગાર સજ્યો અને પોતાના સ્તનો પર વિષ લગાવ્યું તેમજ કપટ ભાવથી સ્તનપાન કરાવવા માટે આવી.

ચેહેન કીધાં ને પામી મૃત, વિષ વાલાને થયું અમૃત ।

સોસી લીધી પૂતના નાર, ગોકુળમાં જૈ જૈ કાર ॥ ૭ ॥

અભિનય કરતાં કરતાં પૂતના મૃત્યુ પામી. પ્રિયતમને માટે તો એ વિષ પણ અમૃત બની ગયું. તેમણે સ્તનપાનને બહાને પૂતનાના પ્રાણ હરી લીધા. ગોકુળમાં ચારે તરફ જ્યજ્યકાર થવા લાગ્યો.

વેષ લીધાં સખિયો વિચારી, દૈત્ય લીધાં તે સહુ સંઘારી ।

અંગ આડો દીધો કૈ વાર, બ્રજ લોક તે સકલ કરાર ॥ ૮ ॥

સખીઓએ લીલાઓને યાદ કરી કરીને તદ્દનુસાર વેશ ધારણ કર્યા. આ રીતે શ્રીકૃષ્ણ વેશધારી સખીએ બધા દાનવોનો સંહાર કર્યો. એણે બ્રજ અને બ્રજવાસીઓને બચાવવા માટે પોતાના દેહને પણ દાવમાં મૂડી દીધો તેથી બ્રજમંડલમાં સર્વત્ર આનંદ છવાઈ ગયો.

એક જાણો જસોદા હોય, કાન્છજી માખણ માંગો રોય ।

ઉહાં દૂધ ચૂલ્હે ઉભરાય, માતાનું મન કલપાય ॥ ૯ ॥

એક સખી તો જાણો યશોદા બની ગઈ. શ્રીકૃષ્ણ રોઈને માખણ માગી રહ્યા છે. ત્યાં ચૂલા ઉપર દૂધ ઉભરાઈ રહ્યું છે. એને લઈને માતાનું મન વ્યાકુળ થઈ ઉઠ્યું છે.

કાન્છે છેડો ગ્રહ્યો ઉજાતાં, જસોદાજી થયાં રીસે રાતાં ।

કાન્છ કહે માખણ આપો પહેલું, ત્યારે જાણો લાગું માતાને ગેહેલું ॥ ૧૦ ॥

ચૂલા પરનું દૂધ ઉતારવા જતી યશોદાની સાડીનો પાલવ શ્રીકૃષ્ણે પકડી લીધો. આથી યશોદાજી રોષે ભરાયાં અને તેમની આંખો લાલ થઈ. શ્રીકૃષ્ણજી કહેવા લાગ્યા કે પહેલાં મને માખણ આપો. ત્યારે યશોદાને પણ શ્રી કૃષ્ણનો આ વ્યવહાર ઘેલા (છોકરમત) જેવો લાગ્યો.

જોરે છેડો લીધો તતકાળ, નસો ચઢાવી નિલાટ ।

જસોદાજી ગયા ઉજાઈ, આગળ દૂધ ગયું ઉભરાઈ ॥ ૧૧ ॥

યશોદાએ તુરંત સાડીનો પાલવ છોડવી દીધો. અને ગુર્સે થઈને આંખો કાઢવા લાગી. દોડતાં યશોદાજી ચૂલા પાસે પહોંચ્યાં પરંતુ એ વખતે તો દૂધ ઉભરાઈ ગયું હતું.

કાન્છજીને રીસ અતિ થઈ, પહેલું માખણ દઈ ન ગઈ ।
તે તાં જીલી ના રહી રીસ, ગોળીના કીધાં કટકા વીસ ॥ ૧૨ ॥

યશોદાજીના આ વ્યવહારથી કાનજીને ખૂબ રીસ ચડી. એમણે મનમાં વિચાર કર્યો કે માતા પહેલાં મને માખણ આપવાને બદલે દૂધ ઉતારવા માટે શા માટે દોડી ગયાં ? તેઓ પોતાની રીસને રોકી શક્યા નહિ અને (દહી મથવાની) ગોળીના વીસ કકડા (ટુકડે-ટુકડા) કરી નાખ્યા.

તિહાં દોડીને આવી માત, દેખી કાન્છુડાનો ઉત્પાત ।
દામણું લીધું જસોદાએ, કાન્છજી પાખલ પલાએ ॥ ૧૩ ॥

તે સમયે દોડતાં યશોદા માતા ત્યાં આવ્યાં તેમણે કાનજીના આ ઉત્પાતને જોયો. તેને બાંધવા માટે યશોદા માતા દામણું (જાડી દોરી) લઈ કાનાને પકડવા માટે તેની પાછળ દોડવા લાગ્યાં.

આગળ કાન્છજી ઉજાય, જસોદાજી વાસે ધાય ।
માતાને શ્રમ અતિ થયો, તિહાં કાન્છજી ઉભો થઈ રહ્યો ॥ ૧૪ ॥

આગળ આગળ કાનજી દોડી રહ્યા છે અને યશોદા માતા પાછળ પાછળ દોડી રહ્યાં છે. આ રીતે દોડતી માતાને અતિ પરિશ્રમ થયેલો જોઈ કાનજી ઉભા રહી ગયા.

કટ દામણિએ ન બંધાય, તસુ ચાર તે ઓછું થાય ।
વળી દામણું બીજું લિએ, ગાંઠોં અનેક વિધે દિએ ॥ ૧૫ ॥

માતા યશોદા કાનજીને બાંધવા લાગ્યાં પરંતુ તેઓ દોરીથી બંધાતા નહોતા. દોરી ચાર આંગળ ટૂંકી પડવા લાગી. યશોદાજીએ બીજી દોરી હાથમાં લીધી અને બંનેને જોડવા માટે અનેક ગાંઠો લગાવી.

એમ લીધાં દામણાં અપાર, તસુ ઘટે તે ચારના ચાર ।
વળી દેખી માતાનો શ્રમ, કાન્છે મૂક્યાં દામણાં નરમ ॥ ૧૬ ॥

આવી રીતે અનેક દામણાં લીધાં તેમ છતાં દરેક વખત કાનાને બાંધવામાં દોરી ચાર આંગળ ટૂંકી પડતી હતી. જ્યારે આમાં પણ માતાને થયેલ પરિશ્રમ જોઈને હૃદયમાં દયા ધારણ કરીને પોતાનું શરીર સંકોચ્યું જેથી દોરી ઢીલી થઈ શકી.

ત્યારે એક દામણે બેહુ હાથ, બાંધી કટ ઉખલ સંઘાત ।
એવો બાંધ્યો દામણિએ બંધ, જીઓ કાન્છજી રૂએ અચંભ ॥ ૧૭ ॥

ત્યારે યશોદાજીએ એક જ દામણાથી કાનજીના બંને હાથ બાંધી દીધા. અને એમની કમરને ઉખળ (ખાંડણિયા) સાથે બાંધી દીધી. યશોદાજીએ દોરીથી એવો બંધ બાંધ્યો કે શ્રીકૃષ્ણ આશ્રય ચક્રિત થઈ રોવા લાગ્યા.

તિહાં રોતો રીકતો જાય, રહ્યો વૃખ ઉખલ ભરાય ।
તિહાંથી નિસરવા કીધું જોર, પડ્યાં વૃખ થયો અતિ સોર ॥ ૧૮ ॥

શ્રીકૃષ્ણજી રોતા જાય અને ખાંડણિયાને ઘસડતા જાય છે. ત્યારે એ ખાંડણિયો બે વૃક્ષોની વર્ચે

આવીને અટકી પડ્યો. એને કાઢવા માટે શ્રીકૃષ્ણે જોર કર્યું તો બંને વૃક્ષો ઉખડીને ધરતી પર ઢળી પડ્યાં અને એથી મોટો ધડાકો થયો.

તેમાં પુરુષ બે પ્રગટ થયા, અંગ મોડીને ઊભા રહ્યા ।
કર જોડીને અસ્તુત કીધી, તેને તરત વાલે સીખ દીધી ॥ ૧૯ ॥

એમાંથી બે પુરુષો (નલકુબેર અને મણિશ્રીવ, જેઓ નારદજીના શાપને કારણે વૃક્ષ બની ગયા હતા) પ્રગટ થયા અને પોતાનાં અંગોને મરડી ઊભા થયા. પછી હાથ જોડીને શ્રીકૃષ્ણજીની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણે તેમને તુરંત ઉપદેશ આપ્યો.

ઈહાં આવી જસોદા ઊજાણી, કાન્છજી ભીડી રહી ભુજ તાણી ।
સ્વાંસ માંહે ન માય સ્વાંસ, મુખ ચુમતી આસ ને પાસ ॥ ૨૦ ॥

વૃક્ષ પડવાને કારણે થયેલો ધડાકો (મોટો અવાજ) સાંભળી યશોદા માતા દોડતાં આવ્યાં અને પ્રિય કાનાને બંને હાથ વડે ઊઠાવી છાતીએ લગાવી દીધો. તેમનો શાસ માતો ન હતો. તેઓ નાના કનેયાને તેના મુખની આસપાસ ચુમવા લાગ્યી.

એક ધરે તે ગોવર્ધન, હરષ ઉપજાવે મન ।
ઈન્દ્રનો કીધો માન ભંગ, એમ રમે તે જુજવે રંગ ॥ ૨૧ ॥

એક સખી (જેણે શ્રી કૃષ્ણજીનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું તે) ગોવર્ધન પર્વત ઊઠાવવાની લીલા કરવા લાગ્યી. એ જોઈ બધાનાં મન પ્રસન્ન થયાં. એવી રીતે ઈન્દ્રનો ગર્વ ખંડિત કરવો વગેરે વિવિધ લીલા કરવા લાગ્યી.

લઈ ચારે વાછરુ વન, માંહો માંહે ગોવાળા જન ।
હાથ માંહે વાંસળી લાલ, માંહે રામત કરે રસાલ ॥ ૨૨ ॥

શ્રીકૃષ્ણજીનો વેશ ધારણ કરેલી સખી ગોપ બાળકોને સાથે લઈ વનમાં વાછડાં ચરાવવા ગઈ. હાથમાં લાલ રંગની વાંસળી ધારણ કરી છે. (આમ) વનમાં પ્રેમ અને રસપૂર્ણ રામતો કરી રહી છે.

આપણામાં કોઈક કામની વેષ, એક વેષ વાલોજી વસેષ ।
વાલો પૂરે કામનીનાં કામ, ભાજે હેડા કેરી હામ ॥ ૨૩ ॥

આપણામાંથી કોઈકે શ્રીરાધાનો વેશ ધારણ કર્યો અને બીજીએ પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજીનો વેશ ધારણ કર્યો. પ્રિયતમે એ કામનીની અભિલાષા પૂરી કરી. એ રીતે અંતરંગ ઈચ્છા તૂમ કરે છે.

એક દાશલીલા વેષ નાર, મહી માથે મટુકી ભાર ।
વાલો કરે તેસું હાંસ, લિએ માખણ ઢોળે છાસ ॥ ૨૪ ॥

એક સખીએ દૂધ-દહી વેચનારી (દાશલીલાની) ગોવાલણીનો વેશ ધારણ કર્યો. મસ્તક પર દહીની મટુકી રાખેલી છે. પ્રિયતમ તે સખી સાથે મસ્તીમજાક કરે છે. માખણ લઈ લે છે અને છાશ ઢોળી નાખે છે.

કહે વચ્ચન સામા કામની, ગાળ જુગતે દિએ ભામની ।
તેણી લીએ મટુકી ઊજાય, વાલો ગોરસ ગોવાળાને પાય ॥ ૨૫ ॥

એક બીજી સખી શ્રીકૃષ્ણ સાથે મજાક મસ્તી કરે છે. તેને કડવાં વેણ સંભળાવે છે. શ્રીકૃષ્ણ તેની મટુકી ઉઠાવી ભાગી જાય છે. અને તેનું ગોરસ ગોવાળોને પિવરાવી દે છે.

વાલો વ્રજમાં રમ્યાં જે જુગાતે, અમે સહુ વેષ લીધાં તે વિગતે ।
પીઉડો તોહે ન દીસે ક્યાંહે, કાળજીદું કાંપે માંહે ॥ ૨૬ ॥

ઈન્દ્રજાવતી કહે છે કે પ્રિયતમે વ્રજમાં જે જે લીલાઓ કરી હતી તે બધી આપણે સખીઓએ ફરીથી અલગ-અલગ વેશ ધારણ કરીને પુનઃ કરી. તેમ છતાં શ્રીકૃષ્ણજી ક્યાંય પણ નજરે ચડ્યા નહિ અને કારણો અમારાં હદ્ય ધડકવા લાગ્યાં.

રાજસિએ ક્રીધો વ્રહ જોર, રૂએ પાડે બુંબ બકોર ।
સ્વાંતસિયોં બેસુધ થાય, તામસિયોને આજો ન જાય ॥ ૨૭ ॥

રાજસ સ્વભાવવાળી સખીની વિરહવેદના અત્યંત વધી ગઈ. તે રડતી રડતી જોરથી બૂમો પાડવા લાગી. સ્વાંતસ સ્વભાવવાળી સખી તો બેહોશ થઈ ગઈ. પરંતુ તામસ સ્વભાવવાળી સખીના મનમાંથી હજી પણ પ્રિયતમ પ્રત્યેનો વિશ્વાસ ઘટ્યો નહોતો.

એક વેષ વાલે વેણ વાયો, સાથ સહુ જોવાને ધાયો ।
જાણો વેણ વાલાનો થયો, સોક રૂદ્ધયા માંહેથી ગયો ॥ ૨૮ ॥

શ્રીકૃષ્ણનો વેશ ધારણ કરનારી એક સખીએ બંસી બજાવી. તો બધી સખીઓ પ્રિયતમને જોવાને માટે દોડી ગઈ. એમને એવો આભાસ થયો કે સાચે જ પ્રિયતમે વેણુનાં કર્યો છે. તેથી તેમના હદ્યમાંથી શોક ચાલ્યો ગયો.

સહુને સરૂપ રૂદેમાં સમાણો, આવી આનંદ અંગ ઉભરાણો ।
ઉલસ્યા મળવાને અંગ, માંહેથી પ્રગટ્યા ઉછરંગ ॥ ૨૯ ॥

સહુ સખીઓના હદ્યમાં શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ સમાઈ ગયું. પ્રેમનો આનંદ અંગે અંગમાં ઉભરાવા લાગ્યો. પ્રિયતમના મિલન માટે તેઓના અંગમાં ઉલ્લાસ વ્યાપી ગયો. તેમના અંતરાત્મામાંથી પ્રેમ અને આનંદની છોળો ઉછળવા લાગી.

વળી માંડી તે રામત જોર, ગાએ ગીત કરે અતિ સોર ।
ત્યારે હરષ વાધ્યો અપાર, આવ્યો જુવતીનો આધાર ॥ ૩૦ ॥

ત્યાર પછી અતિ ઉત્સાહપૂર્વક રામતો જોરશોરથી શરૂ થઈ. શ્રીકૃષ્ણનું નામ લઈ લઈને ગીતો ગાતી ગાતી સખીઓ શોર ભચાવવા લાગી. આમ ચારેય તરફ હર્ષોલ્લાસ ફેલાઈ ગયો. એ સમયે સખીઓના પ્રાણાધાર સ્વરૂપશ્રી કૃષ્ણ પ્રગટ થયા.

દોડી વળગી વાલાને વસેષ, જાણો પીઉજી હુતા પરદેસ ।
સઘળીનાં હેડા માંહે, હામ મળવાની મન માંહે ॥ ૩૧ ॥

શ્રીકૃષ્ણને પ્રત્યક્ષ નીરખીને સખીઓ દોડીને એવી રીતે વળગી પડી કે જાણો પ્રિયતમ વિદેશથી

હમજાં જ આવ્યા છે. સહુ સખીઓના મનમાં પ્રિયતમને મળવાની ઉત્કટ ઈચ્છા હતી.

વાલેજાએ કીધો વિચાર, કેમ મળસે સધણી નાર ।
ત્યારે દેહ ધરચા અનેક, સખી સખી પ્રતે એક ॥ ૩૨ ॥

શ્રીકૃષ્ણજીએ વિચાર કર્યો કે આ બધી સખીઓ એક સાથે કેવી રીતે મળશે ? તેથી એમાણે એકી સાથે બધી સખીઓને માટે અનેક દૃપ ધારણ કર્યા અને એક એક સખી સાથે એક એક શ્રી કૃષ્ણની જોડી બની ગઈ.

સખી સહુને મળ્યા એકાંત, રમ્યાં વનમાં જુજવી ભાંત ।
વાલે પૂરણ મનોરથ કીધાં, અનેક વિધે સુખ દીધાં ॥ ૩૩ ॥

બધી સખીઓને પ્રિયતમ એકલા મળ્યા અને તેમની સાથે વૃદ્ધાવનમાં અનેક લીલાઓ કરી. આ રીતે શ્રી કૃષ્ણજીએ બધી સખીઓની મનોકામના પૂરી કરી અને તેમને અનેક પ્રકારે સુખ આપ્યું.

ઈન્દ્રાવતી ને આનંદ થાય, ઉમંગ અંગ ન માય ।
વળી રમે નાના વિધ રંગ, કાંઈ વાધ્યો અતિ ઉછરંગ ॥ ૩૪ ॥

ઈન્દ્રાવતીને અતિ આનંદ થાય છે. તેમના અંગે અંગમાં ઉમંગ સમાતો નથી. ફરી તે પ્રિયતમ સાથે વિવિધ પ્રકારની રામતો કરવા લાગી. જેનાથી બધી સખીઓનો ઉત્સાહ પણ ખૂબ વધી ગયો.

પ્રકરણ ઉત્ત ચોપાઈ ૬૮૭

ચરચરી રાગ કેદાર

ઉછરંગ અંગ સુંદરી, હેત ચિત મન ધરી ।
સુખ લ્યાવિયાં વાલો વળી, સુખ લ્યાવિયાં વાલો વળી ॥ ૧ ॥

આ રીતે સખીઓનાં અંગ-ઉપાંગોમાં આનંદ અને ઉત્સાહ છલકાઈ રહ્યો છે. તેમના મનમાં પ્રેમ ભરેલો છે, કેમ કે પ્રિયતમ ફરીથી પાછા આવ્યા છે અને પોતાની સાથે ફરીથી અખંડ સુખ લેતા આવ્યા છે.

કર માંહે કર કરી, સકળ મળી હરવરી ।
બાંહે ન મૂકે સ્યામતણી, અળગી ન જાય કોય ટળી ॥ ૨ ॥

હાથથી હાથ પકડી બધી સખીઓ ઝડપથી પરસ્પર મળી. કોઈ પણ સખી પ્રિયતમનો હાથ છોડતી નથી તેમ જ પ્રિયતમથી છૂટા પડવા માગતી જ નથી.

એક એક લિએ આલિંઘન, એક એક દિએ ચુમન ।
બાંહોડી વાળી જીવન, ખેવના ભાજે મળી ॥ ૩ ॥

પ્રત્યેક સખી આલિંગન કરતાં ચુંબન આપવા લાગી. કોઈ પ્રિયતમના ગળે વળગી જૂલવા લાગી. આ પ્રકારે બધી સખીઓ પોત પોતાની રીતે મનોકામના પૂરી કરે છે.

જીવન મન વિમાસિયું, સખી કેમ ભાજસે ખેવના ।
આ તાં પૂર જાણે સાયર તણાં, એમ આવ્યાં હળીમળી ॥ ૪ ॥

ત્યારે જીવનાધાર પ્રિયતમે મનમાં વિચાર્યુ કે આ રીતે તો આ બધી સખીઓની મનોકામના ક્યારે પૂરી થશે? તેઓ તો બધા જાણે સમુદ્રનાં મોજાની જેમ પ્રેમમાં ઊછળતી દોડતી કૂદતી હળીમળીને ચાલી આવે છે.

પછે એક વાલો એક સુંદરી, એમ રમું રંગે રસ ભરી ।
લિએ આલિંધન ફરી ફરી, દાજ અંગતણી ગઈ ગળી ॥ ૫ ॥

ત્યારબાદ એ પ્રકારે વિચારાયું કે એક પ્રિયતમ અને તેમની સાથે એક સખી એ રીતે મળીને આનંદ લીલા કરે. પ્રિયતમે ફરી ફરી આલિંગન આપીને બધી સખોઓના વિરહાઙ્નિને શાંત કર્યો.

વિનોદ હંસ અતિધણો, વાલે વધારચો સુખતણો ।
કામની પ્રતે કંથ આપણો, એણે સુખે દુખ નાખ્યાં દળી ॥ ૬ ॥

સખીઓ પરસ્પર હાસ્ય વિનોદ કરવા લાગી. પ્રિયતમે આવીને તેમના સુખમાં વૃદ્ધિ કરી. પ્રત્યેક સખીને એવો અનુભવ થયો કે શ્રીકૃષ્ણ મારી જ સાથે છે. આમ પ્રિયતમે અખંડ સુખ આપીને તેમનાં દુઃખ દૂર કર્યો.

અધુર અમૃત પીવતાં, કઠણ કુચ ખૂચતાં ।
સ્યામ સંગે સુખ લેવતાં, એ લીલા અતિ સવળી ॥ ૭ ॥

સખીઓ શ્રીકૃષ્ણના અધરામૃતનું પાન કરે છે અને આલિંગન આપતી આપતી શ્યામસુંદર સાથે અખંડ આનંદ લે છે. આ લીલા અતિશય સહજતાથી થઈ રહી છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો શ્રીકૃષ્ણના અધરનું પાન અર્થાત્ વચનામૃત દ્વારા સખીઓના કઠોર હદ્દયનું પરિવર્તન થાય છે. જેનાથી હદ્દય પ્રિયતમ પ્રતે લાગેલું રહે છે.

સાથ માંહે ઈન્દ્રાવતી, વાલા તણો મન ભાવતી ।
રસ રંગે ઉપજાવતી, કાંઈ ઉપની છે અતિ રળી ॥ ૮ ॥

બધી સખીઓમાંથી ઈન્દ્રાવતી પ્રિયતમને ખૂબ ગમી ગઈ. તે રસરંગ ઉત્પન્ન કરાવે છે અને એવું લાગે છે કે જાણે એને કારણે અતિશય આનંદ ઉત્પન્ન થયો છે.

આપણ રંગ ભર રમિએ રાસ, વાલોજ વળી આવિયા રે ।

કંઈ ઉપનો અંગ ઉલાસ, સુંદર સુખ લાવિયા રે ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! હવે આપણે સહુ મળીને ઉમંગ પૂર્વક રાસલીલાનો પ્રારંભ કરીએ. કેમ કે પ્રિયતમ પુનઃ પધાર્યા છે. આપણાં અંગોમાં કોઈ એવો ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસ છવાઈ ગયો છે કે જ્ઞાને પ્રિયતમ અનુપમ સુખ અને અખંડ પ્રેમાનંદ લઈને પુનઃ આવી ગયા છે.

સખી દિયો રે માંહો માંહે હાથ, વચે જોડ લીજિએ રે ।

સ્યામ સ્યામાજી પાખલ વાડ, સખિઓ તણી કીજિએ રે ॥ ૨ ॥

હે સખીઓ ! એક બીજાના હાથ પકડીને શ્યામ અને શ્યામાજીની જોડીને વચ્ચે લઈ લો. અર્થાતું આપણે બધાં શ્યામ અને શ્યામાજીનો ઘેરો બનીને તેમને ઘેરી લઈએ.

હવે રામત રમિએ એમ, ખરો ગ્રહીજિએ રે ।

આપણ એણી પેરે બંધેજ, સહુ રહીજિએ રે ॥ ૩ ॥

હવે એવી રીતે લીલા કરીએ કે હાથ મજબૂત રીતે (કસીને) પકડી રાખીએ જેથી આપણે બનાવેલા ઘેરામાં પ્રિયતમ બંધાયેલા રહે.

એનું રુદ્ધ અતિ કઠોર, એ થકી વિહીજિએ રે ।

હવે એ અળગો એક પળ, આપણ ન પતીજિએ રે ॥ ૪ ॥

એમનું હૃદય ધણ્ણું કઠોર છે તેથી તેમનાથી ડરતાં રહેશો. હવે એક ક્ષણ પણ તેમને અલગ થવા દેશો નહિ. એમનો હવે વિશ્વાસ કરવો નથી.

ફરતાં રમતાં રાસ, ચુમન મુખ દીજિએ રે ।

લિજિએ રસ અધૂર, અમૃત પીજિએ રે ॥ ૫ ॥

ફરતાં ફરતાં રામત કરો અને વચ્ચે વચ્ચે મુખથી ચુંબન દેતા અધારમૃતનું આદાન-પ્રદાન કરતાં જઈએ.

એણે ભીડિએ અંગો અંગ, કુચો વચે આણિએ રે ।

એના વિલાસ અનેક ભાંત મોહન વેલ માણિએ રે ॥ ૬ ॥

એમનાં અંગો સાથે આપણાં અંગોને ભીડીને અને તેમને છાતીએ લગાવીએ. એમનો વિલાસ અનેક પ્રકારનો છે. એમના મનને મોહિત કરવા માટે મોહન વેલ બનાવીને આપણે આનંદ લૂંટીએ.

મુખ માંહે દઈ અધૂર, જીવન સુખ જાણિએ રે ।

અદ્ભુત એહના સનેહ, તે કેમ વખાણિએ રે ॥ ૭ ॥

તેમના મુખારવિંદ પર અધર મૂકીને જીવનનું સુખ પામીએ તેમનો પ્રેમ તો અદ્ભુત છે. તેનાં વખાણ ભલા કેમ કરીને કરી શકાય ?

વાલે સાંભળિયાં રે વચ્ચન, ભરી અંક લીધિયો રે ।

વાલે ચિતું દઈને ચિત, સરીખી કીધિયો રે ॥ ૮ ॥

પ્રિયતમે સખીઓનાં આ વચન સાંભળીને તેમને પોતાના હદ્ય સાથે લગાવી દીધી અને પોતાનું સ્નેહપૂર્ણ હદ્ય આપીને તેમને એકરસતા પ્રદાન કરી.

અના મનોરથ અનેક પેર, ઉપાયા અમને ઘણાં રે ।

સનેહ ઉપાઈને આણ્યાં, સાગર સુખ તણાં રે ॥ ૯ ॥

પ્રિયતમને મળવાનો મનોરથ આપણા મનમાં અનેકવાર ઉત્પન્ન થયો છે. અપાર સુખોના સાગર સમાન પ્રિયતમ હદ્યમાં સનેહ ઉત્પન્ન કરીને પ્રગટ થયા છે.

સખી સાગરની સી વાત, સુણો સુખ સ્યામની રે ।

મારી જિભ્યા આણો અંગ, ન કહેવાય ભામની રે ॥ ૧૦ ॥

અરે સખી ! પ્રિયતમના સુખની સરખામણી સાગર સાથે કેમ કરી શકાય ? તેમનાં અપાર સુખોનું વર્ણન કરવામાં મારી જીબ અસમર્થ થઈ રહી છે.

વાલે ચિતું દઈને ચિત, તાણી લીધાં આપણાં રે ।

પછે વનમાં કીધાં વિલાસ, ન રહી કેહને મણાં રે ॥ ૧૧ ॥

શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણો પોતાનું હદ્ય આપીને આપણાં ચિત ખેંચી લીધાં પછી વનમાં વિલાસ પૂર્ણ વિહાર કર્યો. જેનાથી કોઈનાય મનોરથ અધુરા રહ્યા નહિ.

કહે ઈન્દ્રાવતી આનંદ, વાલો રંગો ગાય છે રે ।

હજી રામતડી વૃધ, વસેકે થાય છે રે ॥ ૧૨ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે પ્રિયતમ આનંદના રંગમાં રમીને ભાવભર્યા ગીતો ગાઈ રહ્યા છે, જેનાથી રામતમાં આનંદની વિશેષ અભિવૃદ્ધિ થઈ રહી છે.

પ્રકરણ ઉપ ચોપાઈ ૭૦૭

રાગ : વેરાડી ચરચરી

રમત રાસ કરત હાંસ, કાંછ મોહન વેલ રી ।

કાંછ મોહન વેલ, સખી રી કાંછ મોહન વેલ રી ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે રાસલીલા કરતી વખતે આ પ્રકારે સુન્દર હાસ્યમજાક પણ કરતાં જાય છે. પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી મોહનવેલ જેવું મોહિની રૂપ ધારણ કરી રહ્યા છે.

રાસમાં વિનોદ હાંસ, હાંસમાં કરું વિલાસ ।

પૂરતો અમારી આસ, કરે રંગ રેલ રી ॥ ૨ ॥

રાસલીલા કરતી વખતે તેઓ હાસ્ય વિનોદ કરે છે અને એ હાસ્ય વિનોદની સાથે વિલાસ પણ કરે છે. આ પ્રકારે અમારી આશાઓને પૂર્ણ કરતાં કરતાં પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ રંગ વિલાસ કરે છે.

વાલૈયો વન વિલાસી, ગયો તો અમથી નાસી ।

કઠણ કરીને હાંસી, દીધાં દુખ દોહેલ રી ॥ ૩ ॥

વનમાં વિલાસ કરતાં કરતાં પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ અમારો ત્યાગ કરીને અમારાથી દૂર ભાગી ગયા હતા. અમારો આવો કઠોર ઉપહાસ કરીને તેમણે અમને દારુણ દુઃખ દીધું.

સખિયો કરતી માન, તેણે વ્રહનાં કીધાં પાન ।

વિસરી સરીર સાન, એવો કીધો ખેલ રી ॥ ૪ ॥

સખીઓ પોતે ગર્વ કરી રહી હતી ત્યારે પ્રિયતમે તેમનાથી અલગ થઈને તેમને વિરહનો અનુભવ કરાવ્યો. જેનાથી તેઓ પોતાના શરીરની સુધ પણ ભૂલી ગઈ. આ પ્રકારે પ્રિયતમે નવીન જ ખેલ કર્યો.

**મન તામસિયો હરતી, માન માનનિયો કરતી ।
અંગો ના વ્રહ ધરતી, તો અમ પર થઈ હેલ રી ॥ ૫ ॥**

તામસ સ્વભાવવાળી સખીઓ મનને આકર્ષિત કરી રહી હતી, જ્યારે માનવંતીઓ ગર્વ કરી રહી હતી. તેમનાં અંગોમાં વિરહ હતો જ નહીં. એને લઈને આપણે બધાને વિરહની આ કઠિન ઘડી જોવી પડી છે.

**આતુર કરી સરવે જન, મીઠડાં બોલે વચન ।
હેતસું હરતો મન, એવો અલબેલ રી ॥ ૬ ॥**

બધી સખીઓને આતુર કરીને પ્રિયતમ મધુર વચન કહે છે અને પ્રેમથી બધાંના મન આકર્ષિત કરે છે. શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ આ રીતે અલબેલા બની ગયા છે.

**હવે ન મૂકું અધખિષણ, ધુતારો છે અતિધિષણ ।
પલ ના વાળું પાંપણા, ભૂલિયો પેહેલ રી ॥ ૭ ॥**

હવે અમે પ્રિયતમને અડધી ક્ષણ માટે પણ નહિ છોડીએ. કેમ કે તેઓ તો અતિ ધુતારા (કપટી) છે. હવે તો પાંપણથી પલકારો પણ નહિ મારીએ. પહેલાં તો અમારી ભૂલ થઈ ચૂકી જ છે. હવે ભૂલ કરવી નથી.

**ઈન્દ્રાવતી કહે સાથ, હવે ન કીજે વિશ્વાસ ।
બિષણ ન મૂકિએ પાસ, એવી બાંધો વેલ રી ॥ ૮ ॥**

ઈન્દ્રાવતી સખીઓને કહે છે કે હવે પ્રિયતમનો વિશ્વાસ નહિ કરવો. એમને એક ક્ષણ માટે પણ (એકલા) મૂકવા નહિ. લતાની જેમ તેમને પ્રેમબંધનમાં બાંધી રાખો.

પ્રકરણ ઉદ્ઘોષણા ૭૧૫

રાગ: ધોલની ચાલ

જુઓ રે સખિયો તમે વાણી વાલાતણી, બોલે તે બોલ સોહામણાં રે ।

મીઠી મધુરી વાત કરે, હું તો લઉં તે મુખનાં ભામણાં રે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! તમે શ્રીકૃષ્ણની વાણીને તો સાંભળો. તેઓ કેવાં મધુર અને મનમોહક વચન બોલે છે ? હું તો તેમની આ મુખ માધુરી પર ન્યોછાવર (ઓળઘોળ) થાઉં છું.

હાવ સુભાવ કરે વાલો હેતે, ગુણ ને ઘણાં વાલા તણાં રે ।

રામત કરતાં રંગ રેલ કરે, ઝક્કોળ માંહે નહીં મણાં રે ॥ ૨ ॥

પ્રિયતમ ધણી પ્રેમપૂર્વક હાવભાવ કરી રહ્યા છે. એમનામાં અપાર ગુણ છે. રામત કરતી વખતે આનંદનો પ્રવાહ વહાવી દે છે. પ્રેમની મસ્તીમાં ક્યારેય ઊણપ આવવા દેતા નથી.

જુઓ રે સખિયો મારા જીવની વાતરી, મારા મનમાં તે એમ જ થાય ।

નયણાં ઉપર નેહ ધરી, હું તો ધરું વાલાજીને પાય ॥ ૩ ॥

સખીઓ મારા હૃદયની વાત તો સાંભળો. મારા મનમાં એવી ઈચ્છા જાગૃત થાય છે કે હું મારા

નેત્રોમાં સ્નેહપૂર્વક તેમનાં ચરણકમળ સ્થાપી દઉ.

સુણ સુંદરી એક વાત કહું ખરી, એ તે એમ કેમ થાય ।
નયણાં ઉપર કેમ કરીસ, એ તો નહીં ધરવા દિઓ પાય ॥ ૪ ॥

એના પ્રત્યુત્તરમાં બીજી સખી કહે છે કે હે બહેન ! હું તને એક ખરી (સાચી) વાત કહું છું.
એ કેવી રીતે સંભવી શકે ? નેત્રો પર પ્રિયતમનાં ચરણકમળ કેવી રીતે ધારણ કરીશ ! તેઓ
તો પોતાનાં ચરણકમળ એવી રીતે રાખવા નહિ દે.

જો હું એમ કરું બહેની, મારા જીવની દાઝ તો જાય ।
કોય વિધ કરી છેતરું વાલો, તો મુને કહેજો વાય વાય ॥ ૫ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે જો હું એમ કરવામાં સફળ થઈ જાઉ તો મારા હૃદયનો સંતાપ મટી જાય.
જો કોઈ પણ રીતે હું પ્રિયતમને છેતરું તો મને શાબાશી આપજો.

સુષ્ણો રે વાલૈયા વાત કહું, તમારા ભૂષણ બાજે ભલી ભાંત ।
લઈ ચરણને નિરખું નેત્રો, મુને લાગી રહી છે ખાંત ॥ ૬ ॥

ઈન્દ્રાવતી પ્રિયતમને કહે છે કે હે સ્વામી ! આપ મારી વાત સાંભળો. આપનાં ચરણકમળોનાં
આભૂષણો સુંદર મધુર ધ્વનિ કરે છે. મારા મનની ઉત્કટ ઈચ્છા છે કે હું આપનાં ચરણ પકડીને
તેમને મારાં નેત્રો વડે બરાબર નીરખું.

જુઓ રે સખ્યો મારા ભૂષણ બાજતાં, ઝાંઝરિયાં તે બોલે રસાલ ।
લેની પગ ધરું તુઝ આગળ, પણ બીજી મ કરજે આળ ॥ ૭ ॥

પ્રિયતમ કહેવા લાગ્યા. જુઓ સખીઓ ! મારાં આભૂષણો મધુર ધ્વનિ કરે છે અને એમાં પણ
ઝાંઝરીઓનો તો રસાળ ધ્વનિ નીકળી રહ્યો છે. જો તમે મારા પગ પકડવા માગતી હો તો
તમારી સામે હું પગ રાખું છું પરંતુ મારી સાથે બીજી કોઈ ચાલાકી કરશો નહીં.

લઈ ચરણ ને ભેળા નયણાં, વાલે જોયું વિચારી ચિત ।
વટકી ચરણ ને લીધાં વેગળાં, જાણી ઈન્દ્રાવતી રામત ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રાવતીએ પ્રિયતમના ચરણ પકડીને પોતાનાં નેત્રો સાથે લગાવ્યાં. શ્યામસુંદર મનમાં વિચાર
કરવા લાગ્યા તો તેમને ખબર પડી કે ઈન્દ્રાવતી રમત રમી રહી છે. તેમણે તુરંત જડપથી પોતાનાં
ચરણકમળને પાછાં બેંચી લીધાં.

વાલે વેગે લીધી કંઠ બાંહોડી, બેઠાં અંગ ભીડીને હેતમાં ।
નેહ થયો ધણો નયણાસું, દિઓ નેત્ર ને ચુમન ખાંતમાં ॥ ૯ ॥

પ્રિયતમે ઈન્દ્રાવતીના ગળામાં હાથ પરોવીને તેણે ગળે લગાવી અને પ્રેમપૂર્વક તેની સાથે
બેસી ગયા. ઈન્દ્રાવતીનાં નયનોમાં ધણો સ્નેહ ઊભરાતો હતો તેથી સ્વામીએ પ્રેમથી
તેમનાં નેત્ર ચૂંબી લીધાં.

રંગ રેલ કરી રસબસ થયાં, સખી સ્યામ ધણાં અમૃતમાં ।
લથબથ થઈ કલોલ થયાં, એ તો કૂપી રહ્યાં બેહુ ચિતમાં ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે રંગવિલાસ કરતાં કરતાં સખીઓ અને શ્યામસુંદર અમૃત રસમાં એકરસ થઈ ગયા.

પ્રેમમાં લથબથ થઈને કિલ્લોલ કરવા લાગ્યાં અને બંને પરસ્પરના ચિત્તમાં અંકિત થયાં.

કહે ઈદ્રાવતી સુણો રે સાથજી, વાલે સુખ દીધાં ઘણાં ઘણાં ।
નવલો નેહ વધારચો રમતાં, ગુણ કિહાં કહું વાલા તણાં ॥ ૧૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સુંદરસાથજી ! તમે સાંભળો. પ્રિયતમે આપણને અનેક પ્રકારે અતિ ઘણાં સુખ આપ્યાં. રાસલીલા કરતાં કરતાં નવલો (અનોખો) સ્નેહ વધાર્યો. આવા ઘણીના ગુણ ક્યાં સુધી વર્ણવું ?

પ્રકરણ ઉ૭ ચોપાઈ ૭૨૬

રાગ : કેદારો

બ્રણિયામાં દીસે બળ, અંગ આદ્ધો નિરમળ ।
નયણાં કટાયે વળ, પાંપણ ચલવે પળ, અજબ અખ્યાત ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે બળવાન પ્રિયતમમાં વિશેષ બળ દીસે છે. તેમનાં અંગ-પ્રત્યંગ સ્વચ્છ અને પવિત્ર છે. નેત્રોમાં પણ કટાક્ષ કરવાની અદ્ભુત શક્તિ છે. પાંપણો પ્રત્યેક ક્ષણે પણ યુક્તિપૂર્વક ચલાવે છે, જેની શોભા અજબ અને વર્ણનાતીત છે.

જનમ સંઘાતી જાણ્યો, મન તો ઉપર માણ્યો ।
સુંદરી ચિત્તસું આણ્યો, વિવિધ પેરે વખાણ્યો, વાલાની વિખ્યાત ॥ ૨ ॥

હે સખી ! પ્રિયતમને જન્મજન્માતરના સાથી માનીને આપણું મન તેમનામાં રમણ કરી રહ્યું છે. આ રીતે તેઓ સહુ સખીઓના ચિત્તમાં અંકિત થયા છે. તેથી તેમની ખ્યાતિની પ્રશંસા વિવિધ રીતે થઈ છે.

વાલોજી વસેકે હિત, ચાલતો ઉપર ચિત ।
ઈછા મન જે ઈછાત, ખરી સાથની પૂરે ખાંત, ભલો ભલી ભાંત ॥ ૩ ॥

પ્રિયતમ આપણાં બધાં પર વિશેષ રૂપે પ્રેમ કરે છે. આપણી ઈચ્છાનુસાર જ ચાલે છે. આપણાં મનની બધી ઈચ્છાઓ તેઓ ઘણા પ્રેમપૂર્વક ઘણી સારી રીતે પરિપૂર્ણ કરે છે.

ઈદ્રાવતી કહે ખરું, મૂલનો સંઘાતી વરું ।
એ ધન રૂદ્ધયામાં ધરું, અંગથી અળગો ના કરું, ખરી મુને ખાંત ॥ ૪ ॥

ઈન્દ્રાવતી ખરું(સત્ય) જ કહે છે કે પ્રિયતમ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ મૂળ પરમધામના સંબંધી પ્રિયતમ ઘણી છે. તેથી હું તેમને વરું છું. એમને મારા હૃદયમાં ધારણ કરું છું. મારી દઢ ઈચ્છા છે કે હું તેમને મારાથી બિલકુલ અળગા થવા ન દઉં.

વરજીને દઉં વીડ, ભીડતાં ન કરું જડ ।
અંગ માંદે હુતી પીડ, કામ કેરી ભાજું ભીડ, જો જો મારી વાત ॥ ૫ ॥

હું મારા પ્રિયતમ ઘણીને ભેટી પડવામાં હું વિલંબ નહિ કરું. મારા અંગ-પ્રત્યંગમાં જે પીડા ઊઠી રહી છે તેને પ્રિયતમના મિલન દ્વારા શાંત કરી દઉં. તમે બધાં મારી વાત પર ધ્યાન આપો.

બાંહોંડી કંઠમાં ઘાલી, એકીગમાં લીધો ટાલી ।
લઈ ચાલી અણિયાલી, સખી મુખ હાથ તાલી, જોઈ રહ્યો સાથ ॥ ૬ ॥

પ્રિયતમ ધડીના કંઠમાં પોતાના હાથ પરોવીને ઈન્દ્રાવતી તેમને એક તરફ લઈ ગયાં. તીક્ષ્ણ નયનવાળાં (ઈન્દ્રાવતી)ની આ ચાલ બધી સખીઓ મોંમાં આંગળાં નાખીને જોઈ રહી.

રામત કરતી રંગો, ચુમન દેવંતી વંગો ।
ઉમંગ આવિયો સંગો, ભેણી મુખ ભીડે અંગો, મૂકે નહીં બાથ ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રાવતી સખી પ્રેમમાં મળન થઈને પ્રિયતમ સાથે આનંદપૂર્વક રામત કરી રહી છે. મરડાઈને (લટકું કરીને) તેમને ચુંબન કરે છે. એટલો ઉમંગ આવ્યો કે બાથ ભીડી ને અધરપાન કરી રહી છે. તેમનાથી બિલકુલ છૂટી પડતી નથી.

રંગના કરતી રોળ, જીલતી માંહે ઝકોળ ।
કરી મુખ ચકચોળ, જોરાવર ઝળાબોળ, લેવા ન દે સ્વાંસ ॥ ૮ ॥

રંગવિલાસ કીડા કરતી ઈન્દ્રાવતી પ્રેમના સાગરમાં સ્નાન કરી રહી છે. અધરપાન કરતી વખતે પ્રિયતમ પ્રેમની આ મસ્તીમાં એને એવી તો ભીસી દે છે કે તેને શાસ પણ લેવા દેતા નથી.

પીઉનાં અધુર પિએ, અમૃત ઘૂંટે લિએ ।
સામા વળી પોતે દિએ, દેવંતાં મુખ નવ વિહે, અંગ પ્રેમ વાસ ॥ ૯ ॥

ઈન્દ્રાવતી પણ પ્રિયતમના અધરોનું પાન કરતાં કરતાં અમૃતનાં ઘૂંટ પી રહી છે. પરસ્પર અધરામૃતનું પાન કરવામાં ઉત્તાં નથી કેમ કે તેમનાં અંગ- પ્રત્યંગોમાં પ્રેમની સુગંધી વસેલી છે.

વળી ઈચ્છા જુઈ ધરે, ફૂદડી ફેરસું ફરે ।
જોર આતિ ધણોં કરે, ઈન્દ્રાવતી કામ સરે, રમે પીઉ રાસ ॥ ૧૦ ॥

વળી પાછી બીજી જ ઈચ્છા પેદા થાય છે. વારંવાર ફૂદડી ફરે છે. આ રામતમાં તે ધણું જોર કરે છે. આ રીતે ઈન્દ્રાવતીની કામના પૂરી થાય છે અને આ રીતે પ્રિયતમ રાસ રમી રહ્યા છે.

ફૂદડી મેલીને હાથ, ચટકાસું ધાલી બાથ ।
રામત કરે નિધાત, કંઠ બાંહાંડી ફરે સાથ, રમે પ્રાણનાથ ॥ ૧૧ ॥

હવે ફૂદડી ફરવાની રામત છોડીને હાથની રામત શરૂ કરે છે. લટક-મટક કરતી ચાલતી ઈન્દ્રાવતી બથ ભરે છે. અને ગળામાં હાથ પરોવીને ગોળ ફરતી ફરતી રામત કરે છે. આ રીતે પ્રાણનાથ (શ્રીકૃષ્ણ) પણ પ્રેમરંગથી રંગાયેલા છે.

વળી લિએ હાથ તાળી, ફરતી દેવંતી વાળી ।
બેઠંતી ઉઠંતી વાળી, રામત વચે રસાળી, વિવિધ વિલાસ ॥ ૧૨ ॥

વળી ગોળ-ગોળ ફરતાં હાથની તાળી આપે છે. વચ્ચે વચ્ચે બેસીને ઊઠે છે અને ફરી ફૂદડી ફરે છે. આ રીતે રસપૂર્ણ રામતમાં વિવિધ પ્રકારના વિલાસ કરે છે.

છટકે રામત મેલી, વાલાજી સંઘાતે ગહેલી ।
આલિંધન લિએ ટેલી, ચુમન દિએ પીઉ પહેલી, મુખ આસપાસ ॥ ૧૩ ॥

પ્રિયતમ સાથે પ્રેમમાં મસ્ત બની ઈન્દ્રાવતીએ છટકી જઈને રામત (એકદમ) છોડી દઈને વાલાજને આલિંગન કર્યું અને વાલાજ (કરે તે પહેલાં) તેમના મુખની આસપાસ ચુંબનો કરવા લાગી.

સરવે જોવંતાં સુંદરી, રામત તો ઘણી કરી ।
પીઉ કંઠ બાંહો ધરી, ઈન્દ્રાવતી વાલે વરી, જોઈએ કોણ મુકાવે હાથ ॥ ૧૪ ॥

બધી સખીઓનાં જોતામાં આવી તો ઘણીય રામતો થઈ. ઈન્દ્રાવતીએ પ્રિયતમના કંઠમાં હાથ પરોવી તેમનું વરણ કર્યું. હવે ભલા તેનો હાથ કોણ છોડાવી શકે છે?

પ્રકરણ ઉચ્ચ ચોપાઈ ૭૪૦

કેસરબાઈનો જઘડો

આવી કેસરબાઈ કહે રે બહેની, સુણો વાત કહું તમસું ।
ભલી રામત વાલાસું રંગો કરી, હવે મૂકો રમે અમસું ॥ ૧ ॥

હવે કેસરબાઈએ આવીને કહ્યું અરે બહેન ઈન્દ્રાવતી ! સાંભળો તમને એક વાત કહું છું. તમે પ્રિયતમની સાથે આનંદપૂર્વક સરસ રામતો કરો છો. હવે તમે શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણને મુક્ત કરો. તેઓ હવે અમારી સાથે રામત કરશે.

હું તો નહીં રે મૂકું મારો નાહોજુ, તમે જોર કરો જથા વાક ।
આવી વળગો વાલાજુને હાથ, આ તાં દેખે છે સૈયર સાથ ॥ ૨ ॥

ઈન્દ્રાવતી સખી કહેવા લાગી કે હું તો મારા પ્રિયતમ ઘણીને નહિ મૂકું. તમે શા માટે નિરર્થક જોર કરો છો. એટલામાં કેસરબાઈએ આવીને પ્રિયતમના હાથ પકડી લીધા. આ દશ્યને બધી સખીઓ નીરખી રહી છે.

ઈન્દ્રાવતી કહે અમસું રમતાં, કેસરબાઈ કરો એમ કાંય ।
તમે હાથ આવી વાલાજુને વળગો, પણ હું નવ મૂકું બાંય ॥ ૩ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે કેસરબાઈ ! પ્રિયતમ અમારી સાથે રમી રહ્યા છે. આવે વખતે તમે આવું કેમ કરી રહ્યા છો ? ચાહે તમે આવીને તેમના હાથ પકડી પણ લો પરંતુ હું ય તેમની બાંય છોડવાની નથી જ.

હું કંઠ બાંહોંડી વાળીને ઊભી, મારો પ્રાણ તણો એ નાથ ।
નહેયે સખી હું નહીં રે મૂકું, તમે કાં કરો વળગતી વાત ॥ ૪ ॥

હું તો પ્રિયતમના કંઠમાં હાથ નાખીને ઊભી છું. તેઓ તો મારા પ્રાણોના નાથ છે. હે કેસરબાઈ ! હું તો નક્કી તેમને મૂકવાની નથી જ. તમે શા માટે ટંટો (જઘડો) કરો છો ?

અનેક પ્રકાર કરો રે બહેની, હું નહીં મૂકું પ્રાણનો નાથ ।
બીજી રામત જઈ કરો રે બહેની, આ તાં ઊભો છે એવડો સાથ ॥ ૫ ॥

હે બહેન ! તમે અનેક પ્રકારે પ્રયત્ન કરો તોય હું મારા પ્રાણનાથને મૂકીશ નહિ. તમે જઈને બીજી રામત કરો. આવડો મોટો વિશાળ સુંદરસાથ તો અહીં ઊભો છે.

કેમ રે મૂકું કહે કેસરબાઈ, તમને રમતાં થૈ ઘણી વાર ।
હવે તમે કેમ નહીં મૂકો, મારા પ્રાણતણો આધાર ॥ ૬ ॥

કેસરબાઈ પણ કહે છે કે ઈન્દ્રાવતી ! હું પણ પ્રિયતમને કેમ મૂકી દઉં ? એમની સાથે રામત

કરતાં કરતાં તમને ઘણો સમય થઈ ગયો છે. હવે તમે મારા પ્રાણનાથને શા માટે મૂકતાં નથી ?

સુણો કેસરબાઈ વાત અમારી, ઈદ્રાવતી કહે આ વાર ।
લાખ વાતો જો કરો રે બહેની, પણ હું નહીં મૂકું નિરધાર ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે કેસરબાઈ ! મારી વાત સાંભળો. આ વખતે ભવે તમે લાખ પ્રયત્ન કરો તેમ છતાં પ્રિયતમને હું નક્કી મૂકીશ નહિ જ.

કહે કેસરબાઈ અમસું ઈદ્રાવતી, કાં કરો એવદું બળ ।
એટલા લગો તમે રામત કીધી, હવે નહીં મૂકું પાણીવળ ॥ ૮ ॥

કેસરબાઈ કહે છે કે હે ઈન્દ્રાવતી ! તમે અમારી સાથે આવી જબરજસ્તી શા માટે કરો છો ? અત્યાર સુધી તો તમે પ્રિયતમ સાથે રામતો કરી. હવે હું ક્ષણમાત્ર માટે પણ તેમને મૂકવાની નથી.

બીજુ સખી ઈહાં નહીં રે બાપડી, આંહીં તો ઈદ્રાવતી નાર ।
જોર કરો જોઈએ કેટલું કેસરબાઈ, કેમ ને મૂકાવો આધાર ॥ ૯ ॥

ત્યારે ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે આ કોઈ બિચારી બાપડી સખી નથી આ તો પ્રિયતમની અંગના ઈન્દ્રાવતી છે. આથી હે કેસરબાઈ ! તમે જોર કરો જોઈએ, તમે કેવી રીતે પ્રિયતમને અમારાથી છોડાવો છો ?

એટલા દિવસ થયા અમને રમતાં, પણ કોણો ન કીધું એમ ।
ભોળા ઢાલની વાત જુઈ છે, જોઈએ જોર કરી જતો કેમ ॥ ૧૦ ॥

અમને રમતાં આટલા દિવસ થયા પરંતુ તમારી જેમ કોઈએ રોક ટોક કરી નહિ. તમે સીધી-સરળ રીતે કહો તો વાત જુદી છે. પણ જો બળપૂર્વક તમે જતવા માગતાં હો તો જોઈએ કેવી રીતે જતો છો ?

વેઢ દેખીને વાલોજી હંસિયા, વળગે માંહો માંહે નાર ।
કોઈ કેને નભી ન દિઓ, આ તાં બંને જાણો જુંઝાર ॥ ૧૧ ॥

બંનેની હઠ જોઈને પ્રિયતમ હસવા લાગ્યા. બંને અંદર અંદર અથડાઈ પરી છે. કોઈ કોઈને નમવા તૈયાર નથી. આ તો બંને જાણો લડાયક બની ગઈ.

સિખામણ દિએ રે વાલોજી, કોઈ ના નમે રે લગાર ।
ત્યારે રૂપ કીધાં રંગે રમવા, સંતોષી સરવે નાર ॥ ૧૨ ॥

પ્રિયતમે બંનેને સમજાવ્યું પરંતુ બંનેમાંથી કોઈ નમતું નથી. ત્યારે પ્રિયતમે સહુ સાથે રામત કરવા માટે અલગ અલગ રૂપ ધારણ કર્યા અને બધી સખીઓને સંતોષ આપ્યો.

કેસરબાઈ જાણો અમકણો આવ્યા, ઈદ્રાવતી જાણો અમ પાસ ।
સધળીસું સનેહ કરી, વન માંહે કીધાં વિલાસ ॥ ૧૩ ॥

કેસરબાઈ એમ સમજુ કે પ્રિયતમ મારી પાસે આવી ગયા અને ઈન્દ્રાવતી માને છે કે પ્રિયતમ મારી સાથે છે. આ પ્રકારે પ્રિયતમે વૃંદાવનમાં સહુની સાથે પ્રેમપૂર્વક આનંદ વિલાસ કર્યો.

ઈન્દ્રાવતી કેસરબાઈ મળિયું, બંને કહે એમ ।
ઓસિયાળી થૈયો મન માંહે, જુઓ આપણા કીધું છે કેમ ॥ ૧૪ ॥

ઈન્દ્રાવતી અને કેસરબાઈ જ્યારે પરસ્પર મળ્યાં તો આપણે આવું કેમ કર્યું એમ કહીને બંને શરમિંદાં બન્યાં.

ભીડીને મળિયું બંને ઉછરંગો, ભાજી હૈડાની હામ ।
ઈન્દ્રાવતી કહે કેસરબાઈ, વાલે પૂરણ કીધાં મન કામ ॥ ૧૫ ॥

ત્યારપણી બંને એક બીજાને ઉમંગ પૂર્વક બેટી પડ્યાં અને પોતાના હૃદયની દ્વૈત ભાવનાને દૂર કરી. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે કેસરબાઈ ! પ્રિયતમે અભિન્નપણે આપણી મનોકામના પૂર્ણ કરી.

પ્રકરણ ઉલ ચોપાઈ ૭૫૫

રાગ : કેદારો છંદ

છેડો ન છટકે, અંગ ન અટકે, ભરે પાંઊ ચટકે, માનવંતી મટકે ।
લિએ રંગ લટકે, ધુટાવે અધુર ઘટકે, વળી વળી સટકે ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે રાસલીલા કરતી વખતે કોઈની સાડીનો પાલવ છટક્યો નહિ. કોઈનાં અંગ પણ અટક્યાં નહિ. બધી સખીઓ લટકતી ચાલે ચાલે છે. લટકાં કરીને રાસની રંગત માણે છે. અધરામૃતનું આદાન-પ્રદાન કરે છે. વારંવાર ભેટે છે.

ખાંત ધણી ખટકે, રમવા રંગે રાસ રી ।
રમતી રાસ કામની, જામતી ચંદ્ર જામની ॥ ૨ ॥

રાસલીલા કરવા માટેની તીવ્ર ચાહના જ તેમના અંતરાત્મામાં ધણી ખટકે છે. કામની સખીઓ રાસ રમી રહે છે. એવું લાગે છે કે જાણે ચંદ્રમાની ચાંદની સઘળી કળાઓ સાથે સ્થિર થઈ ગઈ છે.

મળી વલ્લભે માનની, ભળંતી રંગે ભામની ।
સ્યામાજી સંગે સ્યામની, બાંહોંડી કંઠે કામની ॥ ૩ ॥

તાણતી અંગે આમની, મુખ બીડી સોહે પાનની ।
એમ રમત સકલ સાથ રી ॥ ૪ ॥

માનિની સખીઓ શ્રીકૃષ્ણના મિલનથી પ્રેમરંગમાં એક રૂપ થઈ જાય છે. શ્યામાજી અને શ્યામસુંદરની સાથે ગળામાં હાથ નાખીને સખીઓ એકબીજી તરફ બેંચી રહી છે. મુખમાં પાનનું બીજું શોભી રહ્યું છે. આ રીતે બધી સખીઓ રામત કરી રહી છે.

મારો સાથ રમે રે સોહામણો, કાંઈ રામત રમે રંગ ।
વાલાજીસું વાતો કરે અખ્યાતો, ઉલટ ભીડે અંગ ॥ ૫ ॥

આપણો સુંદરસાથ પ્રેમમાં મળન થઈને અત્યંત સુંદર રીતે રાસની રામત કરી રહ્યો છે. તેઓ પ્રિયતમ સાથે આનંદ-પ્રમોદની વાતો પણ કરે છે. ઉત્સાહ અને આવેશમાં આવીને એકબીજાનાં અંગોને ભીડી આલિંગન આપે છે.

બાંહોંડી વાળે ભૂષણ સંભાળે, રખે ખૂંચે કોઈ નંગ ।
લિએ બાથો વાલાજી સંઘાતો, ઉનમદ બળ અનંગ ॥ ૬ ॥

હાથ વડે આભૂષણોને સંભાળે છે કે રખેને કોઈ નંગ શરીરને ખૂંચે. જ્યારે કોઈ સખી તો એની પરવાહ કર્યા વિના કામનાવશ ઉન્માદી થઈને પ્રિયતમ સાથે આલિંગન કરીને આનંદ લઈ રહી છે.

ઇટકે રમે પાખલ ભમે, રામત ન કરે ભંગ ।
છેલાઈએ છુકે અંગ વસેકે, સખી સરવે સુયંગ ॥ ૭ ॥

લચકતી ચાલે રમતી પ્રિયતમની ચારે તરફ ધૂમે છે પણ રામતમાં કોઈપણ પ્રકારનો ભંગ પડવા દેતી નથી. ભાવ-ભંગિમાઓને દર્શાવવાના આશયથી પોતાનાં અંગને વિશેષરૂપે મરોડ આપતી સખીઓ અતિશય કુશળતાપૂર્વક રમે છે.

કેટલીક સુંદરી ઉલટ ભરી, આવી વાલાજીને પાસ ।
ઉમંગ આણો આપ વખાણો, વ્રહ વિનતા ગયો નાસ ॥ ૮ ॥

ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસથી ભરેલી કેટલીક સખીઓ પ્રિયતમ પાસે આવે છે. બીજી સખીઓ પોતાના ઉત્સાહની પોતે જ પ્રશંસા કરે છે. આ રીતે સખીઓની વિરહવેદના દૂર થઈ ગઈ.

ગીત ગાય રંગ થાય, વિવિધ પેરે વિલાસ ।
જુજવી જોડે એકઠી દોડે, મારા વાલાજીસું કરવા હંસ ॥ ૯ ॥

સખીઓ પ્રેમાનંદમાં મળન થઈને શ્રી કૃષ્ણના ગુણાનુવાદ કરતી ગીત ગાય છે. વિવિધ પ્રકારે આનંદ વિનોદ પણ કરે છે. અલગ અલગ જોડી બનાવીને અથવા એક સાથે મળીને પ્રિયતમની સાથે હાસ્યવિનોદ કરવા માટે દોડે છે.

વાલૈએ વિમાસી અંગ ઉલાસી, દેહ ધરયા અનેક ।
સભિયો સઘળી જુજવી મળી, મારા વાલાજીસું રમે વિસેક ॥ ૧૦ ॥

પ્રિયતમ ધડીએ સખીઓને આનંદમળ જોઈને વિચારપૂર્વક અનેક સ્વરૂપ ધારણ કર્યા. ત્યારે સહુ સખીઓ આવીને પ્રિયતમને અલગ-અલગ મળી અને વિશેષપણે રામત રમવા લાગી.

અંગડાં વાળે નયણાં ચાલે, ઉપજાવે રંગ રેલ ।
બોલે બંગો આવે રંગો, જાણો પહેલે ભણિયો પેસ ॥ ૧૧ ॥

સખીઓ રામતમાં પોતાનાં અંગોને વળાંક આપે છે. મારકણાં નયનો ચલાવી પ્રેમાનંદ ઉત્પત્ત કરે છે. એકી સાથે રંગમાં આવી જઈને મસ્તીપૂર્વક અગડં બગડં બોલે છે. તેઓ એવી રીતે રમી રહી છે કે જાણો એમને પહેલાંથી જ આ દાવપેચનું જ્ઞાન હોય.

અતિ ઉછરંગો વાધ્યો સંગો, ઉમંગ અંગ ન માય ।

વાલાજીની બાંહે કંઠ વળાય, રમતાં તાણી જાય ॥ ૧૨ ॥

અતિશય ઉત્સાહ સાથે રામત કરતાં કરતાં પ્રેમાનંદ પણ વધવા લાગ્યો. અંગમાં ઉમંગ સમાતો નહોતો. (સખીઓ) પ્રિયતમના બાહુઓને પોતાના કંઠે લગાવીને તેમની સાથે રામત કરતાં કરતાં તેમને ખેચી જાય છે.

**બાંહોંડી જાલી વનમાં ઘાલી, રામત રમે અતિ દાએ ।
વનમાં વિગતે જુજવી જુગતે, રંગ મન ઈછા થાએ ॥ ૧૩ ॥**

પ્રિયતમના ગળામાં હાથ રાખીને તેમને વનમાં લઈ જાય છે અને અનેક દાવપેચ પૂર્વક રામત રમે છે. આ પ્રકારે વનમાં વિવિધ યુક્તિઓ કરીને તેઓ અલગ અલગ રમે છે. જેથી મનમાં રંગિલી ઈચ્છાઓ થયા જ કરે.

**એક નિરત કરે ફેરી ફરે, છેક વાળે તેણે તાય ।
એક દિઓ ઠેક વળી વસેક, રેત ઉડાડે પાય ॥ ૧૪ ॥**

એક સખી નૃત્ય કરતી ધૂમે છે. બીજી સખી એ વખતે વાલાજીને રોકે છે. ત્રીજી પોતાના પગથી રેતી ઉડાડતી ઉડાડતી છલંગ મારે છે.

**એક ધૂમે ધૂમરડે કોઈક ઢોડે, વચન ગાય રસાલ ।
એક લિએ તાણી દિઓ વાળી, સામ સામી પડતાલ ॥ ૧૫ ॥**

કોઈ સખીઓ એક બીજના હાથ પકડીને ઝૂદરડી ફરે છે. કોઈ ઢોડતી ઢોડતી મધુર વાણીથી ગાતી જાય છે. કોઈ સખી બીજી સખી સાથે મળીને સામ સામે તાણી આપે છે.

**એક ચઢે વને ઈછા ગમે, હીંચે હિંચોળે ડાળ ।
એક કોણિયાં રમે ગાય ગમે, પ્રેમતણી દિઓ ગાળ ॥ ૧૬ ॥**

કોઈ સખી ઈચ્છાનુસાર વનમાં જઈને જાડ પર ચડે છે, તો બીજી સખી ડાળી પકડીને હીંચકો ખાય છે. કેટલીક સખીઓ કોણિયાંની રામત રમે છે. આ રીતે સખીઓ પોતાની ઈચ્છાનુસાર રામતો કરે છે, ગાય છે અને પ્રેમભર્યા શબ્દોમાં એક બીજાને મીઠીગાળ પણ આપે છે.

**એક ફરે ફેરી કર ધરી, બાંહોંડી કંઠ આધાર ।
એક ઝૂદરડી ફરે રામત કરે, રંગ થાય રસાલ ॥ ૧૭ ॥**

કેટલીક સખીઓ શ્રીકૃષ્ણના કંઠમાં પોતાના હાથ પરોવીને ફીરકીની રામત કરે છે તો કોઈ ગોળ ગોળ ધૂમે છે. આ પ્રમાણે રસભરી રામતો થઈ રહી છે.

**મોરલિયા નાચે રંગે રાચે, સબદ કરે ટહુંકાર ।
વાંદરડા પાય ઊભા થાય, લિએ ગુલાંટો સાર ॥ ૧૮ ॥**

આ બધી સખીઓની રામત જોઈને મોર પણ આનંદિત થઈને ટહુંકાર કરી નૃત્ય કરે છે. વાનરો પણ પર ઊભા થઈ ગુલાંટો ખાઈ રહ્યા છે.

**પસુ પંખી વાસે મન ઉલાસે, આનંદિયો અપાર ।
વન કોલાંભે વેલો આવે, ઝૂલડાં કરે બહેકાર ॥ ૧૯ ॥**

પશુપક્ષી પણ પાસે આવીને હર્ષ અને ઉલ્લાસ સાથે અપાર આનંદ લઈ રહ્યા છે. વનની લતાઓ નવપલ્લવિત થઈને પુષ્પિત થઈ રહી છે. તેમનાં ફૂલ સુગંધ ફેલાવી રહ્યા છે.

ચાંદલિયો તેજે જુએ હેજે, નીચો આવી નિરધાર ।

જલ જમુનાનાં વાધ્યાં ઘણાં, આધા ન વહે લગાર ॥ ૨૦ ॥

ચંદ્રમા પોતાની ચાંદની દ્વારા ઘણા પ્રેમપૂર્વક રામત જોઈ રહ્યો છે. એવું લાગે છે એ પોતે જાણે જૂકીને નીચો આવી ગયો છે. યમુનાજીનાં જળ પણ રાસને નીરખવા માટે ઊંચે વધી રહ્યા છે, પણ તે સહેજે ય આગળ વધતાં નથી. તેમની ગતિ અટકી ગઈ છે.

પડછંદા બાજે ભોમ વિરાજે, પડતાલે ધમકાર ।

સધળી સંગે ઉમંગ અંગે, અજબ રમે આધાર ॥ ૨૧ ॥

સખીઓના પગની ધમકથી પૃથ્વીમાં પડધા પડી રહ્યા છે. એ ધમકનો અવાજ સર્વત્ર ફેલાઈ ગયો છે. સહુ સખીઓ અંગેઅંગમાં ઉમંગ ભરીને પ્રિયતમ સાથે અદ્ભુતપણે રામત રમી રહી છે.

ભૂપણ બાજે ધરણી ગાજે, વૃંદાવન હોહોકાર ।

અમૃત વા વાય લહેરો લિએ વનરાય, અંગ ઉપજાવે કરાર ॥ ૨૨ ॥

આભૂપણોના ધનિથી ધરતી ગૂજી ઉઠી છે. વૃંદાવનમાં સર્વત્ર હર્ષધનિ ફેલાઈ ગયો છે. અમૃતમય વાયુ વાયી રહ્યો હોઈ વૃંદાવનની વનસ્પતિ લહેરાઈ ઉઠી છે. તેમનાં અંગ-પ્રત્યંગમાં શાંતિનો સંચાર થઈ રહ્યો છે.

એમ કેટલીક ભાંતે રમિયાં ખાંતે, રામત રંગ અપાર ।

કહે ઈન્દ્રાવતી ઓણી પેરે લીજે, વાલો સુખ તણો સિરદાર ॥ ૨૩ ॥

આ રીતે સખીઓએ પોતાની ઈચ્છાનુસાર અપાર રામતો કરી. ઈન્દ્રાવતી સખીઓને કહે છે કે આપણા પ્રિયતમ શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ અપાર સુખોના સ્વામી છે. તેમની પાસેથી અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ કરો.

પ્રકરણ ૪૦ ચોપાઈ ૭૭૮

રાગ : મારુ

ઉભા ને રહો રે વાલા ઉભા ને રહો, હજ આયત છે અતિ ધણી ।

રામત રમાડો અમને, ઉલટ જે અમતણી ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે, હે પ્રિયતમ ! આપ ઉભા રહો. અમારા મનમાં રામત કરવાની હજ પણ ઈચ્છા છે. આથી આપ અમને અમારી ઈચ્છા મુજબની રામત રમાડો.

અનેક રંગે રમાડિયાં, કેટલાં લઉ તેનાં નામ ।

સખી સખી પ્રતે જુજવા, સહુનાં પૂરણ કીધાં મન કામ ॥ ૨ ॥

પ્રિયતમે અમને વિવિધ પ્રકારે પ્રેમ અને આનંદની રામતો રમાડી. એનાં તે કેટકેટલાં નામ લઉ ? દરેક સખી સાથે અલગ અલગ થઈને તેમણે સહુના મનોરથ પૂરા કર્યા.

આ ભોમનો રંગ ઉજળો, કાંઈ તેજ તણો અંબાર ।

વસ્તર ભૂષણ આપના, સું કહું સરૂપ સિણગાર ॥ ૩ ॥

વૃદ્ધાવનની આ ભૂમિનો રંગ ઉજજવળ છે. એવું લાગે છે કે જાણે આ પ્રકાશમાન જ્યોતિનો પુંજ છે. સુંદરસાથનાં વસ્ત્ર અને આભૂષણોનું તેમજ પ્રિયતમના સ્વરૂપ અને તેમના શણગાર વિશે તો હું શું કહું ?

નેહકલંક દીસે ચાંદલો, નહીં કળા તણો કોઈ પાર ।

ઉઠે અલેખે કિરણો, સહુ જળકારો જળકાર ॥ ૪ ॥

ચંદ્રમા પણ નિષ્કલંક અને નિર્મળ દીસે છે. એની કલાઓનો તો કોઈ પાર નથી. એમાંથી અનેક કિરણો નીકળી રહ્યાં છે, જેને કારણે ચારે તરફ તેજ-પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો છે.

વન વેલિયું છાઈયું, રળિયામણાં ફૂલ કે રંગ ।

વાય સીતલ રંગ પ્રેમલ, કાંઈ અંગડે વાધ્યો ઉમંગ ॥ ૫ ॥

વન વૃક્ષો અને વેલીઓથી છવાયેલું છે. તેમાં અનેક પ્રકારનાં સુંદર પુષ્પો, ખીલ્યાં છે. શીતળ વાયુ વાય છે તેથી સુગંધ ફેલાઈ રહી છે. તેને કારણે અંગ અંગમાં ઉત્સાહ અને ઉત્સાહ પ્રસર્યો છે.

વળી રસ વનમાં છે ઘણાં, મીઠી પંખીડાંની વાણ ।

એ વન મૂકાય નહીં, રૂડો અવસર એ પરમાણ ॥ ૬ ॥

આ વૃદ્ધાવનમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન કરનારાં અને પ્રેમને વધારનારાં અનેક તત્ત્વો છે. અહીં પદ્ધીઓની મધુર વાણી સંભળાઈ રહી છે. આવા વૃદ્ધાવનને તો છોડવું ઘણું મુશ્કેલ છે. કેમકે આ સુંદર અવસર ઘણો જ સાર્થક છે.

અનેક વિલાસ ક્રીધાં વનમાં, મળી સહુએ એકાંત ।

એ સુખની વાતો સી કહું, કાંઈ રમિયાં અનેક ભાંત ॥ ૭ ॥

આપણે બધાંએ એકાંતમાં મળીને વૃદ્ધાવનમાં અનેક પ્રકારના વિલાસ કર્યા. રામત રમતી વખતે જે વિવિધ પ્રકારનાં સુખ મળ્યાં તેનું વર્ણન શી રીતે કરું ?

હવે એક મનોરથ એહ છે, આપણા રમિએ એણી રીતે ।

બાથ લીજે બંને બળ કરી, જોઈએ કોણ હારે કોણ જતે ॥ ૮ ॥

હે પ્રિયતમ ! અમારી એક અંતિમ (છેવટની) અભિલાષા છે કે આપણે પરસ્પર બળપૂર્વક આલિંગન કરીએ અને જોઈએ કે કોણ હારે છે અને કોણ જતે છે.

જળકે જીણી રેતડી, નહીં કાંકરડી લગાર ।

થાય રૂડી ઈહાં રામત, આપણા રમિએ આધાર ॥ ૯ ॥

આ ભૂમિની (યમુનાજીના કિનારાની) બારીક રેત જળકી રહી છે. એમાં પણ કાંકરો દેખાતો નથી તેથી અહીં સારી રીતે રામત રમી શકાશે. હે જીવનાધાર ! આપણે અહીં રામત કરીએ.

સભિયો તમે ઊભા રહો, જેવું હોય તેવું કહેજો ।

બંને લઉં અમે બાથડી, તમે સાખ તે સાચી દેજો ॥ ૧૦ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! તમે બધાં અહીં ઊભાં રહો. અમે બંને પરસ્પર ભેટીએ છીએ. તમે સાક્ષી રહેજો. તમે સાચું જ કહેજો.

દોડી લીધી કંઠ બાંહોડી, બંને કરી હોહોકાર ।

સભિયું મનમાં આનંદિયું, સુખ દેખી થયો કરાર ॥ ૧૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી સખીએ દોડીને પ્રિયતમના ગળામાં હાથ પરોવી દીધા. બંનેએ હર્ષ ધનિ કરીને એકબીજાને બાહુપાશમાં જકડી લીધાં. બધી સખીઓ મનમાં આનંદ પામી અને બંનેની આ સુખમય રામત જોઈને તેમના મનને ઠંડક થઈ.

ચરણ આંટી ભુજ બંધ વાળી, કોઈ ના નમે રે અભંગ ।

બાથો લિયે બંને બળ કરી, રસ ચઢતો જાય રંગ ॥ ૧૨ ॥

પગની આંટી મારીને એક બીજાને બાથ ભરીને તેઓ પરસ્પર વળગી રહ્યાં. કોઈ પણ ઢીલાં પડીને નમતું મૂક્તાં નથી. બંને બળપૂર્વક પરસ્પર બથ ભરી રહ્યાં છે. આ રીતે રસરંગ વધતો જાય છે.

વાલો વળાકા દેવાને, નીચા નમાવ્યાં ચરણ ।

હો હો વાલોજી હારિયા, હંસી હંસી પડે સહુ ધરણ ॥ ૧૩ ॥

પ્રિયતમે દાવપેચ કરવા માટે જેવો તો પગ સહેજ નીચે વાળ્યો કે બધી સખીઓ પ્રિયતમ હારી ગયા કહીને હસી હસીને લોટપોટ થઈ ગઈ.

સભિયો કહે અમે જીતિયું, સુખ ઉપનું આસાધાર ।

તાલી દઈ દઈ હરભિયું, લડથડે પડે સહુ નાર ॥ ૧૪ ॥

સખીઓ કહે અમે બધાં જીતી ગયાં. તેમને અસાધારણ સુખ પ્રામ થયું. તાજી પાડી પારીને તેઓ પ્રસંગતાપૂર્વક હસવા લાગી અને લથડિયાં ખાઈને પડી ગઈ.

અણાચી કાં કરો રે સભિયો, હું જાણું છું તમારું જોર ।

જીત્યા વિના એવડી ઉલટ, કાં કરો એવડો સોર ॥ ૧૫ ॥

પ્રિયતમ કહેવા લાગ્યા કે હે સખીઓ ! તમે અંચંદ કેમ કરો છો ? તમારી શક્તિને હું સારી રીતે જાણું છું. જીત્યા વગર જ તમે આવડો શોર શા માટે કરો છો ?

હારચા હારચા અમને કાં કહો, આવો લીજે બીજી બાથ ।

જે હારસે તે હવડા જોસું, તમે સાચી કહેજો સહુ સાથ ॥ ૧૬ ॥

પ્રિયતમજી કહે છે - “હારી ગયા, હારી ગયા” એવું તમે અમને કેમ કહો છો ? આવો ફરી વાર બથ ભરીએ. કોણ હારે છે તે હમણાં જ જણાઈ જશે. તમે સહુ સુંદરસાથ સાચું બોલજો.

આવો વળી બીજી બાથો લીજિએ, એક પૂઠીને અનેક ।

હવડા હરાવું તમને, વળી હસાવું વસેક ॥ ૧૭ ॥

આવો આવો ફરી બથ ભરીએ છીએ. એક નહિ અનેકવાર હમણાં હું તમને હરાવીને બધાંને વિશેષ હસાવીશ.

કહે ઈન્દ્રાવતી હું બળવંતી, સુણજો સભિયો વાત ।

નહેયે તમને ઊંચું જોવરાવું, વળી રામત કરું અઘ્યાત ॥ ૧૮ ॥

ઈંદ્રાવતી સખીઓને કહે છે કે સાંભળો. હું અધિક શક્તિશાળી હું. પ્રિયતમને હરાવીને હું તમારા બધાનું મસ્તક ઊંચું રાખીશ અને ફરીથી વિશેષ રામત રચાવીશ.

પ્રકરણ ૪૧ ચોપાઈ ૭૮૯

[પ્રકરણ ૪૨ અને ૪૩ના અર્થ કરવાની પરંપરા ન હોવાને કારણો આ બે પ્રકરણોની મુજબ ચોપાઈઓ જ આપેલી છે.]

છંદની ચાલ

એણો સમે રામત ગમે, વાલો વિલસી લિએ સોસી ।
અધુરી મધુરી અમૃત ધૂંટે, છોલે ધૂંટે લીએ લૂંટે ॥ ૧ ॥

લથબથ, હથસથ, અંગસંગ, રંગ બંગ ચંગ, ચોલી ચૂંથી,
ભાજી ભૂસી, હાંસી સાંસી, જાણી પાણી, નૈણી માણી,
વદૂ વાણી, રહોજ હોજ, માજ કંજ, ભાખું જાખું,
રંગો રાખું, સમારું સિણગારજ ॥ ૨ ॥

વળી વસેખે, રાખું રેખે, લઉં લેખું, જોઉં જોખું,
પ્રેમે પેખું, ઘસી મસી, આવી રસી, હસી ખસી બસી,
ભીસી રીસી ખીસી, જરડી મરડી, કરડી ખરડી ॥ ૩ ॥

ખંડી ખાંડી, છાંડી માંડી, મેલી ભેલી, ભૂમી ચૂમી ગાલી લાલી,
લોપી ચાપી, લાજી ભાજી, દાઢી કાઢી આંજી હાંજી,
જતી જોપે, રૂડી રીતે, ઉઠી ઈંદ્રાવતી આ વાર જી ॥ ૪ ॥

પ્રકરણ ૪૨ ચોપાઈ ૮૦૦

રાગ : ધન્યા છંદ

છેલ છંછેરીને લીધી બાથ જુગતે, રામત કીધી અતિ રંગજી ।
સ્યામ સુંદરી બંને સરખી જોડ, જાણિએ એકે અંગજી ॥ ૧ ॥

વળી રામત માંડી એક જુગતે, જાણિએ સધળી અભંગજી ।
રામત કરતાં આલિંધન લેતાં, લટકે દિએ ચુમનજી ॥ ૨ ॥

રમતાં ભીડે કઠણ કુચસું, છબકેસું રંગ લેતજી ।
અમૃત પિએ વાલોજ રમતાં, અધુર ઈંદ્રાવતી દેતજી ॥ ૩ ॥

અધુર લઈ મુખ માંહે મારે વાલે, આયત કીધી અપારજી ।

ભૂષણ ઉઠિયાં ઉઠિયાં અંગો અંગો, રહો રહો સમરથ સાર આધારજી ॥ ૪ ॥
 રમ્યાં રમ્યાં મારા મારા વાલા વાલા, પાછી પાછી રામત કોય ના રહી ।
 હવે ને હવે આધાર, આયત પૂરણ થઈ ॥ ૫ ॥
 સમસમ દઉં દઉં સ્યામ સ્યામ સુણો સુણો મમમમ ભીડો ઓણી ભાંતજી ।
 બોલી બોલી ન ન સંકું બળિયા રે બળિયા, પૂરી પૂરી મારી મારી ખાંતજી ॥ ૬ ॥
 દઈ દઈ સમ સમ થાકી થાકી તમને, કાં કરો ભીડા ભીડજી ।
 આયત આયત આવે અંગો અંગો, ત્યારે ન દેખો પીડજી ॥ ૭ ॥
 મન મન મનોરથ પૂર્યા પૂર્યા વાલા વાલા, વળી વળી લાગું પાયજી ।
 કેહી કેહી પેરે પેરે કહું કહું તમને, સ્વાંસ સ્વાંસ હેડે મુઝાયજી ॥ ૮ ॥
 કર કર જોડી જોડી કહું કહું વાલા વાલા, વળી વળી માન જ માગુંજી ।
 મેલો મેલો મુખથી વાત કરું, નમી નમી ચરણો લાગુંજી ॥ ૯ ॥
 જેવી અમને આયત હુતી, તમે તેવા રમાડ્યાં રંગજી ।
 સાથ સકલમાં એમ સુખ દીધાં, ઈદ્રાવતી પામી આનંદજી ॥ ૧૦ ॥

પ્રકરણ ૪૩ ચોપાઈ ૮૧૦

રાગ : મલાર

સખી સખી પ્રતે સ્યામ, વાલેજાએ દેહ ધરયા ।
 કાંઈ વલ્લભસું આ વાર, આનંદ અતિ કર્યા ॥ ૧ ॥
 ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજીએ પ્રત્યેક સખી સાથે અલગ અલગ રૂપ ધારણ કર્યું.
 આ રીતે ધણી શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણ સાથે બધી સખીઓએ આ વખતે આનંદ વિલાસ કર્યો.
 મારા પૂરણ મનોરથ જેહ, થયાં વરસું મળી ।
 કાંઈ રહી નહીં લવલેસ, વાલાજાસું રંગ રળી ॥ ૨ ॥

મારા મનમાં જે મનોકામના હતી તે પ્રિયતમ ધણીને મળતાં પૂરી થઈ ગઈ. હું પ્રિયતમના
 રંગમાં રંગાઈ ગઈ છું. હવે મારી કોઈ પણ ઈચ્છા બાકી નથી રહી ગઈ.

અમે જેમ કહું વાલે તેમ, કીધી રામત ધણી ।
 હામ હુતી હેડા માંહે, વાલે ટાળી અમતણી ॥ ૩ ॥
 અમારા કહેવા મુજબ પ્રિયતમે અનેક રામતો કરી. આ પ્રમાણે હૃદયની જેટલી ચાહના હતી
 તે બધી પ્રિયતમે પૂરી કરી દીધી.

એણે સમે જે સુખ, થયાં જે સાથમાં ।
 કાં જાણો વલ્લભ, કાં જાણો મારી આતમા ॥ ૪ ॥
 એ વખતે સુંદરસાથને જે સુખ પ્રામ થયું, તેને કાં તો પ્રિયતમ જાણે છે અથવા તો મારો

આત્મા જાણો છે.

જેહના મનમાં જેહ, ઉછાહ હુતા ઘણાં ।
સુખ દીધાં તેહને તેહ, પાર નહીં તેહતણાં ॥ ૫ ॥

જેમના મનમાં જેવો ઉત્સાહ હતો તેને પ્રિયતમે એવા પ્રકારનું સુખ આપી પરિપૂર્ણ કર્યો. એ પ્રેમ અને આનંદની કોઈ સીમા નથી.

એમ રામત કીધી વન માંહે, રમીને આવિયાં ।
એ સુખ આ વન માંહે, ભલા ભમાડિયાં ॥ ૬ ॥

આ પ્રકારે વૃદ્ધાવનમાં રામતો થઈ. રમીને અમે (યમુનાજીના તટ પર) આવી ગયાં. પ્રિયતમે વનમાં આવાં અનંત સુખ આપ્યાં.

કહે ઈન્દ્રાવતી સાથ, એની વાતો જેટલી ।
ન કહેવાય કોટમો ભાગ, મારે અંગ એટલી ॥ ૭ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે- હે સખીઓ ! શ્યામસુંદર શ્રીકૃષ્ણની રામતોને લગતી જે કંઈ વાતો છે તેનો કરોડમો ભાગ પણ વર્ણન કરવો કઠિન છે. અર્થાત્ તેનું વર્ણન થઈ શકે નહિ. મારા અંગ (જિંબા)થી કેવળ આટલું જ વર્ણન થઈ શક્યું.

પ્રકરણ ૪૪ ચોપાઈ ૮૧૭

રાગ : ગોડી-જીલણાં

અની હાંરે જીલણ રંગ સોહમણાંરે, આપણ જીલસુ વાલાજીને સાથ ।
રામત રમી સહુ આવિયાં, કાંઈ પૂરણ થયો રંગ રાસ ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે હે સખીઓ ! જલકીડાનો આનંદ ઘણો જ મનોહર અને સુંદર છે. હવે અમે પ્રિયતમ સાથે યમુના જળમાં સ્નાન કરીશું. આપણે બધા રાસલીલા પૂર્ણ કરીને યમુનાજીના તટ પર આવ્યાં છીએ. આપણી રાસની રામત પ્રેમ અને આનંદપૂર્વક પૂરી થઈ ગઈ છે.

શ્રી રાજ કહે શ્યામાજ સુણો, કાંઈ તમારા મનમાં જેહ ।
સાથ સહુને મનોરથ, કાંઈ રહ્યો છે એક એહ ॥ ૨ ॥

શ્રી રાજજ કહે છે- હે શ્યામાજ ! સાંભળો. તમારા મનમાં જે પણ કંઈ હોય તે નિઃસંકોચ કહો. શ્યામાજ પ્રત્યુત્તરમાં કહે છે કે હવે સહુ સાથનો એક જ મનોરથ બાકી રહ્યો છે.

અંગો ઉમંગ ઉપાઈને, ભેળા નાહિએ તે ભલી ભાંત ।
જીલણાં કીજે મન ગમતાં, ખરી પૂરું તમારી ખાંત ॥ ૩ ॥

અંગોમાં ઉત્સાહ લઈને આપણે બધાં એક સાથે યમુનાજમાં સારી રીતે સ્નાન કરીએ. શ્રીકૃષ્ણજી તેમને સંતોષ પમાડતાં કહે છે કે તમે બધાં ઈચ્છાનુસાર જલકીડા કરો. તમારી આ ઈચ્છા પણ સારી રીતે પૂર્ણ કરું છું.

વેલડીએ કુસમ પ્રેમલ, કાંઈ વન જલૂવે વાએ ।
ફળો રસ ચઢ્યા કે ભાંતનાં, ભોમ સોભા વાધતી જાએ ॥ ૪ ॥

વેલો પર સુંગાધિત પુષ્પો ખીલ્યાં છે. વન પણ વાયુના હિલોળાથી જૂમી રહ્યું છે. વૃક્ષો પર ભાતભાતનાં રસદાર ફળો દીસે છે. આમ વૃદ્ધાવનની ભૂમિની શોભા વધી રહી છે.

જલ ઉછાળે ઉછરંગમાં, લહેરડિયો લે રે તરંગ ।

પસુપંખીના સબદ સોહામણાં, કંઈ ઉલટ પસરયો અંગ ॥ ૫ ॥

યમુનાજીનું જળ પણ ઉમંગમાં આવીને ઉછણી રહ્યું છે. એમાં મોટા મોટા તંરણો ઉઠી રહ્યા છે. પશુ-પક્ષીઓના મધુર શબ્દ પણ અંગ-પ્રત્યંગમાં આનંદની સ્ફૂરણા કરી રહ્યા છે. તેથી બધાંનાં હદ્ય આનંદથી તરબોળ થયાં છે.

સાથ મળીને ભેળો થયો, આવ્યો તે આનંદ માંહે ।

અમે સખ્યિયો ત્રટ ઉપર, વાલાજીની ગ્રહી બાંહે ॥ ૬ ॥

સધળો સુંદરસાથ એકઠો થયો. બધાં આનંદમણ થઈને નદી- તટ પર પહોંચ્યાં. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે અમે બધી સખીઓએ મળીને યમુનાજીના તટ પર પ્રિયતમનું બાવું પકડી લીધું.

વાઘા વધારી કંઈ મૂકિયાં, કંઈ વસ્તર પહેરયાં જીલણા ।

સખી એક બીજાને આનંદમાં, જલ માંહે લાગી ઠેલણા ॥ ૭ ॥

વખ્તો ઉતારીને કિનારા પર રાખી દીધાં અને જલકીડા માટે યોગ્ય વખ ધારણ કર્યા. બધી સખીઓ આનંદમણ થઈને એક બીજાને પાણીમાં ધકેલવા લાગી.

ત્રટ જોઈને જલમાં સાંચરચાં, સાથ વાલો સ્યામાજી સંગ ।

પરિયાણીને થયા સહુ જુજવા, જલ માંહે કીજે આનંદ ॥ ૮ ॥

યમુનાજીના સુંદર અને સ્વચ્છ તટને જોઈને સમસ્ત સુંદરસાથે શ્રીકૃષ્ણજી અને શ્યામાજીની સાથે જળમાં પ્રવેશ કર્યો. પરસ્પર પરામર્શ કરીને બધાં અલગ-અલગ થયાં અને જળનો આનંદ લેવા લાગ્યાં.

એકીગમાં સાથ સ્યામાજી, કંઈ બીજી ગમાં પ્રાણનાથ ।

કીડા કીજિએ જલમાં, વિલસિએ વાલાજીને સાથ ॥ ૯ ॥

એક તરફ સખીઓ અને શ્યામાજી તથા બીજી તરફ પ્રિયતમ પ્રાણનાથ-શ્રીકૃષ્ણ આ રીતે યમુનાજીના જળમાં જલકીડા કરતાં કરતાં પ્રિયતમ સાથે વિલાસ પણ કરો.

જલ ઉછાળે ઉછરંગસું, સહુ વાલાજીને છાંટે ।

વાલોજી છાંટે એણી વિધસું, ત્યારે સરવ નાસંતિયોં કંઈ ॥ ૧૦ ॥

બધી સખીઓ આનંદપૂર્વક જળની છાલકો મારે છે. સહુ વાલાજીને છાંટે છે. જ્યારે પ્રિયતમ પણ તેમના તરફ પાણીની છાલકો મારે છે ત્યારે બધી સખીઓ દૂર કિનારા તરફ ભાગે છે.

વળી સામી થાય સખ્યિયો, જલ છાંટિયોં છોળે ।

વાલોજી ઉછાળે જલ જોરસું, ત્યારે નાસંતિયોં ટોળે ॥ ૧૧ ॥

પછી બધી સખીઓ પ્રિયતમ સમક્ષ ઉભી રહીને ઘણા જોરથી પાણી છાંટવા લાગે છે. પ્રિયતમ જ્યારે તેમના તરફ પાણી જોરદાર રીતે ઉછાળે છે તો તેઓ ટોળી બજાવીને ભાગે છે.

વળી આવતિયોં ઉમંગસું, વાલો વીટયો તે ચારે ગમ ।

સૂરે નહીં કંઈ જલ આડે, આંખે આવી ગયો છે તમ ॥ ૧૨ ॥

પછી બધાં આનંદમાં આવીને ચારે તરફથી પ્રિયતમને ઘેરીને પાણી ઉછાળે છે. તે વખતે પાણીના છાંટા એટલા તો ઉડતા હતા કે એ જળ આડે કંઈ પણ દેખાતું નહોતું. જાણો કે આંખો સામે અંધારાં આવી ગયાં હોય તેમ લાગતું હતું.

એણો સમે હવે જે થયું, બાઈ ઈદ્રાવતીનું કામ ।

વિધે વિધે વિલસી વરસું, ભાજી હેડાની હામ ॥ ૧૩ ॥

એ સમયે હવે જે થયું તેનાથી ઈન્દ્રાવતી સખીનું કામ સિદ્ધ થઈ ગયું. એમણે પ્રિયતમ ધણી સાથે વિવિધ રીતે રંગવિલાસ કર્યો અને પોતાના હદ્યની કામના પૂરી કરી.

એમ જલ કીડા કરી, પછે નાહ્યા તે પીઉજી ।

ધણાં રસ લીધાં અંગ ચોળતાં, વાલૈયાને વિલસી ॥ ૧૪ ॥

આમ જલકીડા કર્યા પછી પ્રિયતમે સ્નાન કર્યું. તેમનાં અંગોને ચોળી-ચોળીને સ્નાન કરાવવામાં બધી સખીઓએ ધણો આનંદ વિલાસ કર્યો.

સ્યામાજીને નવરાવિયાં, પેરે પેરે તે ધણી પ્રીત ।

સાથ સહુ એણી વિધે, કંઈ નાહ્યો છે રૂડી રીત ॥ ૧૫ ॥

ત્યાર પછી શ્યામાજી મહારાણીને અતિ પ્રીતિપૂર્વક નવડાવ્યાં. ત્યારબાદ સહુ સુંદરસાથે પણ એ રીતે આનંદપૂર્વક સ્નાન કર્યું.

સુંદરબાઈ ઈન્દ્રાવતી, કંઈ રત્નાવતી સંગ ।

લાલબાઈ પહેલાં નિસરચાં, સિંણગાર કીધા સરવા અંગ ॥ ૧૬ ॥

સુંદરબાઈ, ઈન્દ્રાવતી, રત્નાવતી અને લાલબાઈ એ ચારેય સ્નાન કરીને સહુ પહેલાં બહાર નીકળી આવી, અને આવીને વખ્તાભૂષણ પહેરીને શાણગાર સજીને તૈયાર થઈ ગઈ.

વસ્તર ભૂષણ સ્યામાજીને, પહેરાવ્યાં ભલી ભાંત ।

અધીવીચ આવીને વાલૈએ, વેણ ગુંથી કરી ખાંત ॥ ૧૭ ॥

પછી તેમણે મળીને શ્યામાજીને ખૂબ સુંદર રીતે વખ્તાભૂષણ પહેરાવ્યાં. એવામાં તો વચ્ચે આવીને પ્રિયતમે જ અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક શ્યામાજીની વેણી ગુંથી દીધી.

સિંણગાર સરવે સજી કરી, સ્યામાજ ધણું સોહે ।

દરપણ લઈને હાથમાં, મન વાલાનું મોહે ॥ ૧૮ ॥

સધણા શાણગાર સજેલાં શ્યામાજ અત્યંત સુંદર શોભતાં હતાં. એમણે હાથમાં દર્પણ લઈને પ્રિયતમનું મન મોહી લીધું.

આસબાઈ કમલાવતી, કંઈ ઝૂલબાઈ મણ્યાં ।

ચંપાવતી ચારે મળી, સિંણગાર કીધાં ભેળાં ॥ ૧૯ ॥

પછી આસબાઈ, કમલાવતી, ઝૂલબાઈ અને ચંપાવતીએ ચારેય સખીઓએ એકઠાં મળીને શાણગાર કર્યો.

ચાર સખી મળી શ્રીરાજને, કરાવ્યા સિંણગાર ।

વસ્તર ભૂષણ વિધોગતે, કાંઈ સોભ્યા તે પ્રાણ આધાર ॥ ૨૦ ॥

એ ચારેય સખીઓએ મળીને શ્રીરાજજીને શાશગાર કરાવ્યો. સુંદર રીતે વખ્તાભૂષણ ધારણ થવાને લઈને પ્રાણધાર પ્રિયતમ અતિ સુંદર શોભવા લાગ્યા.

એક બીજીને કરાવિયાં, સિંશગાર સરવે એમ ।

ચિતું દેઈને મેં જોઈયું, કાંઈ સાથનો અતંત પ્રેમ ॥ ૨૧ ॥

એવી રીતે બધી સખીઓએ પરસ્પર શાશગાર કરીને એકબીજાને તેયાર કર્યાં. ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે મેં બધાંનો શાશગાર ધ્યાનપૂર્વક જોયો. વાસ્તવમાં સુંદરસાથના હદ્યમાં પરસ્પર અત્યંત પ્રેમ છે.

પરસેવે વસ્તર સાથનાં, નાહવા સમે ઉતાર્યાં જેહ ।

શ્રીરાજ બેઠા તેહ ઉપર, તમે પ્રેમ તે જો જો એહ ॥ ૨૨ ॥

રાસ રમતી વખતે પસીનાથી ભીજાયેલાં વખોને સુંદરસાથે (સખીઓએ) સ્નાન કરતી વખતે ઉતારી દીધાં હતાં. એ વખો પર જઈને શ્રી રાજજ બેસી ગયા. હે સુંદરસાથજ ! તમે પ્રિયતમના આ અગાધ પ્રેમને તો જુઓ.

જમુનાજીને કાંઈ, કાંઈ દૂમવેલીની છાંહે ।

સાથ સહુ મળીને સામટો, આવ્યો તે આનંદ માંહે ॥ ૨૩ ॥

યમુનાજીના તટ પર વૃક્ષો, વેલીઓ-લતાઓની છાયામાં સહુ સખીઓ ઉમંગ પૂર્વક એકત્ર થઈ.

બેઠા મળી આરોગવા, સોભિત જુજવી પાંત ।

સો સખીસું ઈંડાવતી, થયા પ્રીસને ભલી ભાંત ॥ ૨૪ ॥

સહુ મળીને ભોજન કરવા માટે અલગ અલગ પંક્તિતઓમાં બેસીને શોભવા લાગી. ઈન્દ્રાવતી પોતાની ટોળીની બધી સખીઓ સાથે સુપેરે પીરસવા માટે તત્પર થઈ.

પ્રકરણ ૪૫ ચોપાઈ ૮૪૧

રાગ : વેરાડી ભોગ

ફરતણ ફેર બાજોટિયા, રંગ પાકી પરવાળી ।

કાંબી પડગી જે કાંગરી, જાણો રહિએ નિહાળી ॥ ૧ ॥

શ્રી રાજજના ભોજન માટે ત્યાં એક બાજોઠ(ચોકી) રાખેલ છે. એનો રંગ પ્રવાલ જેવો પાક્કો લાલ છે. ચોકીને ફરતી પડધી અને કિનારી પર કાંગરીનું આલેખન છે. એ એટલી તો સુંદર છે કે જાણે એને નીરખ્યા જ કરીએ.

ચારે ગમાં વાણ્યા ચાકળા, બેઠાં વાળી પલાંઠી ।

સોભા મારા વાલાજીની સી કહું, જે આતમાએ દીઠી ॥ ૨ ॥

ચોકીને ફરતા ચાકળા (નાનાં આસન) બિછાવેલાં છે. એના ઉપર પ્રિયતમ પલાઠી વાળીને બેસી ગયા. એ સમયે શ્રી રાજજની અપૂર્વ શોભા જે આત્માઓએ નીરખી છે એનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

શ્રીઠકુરાણીજી શ્રીરાજસું, ભેળાં બેસે સદાય ।

આસબાઈ સુંદરબાઈ, બેઠાં એણી અદાય ॥ ૩ ॥

શ્રી શ્યામાજી શ્રીરાજજની સાથે હંમેશની જેમ ભેગાં બેઠાં છે. એવી જ ઢબે આસબાઈ અને

સુંદરબાઈ પણ એકસાથે (ભેગાં) બેઠાં છે.

હાથ પખાલ્યા પાત્રમાં, જુજવી જુગતે ।
પાસે સાથ બેઠો મળી, સહુ કોય એણી વિગતે ॥ ૪ ॥

શ્રીરાજજીએ એક પાત્રમાં જેવી રીતે હાથ ધોયા તેવી રીતે પાસે બેઠેલ સહુ સુંદરસાથે પણ હાથ ધોયા.

ઉપર વન રંગ છાઈયો, જાણે મંડપ રચિયો ।
પ્રીસણે સાથ જે હુતો, તે તો રંગ માંહે મચિયો ॥ ૫ ॥

બેઠક ઉપર વનરાજિની ઘટાનું સૌંદર્ય એવું તો છવાયું છે કે જાણે મંડપ રચાયો છે. પીરસવા માટે તત્પર થયેલો સુંદરસાથ તો આનંદ અને ઉલ્લાસથી ભાવવિભોર થઈ ગયો છે.

થાણી ધાત વસેકની, જુગતે અજવાણી ।
લાલ જડાવ લોટે જલ, લઈ પ્રેમે પખાણી ॥ ૬ ॥

ભોજન પીરસવાની થાણીઓ પણ કોઈ વિશિષ્ટ ધાતુની બનેલી છે. તેને કુશળતાપૂર્વક અજવાણેલી છે. લોટો પણ લાલ નંગોથી જડેલો છે. એને પણ પ્રેમપૂર્વક સાફ કરીને તેમાં જળ ભરેલું છે.

વાટકા ઝૂલ કચોલિયો, તે તો જુગતે જડિયા ।
અજવાણીને પખાણિયા, થાણી માંહે મલિયા ॥ ૭ ॥

નાનાં-મોટાં કચોરાં અને વાડકીઓ યુક્તિપૂર્વક જડીને બનાવ્યાં છે. તે બધાંને સારી રીતે સાફ કરીને પાડીથી ધોયાં છે. ત્યાર પછી તેમને મોટી થાણીમાં રાખ્યાં છે.

વળી નિતારી અજવાણિયાં, રૂમાલ સંઘાતે ।
પ્રીસે છે સારી સુખડી, વિધ વિધ કૈ ભાંતે ॥ ૮ ॥

વળી કટોરા અને કટોરીઓને સારી રીતે સાફ કરીને લૂછીને થાણીમાં મૂક્યાં છે. ત્યારબાદ સુંદર ખાદ્યસામગ્રી સુખડી વગેરે વિવિધ મીઠાઈઓ પીરસાય છે.

બાઈ ભાગવંતી ભલી પેરે, પ્રીસે સુખડી સારી ।
કહું કેટલી ધણી ભાંતની, સરવે મૂકી સંભારી ॥ ૯ ॥

ભાગવંતીબાઈ સુખડી વગેરે મીઠાઈ સારી રીતે પીરસે છે. એના કેટલા પ્રકારોનું વર્ણન કરું ? બધી (મીઠાઈઓ) તે સંભારી સંભારીને પીરસે છે.

પક્વાન સરવે પ્રીસી કરી, સાક મૂક્યાં છે ધણાં ।
કંદમૂળ ભાંત ભાંતનાં, અલેખે અથાણાં ॥ ૧૦ ॥

બધા પ્રકારનાં પક્વાન પીરસાયા બાદ ભાતભાતનાં શાક પીરસાયાં. વિવિધ પ્રકારનાં કંદમૂળ અને અનેક પ્રકારનાં અથાણાં પીરસાયાં.

સાક તે સુકવણી તણાં, કે સેકયાં સુતળિયાં ।
વિધ વિધ મેવા વન ફળ, અતિ ઉત્તમ ગળિયાં ॥ ૧૧ ॥

વળી એમાં સુકવણીનાં શાક પણ હતાં. કેટલીક શેકેલી અને કેટલીક તળેલી વાનગીઓ પણ

હતી. વિવિધ પ્રકારનાં મેવા, વનફળ, જે અતિ ઉત્તમ રીતે પાકેલાં હતાં તે પણ પીરસાયાં.

આરોગ્યા અતિ હેતસું, રાજ સાથ સંઘાતે ।
પ્રીસંતાં પ્રેમ જે મેં દીઠો, તે ન કહેવાય ભાંતે ॥ ૧૨ ॥

શ્રી રાજજ સાથે સુંદરસાથે અત્યંત પ્રેમપૂર્વક ભોજન કર્યું. પીરસતી વખતે મેં (ઈન્દ્રાવતીએ) જે પ્રેમ જોયો તેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

કંચન રંગ જારી ભરી, જલ વચ માંહે લીધો ।
શ્રી ઈન્દ્રાવતીજીને કોળિયો, શ્રી રાજે મુખ માંહે દીધો ॥ ૧૩ ॥

સોનેરી રંગની સુરાહીમાં ભરેલ જળ ભોજન કરતી વખતે પ્રિયતમે લીધું. એમણે ઈન્દ્રાવતીના મુખમાં ભોજનનો એક કોળિયો પણ આપ્યો.

હરષ થયો જે એણે સમે, સાથે સહુ કોઈએ દીઠો ।
હંસિયાં રમિયાં સાથસું, ઘણો લાગ્યો છે મીઠો ॥ ૧૪ ॥

એ વખતે જે હર્ષ થયો તે સહુ સુંદરસાથે જોયો. બધાં પરસ્પર હસી રહ્યાં હતાં, રમી રહ્યાં હતાં. સહુને આ ઘણું મીહું (સારું) લાગતું હતું.

આરોગ્યા આનંદસું, જેણો જે ભાવ્યાં ।
દૂધ દધી તે ઉપર, લાડબાઈ લઈ આવ્યાં ॥ ૧૫ ॥

સહુએ ઈચ્છાનુસાર આનંદપૂર્વક ભાવતું ભોજન કર્યું. ભોજન પછી લાડબાઈ દૂધ અને દહીં લઈ આવ્યાં.

તે લીધાં ચલ્લૂ કરાવિયાં, બેઠાં વાસે તકિયો દઈ ।
થાળ બાજોટ ઉપાડિયાં, લોયું મુખ રૂમાલ લઈ ॥ ૧૬ ॥

દૂધ અને દહીં લીધા પછી સહુને હાથ ધોવડાવ્યા. બધાં તકિયાને પીઠ અઢેલીને બેઠાં. ભોજનની થાળીઓ તથા બાજઠ ઉપાડી લેવામાં આવ્યાં, અને રૂમાલ લઈને મુખ લૂછવામાં આવ્યાં.

ફોફળ કાથો ચૂના જાવંત્રી, કેસર કપૂર ઘાલી ।
ઉપર લવંગ દઈ કરી, પાન બીડી વાળી ॥ ૧૭ ॥

સોપારી, કાથો, ચૂનો, જાવંત્રી, કેસર અને કપૂર નાખેલાં પાનનાં બીડાં વાળી તેના પર લવિંગ ખોસી તૈયાર કરવામાં આવ્યાં.

બીડી તે લઈ આરોગ્યિયા, વળી લીધી સહુ સાથ ।
સાથ હુતો જે પ્રીસણો, સખ્યિયોને પ્રીસે પ્રાણનાથ ॥ ૧૮ ॥

શ્રીરાજજ અને શ્યામાજીએ પાનની બીડીઓ આરોગી પછી સહુ સુંદરસાથે પણ બીડી લીધી. જે સુંદરસાથ (ઈન્દ્રાવતી અને તેમની ટોળી) ભોજન પીરસવામાં પરોવાયેલો હતો તેમને હવે પ્રાણોના નાથ શ્રીકૃષ્ણજ સ્વયં પીરસવા લાગ્યા.

આરોગ્યા સહુ અતિ રંગો, બીડી લીધી શ્રી મુખ ।
બેઠા મળી વાતો કરવા, વાણી લેવા સુખ ॥ ૧૯ ॥

પીરસનારી સહુ સખીઓએ અતિ ઉલ્લાસપૂર્વક ભોજન કર્યું અને મુખમાં પાનની બીડી પણ લીધી. બધાં એકઠાં મળી વાતો કરવા લાગ્યાં. સહુ સખીઓ પ્રિયતમની વાણીનું સુખ લેવા

એકઠી થઈને બેસી ગઈ.

કહે ઈદ્રાવતી સાથજી, વાલે વિલાસ જો કીધા ।
ચઢી આવ્યા અંગે અધિકા, વચે વ્રહ જો દીધા ॥ ૨૦ ॥

ઇન્દ્રાવતી કહે છે કે હે સખીઓ ! પ્રિયતમે આપણને સરસ રીતે આનંદવિલાસ કરાવ્યો. પરંતુ વચમાં (રામત કરતી વખતે) અન્તર્ધાન થઈને વિરહ આપ્યો જે અંગમાં ઉભરાઈ આવ્યો.

પ્રકરણ ૪૬ ચોપાઈ ૮૬૧

રાગ : ગોડી રામગ્રી

વાલા વાલમજી મારા, જી રે પ્રીતમ અમારા ॥ ટેક ॥
તમે રાસ રંગે રમાડિયાં, પણ સાંભળો મારી વાત ।
અમ ઉપર એવડી, તમે કં કીધી પ્રાણનાથ ॥ ૧ ॥

ઇન્દ્રાવતી ઉપર્યુક્ત અંતર્ધાનનું દુઃખ યાદ કરતી કહે છે કે હે પ્રાણવલ્લભ, આપે અતિ આનંદપૂર્વક રાસ રમણ કરાવ્યું. પરંતુ અમારી પ્રાર્થના પણ સાંભળો કે અમારા ઉપર (અંતર્ધાન થઈને) વિરહનું આવું મોટું દુઃખ શા માટે નાખવામાં આવ્યું ?

અવગુણ એવડા અમ તણાં, કિહાં હુતા વાલમ ।
અમ અમને એકલાં, મૂકી ગયા વૃંદાવન ॥ ૨ ॥

હે પ્રિયતમ ! અમારા એવા તે શા અવગુણ હતા કે આપ અમને વૃંદાવનમાં એકલાં છોડીને ચાલ્યા ગયા ?

તમે અમથી અળગા થયા, ત્યારે વ્રહ થયો અતિ જોર ।
તમે વનમાં મૂકી ગયા, અમે કીધા ઘણાં બકોર ॥ ૩ ॥

જ્યારે આપ અમારાથી અળગા થયા તે સમયે અમને આપનો વિરહ અતિ દુઃખદાયી થઈ પડ્યો.
આપ અમને વનમાં છોડીને ચાલ્યા ગયા. કોણ જાણો અમે લોકોએ કેટલો વિલાપ કર્યો ?

તમ વિના જે ઘડી ગઈ, અમે જાણ્યાં જુગ અનેક ।
એ દુખ મારો સાથ જાણો, કે જાણો જીવ વસેક ॥ ૪ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપની અનુપસ્થિતિમાં જે સમય વીત્યો તેની એક એક ઘડી અમારે માટે યુગ જેવડી થઈ પડી. આ દુઃખ યા તો સુંદરસાથ જ જાણો છે અથવા મારો આત્મા વિશેષ રૂપે જાણો છે.

એ દુખની વાતો કેહી કહું, જીવ જાણો મન માંહે ।
જે અમ ઉપર થઈ એવડી, ત્યારે તમે સુતા કયાંહે ॥ ૫ ॥

આ વિરહવેદનાને કેવી રીતે કહું ? તેને તો અમારું અંતર્મન જ જાણો છે. જ્યારે અમારા પર
આવી વીતી રહી હતી ત્યારે આપ ક્યાં હતા ?

હવે ન મૂકું અળગો વાલા, પલ માત્ર તમને ।
તમારા મનમાં નહીં, પણ દુખ લાગ્યું અમને ॥ ૬ ॥

હે પ્રિયતમ ! હવે આપને અમે એક કણ માટે પણ છોડીશું નહિ. આપના મનમાં તો સહેજ

પણ દુઃખ નથી, પરંતુ અમારે માટે તો તે દુઃખ અસહ્ય હતું.

પાલભી અમે કરું રે વાલા, તમે બેસો તેહજ માંહે ।
અમે ઉપાડીને ચાલિએ, હવે નહીં મૂકું બિંશ કવાંહે ॥ ૭ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપને બેસવા માટે અમે બધાં અમારા હાથથી પાલભી બનાવીએ છીએ. આપ એના પર બેસી જવ. અમે બધાં એ પાલભીને ઉઠાવીને ચાલીશું. હવે એક ક્ષાણ માટે પણ આપને એકલા મૂકીશું નહિ.

હું અળગો ન થાઉં રે સભિયો, આપણી આત્મા એક ।
રામત કરતાં જુજવી, કાંઈ દીસે છે અનેક ॥ ૮ ॥

ત્યારે પ્રિયતમ કહે છે, હે સખીઓ ! હું તમારાથી હવે અલગ નહિ થાઉં. આપણો આત્મા તો એક જ છે. માત્ર રામત કરતી વખતે લીલાને માટે અલગ અલગ સ્વરૂપોમાં દેખાય છે.

સભિયો વાત હું કેદી કરું, જીવ મારો નરમ ।
વલ્લભ મારા જીવની પ્રીતમ, અળગી કરું હું કેમ ॥ ૯ ॥

હે સખીઓ ! હું શું વાત કરું ? મારું હૃદય તો અત્યધિક કોમળ છે. તમે તો મને મારા પ્રાણ કરતાં પણ અધિકપ્રિય છો. આથી હું તમને કેવી રીતે અલગ કરી શકું છું ?

તમથી અળગો જે રહું, તે જીવ મારે ન ખમાય ।
એક પલક માંહે રે સભિયો, કોટાન કોટ જુગ થાય ॥ ૧૦ ॥

જો હું તમારાથી અલગ થઈ જાઉં તો મારો આત્મા એને સહન નહિ કરે. કેમકે વિયોગની એક એક પળ તો કરોડો યુગ જેવી લાગે છે.

ગ્રહ તમને દોહેલો લાગ્યો, મુને તેથી જોર ।
મુખ કરમાણાં નવ સહું, તો કેમ કરાવું બકોર ॥ ૧૧ ॥

વિયોગ તમને જેટલો અસહ્ય લાગ્યો તેના કરતાં મને તો અધિક કષ્ટદાયી થયો. હું તમારો કરમાયેલો ચહેરો જોઈ શકતો નથી તો પછી તમને વિલાપ કેવી રીતે કરાવી શકું ?

જેમ કહો તેમ કરું રે સભિયો, બાંધાં જીવ જીવન ।
અધિભિંશ અળગો ન થાઉં, કરાર કરો તમે મન ॥ ૧૨ ॥

હે સખીઓ ! તમે જેવું કહેશો તેવું જ હું કરીશ. મારો આત્મા તો તમારા આત્મા સાથે જોડાયેલો છે. તેથી અડધી ક્ષાણ માટે પણ હું તમારાથી અલગ થઈશ નહિ. તમે તમારા મનમાં શાંતિ રાખો.

એવડાં દુખ તે કાં કરો, હું દઉં એમ કેમ છેહ ।
તમે મારા પ્રાણનાં પ્રીતમ, બાંધાં મૂલ સનેહ ॥ ૧૩ ॥

તમે આટલી બધી દુઃખી કેમ થાવ છો ? હું તમને વિયોગ શા માટે આપું ? તમે તો મારા પ્રાણ કરતાં પણ અધિક ઘારી છો. આપણો સ્નેહ તો મૂળ પરમધામથી જ બંધાયેલો છે.

પ્રાણપ્ણે વલ્લભ છો મુને, એમ કરું હું કેમ ।
મેં વૃંદાવન મૂક્યું નથી, તમે કાં કહો મુને એમ ॥ ૧૪ ॥

તમે તો મને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય છો. તમારી સાથે આવો વ્યવહાર શા માટે કરું ? મેં

તો વૃદ્ધાવન છોડ્યું જ નથી, તો પછી તમે મને આ પ્રમાણે શા માટે કહી રહ્યાં છો ?

ચિત ઉપર ચાલું રે સખીઓ, તમે મારા જીવન ।

જેમ કહો તેમ કરું રે સુંદરી, કાં દુખ આણો મન ॥ ૧૫ ॥

હે સખીઓ ! હું તમારી ઈચ્છાનુસાર જ ચાલીશ. તમે મારા પ્રાણોના જીવન છો. હે સુંદરી ! તમે જેમ કહેશો તેમ હું કરીશ. તમે તમારા મનમાં દુઃખનો અનુભવ શા માટે કરી રહ્યાં છો ?

આતમના આધાર છો મારા, જીવસું જીવન સનેહ ।

કરું વાત જીવન સખી, મુખ માંહેથી કહો જેહ ॥ ૧૬ ॥

તમે બધાં મારા આત્માના આધારરૂપ છો. આત્માનો સંબંધ આત્માની સાથે જ લાગેલો રહે છે. એથી મારા જીવનના આધાર સખી ! હું એ જ વાત કહીશ જે તમે મને તમારે મોંએથી કહેશો.

મેં તાં એમ ન જાણ્યું રે વાલા, કરસો એમ નિધાત ।

નાહોજ હું તો નેહ જાણતી, આપણ મૂલ સંધાત ॥ ૧૭ ॥

આના પ્રત્યુત્તરમાં સખીઓ કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! અમે લોકો તો આવું સમજ્યાં જ નહોતાં, કે આપ અમને આવું કઠોર દુઃખ પણ આપશો. હે પ્રિયતમ ! અમે લોકો તો માત્ર એક પ્રેમને જ જાણતાં હતાં અને એજ અમારો મૂળ (પરમધામ)નો સંબંધ છે.

એમ આંખડી ન ચઢાવિએ તેને, જે હોય પોતાનાં તન ।

જાણિએ મેળો નથી જનમનો, ઉથલે રાસ વચન ॥ ૧૮ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે હે પ્રિયતમ ! જો અમે તમારાથી અભિન્ન (એક જ તન) છીએ તો અમારા ઉપર આટલો કોષ કરવો નહિ જોઈએ. અવળાં વચન (બંસી સાંભળી દોડી આવતાં પાછા જવા માટે આપે કહેલ કઠોર વચનો) સાંભળતાં તો એવું લાગ્યું કે માનો જન્મ-જન્માતરથી અમારો અને આપનો કોઈ સંબંધ જ ન હોય.

અમે તુંને જોપે જાણું, બીજો ન જાણો કોઈ જન ।

અમસું છેડા છોડીને ઊભો, જાણિએ નેહ નિસંન ॥ ૧૯ ॥

એ વખતે અમે તમને બરાબર પારખી લીધા હતા. બીજો કોઈ તો આપને જાણી પણ ન શકે. આપ તો બધા સાથે સંબંધ તોડીને દૂર ઊભા રહી ગયા. અમે તો જાણતાં હતાં કે પ્રિયતમનો પ્રેમ તો બાળકો જેવો નિષ્કપટ હોય છે.

સાંભળો સખિયો વાત કહું, મેં જોયો માયાનો પાસ ।

કેમ રમાય રામત રૈણી, મન ઉછરંગે રાસ ॥ ૨૦ ॥

પ્રિયતમ કહે છે હે સખીઓ ! સાંભળો હું મારી વાત કહું દું. એ વખતે તમારા હંદ્યમાં માયાનું બંધન છે કે નહિ તેની મેં પરીક્ષા લઈ લીધી. જો એમ ન કર્યું હોત તો રાસની રાત પૂરેપૂરા ઉત્સાહ અને આનંદ સાથે કેવી રીતે રમી શકત ?

તે માટે બોલ કહ્યા મેં કઠણા, જોવાને વિસ્વાસ ।

નવ દીઠો કોઈ ફેર ચિતમાં, હવે હું તમારે પાસ ॥ ૨૧ ॥

આથી તમારો (મારા પ્રત્યેનો) વિશ્વાસ અને પ્રેમ જોવા માટે મેં કઠોર વચન કહ્યાં હતાં. તમારા

હદ્યમાં મેં અલ્પ માત્ર પણ માયાનો પ્રભાવ જોયો નહિ. હવે હું હમેશાં તમારી સાથે જ છું.

એનો તમે જવાબ દીધો, કેમ રોતાં મૂક્યાં વન ।
નહીં વિસરે દુખ તે વ્રહનાં, અમને જે ઉત્પન ॥ ૨૨ ॥

ઈન્દ્રજાવતી કહે છે-ઉપર્યુક્ત કથનનો પ્રત્યુત્તર તો તમે આઘ્યો, પણ પછી અમને વનમાં રડતાં વિલાપ કરતાં કેમ છોડી દીધાં ? તે વિયોગજન્ય દુઃખ તો ભૂલ્યું ભુલાતું નથી.

ઘણું જ સાલે વ્રહ વાલૈયા, જે દીધું તમે અમને ।
કેટલી વાત સંભારું દુખની, હવે સું કહું તમને ॥ ૨૩ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપનું આપેલું વિરહજન્ય દુઃખ અમને બહુ ખટકી રહ્યું છે. દુઃખની એ વાતોને કેવી રીતે યાદ કરીએ ? અને આપને શું કહું ?

કાં જાણો એવડો અંતર, હું અળગો ન થાઉં ।
તમને મેલી વનમાં, હું તે કિહાં જાઉં ॥ ૨૪ ॥

પ્રિયતમ કહેવા લાગ્યા - હે સખીઓ ! તમે આપણી વચ્ચે આટલું અંતર કેમ સમજ રહ્યાં છો.
હું તમારાથી ક્યારેય અલગ નહોતો. તમને બધાંને વનમાં મૂકીને હું કયાં જવાનો હતો ?

વ્રહ તમારો નવ સહું, ગાયું તમારું ગાઉં ।
અંગ મારું અળગું ન કરું, પ્રેમ તમને પાઉં ॥ ૨૫ ॥

હું તમારો વિરહ સહન કરી શકતો નથી. તમારા પ્રેમનાં ગીતો જ હંમેશાં ગાઉં છું. હું મારી જાતને તમારાથી અલગ કરી જ શકતો નથી. હું તમને પ્રેમરસનું પાન કરાવું છું.

અમે ઠામ સધળાં જોયા રે વાલા, ક્યાંહે ન દીઠો કોએ ।
જો તમે હુતા વનમાં, તો વ્રહ કેણી પેરે હોએ ॥ ૨૬ ॥

ઈન્દ્રજાવતી કહે છે, હે પ્રિયતમ ! એ વખતે અમે આપને બધી જગાએ શોધ્યા. પરંતુ આપને તો કોઈએ પણ દીઠા નહોતા. જો આપ વનમાં જ હોત તો અમને વિરહનો અનુભવ કેવી રીતે થાત ?

વન વેલાદિયો જોઈ સરવે, ઘણો દુખે ઘણું રોએ ।
ઘણી જુગતે જોયાં તમને, પણ કેણે ન દીઠો કોએ ॥ ૨૭ ॥

અમે વન, વૃક્ષો અને વેલાઓમાં જઈને આપને બધી જગાએ શોધ્યા અને અત્યંત દુઃખી થઈ બહુ રોયાં. અમે આપને સારી રીતે શોધ્યા પરંતુ કોઈએ ક્યાંય પણ દીઠા નહિ.

તમે કહો છો વનમાં હુતા, તો કાં નવ લીધી સાર ।
અમે વન વન હેઠે વિલભિયું, ત્યારે કાં નવ આવ્યા આધાર ॥ ૨૮ ॥

આપ કહો છો કે આપ વૃદ્ધાવનમાં જ હતા, તો આપે અમારું ધ્યાન કેમ નહિ રાખ્યું ? અમે વનમાં જઈને વૃક્ષોની નીચે આકુળ વ્યકુળ થઈને ઘોર વિલાપ કરતી આપને શોધી રહી હતી. તો આપ કેમ પધાર્યા નહિ ?

જો તમે ના હુતા વેગળા, તો કાં નવ સુણી પુકાર ।
અમને દેખી રોવંતાં, કેમ ખમ્યાં એવડી વાર ॥ ૨૯ ॥

હે પ્રિયતમ ! જો આપ અમારાથી અલગ થયા નહોતા તો આપે અમારો પોકાર કેમ સાંભર્યો નહિ ? અમને બધાંને રોતાં જોઈને એટલા સમય સુધી વિરહને કેવી રીતે સહન કરી લીધો ?

બોલો તે સરવે વાત ઝૂઠી, વનમાં ના હુતા નિરધાર ।
નેહેચે જાણું નાહોજુ, તમે ઝૂઠા બોલ્યા અપાર ॥ ૩૦ ॥

હે પ્રિયતમ ! આપ એકદમ ઝૂઠ જ બોલો છો. આપ વૃંદાવનમાં હતા જ નહિ. અમે જાણીએ છીએ કે આપ નક્કી ઝૂઠું જ બોલો છો.

જો વ્રહ અમારો હોય તમને, તો કેમ બેસો કરાર ।
તમ વિના બિષણ જુગ થઈ, વન ભોમ થઈ ખાંડા ધાર ॥ ૩૧ ॥

જો અમારો વિરહ આપને દુઃખ દઈ રહ્યો હતો તો આપ શાંત ચિત્તે કેમ બેસી રહ્યા ? તમારી અનુપસ્થિતિમાં અમને એક ક્ષાળ પણ યુગ જેવી લાગી. વનની ભૂમિ પણ અમારે માટે તલવારની ધાર બની ગઈ હતી.

દાઝ ઘણી થઈ દેહમાં, લાગી કાળજડે જાળ ।
જાણું જીવ નહીં રહે, નિસરસે તત્કાળ ॥ ૩૨ ॥

આમારા શરીરના અંગે અંગમાં વિરહાનિની જવાળાઓ ભડકે બળતી હતી. કાળજામાં વિરહાનિ ભડભડ બળતો હતો અમને લાગતું હતું કે અમારા પ્રાણ નહિ રહે અને તત્કાળ નીકળી જશે.

એવો વ્રહ ખમી રહ્યો, મેં જાણું જીવ નિનાલ ।
આસા અમને નવ મૂકે, નહીં તો દેહ છાંદું તત્કાલ ॥ ૩૩ ॥

આ રીતે અમે અગાધ વિરહને સહન કરતાં રહ્યાં. અમે જાણતાં હતાં કે અમારા પ્રાણનો સંબંધ આપની સાથે જોડાયેલો છે. આથી આપને મળવાની આશા ટકી રહી. નહિ તો દેહ તુરેત છોડી દેતાં.

તમે કહેસો જે એમ કહે છે, નેહેચે જાણો જીવ માંય ।
તમારા સમ જો તમ વિના, એક અધિષ્ણા મેં ન ખમાય ॥ ૩૪ ॥

આપ કહેશો કે સહુ સખીઓ આમ કહે છે પરંતુ આપ એ નક્કી માનજો કે અમારા જીવની આવી જ દશા હતી. આપના સમ ખાઈને કહીએ છીએ કે આપના વિના અડવી ક્ષાળ માટે પણ રહી શકતું નહોતું.

સખ્યિયો તમે સાચું કહ્યું, એ વીતી છે મુને વાત ।
તમને વ્રહ ઉપનું મારો, હું કહું તેહની ભાંત ॥ ૩૫ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજી કહે છે કે હે સખીઓ ! તમે સત્ય જ કહ્યું છે. આ ઘટના મારી સાથે પણ વીતી છે. તમારો બધાંનો વિરહ મને પણ અસ્વય થઈ રહ્યો હતો. હું તે બાબતમાં તમને કહું.

આપણા રંગ ભર રમતાં, વૃખ આડો આવ્યો બિષણ એક ।
તમે પ્રેમે જાણ્યું કે જુગ વીત્યા, એમ દીઠાં દુખ અનેક ॥ ૩૬ ॥

જ્યારે આપણો પ્રેમાનંદમાં મળન થઈને રામત કરતાં હતાં ત્યારે એ વખતે એક વૃક્ષ વચ્ચે આવ્યું. પ્રેમમાં નિમગ્ન હોવાને કારણો તમને એવો આભાસ થયો કે કેટલાય યુગ વીતી ગયા. અને એ રીતે એ ક્ષણ માત્રમાં અનેક દુઃખ દીઠાં.

જ્યારે પસરી જોગમાયા, મેં ઈછા ક્રીધી તમતણી ।
હું વેણુ લઉં તિહાં લગે, મુજ ઉપર થઈ ઘણી ॥ ૩૭ ॥
એક પલ માંહે રે સખ્યિઓ, કલપ અનેક વિતીત ।
એ દુખ મારો જીવ જાણો, સખી પ્રેમતણી એ રીત ॥ ૩૮ ॥

શ્રીકૃષ્ણ પહેલાંની વાત કરતાં કહે છે કે જ્યારે યોગમાયાએ રાસ મંડલની રચના કરી તો મને પણ તમને બધાંને મળવાની ઈચ્છા થઈ. એ વખતે મેં તમને બોલવવા માટે જેવી બંસી મારા હાથમાં લીધી એટલામાં તો ન જાણો મારા ઉપર શું શું વીતું. અરે સખીઓ ! એક પળમાં તો કેટલાય કલ્પ વીતી ગયા. એ વિરહજન્ય દુઃખ તો મારો જીવ જ જાણો છે. સખી ! પ્રેમની આ રીત હોય છે.

ભીડી તે અંગ ઈન્દ્રાવતી, સખી કાં કરો તમે એમ ।
જીવન મારા જીવની, દુખ કરો એમ કેમ ॥ ૩૯ ॥

આ રીતે ઈન્દ્રાવતીને પ્રિયતમે ગળે લગાવી અને કહેવા લાગ્યા સખી ! તમે આવું કેમ કરો છો ? તમે તો મારી પ્રાણસ્વરૂપા છો. આ રીતે દુઃખી શા માટે થાવ છો ?

ચિત ચોરી લીધું દઈ ચુમન, સખી કહો કરું હું તેમ ।
મારા જીવ થકી અળગી નવ કરું, જુઓ અળવી થૈયો જેમ ॥ ૪૦ ॥

ત્યારે પ્રિયતમે ચુંબન લઈ ઈન્દ્રાવતીનું ચિત ચોરી લીધું. અને કહેવા લાગ્યા કે હે સખી ! તમે જેમ કહેશો તેમ હું કરીશ. હું તમને મારા પ્રાણથી ક્યારેય અલગ નહિ કરું. મેં જોઈ લીધું કે તમે કેવાં દુઃખી થયાં છો.

સખ્યિઓ મારી વાત સુણો, કાં કરો તે એવડાં દુખ ।
પૂરું મનોરથ તમતણાં, સધળી વાતે દઉં સુખ ॥ ૪૧ ॥

હે સખીઓ ! તમે મારી વાત સાંભળો. તમે બધાં આટલાં બધાં દુઃખી શા માટે થાવ છો ? હું તમારા બધાં મનોરથો પૂરા કરીશ જ અને તમને સધળા પ્રકારે સુખ આપીશ.

મારું અંગ વાળું તમતણો, વચ્ચન વાળું જિલ્બા મુખ ।
બોલાવું તે મીઠે બોલડે, જોઉં સકોમળ ચખ ॥ ૪૨ ॥

હું મારો દેહ તમારા પર સમર્પિત કરું છું. મારા મુખની જિલ્બા પણ તમને સોંપી દઉં છું. મીઠી વાણીથી જ તમને બોલાવીશ અને કોમળ નયનોથી જ તમને નિહાળીશ.

હવે વાલા હું એટલું માગું, બિષા એક અળગાં ન થૈએ ।
જિહાં અમને વ્રહ નહીં, ચાલો તે ઘર જૈએ ॥ ૪૩ ॥

ત્યારે ઈન્દ્રાવતી સખી કહેવા લાગી, હે પ્રિયતમ ! હવે હું એટલું જ માગુ છું કે આપ અમારાથી એક ક્ષાણ પણ અલગ થશો નહીં. જ્યાં અમને ક્યારેય પણ વિરહ સહન કરવો ન પડે એવા ઘરમાં ચાલો આપણો જઈએ.

માગી દુખ સુખની રામત, તે વાલે ક્રીધી આ વાર ।
મન ચિત રંગે રમાડિયાં, કાંઈ આપણને આધાર ॥ ૪૪ ॥

હે સુંદરસાથજ ! આપણે લોકોએ દુઃખ સુખનો ખેલ (પરમધામમાં) માગ્યો હતો, એને પ્રિયતમે અહીં આ વખતે પૂર્ણ કરી આય્યો, મન અને ચિતને અનુકૂળ પ્રિયતમ ધર્ષીએ આપણને એવી રીતે રંગભર રમાડ્યાં.

વૃંદાવન દેખાડિયું, રાસ રમાડ્યાં રંગ ।
પૂરવ જનમની પ્રીતડી, તે હવડા આંણી અંગ ॥ ૪૫ ॥

પ્રિયતમે આપણને અપૂર્વ વૃંદાવન દેખાડ્યું અને રસપૂર્ણ રાસ રમાડ્યાં. પૂર્વજન્મ અર્થાત્ મૂળ પરમધામ પ્રત્યે પ્રેમ અને સ્નેહ હવે અમારા અંગે અંગમાં પ્રગટ થયો છે.

ઈન્દ્રાવતી કહે અમને વાલા, ભલા રમાડ્યા રાસ ।
પછે તે ઘર મૂળગો, વાલો તેડી ચાલ્યા સહુ સાથ ॥ ૪૬ ॥
વાલા વાલમજી મારા, જી રે પ્રીતમ અમારા ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે કે હે પ્રિયતમ ! આપે અમને સુંદર રીતે રાસ રમણ કરાવ્યું. વળી પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી સમગ્ર સુંદરસાથને સાથે લઈને (બોલાવીને) મૂળ ઘર પરમધામ તરફ રવાના થયા.

પ્રકરણ ૪૭ ચોપાઈ ૮૦૭

શ્રી રાસ ગ્રન્થ (અંજુલ) સંપૂર્ણ

पहले बीज उत्तम हुआ, पुरी जहां नैतन ।
सब पुरियों में उत्तम, हुई धन धन ॥
ए मधे जे पुरी कहवे, नैतन जेहुं नाम ।
उत्तम चौदे भवनमां, जिहां वालानो विश्वाम ॥

- महामति श्री प्राणनाथ

श्री ५ नवतनपुरीधाम, जामनगर